

Ileana

PRINCIPESĂ DE ROMÂNIA, ARHIDUCESĂ DE AUSTRIA

TRĂIESC DIN NOU

HUMANITAS

COLECȚIA
CASA REGALĂ

ILEANA
PRINCIPESĂ DE ROMÂNIA
ARHIDUCESĂ DE AUSTRIA

Trăiesc din nou

Traducere din engleză de
AGRA BAROTI-GHEORGHE

Prefață de AL. PALEOLOGU

Credința lăuntrică
Introducere la Rugăciunea lui Iisus
Tatăl Nostru

Traducere din engleză de
MIHAELA SKULTÉTY-MYER

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ILEANA, PRINCIPESĂ DE ROMÂNIA

ARHIDUCESĂ DE AUSTRIA

Trăiesc din nou; Credința lăuntrică; Introducere la Rugăciunea lui Iisus; Tatăl Nostru / Ileana, principesă de România, arhiducesă de Austria
trad.: Agra Baroti-Gheorghe, Mihaela Skultéty-Myer. -

Ed. rev. - București: Humanitas, 2005

Index

ISBN 973-50-1026-7

I. Baroti-Gheorghe, Agra (trad.)

II. Skultéty-Myer, Mihaela (trad.)

821.135.1-94

I LIVE AGAIN

MY INNER FAITH

INTRODUCTION TO THE JESUS PRAYER

OUR FATHER

by

ILEANA, Princess of Romania, Archiduchess of Austria

© The Ortodox Monastery of the Transfiguration

Ellwood City, PA 16117

©Humanitas, 1999, 2005 pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/317 18 19, fax 021/317 18 24

www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30,

fax 021/313 50 35, C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.librariilehumanitas.ro

ISBN 973-50-1026-7

Aveam în casă, nu știu de când, nici de unde, o fotografie format carte poștală, dar nu poză „oficială”, ci evident de amator, înfățișând, pe un peron de gară, pe regele Ferdinand în civil, cu regina Maria, pe regele Alexandru cu regina Marioara, plus un bărbat în uniformă militară, care nu era nici prințul Carol, nici prințul Nicolae, și o fetiță de 10–11 ani, urcată în picioare pe un fel de bornă sau ridicătură; o fetiță de o grație și drăgălășenie absolut irezistibile, domnița Ileana. După ce am citit aceste amintiri ale ei, îmi dau seama că nu s-ar fi urcat pe acea ridicătură fără să fi cerut voie să apară așa în poză. Chiar și ca adultă, menționează foarte des că în cutare împrejurare i s-a „permis” sau nu i s-a „permis”, a avut voie sau n-a avut, să facă una sau alta. Desigur, persoanele de rang regal nu se pot bucura de libertățile și licențele noastre, ale muritorilor de rând:

...What infinite heart's ease

Must kings neglect that private men enjoy?

(Shakespeare, *Henry V*, act. 4,I)

Dar dincolo de asta, se vede din cartea de față că domnița Ileana avea un respect și o admirație fără margini pentru covârșitoarea personalitate și augustă, și feminină a mamei ei, pe care o invocă mereu ca pe o icoană tutelară; nici o clipă nu-i trece prin minte să-și îngăduie a se compara cu ea. Icoană tutelară, nu model: a trăit toată viața sub imperiul ei, cu cea mai mare adorație și supunere. La 16 ani a însoțit-o pe mama ei în Statele Unite și a rămas pe totdeauna impresionată de efectul pe care frumusețea, farmecul,

extraordinara putere de seducție și convingere a reginei Maria îl produceau și acolo, ca de altfel pretutindeni.

Îl evocă în câteva rânduri și pe tatăl ei, marele rege Ferdinand, care în viața privată era un om delicat, timid, un om de bibliotecă, cu un acut și perspicace simț al nuanțelor. Odată când, vara, la Sinaia, din cauza unei verișoare mai mari, ea, Ileana, a fost certată și pedepsită pe nedrept, regele, aflând de acest caz, a exclamat: „Eu îmi cunosc fata, știu că ea nu putea fi vinovată de așa ceva!” și apoi s-a dus în odaia în care fetița stătea singură și plângea, a stat cu ea mângâind-o și consolând-o până când ea a adormit. În alt episod, mai târziu, îl descrie în bibliotecă citind, cu ochelarii pe nas, ținând ochiul stâng aproape închis din cauza fumului de la pipă, iar sprânceana dreaptă ușor ridicată.

Ca autoare, domnița Ileana, care nu a scris decât ca să explice americanilor tot ce aceștia ignoră sau nu pricep din Europa, mai cu seamă din România, dovedește un talent portretistic și un simț de observație prompt și infailibil, cu expresie percutantă, definitivă. Talentul ei literar este asemenea cu al reginei Maria în ce privește evocările, tipurile și caracterele umane, intuirea sentimentelor, percepția detaliilor amuzante sau emoționante, înțelegerea imediată, chiar divinația și asumarea suferinței semenilor. Față de regina Maria, care se vroia și efectiv era o remarcabilă scriitoare, domnița Ileana are în plus o mai sigură privire asupra politicului, o luciditate și o obiectivitate a judecății care-i permit o perfectă detașare. Ea nu se vroia scriitoare, nu avea decât o singură pretenție, cea de a fi infirmieră, mai exact „asistentă”. S-a străduit, necruțându-se, suportând oboseala, propriile ei suferințe fizice fără a le da întâietate, acceptând fără crâcnire și umilințele (care nu le ocolesc nici pe principese, nici pe regine) pentru a întemeia dispensare, mai întâi modeste, cu utilaj adaptat prin munca proprie și a celor câteva persoane devotate, mai apoi obținând sprijin de la câțiva binevoitori sau prieteni, ca generalul Nicolae Tătăranu sau inginerul Malaxa, organizând spitale și servicii de chirurgie, pentru răniți, dar și pentru orice ființă umană în suferință. Totdeauna supunându-se celor pe care îi atrăgea

în aceste acțiuni pentru competența și devotamentul lor. S-a considerat totdeauna subalternă, bunăoară, a doamnei Podgoreanu, a surorilor Băicoianu, a doctorului în care avea încredere pentru îngrijirea răniților și bolnavilor.

Domnița Ileana evocă, nu fără ironie, auspiciile sub care s-a născut, când evenimentul a fost salutat cu 21 lovituri de tun, scurtele dar succesive vestiri prin vioaie sunete de trompetă când o alteță regală trecea spre poarta palatului; apoi impresionantul, lungul și solemnul titlu sub care era numită după căsătoria ei: „Alteță Imperială și Regală, Ilustrisimă Arhiducesă și Doamnă”, pentru ca, mai apoi, în exilul ei american, factorul poștal să sune la ușă și să întrebe: „Aici locuiește Habsburg?”

Trăiesc din nou, titlul acestei cărți, este istoria unei prințese care devine o femeie ca oricare alta, învățând să gătească, să spele vasele, să facă piața, să muncească pentru hrana zilnică a copiilor ei, așa cum Dumnezeu a osândit-o de la începutul lumii. Roaba lui Dumnezeu Ileana, mai apoi Maica Alexandra, după ce a născut șase copii și nu a fost scutită de tot ce are de îndurat o mamă și o femeie *din popor*.

La plecarea din țară, adică din Bran, se îndreaptă spre un grup de țărani care stăteau tăcuți, după ce au dat ajutor la împingerea mașinilor împotmolite în noroi:

„— Vă mulțumesc, le-am spus. Vă rog luați banii aceștia și împărțiți-i între voi. Știu că sunt puțini, dar este tot ce am. — Și le-am întins toți banii care îmi fuseseră lăsați.

Oamenii s-au uitat unii la alții și apoi unul a pășit în fața grupului.

— Nu, domniță, mi-a spus el trist. Nu luăm noi astăzi daruri de la dumneavoastră. Oare nu ați răspuns chemărilor noastre zi și noapte? Nimeni nu a bătut la ușa voastră fără să fie primit. V-am făcut un bine mic, dar atât de trist — vedeți, nici pământul nu vă lasă să plecați. Vreți să îngenuncheați cu noi aici ca să spunem o rugăciune pentru rege și țară și pentru ca să vă întoarceți?

Și acolo, în câmpul plin de noroi, în timp ce soarele asfințea dincolo de Carpați și umplea lumea cu ultima scânteiere

de splendoare, am îngenuncheat, rugându-mă împreună cu lucrătorii pământului.”

Mai îngenunchease și altă dată (alte nenumărate dăți), copleșită de nevoia supunerii, singură,, rugându-se: „Facă-se voia lui Dumnezeu, iar nu a mea!” Îngenuncherea este gestul, atitudinea perpetuă și simbolică a adorabilei fete din fotografia pe care nu o mai am (o caut zadarnic prin toate sertarele și ungherele).

Poate mă ajută Dumnezeu să o găsesc.

AL. PALEOLOGU

*Prietenilor și concetățenilor mei,
tuturor acelor suflete curajoase
care au rămas în urmă să înfrunte
tot ce poate un om îndura și totuși
nu au renunțat, lor le dedic cartea mea,
cu dragoste și umilă admirație.*

Scrierea acestei cărți a fost posibilă datorită efortului neprecupețit, colaborării și înțelegerii doamnei Dorothy Kuenzli Hinckley, căreia n-am să reușesc niciodată să-i dovedesc toată recunoștința mea. Pot doar să-i mulțumesc din toată inima. Sper ca aceste rânduri să exprime măcar o parte din ceea ce simt pentru această colaboratoare și prietenă dragă.

Sufletul meu pribeag rătăcește prin noaptea rece, golită de viață și lumină.

Fulgii grei care se fugăresc prin aer cad tăcuți pe pământ. Troienele albe se îngrămădesc spre casa părinților mei, cea în care m-am născut și eu. Printr-o fereastră spartă, tânguindu-se pe balamalele ei ruginite, încerc să mă uit în sălile acelea, în care acum nu mai există nimic în afară de amintirile frumoase și înălțătoare ale trecutului.

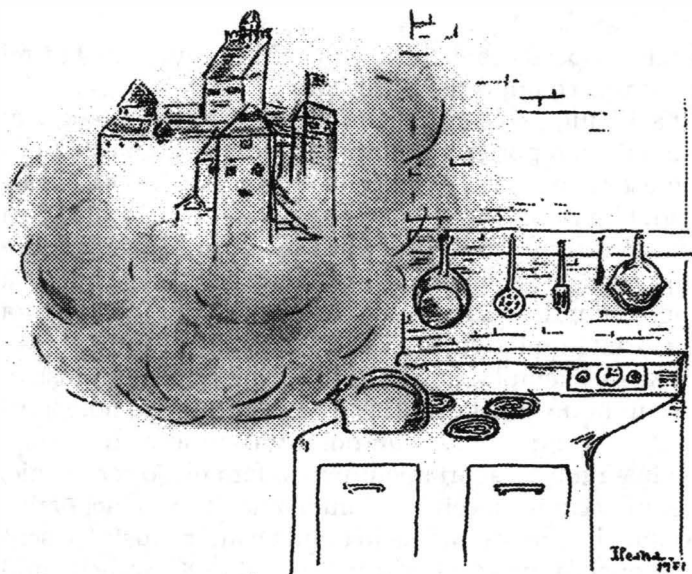
Înspăimântat, sufletul meu aleargă de-a lungul străzilor, pe alei, căutând figuri cunoscute, dar neîntâlnind decât fețe pline de teamă și durere. Picioarele se târăsc grele prin locuri pe unde odinioară străzile luminate și pline de oameni răsunau de pași veseli. Bucureștiul meu, oraș iubit și pierdut, ce tristă ți-a fost soarta!

Caut să-mi găsesc liniștea în alte locuri: într-un colțișor în munți. Acolo mă va primi cineva, voi bate la o ușă sau alta, mă va învălui căldura unei case; acolo nu le va mai fi teamă.

Mă văd mergând din poartă în poartă. Zăpada cade fără încetare, acoperind toate urmele. Bat la geamuri, strig. Nici un răspuns. Dar aici lumea mă cunoștea odată! Dau drumul unui strigăt neajutorat. Nici un răspuns. Zăpada continuă să cada nesimțitoare: nu am lăsat nici o urmă pe unde am trecut. Nu sunt decât un biet suflet pribeag și răătăcit, căutând cărări pe care altădată le-am cunoscut și le-am iubit. Dar acum, astăzi, cum poate cineva să audă un suflet fără glas?

Uitasem. Am părăsit aceste locuri de mult timp, și am murit...

Buenos Aires,
ianuarie, 1950

UNU

Stau singură în bucătăria mea albă învăluită în liniște. Oalele și tigăile strălucesc. Perdelele sunt vesele. Eu, care am trăit dincolo de Cortina de Fier, care am înfruntat crimele războiului și asasinatele premeditate, mi-am găsit în sfârșit pacea. Deseori am rămas în viață din pură întâmplare: șansa ca bomba să cadă în *celălalt* capăt al adăpostului în care ne ghemuiam, ori ca bolnavul comunist aflat sub anestezie pentru operație să bolborosească câteva despre planurile de desființare a spitalului. Acum, în Noua Anglie, umbre line se adună afară și prin casa tăcută, pentru că sunt singură, dar nu părăsită; atâtea gânduri îmi țin companie.

În casa mare și veche din Noua Anglie se află două camere pe care aș dori să vi le arăt; două camere care îmi păstrează prezentul și trecutul, substanța din care trebuie să-mi creez viitorul. Oare ce vă va surprinde mai mult — bucătăria modernă și strălucitoare, cu toată aparatura de gospodărie americană, sau dormitorul de sus, cu colecția de

obiecte desperecheate, din altă viață? Nu știu, nu pot să-mi dau seama ce impresie vă vor face.

La 17 ani, pe când vizitam Statele Unite împreună cu mama mea, reporterii mă întrebau deseori cum este să fii prințesă, și nu găseam niciodată ceva potrivit să le răspund. Cum puteam să fac o comparație când toată viața până atunci nu fusesem altceva decât prințesă? Suntem ceea ce suntem; și nu ne putem descrie pe noi înșine tot așa simplu cum descriem ceea ce ne înconjoară! Pot compara cu ușurință un loc cu altul, un fel de viață cu altul. În România, de exemplu, era un gornist care scotea din instrumentul lui un sunet drăgălaș — o înlănțuire de note aurii rapide — când vreunul din noi intra sau ieșea din palat. Aici mă întorc în apartamentul meu fără nici o ceremonie; câte un vecin în trecere mă salută amabil, cu o înclinare a capului; descui ușa care dă în holul tăcut. În Austria o scrisoare oficială mi-ar fi fost adresată: „Ihre Kaiserliche und Königliche Hoheit, die Durchlauchtigste Erzherzogin und Frau“ — „Alteța Sa Imperială și Regală, Ilustrisimă Arhiducesă și Doamnă“. Aici, băiatul care îmi aduce scrisorile mă întreabă scurt, cu zâmbetul pe buze, atunci când îi deschid ușa: „Aici locuiește Habsburg?“ în timp ce caută printre pachete. Dar acestea sunt chestiuni de suprafață și fără importanță. Modul de adresare ține de uzanțe. Și goarna din România și soneria din America au intrat în viața mea fără să fiu întrebată.

„Cum este să fii prințesă?“ Vom găsi, oare, răspunsul în aceste două camere în care vă invit? Poate că da, dar e și o rezervă în acest poate. Să presupunem că aveți două case, una în oraș și cealaltă la țărmul mării. În timp ce vă aflați în casa din oraș, sunteți anunțați deodată că în douăzeci și patru de ore trebuie să abandonați totul pentru totdeauna. Abia dacă vi se dă voie să luați mai mult decât puteți efectiv duce singuri — probabil nu mai mult de câteva cutii. Încă și așa vă este interzis să vă atingeți de anumite lucruri. Între timp, în casa de pe malul mării, câțiva vecini încearcă cu discreție să ascundă câte ceva din avutul vostru pentru ca să-l păstreze până veți putea reveni. Când în sfârșit reușiți să adunați la un loc toate aceste comori selectate sub

presiunea fricii și a durerii, parcă ați dori ca în locul unora din lucrurile pe care le-ați ales să fi fost altele.

Așa mi s-a întâmplat mie. Și totuși, aceste comori din altă lume, din altă viață, arată împăcate aici. Pe peretele din bucătărie este o fotografie cu mama în costum național românesc, printre florile ei. În fundalul fotografiei se vede Branul, castelul nostru ca din povești, cocoțat pe o stâncă, în care locuiam odată. Pe alt perete am o icoană veche a Mântuitorului, simbolul acelei credințe care m-a purtat prin toate necazurile și m-a ajutat să ajung aici, în Noua Anglie, stăpână pe puterile mele și să am forța morală să trăiesc din nou.

Da, să *trăiesc din nou*, pentru că după ce am plecat de acasă, care pentru mine a fost întotdeauna în România, am fost ca și moartă. Nu împrejurările au fost greu de suportat, ci însăși nevoia de a trăi. Nu m-am îndoit nici o clipă de necesitatea fizică a prezenței mele pentru cei șase copii ai mei; dragostea mea pentru ei a rămas și atunci la fel de puternică. Dar în interior, „eul” care exista independent de mama, soția, prietena care eram — „eul” esențial, pe care tot restul era construit — a suferit un șoc mortal când am fost îndepărtată de poporul meu. Și așa a trebuit să o iau de la capăt din nou, nu numai la suprafață, ci și în interiorul meu. Am găsit un mare ajutor făcându-mi de lucru cu alămurile din bucătărie. Lucrul mâinilor mi-a liniștit sufletul. Efortul de a face față sarcinilor simple și, în plus, de a le face bine, m-a ajutat să-mi adun forțele.

Cum aș putea uita vreodată acea primă zi, când m-am trezit în mijlocul bucătăriei noi și spațioase, fără nici cea mai mică idee cum aș putea pregăti ceva de mâncare! Nici măcar nu bănuiam cum se poate fierbe ceva, frige, prăji sau coace.

„Iată!” veți zice acum, „Asta înseamnă să fii prințesă! Ce viață plăcută — să nu fii niciodată nevoită să înveți să gătești!”

Fără îndoială cam așa ceva a făcut-o pe una dintre cunoștințele mele mai recente din America să îmi spună: „Ce bine trebuie că vă simțiți acum — să știți că duceți o viață folositoare!”

Îmi este destul de greu să găsesc cuvinte suficient de convingătoare care să explice cât este de greșit acest punct de vedere în ce mă privește.

M-am născut în sunetul a douăzeci și una de salve de tun — salutul regal pentru fiica unui lung șir de regi și împărați. De aceea e adevărat că mi-am început viața, într-un fel, de sus, cum s-ar spune. Dar salutul celor douăzeci și unu de tunuri înseamnă și că m-am născut cu o ocupație deja stabilită. Datoria a fost lucrul cel mai important în timpul copilăriei și adolescenței mele. Am fost învățată să îmi fac datoria către țara mea în toate situațiile, să fiu respectuoasă și iubitoare față de părinții mei, loială familiei și prietenilor. „Printesele se nasc în public și mor în public” — și între aceste două evenimente, ele *trăiesc* în public. Era de datoria mea să îi servesc pe ceilalți în acord cu regulile strict stabilite pentru toți cei în poziția mea: să fiu acolo unde eram chemată, să îmi plec urechea la nevoile altora, să plâng cu ei sau să mă bucur cu ei, după cum erau împrejurările. Numai acum, după ce am trăit în alte țări, pot să apreciez cu totul obiectiv educația mea; să îmi dau seama de ce toată lumea ar vedea puțin ciudat faptul că eu simțeam că trebuie să particip la un banchet de stat într-o seară anume, pe vremea adolescenței mele, chiar dacă aveam impresia că sunt îngrozitor de nefericită; sau că trebuia să traversez orașul Ploiești în timpul unui bombardament, pentru a putea ajunge la o școală, la o întâlnire importantă pe care promisesem să o prezidez. Acestea erau datoriile, însă datoria de gospodină nu era inclusă între aceste datorii. Ar fi fost egoist din partea mea să consum timpul care aparținea țării mele pentru a învăța să fac lucruri care erau deja foarte bine și eficient făcute de către alții. Principii întotdeauna au avut probleme când au încercat să-și abandoneze datoriile statornicite în favoarea altor activități, dedicate propriei plăceri.

Este adevărat că aveam și timp liber — e drept, nu prea mult — pe care puteam să-l petrec cum doream. În timpul lor liber, surorile mele mai mari au cochetat cu gătitul. Îmi vine și acum să zâmbesc când mă gândesc cum le aduceau

servitorii în livrea toate cele de trebuință, în camerele lor, pe tăvi de argint: lampa de spirit, farfuriile, lingurile și celelalte ustensile; toate ingredientele necesare gătitului, spălate și pregătite cum trebuie. Dar pentru mine acesta era doar un joc, nu la fel de interesant ca pentru surorile mele. Îmi petreceam timpul liber în alte feluri: învățând câte ceva despre pictură și sculptură și începând acele activități care mai târziu m-au dus la o pregătire serioasă de infirmieră. Chiar și după ce m-am căsătorit, când mi-a fost greu să mă descurc cu bucătarii și servitorii dintr-o țară străină, am simțit că datoria mea era să fiu alături de copiii mei și de mica mea infirmerie, care servea satele vecine. Mi-am rezolvat problemele din gospodărie aducându-mi în casă servitori români — și așa se face că, în ciuda unei vieți disciplinate și ocupate, m-am trezit în bucătăria mea strălucitoare din Massachusetts absolut ignorantă în ce privește gătitul. Soarta m-a adus într-o nouă situație. „Datoria” și-a schimbat complet conținutul. Trebuia să pregătesc masa pentru șase copii flămânzi.

Poate pentru că de mică am avut lângă mine o guvernantă care îmi amintea mereu de datorie, în caz că eu o uitam, sau mă certa dacă nu o făceam bine, am deprins obiceiul să vorbesc cu mine însămi — să mă încurajez în ceea ce fac, sau să mă dojenesc.

— Acum, Ileana dragă, îmi spuneam, ce e de făcut? A fost o vreme când nu credeai că vei putea face față bombardamentelor — dar ai învățat. Pe când studiai ca să devii infirmieră, ți se părea incredibil că într-o zi vei fi nevoită să operezi — cu disperare, da, dar cu calm — și ai făcut-o și pe asta. Și încă pacienții au mai și supraviețuit! Ei, haide! Doar n-o să te pună în încurcătură acum o mașină de gătit!

O prietenă binevoitoare îmi adusese ingredientele necesare. Aveam o carte de bucate vechi, așa că am făcut o tocană și mi-a ieșit bine. Familia a acceptat-o, și astfel mi-am început cariera de bucătăreasă. Mi-au venit în minte vechi amintiri ale mâncărilor gustoase care ni se serveau în bucătăria mamei mele. Cu ce-mi mai aminteam eu despre ele și cu ajutorul unor rețete, acestea au luat încetul cu încetul formă. La început am fost copleșită de cât de multe

aveam de făcut. Oboseala și-a pus amprenta pe corpul și pe mintea mea. Alergam în jos și în sus pe scări de o sută de ori, făceam gesturi greșite, îmi ardeam mâinile.

Poate ce v-am povestit aici sună ca și cum nimeni nu ar fi dorit să mă ajute, dar de fapt mulți au făcut-o. Bunătatea cu care am fost înconjurată, cadourile pe care le-am primit ca să am cu ce începe m-au încurajat mult. Dar am simțit că trebuie să fiu pe picioarele mele și să învăț totul urmând calea cea grea, căci acesta e singurul drum bun. Știu chiar din experiența mea unde ajungi când te sprijini pe alții. Nu-mai atunci când ai învățat să stai pe propriile picioare, când ai o bază solidă este bine sau înțelept să accepți ajutor, așa că am refuzat cea mai mare parte din ajutorul ce mi s-a oferit cu multă bunăvoință. Am hotărât să fac un cămin pentru copiii mei prin propriile eforturi, să fiu mereu optimistă și să îi fac și pe ei să dorească să mă ajute și să ne unim în efortul pe care-l făceam pentru a începe o nouă viață în lumea aceasta nouă. O întreprindere ambițioasă, într-adevăr, dar primii pași puteau fi făcuți în bucătărie. Așa că m-am descurcat doar cu ajutorul lui Dumnezeu și al puterii pe care mi-a dat-o — nu doar cu acea masă, în ziua aceea, ci și cu următoarele mese, în alte zile. Am învățat cum funcționează mașina de gătit cea albă, apoi am îndrăznit să abordez mașina de spălat automată și mixerul.

Am cheltuit mult, într-adevăr, ca să pun la punct această bucătărie. S-ar putea să vă surprindă câtă aparatură se află acum într-o casă în care la început, în afară de mobila de bucătărie, nu aveam decât șapte paturi și șapte scaune. (Și — ceea ce pare să-i amuze pe unii dintre prietenii mei recentți — un covor oriental mare, cadou de nuntă pentru mama de la unchiul ei, țarul Alexandru al III-lea.) Dar în această viață nouă a mea am vrut să am cele mai bune ustensile de la bun început, și apoi să aștept cu răbdare până când puteam să îmi iau alte lucruri mai puțin importante. Nu tot așa au făcut și strămoșii voștri, pionierii, atunci când și-au reînceput viața într-o lume nouă? Uneltele erau importante și pentru ei. Cred că în multe privințe ei ar înțelege mai bine problemele mele decât voi. Pentru că și ei au părăsit o civilizație care le era dragă și familiară pentru ca

să găsească ceva mai prețios — libertatea pe care oamenii au descoperit-o de-a lungul timpului trebuie întâi câștigată, și apoi apărată! Bărbații și femeile acelea care au rămas pe țărm la Plymouth, privind nava *Mayflower* cum dispărea dincolo de orizont în drumul ei de întoarcere spre Anglia, ar înțelege cum poate cineva să iubească prezentul și în același timp să venereze trecutul. Acel care, cu mâinile lor nepricepute, foloseau unelte ciudate pentru a cuceri un pământ nou ar înțelege ce e cu bucătăria mea albă și strălucitoare! Mă simt foarte aproape de spiritul acelor strămoși ai voștri, care au învățat și ei să trăiască din nou, acum, când stau și privesc încăperea aceasta veselă și practică în care am început o viață nouă, pornind de la lucrurile esențiale ale traiului și de la nevoile zilnice. Imediat mă ridic și mă duc să spăl vasele de la cina mea frugală și apoi merg în cealaltă cameră în care v-am invitat.

Și acolo mă simt aproape, în spirit, de strămoșii voștri — care au adus cu ei peste un ocean necunoscut poate un bibelou îndrăgit, sau o piesă din argint, o miniatură, moștenire de familie — pentru că acolo am adunat câteva lucruri prețioase din cealaltă viață a mea. Veniți să o vedeți împreună cu mine, căci dormitorul meu, cu pereții lui albi, este castelul meu, și toată povestea celeilalte vieți pe care am trăit-o.

Deasupra patului atârână un crucifix spaniol pe care mama mi l-a lăsat prin testament. Rămăsese la Sonnberg, casa mea din Austria. Un soldat rus l-a aruncat pe geam în timpul ocupației; copilul unui țăran l-a găsit și l-a ascuns cu intenția de a mi-l da, și în final a ajuns înapoi la mine. Tot aici am și icoana pe care mama a primit-o la moartea fratelui meu mai mic. Mama o avea întotdeauna la ea și, de la moartea ei, am purtat-o cu mine mereu — deși numai datorită amabilității neașteptate a uneia dintre gărzile mele comuniste am putut să o iau cu mine atunci când am plecat din România.

În camera aceasta trag perdelele, galbene cu desene albastre și maron. Ce ciudat să privesc printre ele înserarea într-un oraș american! Perdelele acestea le am din prima casă pe care am aranjat-o eu singură — o cabană de

vânătoare din Moldova cea îndepărtată, care mi-a fost lăsată de către tatăl meu acum douăzeci și trei de ani. Ce șocat a fost îngrijitorul ei atunci când s-a trezit cu asemenea perdele vesele în locul celor grele, de pluș! Covorașul albastru de pe podea este chinezesc, foarte vechi — ce culoare minunată — și se găsea în camera mamei mele din castelul Bran. De pe perete privește spre covorașul ei un tablou în acuarelă cu lalele, pictat de mama, căreia îi plăceau mult florile; tot acolo mai este și o reproducere frumoasă cu marea. Aceasta este și veche, și nouă; cândva am avut pictura originală, și apoi am găsit o reproducere aici, în casa cuiva care mi-e acum prieten, iar acesta mi-a făcut-o cadou; astfel pot spune că reproducerea este o legătură între ceea ce a fost și prezent.

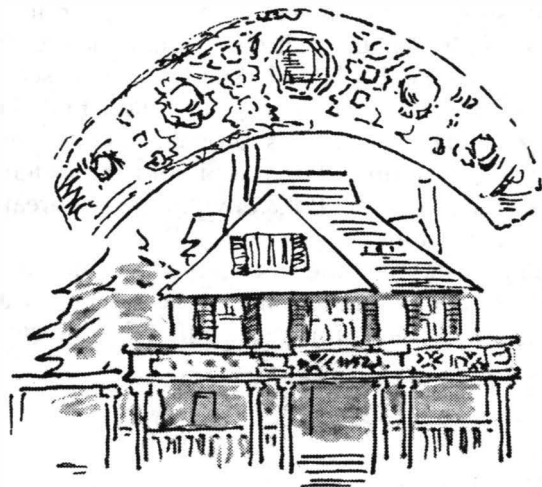
De pază zilelor și nopților mele am aici o statuie a Sfântului Benedict, aplecat în cucernică rugăciune. În zilele de demult statuia se găsea într-o încăpere cu gresie albastră, în castelul de la Sinaia, lângă o fântână de marmură din care țâșnea apă de munte. Prin geamul din spatele ei se vedeau Carpații. Când eram mică, după ce le uram noapte bună părinților mei, întotdeauna îi făceam o vizită și Sfântului Benedict, a cărui față nemișcată mă fascina. Știa el, oare, că fetița care îi ura noapte bună cu dragoste și cucernicie îl va înveli într-o zi în draperii și va obține după multe insistențe permisiunea invadatorilor ruși să îl ia cu ea peste ocean, pe un continent străin? Așa a venit el aici cu mine și este acum o prezență vie în camera mea.

Deasupra șemineului se află câteva piese frumoase din jad — care au stat ascunse, ca să nu dea rușii de ele, într-un șemineu, în Austria, timp de patru ani. Lângă ele se află o cutie rotundă, plată, suflată cu aur. În ea se găsește comoara mea cea mai de preț: un pumn de pământ românesc pe care l-am trecut peste frontiera românească, pe lângă grănicerii români care și-au trădat țara și au întors fața, nepuțându-mă privi în ochi atunci când le-am arătat ce conținea cutiuța.

În jurul meu este pace și liniște în seara aceasta: sunt atâtea amintiri, atâtea lucruri pentru care sunt recunoscătoare, și atâtea planuri de viitor. Așa că nu sunt părăsită,

deși acum sunt singură în casa aceasta pe care v-am invitat să o vizitați. În plus, mâine se întorc copiii de la școală. Se vor auzi țipete vesele, bocăneli în sus și în jos pe scări, radioul și gramofonul, vor fi întrebări și rugăminți, brațe încolăcite după gâtul meu, râsete — și probabil și ceva muștrări! Va fi o viață de familie fericită. Și sunt și prieteni, vechi și noi, aproape de mine. Pot să-i vizitez, dacă vreau, și ei mă pot vizita pe mine.

Dar în seara aceasta mai bine stau liniștită un moment, înainte să mă uit înspre viitor sau înspre trecut. Ca și frațele Laurențiu, „am nevoie să îmi încarc sufletul cu liniște”.

DOI

Mai este un lucru, pe care însă nu pot să vi-l arăt în nici una din cele două camere: un lucru foarte important ce mi-a fost permis să-l aduc din vechea mea viață și care constituie fundamentul vieții mele de acum. Îl puteți vedea într-o fotografie a mamei mele, pe masă, dar nici o fotografie nu poate reda strălucirea vie și curcubeul de culori din safirul și diamantele de pe tiara pe care o poartă.

„O tiară!” ați spune. „Exact ce așteptam de la o prințesă!”

Da, sunt și eu de acord cu voi. Aceasta era într-adevăr o diademă regală. Nicolae I al Rusiei a comandat-o pentru soția sa, prințesa Charlotte a Prusiei, atunci când a fost încoronat, în 1825. Prin nepoata sa, mama mamei mele, tiara a ajuns în cele din urmă la mine. Mama a purtat-o la încoronarea sa, în 1922. Și-a pus-o, de asemenea, cu ocazia ceremoniilor oficiale, în timpul vizitelor făcute în Statele Unite. Și astfel eu și tiara am intrat în Statele Unite împreună de două ori: o dată în 1926, când făceam parte din

suita regală, fiind primită cu un impresionant salut oficial de bun-venit în New York City, și atunci diadema era împachetată și păzită pe măsură; și încă o dată în 1950, când am călătorit cu avionul din Argentina în Miami — dorind să evit orice recunoaștere publică — cu tiara învelită în cămașa de noapte!

Poate nu așa credeți că ar trebui să aibă grijă o prințesă de bijuteriile ei. În mod sigur a fost o surpriză și pentru ofițerul de la vamă! Pentru tiară, această întâmplare a fost doar o aventură în plus adăugată șirului de aventuri prin care deja trecuse. Pe câteva din acestea le știu și eu: de exemplu, că a fost scoasă ilegal din Rusia în 1918, în timpul revoluției de acolo. Mama mi-a făcut-o cadou când m-am căsătorit, în 1931. Apoi i-am împrumutat-o să o poarte la celebrarea jubileului regelui George al V-lea al Angliei, și a lăsat-o la o bancă din Londra din cauza condițiilor instabile de acasă. După moartea ei am avut probleme serioase până am căpătat-o înapoi, dar am reușit să o scot din Anglia cu puțin timp înainte de începerea celui de-al doilea război mondial. Am luat-o cu mine în Elveția și apoi în Argentina, unde am amanetat-o pentru a plasa bani într-o afacere care a eșuat. Aventurile ei aproape că s-au terminat atunci, pentru că devenise clar că trebuie să o vând ca să pot plăti datoriile.

Întrucât la data aceea deja sufeream serios de artrită, în mai 1950 am primit permisiunea să vin în Statele Unite pentru tratament medical. În timp ce îmi adunam toate forțele mele, fizice și financiare, pentru a face această călătorie, simțeam că mă apropiu de sfârșitul puterilor mele. Am amanetat tot ceea ce aveam de valoare ca să las familiei mele în Buenos Aires bani să aibă din ce trăi și ca să răscumpăr tiara. Nu-mi puteam permite să asigur un bun care odată era estimat la optzeci de mii de dolari. Am hotărât să o învelesc într-o cămașă de noapte și să o iau cu mine într-o geantă mică. Astfel, cu trei sute de dolari, un bilet de avion pentru Boston și o tiară ascunsă m-am pregătit să intru în Statele Unite pentru a doua oară.

A fost o călătorie de treizeci de ore — un zbor pe deasupra Anzilor și apoi peste Marea Caraibilor — și am avut

destul timp să mă gândesc. Durerile din brațul stâng aproape că mă împiedicau să-l mișc, și picioarele și spatele mă duceau încontinuu, dar zborul acela mi-a plăcut. Întrucât soțul meu este un aviator pasionat, și-a pilotat propriul avion timp de mulți ani. În călătoriile noastre în Anglia, Ungaria sau România zburam cu avionul tot atât de firesc cum alții călătoreau cu trenul sau cu mașina. Când în familie sunt copii mici și sugari, călătoria cu avionul este mai comodă decât oricare alta.

În 1941, gravidă fiind cu al șaselea copil, am străbătut cu automobilul, împreună cu ceilalți cinci (dintre care cel mai mare încă nu avea zece ani), o mie trei sute de kilometri, prin Austria, Ungaria și România în timp de război. Atunci mi-am amintit cu melancolie cât de ușoară și scurtă fusese aceeași călătorie cu avionul, când copilașul nostru cel mai mic stătea confortabil în albia* noastră de aluminiu. Poate ar trebui să vă explic că albia este un vas mare, nu foarte adânc, oval, scobit în lemn, pe care românii îl folosesc nu numai ca să spele în el rufe, ci și ca leagăn pentru copii. Când am avut nevoie de ceva în care copilașul să se poată odihni bine în avion, m-am dus la un meseriaș din București și l-am rugat să-mi facă un astfel de vas din aluminiu, cu niște mânere ca să poată fi transportat sau atârnat într-o mașină sau în avion; și ne-a fost de foarte mare folos.

Deși de data aceasta nu aveam nevoie de o albie în zborul meu între Buenos Aires și Statele Unite, am avut sentimentul că îmi duceam cu mine și copiii, întrucât de rezultatul călătoriei mele putea depinde întreg viitorul lor. În urmă cu șase luni cei doi copii mai mari primiseră burse la colegii — unul în Pennsylvania și altul în Massachusetts — și din scrisorile lor vedeam că sunt din ce în ce mai mulțumiți și mai încrezători. Cea mai mare parte a vieții lor ei fuseseră victime ale neliniștii inerente războiului, la început în țara de origine a tatălui lor, apoi în a mea, iar copiii mai mici nici nu-și pot aminti alte împrejurări. Soțul meu și cu mine am căutat siguranță și o viață nouă

* În limba română în original (n. t.).

pentru ei în Elveția și apoi în Argentina, fără a le găsi însă. Nu se putea, oare, ca în țara prietenoasă pe care am vizitat-o pe când eram mică să găsesc un nou cămin pentru copiii mei? Și ce prințesă, care este și mamă, nu ar da o diademă în schimbul unei case pentru copiii ei!

Neliniștită, obosită și bolnavă, dar neobișnuit de încrezătoare, am ajuns până la urmă în Miami, unde am făcut o escală. M-am aliniat la coadă la vamă, bucuroasă că nici o veste a sosirii mele nu precedase această a doua intrare a mea în Statele Unite. Nu-mi dădusem seama cât de public urma să fie acest control vamal, așa că atunci când am fost întrebată dacă am ceva de declarat, am întrebat dacă pot să arăt conținutul bagajelor mele într-un loc mai puțin public. Ofițerul de la vamă era amabil, dar puțin cam nerăbdător în fața ezitării mele. Când am insistat în cerința mea, mi-a sugerat clar că îl enervam.

— Ce aveți acolo — un cadavru? m-a întrebat.

Oricum, când într-un final m-a dus cu el într-un birou și am deschis geanta, a fost rîndul *meu* să mă simt puțin superioară. Era evident că nu prea știa ce avea de făcut atunci când se trezea cu o tiară într-unul din bagajele pe care le controla. A atins grijuliu safirul din mijloc. Deoarece cântărea aproape 125 de carate, era de mărimea unui ceas de buzunar bărbătesc. Este veritabil? a vrut să știe. Când l-am asigurat că era veritabil, ofițerul a părut și mai iritat, dar până la urmă s-a hotărât să-l trimită la Boston în regim vamal. Am împachetat împreună tiara într-un ziar și am pus-o într-o cutie, pe care a sigilat-o și a etichetat-o tacticos. Trebuie să recunosc că am privit cu o strângere de inimă cum pachetul meu era pus în compartimentul de bagaje al avionului pentru Boston înainte ca eu însămi să ajung la bord. Dacă se întâmpla să se piardă, pierdeam tot ce aveam, și deja nu mai era în mâinile mele!

Când am ajuns în Boston mi s-a spus că, deoarece era duminică, toate birourile erau închise și că trebuia să mai aștept până să-mi pot revendica „pachetul”. Nu cunoșteam pe nimeni în Boston în afară de prietena care, împreună cu soțul ei, aranjase vizita mea în această țară. Întrucât ea nu avea cum să știe ora la care sosea avionul, stabilisem că o voi

sună atunci când ajung la aeroport. Am găsit un telefon și m-am uitat la el buimăcă. Eram oricum după treizeci de ore de zbor și aveam dureri în toate oasele. Nu știam cum se utilizează un telefon public american, dar mă găseam în Statele Unite, unde oamenii sunt amabili. Un domn binevoitor a format numărul și am luat legătura cu prietena mea. În timp ce așteptam să vină să mă ia, am încercat să uit problemele care mă nelinișteau, privind înapoi, dincolo de anii care ne despărțeau — douăzeci și cinci la număr.

Aveam cincisprezece ani pe vremea aceea și făceam primii pași în munca socială, fiind o membră entuziastă a organizației cercetașelor. Helen Jackson — o brunetă cu fața veselă și rotundă și cu ochi strălucitori — venise la București să ajute la înființarea secției industriale a Y.W.C.A.*. Cântecul și glumele ei ne relaxau pe toate și îmi plăcea mult când puteam să mă alătur grupului ei de fete. Și eu, și ele eram libere seara — ele de la treabă, eu de la învățat —, dar vremea aceea e acum departe. Când a terminat ce avea de făcut, Helen a plecat în alt loc; eu am crescut, anii au trecut, cu bucuriile și necazurile lor. Prin intermediul unor prieteni comuni, ne-am întâlnit din nou, după douăzeci și cinci de ani, la aeroportul din Boston. Helen era acum doamna John Beale; avea deja părul grizonat, dar bunătatea ei rămăsese aceeași. Nu mai eram nici eu adolescența care se alătura fetelor din fabrică la cântecele și jocurile lor, ci eram mama a șase copii și în același timp o rătăcitoare singuratică, despărțită de tot ce cunoscusem și iubisem. Helen și Jack** Beale mi-au ținut deschisă ușa casei lor până când am reușit să-mi găsesc o casă a mea.

Solicitudinea și amabilitatea lor în după-amiaza aceea din luna mai aproape că m-au copleșit, după toate greutățile prin care trecusem. M-au dus cu mașina spre Newton, de-a lungul râului Charles, și totul mi s-a părut frumos — atât de verde și de însorit, atât de curat și liber. Atunci,

* Young Women's Christian Association — Asociația Tinereilor Femei Creștine (n. t.).

** În textul original prima dată apare numele „John”, apoi „Jack” (n. t.).

acolo, m-am îndrăgostit de Noua Anglie; a fost dragoste la prima vedere.

În bucuria revederii cei doi copii mai mari — ce mult s-au schimbat în timpul celor câteva luni de când pleaseră — și în nevoia mea de a găsi odihnă și îngrijire medicală la Lathey Clinic (căci atunci când în sfârșit am găsit un refugiu temporar aproape am cedat din cauza tensiunii în care fusesem atâta vreme), diadema a fost un timp împinsă într-un plan mai îndepărtat al preocupărilor mele. Și atunci când totuși mă mai gândeam la ea, simțeam că e în siguranță în această țară prietenoasă.

După zece zile de tratament și odihnă în spital, am fost în stare să mă duc la vamă și să întreb de „pachetul” meu. Oficialităților le-a trebuit câțva timp până au reușit să-i dea de urmă, și eu am simțit niște fiori de îngrijorare până când au reușit să-l localizeze, într-un seif din altă clădire. Și chiar și după ce a fost găsit, am mai avut parte de o întârziere — trebuia să găsesc un „customhouse broker” — agent de vamă! În viața mea nu auzisem de așa ceva, și când mi s-a explicat, am întrebat, cum era și firesc:

— Dar pe cine să caut?

— Vedeți, nu ni se permite să vă recomandăm un anume agent, dar sunt destul de mulți pe aici, mi-a explicat un domn, fluturându-și mâna aiurea, în direcția geamului. Am privit pe geam și am și văzut o firmă pe cealaltă parte a străzii: „Stone & Downer, Custom House Brokers.” De ce să nu merg acolo? m-am gândit eu, și așa am și făcut.

Toată lumea s-a purtat cu indiferență în toată povestea aceasta, și atunci, și în ziua următoare, când ne-am întâlnit cu toții la ora la care fuseserăm programați, într-un birou al vămii, pe Atlantic Avenue. Toți au fost indiferenți până când pachetul a fost deschis și funcționarii au văzut ce stătuse în birou timp de zece zile — căci și eu, care eram obișnuită cu ea, întotdeauna tresăream de plăcere văzând strălucirea din razele albastre și albe, atunci când tiara era scoasă deodată la lumină. Pe fețele oamenilor se vedea uimirea. Li s-a tăiat respirația. Apoi unul dintre ei a zâmbit, ușurat:

— Dar bineînțeles că ați asigurat-o! — a spus el.

— Nu, i-am răspuns calmă. De ce aş asigura-o? A scăpat de comunişti şi de nazişti. Nu mă gândeam că o voi pierde tocmai aici!

În mod evident nu ştiau dacă să râdă sau să mă certe, dar din momentul acela am fost prieteni cu toţii. Unul din cei de acolo m-a rugat să îi dau un autograf într-o carte de onoare pe care o ţinea el — „cu toate titlurile şi celelalte chestii”, mi-a explicat el; şi am fost tentată să îi desenez şi o schiţă a tiarei, ca amintire. Am descoperit şi că vechimea bijuteriei o scutea de taxă vamală, aşa că în cele din urmă am plecat acasă cu pachetul sub braţ — tot în cutia lui cam ponosită, de carton.

După ce tiara a fost reîmpachetată cu ajutorul domnului Irvine, care reprezenta firma „Custom House Brokers” aleasă de mine, am luat-o iarăşi sub braţ şi m-am dus până la oficiul poştal, de pe State Street, de unde am trimis-o unui giuvaiergiu din New York. Nu a fost ultima ei călătorie. Uneori era păzită de poliţie, alteori fiul meu o ducea cu el prin metrou! Până la urmă, după tot felul de peripeţii, necazuri şi griji, a fost vândută pentru o sumă cu mult mai mică decât valora. Era frumoasă, era splendidă, dar copiii mei aveau nevoie de o mulţime de lucruri. Aşa cum era, tiara nici nu ne dădea de mâncare, nici nu ne îmbrăca, nici nu ne încălzea. Nici măcar nu puteam să o port!

Aşa că am fost mulţumită când, într-o zi, am scăpat de ea, deşi mă simţeam o trădătoare faţă de trecut şi de toate acele mândre capete care o purtaseră. M-am întrebat dacă strămoşii mei nu s-or fi întorcând în mormintele lor — iar apoi mi-am amintit că unii dintre ei abia dacă mai au morminte. Vi se pare cumva ciudat? Asta s-a întâmplat din cauză că revoluţionarii şi comuniştii se tem de morţi şi le distrug corpurile. Acele morminte de eroi care au fost sfinte pentru oamenii din popor, acele cavouri ale domnitorilor care poartă mărturia istoriei unei naţii — toate sunt violate. Rămăşiţele corpurilor sunt scoase afară şi arse, cenuşa se împrăştie, şi locul unde a fost mormântul este netezit. Probabil aşa s-a întâmplat şi cu mormintele părinţilor mei, deşi când am fost exilată, în 1948, nimeni nu se atinsese încă de ele.

Și, de fapt, distrugerea mormintelor nu e decât un simbol al unor distrugerii mult mai mari. Înainte de a pleca din România am vorbit despre aceasta cu Emil Bodnăraș, care era pe vremea aceea ministru comunist în Guvern. L-am întrebat de ce comuniștii pun în circulație tot felul de defăimări.

— Desigur că înțelegeți de ce trebuie să se întâmple așa — mi-a răspuns el calm. Dv. și clasa dv. trebuie să dispăreți. Trecutul trebuie să dispară. Așa cum distrugem și cenușa morților, ca să nu mai rămână nimic, tot așa trebuie să distrugem toate urmele de dragoste și respect pentru memoria lor în inimile și mintea oamenilor. Ceea ce mama dv. a făcut pentru oameni, ceea ce ați făcut dv. pentru ei trebuie întâi întinat și apoi șters de tot.

Da, mormintele au fost distruse. Mai rămâne de văzut dacă trecutul poate fi șters tot atât de repede și definitiv. Poate se va întâmpla ca și cu tiara mea, pierdută pentru mine într-un fel, dar câștigată în altul. Desigur asta și-ar dori morții noștri dragi pentru copiii lor și pentru țara lor, care a fost ca un copil pentru ei. Ceea ce ne-au lăsat, fie că este o diademă sau o tradiție, ei își doresc să folosim înspre binele nostru. Dacă ceea ce pentru ei era folositor trebuie acum modificat pentru a se potrivi timpului nostru, noi avem binecuvântarea lor atâta timp cât scopurile noastre rămân, ca și ale lor, de partea dreptății și a binelui.

Așa că nu am regretat tare mult când am renunțat la diademă. A fost un cadou de la mama mea, și toate câte le-am realizat în urma vânzării ei tot ca pe un cadou de la ea le socotesc: mi-am plătit datoriile adunate în doi ani și prima rată pentru o casă în Noua Anglie; am plecat înapoi la Buenos Aires să-mi aduc în Statele Unite ceilalți patru copii; i-am dat la școlile unde primiseră burse; am avut un răgaz în care mi-am recăpătat sănătatea și am găsit un mod de a-mi câștiga existența. „*Il faut faire face à la vie, car la vie aime les braves.*” Trebuie să ne luptăm cu viața, căci viața îi iubește pe cei curajoși: așa a scris mama mea pe o carte dedicată unei prietene. Mulți ani mai târziu, într-o vreme de mari greutăți pentru mine, am regăsit acea carte, am deschis-o — și a fost ca și cum mama mi-ar fi vorbit chiar în clipa aceea.

Educația pe care am primit-o de la părinții mei mi-a fost de mare ajutor, ca și veselia și dragostea de oameni cu care a binecuvântat Dumnezeu felul meu de a fi. Dar adevărata putere să-mi continuu viața, să fac față dezamăgirilor, străinilor și singurătății, precum și hotărârea de a „trăi din nou” vine de undeva din străfundurile ființei mele — din forța interioară pe care o dă oricui credința. Credința m-a susținut în trecut și sunt ferm convinsă că mă va susține și în viitor. Dar acum mă opresc să vorbesc de trecut, ca să vă descriu cum era să fiu prințesă — o prințesă cu diademă de safire și diamante!

TREI

Ca să înțelegeți mai bine care sunt oamenii și locurile despre care vorbesc în povestirea mea, trebuie să schițez un fundal sumar și să vă fac cunoștință cu membrii familiei mele. Și mai trebuie să încep și prin a vă spune că o prințesă își petrece foarte puțin timp purtând o diademă. Deși ceremoniile Curții de la București erau întotdeauna impunătoare și frumoase, în comparație cu alte Curți regale ele erau simple și sobre. Eu însămi am purtat diadema într-o singură împrejurare oficială, și anume la un bal pe care Partidul Legitimist l-a dat în palatul Hofburg, din Viena, la patru ani după ce m-am căsătorit. Am fost la un singur „bal de Curte” în viața mea, și acela a fost la propria mea nuntă; dar acolo am purtat o diademă cu mult mai mică, pe care mi-o dăduse socrul meu. (Era, totuși, o diademă potrivită pentru o asemenea ocazie, când numelui meu i s-a adăugat și titlul de „Arhiducesă de Austria”, pentru că diadema fusese la origine un cadou de la Napoleon către Maria Luisa, care a fost și ea arhiducesă de Austria.)

Trebuie să știți că, în copilăria și tinerețea mea, România se lupta să-și ia locul ei de drept în rând cu lumea civilizată, într-o perioadă de independență națională ce s-a dovedit a fi tragic de scurtă. Au fost mai puțin de șaptezeci și cinci de ani în total; șaptezeci și cinci de ani de libertate între dominația turcilor și robia comunistă — și totuși visul românilor de a fi națiune independentă dăinuia de secole. Romanii, sub împăratul Traian, au colonizat „Dacia Felix” — vechiul nume al României — în anul 101 p. Chr. După căderea Imperiului Roman, locuitorii coloniei s-au retras în Carpații împăduriți ca să se ascundă de hordurile asiatice care năvăleau în Europa. Acolo oamenii și-au păstrat atât de bine credința creștină și limba romanică, încât până în ziua de azi ei sunt un popor romanic — înrudindu-se cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii, și nu cu vecinii lor cei mai apropiați, care sunt slavi.

Când cuceritorii asiatici s-au retras, spre sfârșitul secolului al XIII-lea, s-au format trei provincii: Țara Românească, Transilvania și Moldova, care până în 1812 a inclus Bucovina și Basarabia. Din când în când aceste provincii își câștigau scurte perioade de libertate, dar de obicei au fost sub câte o stăpânire străină. De nenumărate ori ele au fost folosite drept câmpuri de luptă între marile lor vecine beligerante: Rusia, Turcia și Austro-Ungaria. Fără posibilități de educație, nevoiți să-și câștige existența din greu îndeletnicindu-se cu cultivarea pământului și lipsiți de avantajele progresului de care beneficiau alte țări, românii au încercat, fără încetare, să se unească într-o singură țară. Această poveste tragică și emoționantă a ajuns la punctul culminant în 1859, când Moldova și Țara Românească au reușit să se unească, sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Încă virtuale provincii turcești și considerate de către Tratatul de la Paris drept „state vasale”, ele totuși și-au pus numele de „Principatele Unite Române”. Șapte ani mai târziu, când, din interese politice interne, Principatele au hotărât să cheme un prinț străin să domnească peste ele, familia mea a intrat în istoria lor, pentru că l-au chemat pe fratele bunicului meu, prințul Carol de Hohenzollern-Sigmaringen.

Se pare că un tânăr patriot român, Ion Brătianu, l-ar fi convins în mare măsură pe acest prinț german să părăsească impunătorul castel al familiei sale, care se afla nu departe de Pădurea Neagră, unde își are izvoarele Dunărea. În josul acestui fluviu a călătorit prințul Carol, deghizat în valetul lui Ion Brătianu, pentru a înșela vigilența turcilor, care se opuneau puternic alegerii sale ca domnitor. Când prințul a pus pentru prima dată piciorul pe pământul noii sale țări, a rostit grav: „Acum sunt român!” Pentru el acea afirmație a fost un jurământ solemn și și-a devotat cei patruzeci și opt de ani pe care i-a mai trăit îndeplinirii acestui jurământ.

Noul român nu era doar un politician inteligent, ci și curajos. El a smuls turcilor independența țării sale în 1877, în bătălia de la Plevna. Când un obuz a explodat chiar lângă el, tovarășii săi au rămas muți de uimire când l-au văzut aruncându-și în sus chipiul, făcând o plecăciune în direcția exploziei și spunând: „Asta-i muzica ce-mi place!” — gest pe care mi l-am reamintit deseori în timpul bombardamentelor, pe care niciodată nu m-am simțit în stare să-l imit.

După înfrângerea turcilor, domnitorul Carol a fost încoronat în 1881, devenind regele Carol I al României. Când sosise în București în 1866, cineva i-a spus: „Acolo este palatul”, iar el a întrebat cu cea mai sinceră uimire: „Unde?” Casa scundă de pe strada pe care porcii se bălăceau în voie în noroi în mod sigur nu semăna cu palatele pe care le știa el în Germania. Devenind liber, Bucureștiul s-a transformat surprinzător de repede într-un oraș modern, dar, deși palatul a fost întrucâtva mărit și renovat, a rămas încă mic și modest. Când timpul și mijloacele i-au permis, regele Carol a construit la Sinaia un castel frumos, care a fost numit Peleș, după numele pârâului care își urmează cursul prin paștea din Carpați, unde este construit castelul, dar palatul din București a rămas la fel. După primul război mondial au fost realizate planuri pentru construirea unei clădiri mai mari și mai impozante, dar părinții mei au simțit că alte proiecte erau atunci mai importante. În timpul ultimei perioade de boală a tatălui meu palatul a ars și, deși fratele meu Carol a început să-l reconstruiască în 1935, acesta nu a fost

niciodată terminat în întregime. După cum am mai spus, splendorilor de la Curte întotdeauna li s-a acordat un rol secund în România. O întreaga țară lupta pentru individualitatea sa ca națiune, așa că nici regii, nici supușii nu prea aveau timp să pozeze în costume!

Regele Carol I și soția sa, regina Elisabeta (poeta Carmen Sylva), nu au avut copii, cu excepția unei fete care a murit în copilărie. Nepotul regelui, Ferdinand, tatăl meu, era al doilea născut al prințului moștenitor de Hohenzollern; după ce a fost ales moștenitor legal al regelui Carol, în 1889, el s-a socotit român cu același devotament și aceeași seriozitate pe care le-a dovedit unchiul său. La moartea unchiului său, în 1914, el a devenit regele Ferdinand I și a domnit până în 1927. Datorită evenimentelor care au provocat atâtea schimbări în acea perioadă, sub domnia sa visul românilor s-a realizat în întregime. Primul război mondial a adus cu el multe distrugerii: au dispărut țări întregi, s-au prăbușit tronuri; dar pentru țara mea războiul a adus mult dorita unitate a tuturor românilor.

În 1916 România a trecut de partea Aliaților în primul război mondial, ceea ce dovedește că familia ei regală nu se mai considera ca aparținând familiei de Hohenzollern, ci românilor. Când Imperiul Rus s-a destrămat ca rezultat al revoluției bolșevice, Basarabia, care fusese o provincie rusească, a putut să se desprindă și să se alăture țării-mamă, România, în martie 1918. Opt luni mai târziu, dezintegrarea monarhiei habsburgice a fost cauza eliberării Transilvaniei de sub unguri, după șapte sute de ani de servitute. În 1866 fratele bunicului meu a fost ales să conducă o uniune precară de patru milioane de români. Cu cincizeci și șase de ani mai târziu, în 1922, părinții mei erau încoronați regele și regina României Mari — o uniune de optsprezece milioane de români pentru care ideea unui statut permanent ca națiune promitea mult.

În 1893 tatăl meu, pe vremea aceea prințul moștenitor al coroanei în România, s-a căsătorit cu Maria, născută prințesă a Marii Britanii și Irlandei. Ea era nepoata reginei Victoria — cea mai mare din fiicele celui de-al doilea născut al reginei — deci vară primară cu regele George al V-lea

al Angliei. Întrucât mama ei era mare-ducesă a Rusiei, sora țarului Alexandru al III-lea, mama mea era de asemenea vară primară cu țarul Nicolae al II-lea, a cărui vizită în România, împreună cu familia sa, în 1914, este una din amintirile cele mai vii ale copilăriei mele.

Părinții mei au avut șase copii, dintre care cel mai mare este fratele meu, Carol, născut în 1894, care a devenit regele Carol al II-lea. El a abdicat în 1940; fiul său, regele Mihai I, a abdicat sub presiunea comuniștilor ruși la 30 decembrie 1947. Al doilea copil al părinților mei este sora mea Elisabeta, care a fost regina Greciei până în momentul în care a divorțat de soțul ei, regele George al Greciei. Urmează sora mea, Maria, căreia îi mai spunem și Mignon și care mai târziu a devenit regina Iugoslaviei. Soțul ei a fost omorât la Marsilia în 1934, lăsând în urmă trei fii, dintre care cel mai mare este regele Petru al Iugoslaviei, detronat în 1941. Următorul frate este Nicolae, care acum trăiește în Elveția; eu m-am născut în 1909 și am mai avut un frate mai mic, Mircea, care a murit de febră tifoidă în timpul primului război mondial. Între noi diferențele de vârstă sunt destul de mari, de exemplu sunt cincisprezece ani între mine și fratele meu Carol.

Între marile schimbări care au avut loc în Europa, dreptul la domnie al părinților mei nu a fost disputat. Încoronarea lor ca domnitori ai României Mari a avut loc la Alba Iulia — un oraș din Transilvania, drag românilor pentru că fusese pentru o vreme reședința lui Mihai Viteazul. Acest domnitor a reușit, pentru o scurtă perioadă, în 1601, să unească și să conducă vechea Dacia Felix de pe timpul lui Traian, dar asasinarea lui de către dușmani a întrerupt această perioadă de unificare a românilor pentru încă o sută de ani. Pentru poporul meu, încoronarea părinților mei la acest altar al independenței românilor era simbolic pentru că ei erau incarnarea acestui vis atât de vechi. Pentru părinții mei, această ceremonie scotea în evidență poziția lor de primi slujitori ai statului — și apoi ei au avut grijă ca și copiii lor să-și facă datoria cum trebuie.

Eu eram cea mai tânără dintre ei și, pentru că surorile mele s-au căsătorit amândouă înainte ca eu să împlinesc

treisprezece ani, am fost singura care a rămas acasă în timpul acelor ani dinamici care au precedat primul război mondial. Adolescența mea a corespuns cu anii în care și țara mea se maturiza ca națiune unită. Deoarece m-am născut cu cinci ani înainte de izbucnirea războiului, primii ani ai copilăriei mele au fost liniștiți, dar acum mi-i mai amintesc doar ca pe o poveste care mi-a fost spusă tare demult. În decembrie 1916 armata română, împreună cu regele, miniștrii săi și cu Parlamentul au fost forțați de către germani să evacueze Bucureștiul și să se retragă la Iași. Prăbușirea Rusiei a adus România într-o poziție și mai dificilă, și abia în noiembrie 1918 am putut să ne întoarcem acasă, în București.

În timpul acelor ani de greutate și pericole, eram deja suficient de mare cât să înțeleg ce se întâmplă. Mai mult de 300 000 de refugiați se îngrămădiseră în Iași, un oraș de 50 000 de locuitori. Se găsea foarte puțin combustibil și mâncarea nu era niciodată de ajuns. Îmi amintesc cum tot timpul îmi era foame, și totuși nu îmi doream niciodată să mănânc, pentru că puțină mâncare pe care reușeam să o procurăm nu era prea variată, și de multe ori era atât de stricată încât în împrejurări normale nu ar fi fost considerată comestibilă. Epidemiile de tifos și febră tifoidă bântuiau prin orașe și sate. În spitalele în care lucrau mama și surorile mele am văzut de multe ori câte doi sau chiar trei pacienți în același pat, și mulți alți oameni mureau pe străzi.

Ani de-a rândul am revăzut în coșmare „procesiunea” funerară pe care de atâtea ori am văzut-o pe când eram copil, în Iași: calul costeliv trăgând o căruță obișnuită, în care fuseseră stivuite cadavre. În partea din față a căruței era așezată o scândură grosolană, formând astfel o banchetă pe care stătea, alături de un preot în odăjdiiile lui, și un soldat trompetist. Într-o zi, când căruța a trecut prin dreptul geamului nostru, m-am uitat la ea, întrebându-mă cum putea un biet animal slăbănog să tragă după el o încărcătură atât de grea. Dar deodată calul s-a oprit și s-a prăbușit mort, între osii. Căderea lui a provocat răsturnarea căruței, și cadavrele goale din ea s-au răspândit țepene pe stradă. Îmi mai amintesc cum cavaleriștii din garda noastră s-au grăbit

să dea ajutor în timp ce mă îndepărtam de lângă fereastră, alergând să caut mângâiere lângă căluțul de lemn pe care îl adusesem de la București; fusese jucăria favorită a frățiorului meu Mircea, care murise cu o lună înainte ca noi să fim nevoiți să plecăm de acasă.

Îmi mai amintesc de soldații din garda noastră în ziua în care a fost declarată în Iași revoluția bolșevică. Casa în care se îngrămădea familia noastră se găsea lângă cartierul general al rușilor și am văzut pe geam cum ofițerii ruși fuseseră aliniați de-a lungul unuia din zidurile care înconjurau grădina, în timp ce soldați ruși se pregăteau să-i împuște. Între curtea noastră și a lor se găsea un zid despărțitor, lângă care era aranjată o grămadă de lemne; și în timp ce priveam, încremenită de groază, gărzile noastre, care auziseră ce se întâmpla, au năvălit afară. Trăgându-și din teacă săbiile, au urcat pe grămada de lemne până sus pe gard și au sărit în curtea rușilor, reușind să-i salveze pe ofițeri; dar nu toate scenele de violență au avut un asemenea sfârșit fericit.

Am și amintiri mai frumoase din timpul acelor zile petrecute în Iași. Urmăream atent munca mamei mele cu oamenii din spital, astfel încât m-am apropiat de aceștia într-un fel care nu ar fi fost posibil în împrejurări normale. Pe când aveam doar șapte ani, am început să-mi petrec mult timp împreună cu colonelul Anderson, șeful Crucii Roșii americane în România, și am fost tare mândră să fiu interpretă atunci când distribuia provizii și organiza acțiuni de binefacere în orașe și sate. Ofițerii americani și englezi de acolo erau și ei foarte drăguți cu mine, deși chiar ei au fost, fără să vrea, cauza pentru care eu nu am mai crezut în Moș Crăciun, care este Santa Claus al românilor.

Ca să nu fiu dezamăgită că nu voi primi cadouri, părinții îmi spusese că Moș Crăciun nu va putea trece peste liniile germane ca să vină la Iași; așa că am împrăștiat această veste printre prietenii mei, soldații englezi și americani, cu ocazia unei petreceri de Crăciun la care fusesem invitată. Ei au fost cam șocați la auzul unei asemenea vești și mi-au spus că erau siguri că greșeam; erau siguri că Moș Crăciun va reuși să treacă de nemți. În noaptea aceea, în dormitorul

nostru înghesuit, m-am trezit auzind niște zgomote înăbușite și, privind pe furiș, printre gene, am văzut câțiva dintre prietenii mei ofițeri umplând un ciorap cu cadouri pentru mine, în timp ce mama îi privea. Deodată mi-am dat seama că niciodată nu a existat vreun Moș Crăciun, că familia mea îmi umplea dinainte ciorapul cu cadouri; dar m-am gândit că și acum trebuia să mă port ca și cum nu aș fi știut de acest lucru. Așa că am rămas cuminte în pat, prefăcându-mă că dorm, până când au plecat, și apoi am adormit de-a binelea.

În ciorapul pe care l-am explorat în dimineața următoare se găsea, probabil, una din cele mai ciudate adunături de cadouri pe care le-a primit vreodată de Crăciun o fetiță de opt ani. Îmi amintesc că am găsit două pungi de tutun, una din piele și una din cauciuc; o tabacheră din lemn, o micuță monedă americană din aur, o ciocolată mică, o insignă a regimentului (pe care o mai am și acum); stegulețe englezești și americane și alte asemenea lucruri de care nu-mi mai amintesc. Mi-au plăcut toate, în ciuda dezamăgirii pe care o simțeam pentru că nu mai puteam crede în Moș Crăciun, dar am avut grijă să le spun ofițerilor mei că, într-adevăr, Moș Crăciun a venit! Acum sunt sigură că ceea ce le-am spus era mai adevărat decât credeam atunci, pentru că în efortul pe care acești oameni plini de tot felul de griji și neliniști l-au făcut pentru o fetiță străină, dintr-o țară străină lor, se găsea, cu siguranță, adevăratul înțeles al Crăciunului.

Când colonelul Anderson a plecat din Iași, mi-a lăsat o mică sumă pe care să o administrez cum credeam eu mai bine și îmi amintesc cât de mândră și responsabilă m-am simțit când mi s-a încredințat acest mic fond, pe care îl puteam folosi ca să-i ajut pe alții. Probabil pe vremea aceea s-a născut interesul meu de mai târziu pentru munca în spital, ca infirmieră, pentru că îmi fusese întipărită în inimă nevoia unui asemenea ajutor pentru oamenii de lângă mine. Mi-a fost imposibil să uit anii aceia din Iași, chiar și după ce ne-am întors în București, la o viață de familie mai normală. Eram o fetiță iubită și fericită, și viața îmi oferea multe bucurii. Încă îmi amintesc, de exemplu, cât de mulțumită

m-am simțit în rochia cea frumoasă cusută cu aur și capa albastră de catifea pe care le-am purtat la încoronarea din 1922! Și niciodată nu m-am simțit necăjită sau nefericită din cauza anilor de muncă și studiu care au urmat, fără libertatea și viața veselă de care văd că se bucură din plin în societate adolescenții din Statele Unite.

Aveam foarte puțin timp liber. Viața mea era legată de progresele pe care le făcea țara mea. Atâtea lucruri luau acum ființă, se organizau, începeau să se dezvolte! M-am aruncat cu entuziasm în toate mișcările de tineret care se formau pe vremea aceea, și în acest fel am putut să-i cunosc mai îndeaproape pe tinerii din țara mea. Am devenit rezervă în YWCA, reușind astfel să cunosc mai bine organizația lor și în curând am devenit șefa grupului din România. În timpul anului de școală pe care l-am petrecut în Anglia, m-am alăturat grupului de Girl Guides* și am urmat cursurile lor. Apoi am devenit studentă la Școala de Educație Fizică din București, fiind nevoită să mă trezesc la șapte dimineața, ca să am timp să ajung la cursuri. Am cunoscut țărani, studenți și soldați; studente, muncitoare și fiice de curteni. Am văzut și mahalale, și mănăstiri liniștite. Am crescut trup și suflet pentru patria mea: aspirațiile și împlinirile ei au făcut parte din însăși ființa mea. România a fost și este dragostea vieții mele, motivul pentru care exist.

Am povestit atât de multe despre copilăria și adolescența mea deoarece m-ar putea ajuta să răspund unei întrebări care mi-a fost pusă foarte des în timpul primei mele vizite în Statele Unite: „Cum este să fii prințesă?” Poate că răspunsul meu o să vă dezamăgească, așa cum s-a întâmplat și cu o fetiță din America. Aceasta mi-a scris și mi-a cerut o fotografie. După ce i-am trimis una, mi-a scris, politicoasă, ca să-mi mulțumească, dar a adăugat, tristă: „Speram că va fi una în care să fiți îmbrăcată în haine de prințesă!” Din păcate, eu nu am purtat asemenea haine! Pe când organizam sau vizitam diverse cluburi sportive sau grupări de tineret, călătoream încolo și înapoi prin

* Organizație britanică de fete, înființată de către lord Robert S.S. Baden-Powell și de către sora sa, lady Agnes (n. t.).

țară purtând o uniformă, sau costumul național al regiunii respective, sau pur și simplu haine moderne — care erau cele mai confortabile. Cluburile de tineret pentru băieți sau fete mă rețineau în oraș până seara târziu aproape mereu, așa că foarte rar ajungeam la vreun film. Deși acasă purtam haine de seară la cină, aceste ocazii constituiau de asemenea o responsabilitate. Se aștepta de la mine să îmi folosesc educația ca să conversez inteligent cu oaspeții noștri în legătură cu orice subiect care îi interesa. Eu nu conversam pentru plăcerea mea, ci îmi făceam datoria de a-i întreține pe alții.

Am spus că o prințesă își petrece puțin din timpul ei purtând o diademă. Totuși, chiar dacă nu poate fi văzută în nici una din fotografiile mele, și deși nimeni nu era conștient de acest lucru atunci, eu purtam totuși o diademă! Doar mult mai târziu, când m-am reîntors în țară — care trecea pe vremea aceea prin pericole și mari suferințe — mi-am dat seama de acest lucru, căci în fiecare moment greu găseam lângă mine pe cineva care să mă ajute în munca pe care o făceam pentru țara mea: soldatul de la cantină, care m-a ridicat repede într-un loc sigur, de unde am putut să distribui hrană mulțimilor de refugiați înnebuniți de foame; vânzătoarea de la piață care a stârnit mulțimea de oameni ca să împiedice răpirea celor doi fii ai mei; persoane oficiale care încercau pe căi ocolite să procure provizii pentru spitalul meu — toți aceștia și mulți alții, care mi-au sărit în ajutor în perioadele de criză, îmi vor spune mai târziu, „Domnița Ileana, vă mai amintiți când lucram împreună la...?” și pronunțau numele unui grup sau al unui loc care făcuse parte din tinerețea mea și din a lor. Doar atunci mi-am dat seama că, într-adevăr, purtasem o diademă în tot acest timp: diadema încrederii, care îmi fusese oferită de dragostea poporului meu; o diademă care este averea mea cea mai prețioasă și care nu poate fi niciodată pierdută sau distrusă!

Așa a fost, pentru mine, să fiu prințesă. De aceea am devenit româncă, pentru totdeauna, în mintea, inima și sufletul meu. Chiar și după 1931, după ce m-am căsătorit cu arhiducele Anton de Austria, din linia toscană a Casei de

Habsburg, și am trăit în străinătate pentru un timp, am avut destule motive să rămân statornică în vechea mea fidelitate față de România.

În timpul primilor zece ani ai căsătoriei noastre am avut șase copii: Ștefan, născut în 1932; Maria-Ileana (căreia îi spunem Minola), născută în 1933; Alexandra (Sandi), născută în 1935; Dominic (Niki), în 1937; Maria Magdalena (Magi), născută în 1939 — la o lună după izbucnirea războiului; și Elisabeta (Herzi), născută în 1942. Pentru o perioadă de un an după căsătoria noastră am locuit la München, apoi ne-am mutat la Mödling, lângă Viena; dar în 1934 am cumpărat castelul din Sonnberg, care a devenit casa noastră cea mai frumoasă. Acolo am dus o viață liniștită, închinată familiei noastre mereu în creștere și oamenilor care trăiau în jurul domeniului. Am fost împiedicată să iau parte la acțiuni constructive, folositoare noii mele țări, nu numai din cauza copiilor mei, care aveau nevoie de mine, ci și din cauza schimbărilor politice și a situației politice nesigure din Austria. Aceasta a făcut să nu simt că aparțineam de Austria în același fel în care simțeam că făceam parte din țara în care mă născusem. În plus, noi, românii, suntem atașați de pământul țării noastre și nu putem să ne simțim la fel de bine în alte părți. Acest sentiment mă stăpânea cu atâta putere încât am avut tot timpul un vas plin cu pământ românesc sub patul meu atunci când s-au născut copiii mei, așa încât și ei să fie născuți pe pământ românesc!

Anumite împrejurări de care vă voi vorbi mai încolo m-au făcut să revin în țara mea în 1944. În special despre această perioadă și despre anii imediat următori doresc să vă vorbesc. Anii aceștia sunt deosebiți; am trecut prin atâtea în acest răstimp de cinci ani! Lupta pentru supraviețuire a fost atât de aspră, atât de dramatică. Deși aceasta este povestea mea, ea este strâns împletită cu soarta României și cu cea a Europei de Est, pentru că ceea ce atinge pe unul din noi îi afecta pe toți ceilalți în decursul acestor mari evenimente istorice ale timpului nostru. Iar eu am avut ocazia să le văd pe toate, să cunosc personal, deseori chiar foarte îndeaproape, oameni din toate păturile sociale.

Tragediile lor deveneau tragediile mele, speranțele și pierderile lor erau și ale mele. Moartea și violența, comploturile și spionajul, trădarea, tortura și lașitatea, sau curajul de neînchipuit — toate făceau parte din viața de zi cu zi. Mâna îmi tremură și acum când mă gândesc la tot ce ar fi de povestit despre acele zile, căci schimbările care au intervenit atunci nu erau simple schimbări de conducători, guverne sau ocupații. Aceste schimbări urmăreau mult mai mult. Ele erau îndreptate către spiritul unui popor, despuindu-l nu numai de libertate politică, ci și de cele mai elementare nevoi. Forța dominantă din țară în această perioadă îi distrugea nu numai pe cei care se opuneau, ci și pe cei care nu mergeau în direcția noilor schimbări. Această forță nu este orientată împotriva unei clase, ci împotriva unei întregi mentalități. Ea nu servește libertății maselor, ci subjugării lor.

Știu cu cât curaj s-a opus poporul meu acestor orori, cum s-a răzvrătit spiritul românesc și încă se mai împotrivește. Puterea românilor de a îndura este de necrezut; suferințele lor sunt strigătoare la cer — care încă nu le-a dat nici un răspuns. Ei se apleacă pe timp de furtună, dar convingerea mea este că nu vor ceda niciodată. Atâta timp cât vor rămâne pe pământul unde s-au născut, vor fi demni de el!

Însă toate acestea sunt doar un strigăt îndepărtat din casa mea tăcută din Noua Anglie. Dar să privesc pentru un moment înspre ultima perioadă tihnită a vieții mele: anii petrecuți în castelul din Sonnberg. Acum castelul este părăsit, fără viață, ca o scoică goală; dar să încerc să-mi amintesc de el așa cum era atunci când l-am văzut pentru prima dată. Mi-ar plăcea să vă povestesc câte ceva despre viața mea de acolo. A fost odată o prințesă — ar putea începe povestea — care trăia într-un castel!

PATRU

A fost odată o prințesă care locuia într-un castel frumos. Dar pe când ea nu era acasă, au venit dușmanii, iar servitorii ei credincioși au ascuns câte ceva din comorile ei într-un șemineu vechi, și apoi l-au zidit repede...

Dar acum nu vă spun o poveste. Vedeți vasele frumoase sculptate în jad, de pe polița șemineului din dormitor? Le-am moștenit de la mama și fac parte dintr-una din minunatele ei colecții, însă timp de trei ani ele au stat zidite într-un șemineu vechi, într-o cameră în care locuiau soldați din trupele de ocupație rusești. Castelul din Sonnberg, vechi de mai bine de patru sute de ani, avea, desigur, multe șemineuri săpate în pereții săi masivi; dar atunci când l-am cumpărat nu m-am gândit că le-aș putea utiliza pe cele nefolosite ca ascunzișuri pentru obiecte valoroase. Aceste șemineuri intrau mai degrabă în planurile noastre de renovare a clădirii, destul de neîngrijită de altfel.

Eu și Anton, ca și multe alte cupluri cu copii numeroși, doream să ne găsim o casă la țară. Problemele noastre erau

cele obișnuite, poate cu câteva complicații pe care nu le-am putea întâlni în Statele Unite. În primul rând, Anton era ceea ce se cheamă în germană *heimatlos*, care înseamnă, literal, „fără țară”. Ca urmare a acestei situații primii noștri copii au fost și ei *heimatlos*, sau fără cetățenie; următorii doi copii s-au născut cetățeni austrieci, iar ultimii doi născuți au avut cetățenie germană — fără ca noi să putem lua vreo hotărâre în această privință.

Când împăratul Carol, din Casa de Austria, a abdicat în 1918 și Austria a fost declarată formal republică, părinții soțului meu au fost printre cei care au refuzat să recunoască noul guvern. Atunci ei, împreună cu copiii lor, au fost declarați *heimatlos* și obligați să părăsească țara. Prin urmare, au plecat împreună cu copiii în Spania, unde au locuit până la izbucnirea revoluției spaniole, în 1931. Faptul că Anton și familia sa au fost obligați să-și părăsească țara cam pe când se anunțase logodna noastră a schimbat planurile în ce privea noua noastră viață. Pentru o perioadă scurtă de timp am locuit la München, în Germania; dar guvernul austriac ne-a permis, în cele din urmă, să locuim în Austria. Am închiriat o casă în Mödling, lângă Viena, și acolo s-au născut primii noștri doi copii — oficial încă fără cetățenie.

Când cineva trăiește în perioade de criză națională, amintirile evenimentelor politice se leagă, în mod ciudat, de cele din familie. De exemplu, amintirile mele în legătură cu venirea la putere a socialiștilor în Viena, în februarie 1934, sunt legate de puternica mea neliniște în legătură cu fiul meu Ștefan, care era foarte bolnav pe vremea aceea. Avea un an și jumătate, iar sora sa mai mică avea mai puțin de două luni. Anton plecase la aerodrom, în partea cealaltă a Vienei, când am auzit împușcături — întâi răzlețe, apoi focul continuu al mitralierelor și în final focul artileriei. Neliniștea pe care o simțeam din cauza copilului bolnav, gândul la ce se întâmpla cu Anton, dacă rămăsese la aeroport sau încerca să vină spre casă, și datoria mea de a-i calma și încuraja pe servitori când eu însămi nu mă simțeam deloc în siguranță — toate acestea îmi revin în minte ori de câte ori mă gândesc la acea perioadă dificilă din istoria

Austriei. Cancelarul Dollfuss a fost omorât într-o asemenea răzvrătire cinci luni mai târziu, dar între timp el declarase amnistie pentru simpatizanții regaliști. În această situație, Anton și cei doi copii mai mari au devenit cetățeni austrieci. Următorii doi copii s-au născut cetățeni austrieci; dar anexarea Austriei de către Hitler, în 1938, a făcut ca ultimii doi dintre copiii noștri să fie înregistrați ca cetățeni germani. Ei au devenit austrieci numai după înfrângerea Germaniei, în 1945.

Aceste evenimente, însă, nu le prevăzusem atunci când, în 1934, în căutarea unei case la țară, am ales castelul Sonnberg. Deși se găsea la 50 km de Viena, mai departe decât ne-am fi dorit, și se afla într-o stare deplorabilă, după ce fusese într-o oarecare măsură restaurat și modernizat cu aproximativ douăzeci și cinci de ani în urmă, ne-a plăcut atât de mult încât ne-am hotărât să-l cumpărăm. Am început aranjarea castelului cu o curățenie mare; cel puțin douăzeci de căruțe cu hârtii, reviste, mobilă deteriorată, zdrențe, pahare și farfurii sparte și gunoiul propriu-zis au fost duse de acolo.

Cum se întâmplă de multe ori, totul a durat mai mult decât ne așteptam și, întrucât închirierea la Mödling expira înainte ca lucrările să se fi terminat, ne-am mutat în castel când încă se mai găseau în el douăzeci și patru de muncitori și nimic nu era efectiv în ordine. Mobila noastră grea a fost adusă în furgoane, iar în mașina noastră au fost încărcate cele mai felurite lucruri, inclusiv un ponei! Cine locuiește la țară își dorește, bineînțeles, un ponei pentru copii. Al nostru provenea de la un circ cehoslovac, pe care îl văzusem în turnee prin România și pe care am avut bucuria să-l revăd în Viena. Când l-am întrebat pe proprietar dacă ar avea niște ponei de vânzare, el mi-a arătat mândru un ponei *românesc*, care se numea Mediaș, după orașul din România în care se găsea circul atunci când s-a născut poneiul. Eram, desigur, foarte încântată de ponei, dar trebuie să recunosc că ne-a creat probleme serioase cu transportul în ziua în care ne-am mutat.

În România și, de fapt, în toate țările din Est care aparțin Bisericii ortodoxe, nimeni nu s-ar gândi să își întemeieze o

gospodărie, chiar și pentru un scurt timp, într-o casă care nu a fost sfințită. Faptul că cei care au locuit acolo înainte au făcut ceremonia de sfințire nu are nici o importanță. Fiecare început făcut în casă își are propria slujbă de sfințire, care constă în rugăciuni și citit din Biblie și include povestea primului miracol, la nunta din Cana Galileii. Apoi este sfințit un vas cu apă, și cu această apă se stropesc pereții casei. A cere binecuvântarea lui Dumnezeu la *fiecare* început este considerat important de către Biserica noastră. Nu doar casele, ci toate instituțiile își încep activitatea cu astfel de slujbe de sfințire. Tot cu o astfel de slujbă ne-am început viața eu și copiii mei în Noua Anglie, de ziua Sfântului Ștefan, al cărui nume îl poartă fiul meu mai mare. Ziua onomastică, adică ziua sfântului după care este numit cineva, este pentru noi mult mai importantă decât ziua de naștere. Din această cauză am fost mulțumită când, la Sonnberg, reparațiile odată terminate, am putut să ne sfințim casa în douăzeci și unu mai — ziua mea de nume, care mi-a fost întotdeauna dragă și pentru că este o sărbătoare mare în Biserica românească.

Bineînțeles că mai rămăseseră încă multe de făcut în castel. În unele părți din el fusese introdus sistemul de încălzire centrală, dar acesta trebuia reparat. Vrând să fim într-un totu modern, am transformat sistemul de încălzire cu cărbuni într-unul cu combustibil lichid, dar nu am prea apucat să ne bucurăm de el, deoarece din cauza războiului ne-a fost oprită aprovizionarea cu combustibil lichid și am fost nevoiți să ne readaptăm la sistemul de încălzire cu cărbuni. În toate aceste probleme, ca de altfel și în eforturile nebunești de a face reparații și a instala electricitatea și canalizarea într-un castel construit înainte să se fi gândit cineva la ele, Anton a reușit să facă toate planurile și să îndrume muncitorii. Anton era un pilot experimentat, care nu numai că își conducea și își repara avionul, dar avea și pregătire de inginer, fiind foarte priceput în materie de mecanică. În repetate rânduri el le-a arătat oamenilor cum să rezolve probleme pe care ei le considerau imposibile; mai târziu, când materialele pentru reparații au devenit tot mai greu de obținut, el a reușit să mențină totul în stare de funcționare.

Responsabilitatea în dirijarea și întreținerea unui domeniu, chiar și atât de mic cum era Sonnberg este destul de diferită în comparație cu viața într-un loc similar din Statele Unite. Cum aş putea să vă fac să vă simțiți ca și cum ne-ați fi vizitat la Sonnberg prin anii '30?

În primul rând ar trebui să vă arăt castelul. Sora lui Anton a descris, poate, cel mai bine castelul și cu cei optsprezece acri de pământ care îl înconjurau:

„În centru este o fântână, iar în jurul fântânii se află castelul; în jurul castelului este o insulă; în jurul insulei este un șanț; în jurul șanțului se află un parc; iar în jurul parcului curge un râu!”

Chiar dacă arată ca o ghicitoare pentru copii, aceasta este descrierea exactă a castelului Sonnberg. Castelul fusese construit în secolul al XVI-lea. Era pătrat, fără altă ornamentație cu excepția turnului, iar camerele erau aranjate în jurul unei curți deschise, cu o fântână în mijloc. Inițial în această regiune fusese o mlaștină transformată într-o insulă din cauza râulețului care se despărțea în două brațe în apropiere pentru a se reuni mai departe. Un oarecare cavalier din secolul al XVI-lea a întrevăzut posibilitatea de a pune bazele unei construcții fortificate în acest loc; săpând un șanț circular, larg și adânc, în centrul mlaștinii, și îngrădind ceea ce se scotea din el în mijloc s-a format o „insulă interioară” pe care a fost construit castelul. Mlaștina care a rămas în afara șanțului a fost pavată și s-a făcut un canal de scurgere, așa încât pe vreme ploioasă — nu și atunci când ploua torențial — surplusul de apă ajungea în râu. Astfel noi locuiam pe o dublă insulă, și traversam două poduri atunci când plecam de la castel.

Cel mai apropiat oraș, sau ceea ce voi ați numi *shopping centre** se afla la vreo trei kilometri depărtare, dar sătucul Sonnberg era chiar la porțile noastre. Pe atunci încă mai stăteau în picioare unele din casele ce fuseseră construite cu două sute de ani înainte în apropierea castelului, pentru a-l proteja. În sat se găseau un mic magazin universal și o brutărie, o bisericuță și o școală, la care veneau nu numai cei

* Centru comercial (n. t.).

3, ci și copiii din două sate învecinate. După ce așina prin sat și traversai râulețul pe podul umul continua de-a lungul unei secțiuni în ei exterioare” — care era un parc plin de corund, — până la șanț. Aici traversai un pod mai lung, cu șase arcade, unde se găsea inițial poarta culisantă, sub turnul care se ridica la mijlocul zidului frontal. Pe această „insulă interioară”, în jurul castelului, ne-am aranjat noi grădina.

Se spunea că acest castel avea la început trei etaje, iar turnul era cu două etaje mai înalt decât el, dar greutatea clădirii a determinat scufundarea ei în acest sol „construit” pe care se afla. Fie că este adevărat sau nu ceea ce se spunea, noi l-am găsit numai cu două etaje, celălalt fiind mai mult un fel de subsol bine aerisit și luminos. Zidurile castelului, bineînțeles, sunt din piatră de mai bine de un metru grosime; dar, în timp ce podelele din coridoarele care împrejmuesc curtea interioară și din alte locuri de trecere erau din piatră, în camere am pus parchet peste tot.

În Austria casele sunt impozitate în funcție de numărul de camere, așa că noi eram taxați pentru treizeci și cinci de camere. Vi se par multe? Într-adevăr, îmi puteam permite să păstrez pentru mama cinci camere într-una din laturile „pătratului gol” în care fusese construit castelul; dar propria noastră gospodărie avea nevoie de destul de mult spațiu. După ce s-au născut toți cei șase copii, familia noastră era compusă din opt persoane; în plus aveam și un personal format din nouă servitori: bucătăreasa, ajutorul ei, doica, trei cameriste, spălătoreasa, îngrijitorul și șoferul. Grădinarul nostru era și fermier, și își avea propria casă; dar în castel, pe lângă cine se întâmpla să fie în vizită, locuiau, de obicei, între treisprezece și șaptesprezece oameni; iar când ne-a vizitat mama, a adus cu ea un personal de cinci sau șase oameni, ca să îmi ușureze din responsabilități.

Trebuie să vă reamintesc că gospodăria noastră nu era deloc condusă așa cum ar fi o fermă americană modernă, unde există diverse facilități, sau se poate apela la tot felul de magazine și servicii convenabile și economice. Acolo, de exemplu, lenjeria se spăla cu mână; iar pentru spălatul și

călcatul rufelor pentru o gospodărie de asemenea dimensiuni trebuia angajată o spălătoreasă cu normă întreagă. O bună parte din hrana noastră era produsă chiar pe domeniul nostru, și când războiul a adus după el tot mai multe crize, ne-am bizuit și mai mult pe propriile noastre resurse. Încetul cu încetul am ajuns să avem în jur de o sută de pui, rațe, porci, șapte oi, o vacă și albine. De toate acestea ne ocupam foarte serios, fără a fi considerate sursă de distracție sau hobby. Fermierul, îngrijitorul și cu mine tundeam oile, și, după ce lâna era spălată, eu o torceam în fire cu ajutorul fusului, căci niciodată nu am învățat să folosesc o mașină de tors. Această lână toarsă se împletea după aceea, făcându-se din ea jersee, ciorapi și alte articole de îmbrăcăminte pentru cei din casă. Eu împleteam destul de mult și, de asemenea, tot eu coseam cele necesare pentru copii — întotdeauna de mână, întrucât învățasem să cos în acest fel, și nu cu mașina de cusut. Pe lângă fructele și legumele obișnuite, mai cultivam cartofi, grâu și porumb pe pământul nostru, din care o parte era dată în arendă fermierului. Și nu numai că găteam, ci trebuia și să conservăm în diverse feluri sau să uscăm produsele pe care le puneam deoparte pentru iarnă.

Pe lângă timpul pe care mi-l lua supravegherea sau participarea la astfel de treburile zilnice, mai găseam timp și pentru grădinărit, pictură și sculptură, care îmi plăceau foarte mult. Am vrut să transform încăperea situată cel mai sus în turn într-o capelă, și în această idee am făcut proiecte pentru aplicațiile de piatră de la cele opt ferestre. Pentru fiecare fereastră am desenat o floare diferită în ochiul de geam din mijloc: iris, trandafir, crin, toporași, lalea, ciulin, zambilă și nufăr. Am ajuns chiar să tai în lemn modelele cu ferăstrăul cel mic al lui Anton, la el în atelier, apoi le-am dus la un lucrător în piatră pe care îl știam în Balcic, în România, iar el mi le-a sculptat în piatră, dar a venit războiul și proiectul meu a fost întrerupt.

Țineam mult la cele opt piese. Am lucrat la ele cu mîgală și devotament, fericită fiind când mă gândeam la ce vor folosi și am simțit ceea ce rareori putem simți în legătură

cu munca pe care o facem: că am făcut-o bine. Câteodată mă mai întreb dacă ele or fi scăpat atunci când casa noastră a fost distrusă. Mă întreb dacă — așa cum erau stivuite la subsol ultima dată când le-am văzut — nu au fost cumva scăpate din vedere atunci când frumoasa noastră mobilă Renaissance a fost făcută bucăți și arsă; atunci când vasele de sticlă și porțelan au fost sparte de dalele din curte; când portretul mamei mele, pictat de de către De Laszlo, a fost sfâșiat și ars; când toate lucrurile noastre de preț, cu excepția câtorva care fuseseră ascunse de servitorii îngroziți, au fost ori furate, ori distruse cu furie de către soldații ruși. Nu m-am reîntors în Austria, după război, ca să văd scoica goală care a mai rămas din fosta noastră casă, și poate că așa îmi este mai ușor să mă duc înapoi, în mintea mea, în 1935, 1936 și 1937, când, în ciuda norilor amenințători, viața părea liniștită.

Pe lângă îngrijirea celor șase copii (căci, după cum am spus, cei șase copii ai noștri s-au născut în primii zece ani de căsătorie) și treburile gospodărești, și pe lângă luxul de a lucra la proiecte nu neapărat necesare, dar fascinante, pentru înfrumusețarea castelului și a grădinilor, aveam multe de făcut în sat. Împreună cu doica ce avea grijă de copiii mei, am organizat un dispensar pentru copiii din sat, care era deschis o zi pe săptămână. Multe din tratamentele începute acolo trebuiau să fie continuate acasă, și acestea erau tot în sarcina mea. Când a fost nevoie de o infirmieră pentru cazurile care necesitau o îngrijire specială, mi-am împărțit lucrul în așa fel încât să mă pot achita și de această îndatorire. În timpul celor șase luni de iarnă am organizat și o cantină, la care gătea o bătrână din sat, pentru 30 dintre școlarii cei mai săraci. În Viena am descoperit din întâmplare și un grup mic și sânguincios de cercetașe și am început să lucrez cu ele organizându-le tabere de vară în parcul nostru. Am avut și bucuria să fim vizitate de un grup de Girl Guides din Anglia care au venit să ne învețe cele mai moderne metode de campare, ceea ce a fost o adevărată aventură pentru ambele grupuri de fete. În timpul anului aveam tot felul de sărbători. Bineînțeles, de Crăciun era întotdeauna o petrecere în jurul bradului, pentru toți

copiii din sat, cu cadouri pentru cei mai mici și bomboane pentru cei mari, pe care eu le pregăteam și le împachetam.

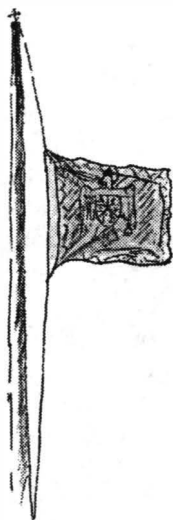
Din ce v-am povestit aici vă dați seama că îmi petreceam zilele într-un mod plăcut și folositor. Seara îmi găseam timp pentru relaxarea și bucuria mea cea mai mare, care este cititul, în timp ce soțul meu își făcea de lucru cu radioemițătorul său pe unde scurte, căci Anton este un transmissionist entuziast. Ne duceam la Viena destul de rar pentru că amândoi ne simțeam bine în casa noastră. Vara ne duceam cu copiii într-o casă de lângă Wörthersee, un lac frumos din Kernten. În partea cealaltă a lacului doar munții Karawanken ne despărțeau de casa surorii mele Mignon, Regina Iugoslaviei, care se găsea la o distanță de aproximativ cincizeci de kilometri în linie dreaptă, dar foarte greu de parcurs pe șosea. Cu avionul lui Anton, desigur, nu eram legați de șosele. Câteodată zburam spre Anglia; ne petreceam câteva săptămâni pe an în România, dar marile evenimente erau vizitele mamei mele, iar ei îi plăcea în mod deosebit să petreacă o lună sau două cu noi din când în când.

După cum am mai spus, una din aripile castelului era rezervată mamei mele, iar ea și-a aranjat-o în întregime după gustul său. Noi ne bucuram enorm când mama venea la noi și, întrucât își aducea cu ea propriul ei personal, vizitele ei ne ușurau mult munca — iar pentru acest lucru îi eram foarte recunoscătoare, deoarece nu îmi reveneam prea repede de pe urma nașterilor. După cum vă amintiți, mai devreme v-am mărturisit că gătitul și pregătirea meniurilor nu au fost niciodată punctul meu cel mai tare. Pentru acest motiv apreciam faptul că mama își aducea bucătăreasa cu ea; în plus, mama mă liniștea amintindu-mi râzând că și ea, pe când era tânără gospodină, își îndemna tatăl să aducă și bucătarul atunci când venea să o viziteze. Tatăl ei protestase puțin, susținând că fusese invitat să își aducă pușca, ori calul, sau chiar iahtul atunci când își vizita prietenii, dar niciodată nu fusese invitat să își aducă bucătarul!

Prezența mamei radia viață și lumină. Nu pot să găsesc cuvintele potrivite pentru a spune ce înseamnă ea pentru mine: ar trebui să scriu o carte întreagă despre aceasta.

Toată lumea o iubea. Toate erau mai frumoase atunci când era ea acolo — chiar și fețișoarele copiilor din sat aveau altă expresie, pentru că ea avea întotdeauna grijă de toată lumea. Îmi amintesc cum într-un an, de Crăciun, mama a croșetat câte o căciuliță viu colorată pentru fiecare copil. Vă puteți imagina cu câtă mândrie au purtat acei micuți țărani austrieci căciulițele făcute de mâna unei regine!

Dar anii aceia fericiți au luat sfârșit în 1938, anul în care Austria a fost înghițită de Germania nazistă. Pentru mine neliniștile acelor vremuri au fost la început depășite de o durere personală, moartea mamei mele. Îmi amintesc spusele ei la moartea mamei sale: „Este teribil să nu mai fii copilul nimănui!” Pe atunci eram foarte mică și m-am mirat de ceea ce mi-a spus. Cum putea să fie cineva *vreodată* „copilul nimănui”? Dar în 1938 am descoperit că odată ce părinții sunt duși dintre noi, toată viața ni se schimbă. Trebuie să ne trăim viața mai departe, să ne facem datoria, dar nu mai există pe lumea aceasta siguranța și iubirea pe care ne sprijinim, deseori fără să ne dăm seama cât de mult valorează. Și în castel, și în bordei este la fel: „Este teribil să nu mai fii copilul nimănui!”

CINCI

Am observat că aici, în Noua Anglie, iernile sunt foarte asemănătoare cu cele din România. În nopțile friguroase îmi pun peste pled încă o cuvertură, pe care, dacă v-o arăt, ați putea zice că este o pătură ciudată. Este o mantie de seară, făcută la Revillon, în Paris: o capă lungă până în pământ, din hermină, pe marginea căreia este cusută blană de vulpe roșie canadiană. Cu toate că este atât de frumoasă, în cei paisprezece ani de când a fost făcută nu a fost niciodată folosită ca pelerină; în schimb a fost de multe ori întrebuințată drept cuvertură, bună de pus pe pat.

Încă mai am această pelerină, deși s-au pierdut lucruri care mi-ar fi mult mai folositoare, datorită acelor întâmplări neobișnuite care afectează viața cuiva în timpul războiului mai mult decât în timp de pace. În mai 1944, chiar înainte de plecarea mea din Austria, capă fusese trimisă la Viena, pentru a fi pusă la păstrare pe timpul verii, căci atunci încă nu știam că plecăm pentru totdeauna. A fost dusă la un blănar ale cărui bunuri nu au fost printre cele distruse sau furate de către ruși; patru ani mai târziu, după

ce rușii m-au obligat să părăsesc România, el mi-a trimis-o în Elveția. Deși, după cum am spus, mi s-a părut și atunci, și mai târziu, că șansa ar fi putut să păstreze numeroase lucruri cu mult mai folositoare decât o capă de hermină, recunosc că simt o fericire dulce-amară atunci când mă încălzesc cu ea în nopțile friguroase. Am văzut-o de atâtea ori aruncată peste patul mamei mele, în chip de cuvertură, și îmi amintesc atât de bine cum a ajuns să fie folosită în acest scop.

În 1936 mama și-a petrecut Crăciunul cu noi, la Sonnberg, și l-am sărbătorit, ca de obicei, împreună cu cei din sat. Ștefan avea aproape patru ani și jumătate, iar Minola trei ani, amândoi fiind la vârsta la care așteptau cu bucurie sărbătorile. Sandi, ca orice fetiță de un an și șapte luni, se bucura în felul ei de luminile strălucitoare și de culorile vii. În țările catolice și ortodoxe ale Europei Crăciunul este sărbătorit puțin altfel decât în Statele Unite. Pentru copiii din Austria, Moș Nicolae, care este la originea lui Santa Claus de la voi, vine în șase decembrie, când este ziua lui și în calendar. De obicei este îmbrăcat ca un episcop, în cea mai frumoasă robă care se poate găsi pentru el și purtând pe cap o mitră. (Îmi amintesc cum, la ultimul Crăciun pe care l-am petrecut în Austria, în 1943, m-am folosit chiar de această haină de hermină ca să-l fac pe Moș Nicolae cât mai falnic și cum mai speram să nu observe copiii că Moșul purta cizme de soldat care se vedeau de sub haina de blană!) Moș Nicolae aduce cu el pe Knecht Ruprecht, un fel de duh rău, ținut captiv, care este gata să-i pedepsească pe toți copiii neascultători pe care i-ar putea găsi Moșul. De obicei Knecht Ruprecht este personificat de cineva îmbrăcat în blănuri de culoare închisă. El are coadă și este plin de lanțuri pe care și le zornăie înspăimântător. Deoarece nu voiam niciodată să-i înspăimântăm pe copii, Knecht Ruprecht-ul nostru era reprezentat doar printr-un zornăit de lanțuri, afară, la ușă; și era trimis la plimbare imediat de către Moș Nicolae, pentru că la noi nu erau copii *neascultători*! Darurile sunt aduse mai târziu, noaptea, de către Moș, după ce le-a pus întrebări copiilor, și le lasă ori în ciorapii atârnați, ori în cizmulile de lângă vatră. Crăciunul este

sărbătorit solemn în biserică în douăzeci și cinci decembrie, dar în fiecare casă există un brad împodobit — adus, se zice, de Copilul Hristos — se cântă colinde în familie.

Nu cred că aş fi simţit plăcerea celui Crăciun din 1936 la fel de mult dacă aş fi ştiut de atunci că era ultimul pe care mi-l petreceam împreună cu mama şi că în timpul acelor sărbători trebuia să îmi întipăresc în minte ultimele imagini ale ei, în putere, sănătoasă şi veselă. Acele zile fericite nu au fost umbrite de o asemenea perspectivă. Am fost, totuşi, împiedicată să mă simt bine în totalitate datorită faptului că eram hotărâtă să nu o las pe mama să îşi dea seama că eram din nou gravidă, pentru că ştiam cât de îngrijorată ar fi fost dacă afla că voi avea încă un copil, după ce naşterile anterioare fuseseră atât de grele. Au fost momente când cu greu am putut să ascund cât de rău mă simţeam, dar am reuşit să mă descurc până la urmă, iar ea a plecat de la noi fără să afle că în iulie urma să aibă încă un nepot. Una din cele mai vii amintiri pe care le am în legătură cu acea vacanţă este imaginea mamei mele alunecând lin pe gheaţă, pentru că era o patinatoare desăvârşită, iar şanţul de la Sonnberg se putea transforma într-un patinoar minunat. Nimic nu lăsa să se întrevadă că aceea era ultima ei vizită la castel.

În primăvara anului 1937 s-au văzut la ea primele semne ale bolii căreia cu un an mai târziu îi era atribuită moartea sa. Din cauza situaţiei politice şi familiale încordate, despre care n-am să vorbesc acum, la început nu mi s-a îngăduit să mă duc la Bucureşti să o văd, dar în aprilie mi s-a permis, în sfârşit, să plec acolo pentru o săptămână. Situaţia ei s-a îmbunătăţit încetul cu încetul şi a fost posibil să fie mutată în castelul de la Sinaia; iar când s-a născut Dominic — Niki — în 4 iulie, ea a putut să vină la telefon ca să vorbească cu Anton despre nepotul său şi să se intereseze cum mă simţeam.

Pe timpul verii, când Niki avea o lună, am mers la Wörthersee, ca de obicei. De data asta Niki călătorea în albie, iar în avion mai aveam nişte pasageri în plus, şi anume douăsprezece găini, care să asigure ouă proaspete pentru copii. Totuşi eram neliniştită din pricina mamei. Am continuat să

cer insistent permisiunea de a o vizita, și spre sfârșitul lui septembrie ni s-a îngăduit să mergem s-o vedem la castelul Bran. Am plecat împreună cu ea la Balcic, unde a avut o altă hemoragie, în octombrie, și a trebuit să fie mutată la București. Acolo părea că își revine, încetul cu încetul, și în 29 octombrie am sărbătorit a șaizeci și doua aniversare a zilei sale de naștere — ocazie cu care atâta lume și-a exprimat bucuria pentru însănătoșirea ei încât s-a simțit aproape copleșită. În acele săptămâni a văzut mama o schiță a pelei- rinei de hermină într-o revistă de modă pariziană și mi-a spus cu tristețe:

— Ce mi-ar plăcea să o am dacă aș fi sănătoasă! Dar nu o să ajung să mai port vreodată așa ceva.

Am hotărât în sinea mea să i-o iau; poate că va avea motive în plus să lupte să se însănătoșească dacă simțea că mă așteptam de la ea să se facă bine și să poarte o mantie de seară. Am comandat-o drept cadou de Crăciun pentru ea, înainte să plecăm din România la Sonnberg, în noiembrie, și într-adevăr i-a provocat surpriză și plăcere, dar o plăcere umbrită de faptul că nu se simțea destul de bine pentru a veni să-și petreacă cu noi Crăciunul, iar mie nu mi se permitea să îmi petrec Crăciunul cu ea în România.

Nu am putut să o revăd până în februarie 1938, când s-a simțit suficient de bine pentru a putea călători până în Meran, Tirolul italian. Am vizitat-o acolo, și atunci am văzut pentru prima dată pelerina de hermină aruncată peste pat, pe post de cuvertură, pentru că nu se întrevedea încă nici o posibilitate ca ea să o poată purta, cum sperasem eu că se va întâmpla. Starea ei gravă era nu numai rezultatul bolii, ci și al neliniștii și încordării din familie, care, știa și ea, afectau România ei dragă. În grija mea constantă pentru mama nu am urmărit îndeaproape criza austriacă tot mai accentuată, așa cum aș fi făcut în alte condiții. Astfel, pentru mine a fost un mare șoc să aud la radio în 12 mai că tru- pele naziste au traversat frontiera austriacă, pentru ca în ziua următoare să încheie ceea ce Hitler numea cu ipocri- zie „*Wiedereingleiderung*” — „reunificarea” — Austriei cu Germania.

Grija pentru copii a luat deodată locul tuturor celorlalte, atât în mintea mamei mele cât și în a mea, și m-a trimis imediat cu mașina ei la Innsbruck, de unde am luat primul tren spre Viena. În drum spre Innsbruck, care se afla în Tirolul austriac, în timp ce treceam prin Pasul Brenner, la punctul de frontieră am văzut pentru prima dată în realitate ceea ce auzisem la radio: stema Austriei fusese smulsă de pe clădirea vămii și aruncată pe jos.

Călătoria de-a lungul Austriei, care în mod normal ar fi durat aproape o zi, ne-a luat acum și mai mult din cauza „glorioasei eliberări” a țării. Trenul era oprit la intervale neregulate și în el dădeau buzna bande de huligani, în care se găseau și adolescenți, băieți și fete, iresponsabili și nepăsători la nebunia în care ne aflam. Cereau conductorului să le arate pașapoartele tuturor pasagerilor și vorbeau tare despre cum va fi tratat oricine ar fi fost „neloial” naziștilor. Mi-am dat seama foarte repede că numele Habsburg pe pașaportul meu în mod sigur ar atrage atenția imediat în modul cel mai nefavorabil, dar până să apuc să mă îngrijorez în legătură cu ce aș fi putut face, am surprins privirea liniștitoare la conductorului. În acel fel instinctiv în care cineva simte prezența unui prieten — sau a unui dușman — am înțeles că el mă va ajuta; și am observat, în timpul acelei zile, că de câte ori arăta pașapoartele așa-zișilor „anchetatori de loialitate” reușea să le amestece în așa fel încât al meu scăpa necontrolat. Era un ajutor pentru care nu puteam, bineînțeles, să-i mulțumesc, de teamă să nu-l pun în pericol, în cazul în care eram auzită, pentru că deja începusem să-mi dau seama ce se întâmpla.

Și chiar dacă nu mi-aș fi dat seama atunci, mai târziu tot aș fi înțeles — când Anton m-a așteptat în gară la Viena — pentru că pe mașina noastră era expus ostentativ un steguleț nazist. Când mi-am exprimat, îngrozită, împotrivirea față de un astfel de însemn, Anton mi-a explicat mâhnit ce se întâmplase. Devreme, în dimineața acelei zile, veniseră la castel cincizeci de oameni de la SA, gata să-l ia în primire, pentru a împiedica orice membru al familiei Habsburg să se opună intrării glorioase a Austriei în Reich. Venirea lor la castel a înspăimântat și dezorganizat pe servitori, ceea ce

istit pe copii, așa că Anton avusese de lucru toată
1 existat momente în care suspiciunea fățișă față
rhiducii combinată cu absența bruscă a legii și ordi-
transformat pe invadatorii noștri într-un pericol
serios. La început, la vestea sosirii mele, i-au refuzat lui
Anton permisiunea să plece până la Viena, ca să mă în-
tâmpine — ceea ce era absolut necesar dacă doream să
ajung la Sonnberg în seara aceea. În cele din urmă, totuși,
după ce le-a explicat cu răbdare că nimeni nu avea inten-
ția să fugă, ci, din contră, eu mă întorceam în Reich, i-au per-
mis să plece cu mașina. La urma urmei, îi aveau pe copiii
noștri și toată averea noastră drept gaj! Dar — mi-a spus
Anton — nici o mașină nu se putea duce nicăieri fără în-
semnul nazist. Așa că acesta a rămas pe mașină în timp ce
ne întorceam la Sonnberg și la cei cincizeci de oaspeți atât
de neașteptați.

Timp de zece zile oamenii aceia au dormit în casa și în
grajdurile noastre, ne-au urmărit peste tot plini de suspi-
ciune și, ceea ce într-adevăr ne-a făcut să ne temem de ei,
s-au arătat atât de nepricepuți cu armele pe care le purtau
peste tot încât constituiau o amenințare pentru propria lor
siguranță și pentru toți cei din jurul lor. Ne-am dat seama
destul de repede că în general erau haimanalele din satele
învecinate, inclusiv câțiva chiar din Sonnberg, care nu fu-
seseră niciodată prea dornici de muncă cinstită și fuseseră
încurajați să creadă că noul regim îi va „promova” fără
vreun efort din partea lor. Asemenea grupuri înarmate în
grabă și iresponsabile îi făceau pe toți să se teamă să acțio-
neze în vreun fel care ar fi putut părea „necooperant” față
de așa-zișii noștri „eliberatori” și astfel viața a devenit grea
în toate sensurile.

Chiar în seara aceea, de exemplu, când am sunat-o pe
mama, în Meran, să-i spun că am ajuns cu bine și că acasă
era totul în regulă, am întâmpinat greutăți considerabile,
pentru că operatorii din Austria au insistat ca amândouă să
vorbim în germană în loc de engleză, pe care o foloseam de
obicei. Acest ordin atât de abuziv și neașteptat, pe lângă le-
găturile telefonice proaste, au zăpăcit-o și au îngrijorat-o pe
mama, care s-a plâns probabil cuiva în legătură cu această

situație. În orice caz, câteva săptămâni mai târziu, când mama a fost mutată în Weisser-Hirsch Sanatorium din Dresda, aghiotantul lui Hitler a fost trimis la ea cu un buchet nemaipomenit de orhidee și cu scuzele pline de umilințe ale lui Hitler adresate unei „regine străine” care fusese nevoită să vorbească în germană pentru a-i putea telefona fiicei sale. Dar până la data aceea, naziștii deja făcuseră atâtea lucruri îngrozitoare în Austria încât această ofensă mi s-a părut mult prea neînsemnată ca să merite scuze.

La Sonnberg i-am „întreținut” pe cei cincizeci de oameni de la SA timp de zece zile, după care au fost trimiși în altă parte. În timpul primei luni de „eliberare”, pe lângă încordarea continuă și neliniștea provocate de oaspeții noștri și de teamă că oricând ar putea veni mai mulți, am fost supuși la trei sau patru *Hausdurchsuchungen* sau percheziții, de fiecare dată de către un grup diferit de oameni de la SS sau de la Gestapo. Aceste percheziții își aveau propriile lor tehnici, iar eu, la rândul meu, am învățat încetul cu încetul tehnici corespunzătoare ca să trecem peste ele cât mai bine.

Oamenii de la SS căutau prin tot castelul, trăgând afară sertarele, deschizând dulapurile și aruncând conținutul pe jos, de unde totul urma să fie repus în ordine mai târziu — *dacă* gospodăria respectivă trecea de inspecție cu bine și proprietarul rămânea în reședința sa! Răsfoiau cărțile, se uitau prin hârtii și scrisori, căutau prin mobilă după ascunzători secrete și lăsau toată casa în zăpăceală și dezordine. La Sonnberg, ne-au spus ei, se căutau în special dovezi ale unor activități „monarhiste” din partea noastră; sau orice ar arăta lipsa de încredere în Reich, care putea fi dovedită dacă am fi trimis bani sau obiecte valoroase în afara graniței sau dacă am fi primit scrisori de la prieteni din afară, care indicau în vreun fel că noi am complotat împotriva guvernului sau l-am criticat.

Mi-am dat seama că tehnicile prin care era cel mai bine să înfrunt perchezițiile erau, în primul rând, să rămân calmă și prietenoasă; să mă prefac că oamenii SS își făceau datoria cu cele mai bune și folositoare intenții cu putință; să mă ridic și să vin în întâmpinarea lor ca și cum ar fi fost oaspeți

mult așteptați; să îmi continuu activitățile mele obișnuite, atunci când nu mi se spunea să merg din încăpere în încăpere cu ei; să nu fac nici o mișcare bruscă, nici măcar pentru a salva vreun lucru prețios de la distrugere; să-mi țin mâinile relaxate și liniștite; să nu fac nimic din ceea ce ar putea fi interpretat că aș încerca să ascund ceva; să răspund la întrebări direct și cu ușurință. Viața mea disciplinată și-a zis încă o dată cuvântul aici, căci după a patra percheziție în tot atâtea săptămâni, conducătorul ultimului grup SS nu numai că mi-a zis că nu vom mai fi deranjați, ci a și adăugat:

— Dacă toate prințesele ar fi ca dumneavoastră, ce bine ar fi! — compliment pe care l-am primit cu sentimente din cele mai contradictorii.

În primăvara aceea mama a fost mutată într-un sanatoriu din Dresda; am reușit să obțin permisiunea de a părăsi castelul ca să o vizitez. Dresda este în linie dreaptă la nord de Viena, dar în această regiune se găsea — între Austria și Germania — o mare parte din Cehoslovacia, și în consecință călătoria mea a fost mult mai lungă din cauza necesității de a rămâne între granițele Reichului. Întrucât situația în Austria era nesigură, am luat și copiii în lunga noastră călătorie, dar la a doua călătorie la Dresda, în iunie, am hotărât că este mai bine pentru ei să îi lăsăm acasă. Cu această ocazie, cu permisiunea specială a ambelor țări, ni s-a dat voie să zburăm cu avionul pe deasupra Cehoslovaciei, ceea ce ne-a scurtat mult călătoria — detaliu care merita menționat doar din cauză că libertatea cu care se poate călători în Statele Unite v-ar împiedica să vă dați seama cât de complicate puteau fi în Europa chiar și călătoriile scurte.

În Dresda am văzut-o pe mama pentru ultima dată atunci când m-am întors să-i fac cu mâna, la despărțire, iar ea s-a ridicat din pat să ne facă și ea cu mâna. Din Dresda, încă foarte bolnavă fiind, mama a fost luată înapoi în România la începutul lui iulie, și de acolo am primit ultimul mesaj direct de la ea — o telegramă în care mă înștiința despre sosirea ei și care se termina cu „Domnul să vă binecuvânteze pe toți.” Una din mâhnirile mele cele mai mari a fost faptul că, deși eram soră medicală, nu mi s-a dat

voie să am grijă de ea. Neliniștită și nefericită fiind din această cauză, și fără să mă mulțumesc cu mesajele pe care mi le trimitea prin alți oameni, am amânat plecarea noastră de fiecare an la Wörthersee. În 18 iulie 1938 am primit un telefon care mă anunța că mama era pe moarte.

De data asta am trăit din plin dificultățile cauzate de situația politică din Austria, care oricum au fost tot timpul un motiv de neliniște pe lângă îngrijorarea în legătură cu mama. Puteți să vă imaginați cum este să primești un asemenea mesaj; poate că și voi, o dată în viață, ați primit un astfel de mesaj; dar în Statele Unite nu vă puteți imagina că s-ar putea să nu aveți cum să răspundeți acestui mesaj; și totuși, aceasta era situația mea. Austria fusese anexată de Germania, așa că nu mai exista ceea ce se putea numi cetățenie austriacă. Pașapoartele noastre austriece nu aveau nici o valoare, iar cele germane încă nu fuseseră eliberate. Nu numai că eram în imposibilitatea de a părăsi noul „Reich” fără pașaport, dar ar fi fost de-a dreptul imposibil să încercăm să traversăm frontiera ungară și să călătorim prin Ungaria fără pașaport. Doar disperarea m-a îndemnat să încerc să mișc acest sistem din loc: prin bunăvoința multor persoane care înțelegeau amărăciunea și disperarea mea și care, din pură omenie, au îndrăznit să se abată puțin de la linia oficială, astfel că pașapoartele pentru Anton și pentru mine au fost eliberate în decurs de o oră.

Încă îmi mai amintesc ultimul ghinion prostesc. Consulatul ungar din Viena fusese anunțat că vom veni să ni se pună vize pe pașapoarte, și oficialitățile au fost bunătatea întruchipată atunci când au fost de acord să aștepte după noi. În interiorul Consulatului se afla un ofițer gata să ne pună vizele pe pașapoarte — însă la poartă stătea un portar care nu fusese anunțat de venirea noastră și a refuzat să ne lase înăuntru.

— Consulatul este închis! — ne-a anunțat el ferm și ne-a trântit ușa în nas.

Toți reprezentanții altor țări erau, bineînțeles, asediați zi și noapte de membrii minorităților oprimăte și de cei nefaavorizați din punct de vedere politic, pentru vize care i-ar fi putut ajuta să scape de naști; iar portarul, fără îndoială,

avea ordin să nu dea voie înăuntru nimănui după ora închiderii. Atunci când ne-a trântit ușa în nas, am simțit pentru un moment că am ajuns la acea disperare care frizează nebunia și care este caracteristică celor persecutați și marginalizați. Atunci, adunându-mi puterile, am apăsât iar pe sonerie, ținându-mi degetul pe ea până când portarul, în culmea furiei, a crăpat ușa puțin, ca să mă amenințe. Aruncându-mă spre ușă, mi-am strecurat piciorul și brațul prin deschizătură și am spus cu hotărâre:

— Totuși, o să intru!

Și cu acest acces de fermitate am reușit să ajung înăuntru, fără ca nici eu, nici portarul să știm exact de ce mi-a dat voie, și în scurt timp am avut și vizele de Ungaria.

Fără să mai avem vreo veste despre mama, am pornit împreună cu Anton într-o călătorie de nouăsprezece ore prin Austria, Ungaria și România. Dimineața, foarte devreme, am ajuns la frontiera românească și am întrebat grănicerii dacă aveau vești noi de la palat, dar ei au spus că nu aveau nici o veste. Când m-am întors în Austria, zece zile mai târziu, mi-au cerut iertare.

— Dar nu puteam îndura să fim noi cei care să vă anunțe moartea reginei, domnița Ileana! — mi-au spus ei.

Totuși, în dimineața aceea cred că știam, în inima mea, ce se întâmplase, chiar dacă refuzam să recunosc față de mine însămi. Când am ajuns la Cluj, după răsărit, am văzut toate steagurile în bernă. Mama murise la ora cinci, în ziua precedentă, în timp ce eu încă mă luptam să obțin permisiunea să mă duc la ea. Și mi-a lăsat, printre alte simboluri vizibile ale dragostei, delicateței și înțelegerii care sunt atât de rare chiar și între mamă și fiică, minunatul castel Bran, pe care l-am iubit atât de mult amândouă, diadema cu safire și diamante, care mi-a dat posibilitatea să încep viața cea nouă pentru copiii mei, și o pelerină de hermină, care stă întinsă pe patul meu în nopțile friguroase.

ŞASE

Zăpada cădea încet, necruțătoare, dintr-un cer de plumb. Priveam prin geamul de jos al apartamentului nostru din Viena și vedeam cu neliniște și cu o oarecare exasperare cum troienele se adunau tot mai înalte în grădinița noastră. Era în 24 februarie 1942 și eram în prima mea vizită la Viena după nașterea celui de-al șaselea copil — mi-čuța Elisabeta — care avea acum ceva mai mult de cinci luni și dormea ghemuită în pătuțul ei. Ea și cu mine făcuserăm atunci prima călătorie ca entități separate, deși eram încă legate una de cealaltă prin izvorul de viață care era pentru ea pieptul meu. Intenționasem să rămân în oraș doar pentru o zi sau două, pentru controalele medicale și drumurile pe care le mai aveam de făcut pentru cei de acasă, dar încercările noastre de a ajunge la Sonnberg au fost împiedicate de vânt, furtună și zăpadă. O dată am reușit să ieșim din Viena până la o oarecare distanță, dar drumurile pe care era imposibil de condus ne-au făcut să ne întoarcem, gândul la risipa de benzină apăsându-mi greu pe conștiință.

Eram nerăbdătoare să mă întorc la ceilalți copii și mă simțeam slăbită și fizic, și moral. Călătoria mi-a arătat că nu îmi recăpătasem încă toate forțele, iar asta nu era totul. După lunile cumpătate petrecute la Sonnberg, unde eram mereu preocupată să fac rost de provizii și să îi încurajez pe cei de la castel și pe oamenii din sat, în timp ce așteptam și această naștere, am descoperit că Viena mă călca pe nervi într-un fel bizar. Niște prieteni mă luaseră cu ei la deschiderea unei colecții de modă, și am fost uluită nu numai de cantitatea și frumusețea materialelor, ci și de conversațiile pe care le-am auzit în jurul meu. Mi se părea incredibil că oamenii își pot cheltui banii și ideile pentru asemenea lucruri neesențiale în timp de război. M-am simțit indignată în fața agitației provocate de restricțiile impuse saloanelor de înfrumusețare și altor asemenea extravagante. Și, curios lucru, indignarea mea a crescut în loc să scadă atunci când am cedat și am început și eu să comand felurite articole chiar pentru mine! M-am simțit rușinată că puteam uita, fie și pentru un singur moment, sacrificiile care se făceau pe front.

La Sonnberg războiul părea întotdeauna foarte aproape de noi. Când am auzit că fiul unuia din vecinii noștri fusese omorât într-o bătălie, mi-am scris în jurnal:

Doar nouăsprezece ani! Nu ne era prieten, abia dacă era pentru noi ceva mai mult decât o simplă cunoștință; dar îl revăd în minte așa cum era acum doi ani la Wörthersee. Înalt, puternic, bronzat, plin de voie bună, exuberant și cu sufletul curat. Plâng pentru tinerețea lui sacrificată — și pentru tinerețea sacrificată de pretutindeni. A căzut la Kerci. Deodată această bătălie are, pentru mine, o față — fața lui Jurgen, de obicei plină de viață, iar acum, deodată, atât de liniștită.

La țară, unde toți îți erau prieteni sau cunoștințe, puține erau bătăliile care nu aveau înfățișarea cuiva cunoscut. Și tot la țară viețile tuturor femeilor au fost schimbate mai mult și mai evident decât în orașe. Restricțiile la combustibili, și

pentru casă, și pentru automobil, au adus schimbări radicale în viața celor care nu aveau la îndemână alte mijloace de transport. Raționalizarea hranei și a hainelor însemna că producția fermelor trebuia socotită cu mult mai multă grijă, că trebuiau intensificate anumite culturi și trebuiau făcute schimbări în cantitatea și felul de animale care se creșteau la fermă. Mobilizarea tuturor bărbaților, până când au rămas numai cei foarte bătrâni și infirmii, însemna că toată treaba din ferme trebuia luată în primire de către femei. Toate acestea ne-au făcut viața și mai grea, căci ne revenea deodată toată responsabilitatea asupra domeniului și gospodăriei. Teama, lipsurile și dificultățile de tot felul au făcut la început un coșmar din toate deciziile care trebuiau luate în probleme puțin cunoscute și care apăreau mereu.

Responsabilitățile ne apăsau mai tot timpul, așa încât cu greu ne mai rămânea timp pentru activitățile noastre obișnuite. Îmi amintesc cum în octombrie 1939 a venit, în sfârșit, o după-amiază în care am recunoscut față de mine însămi că se apropia nașterea celui de-al cincilea copil. Totuși, am respins această idee cât am putut de mult, pentru a pune totul în ordine. Am umblat prin castel ca să controlez dacă totul este în regulă pentru timpul în care eu voi fi nevoită să stau în pat. Mi-am dus mașina în garaj, care era la o oarecare depărtare de casă, și am golit motorul de apă ca să nu se strice, căci nopțile începeau să fie tot mai friguroase. M-am dus și prin bucătărie să mă asigur că totul era în ordine și am verificat toată casa înainte de a-mi îndrepta atenția spre durerile care începeau să se intensifice și de a-i telefona doctorului să vină. Și în timpul războiului, și în timp de pace mi-am dorit să îmi nasc copiii acasă. Este un lucru la care țin foarte mult, căci este un eveniment în familie. Îmi plăcea când puteam să-i chem pe ceilalți copii înăuntru ca să le arăt noul membru al familiei.

Primul dintre cei doi copii născuți în timpul războiului a fost tot o fată, Maria Magdalena, căreia noi îi spunem Magi. Botezul ei a trebuit să fie amânat, pentru că tatăl ei, ca mulți alți tați, se găsea pe front și la el nu ajunsese vestea

cea nouă imediat. Anton fusese recrutat în toamna anului 1938, pe vremea crizei din Sudeți, și fusese oprit pentru o perioadă de trei săptămâni lângă frontieră, care se găsea numai la o oră de mers cu mașina de la Sonnberg. Îmi amintesc, când am fost o dată la el să-l văd, că cineva mi-a arătat căsuțele grănicerilor puse pe roți, ca să poată să fie mutate ușor dacă frontiera își schimba locul — ceea ce mi-a dovedit cât de artificiale pot fi legăturile între oameni și între țări. Nu trebuie să ne intereseze atât de mult acele legături care pot fi îndepărtate cu atâta ușurință, ci este de datoria noastră să ne dăm seama de legăturile cele mai importante, acelea eterne, înainte de a le strica, căci acest lucru aduce după sine atâtea probleme.

Când criza Sudeților s-a liniștit temporar, Anton a fost eliberat și a venit acasă tocmai la timp pentru a mă ajuta la organizarea unui detașament medical în Sonnberg — primul dintr-un șir de treisprezece asemenea detașamente, care au durat între trei zile și șase săptămâni. De data aceasta, o parte a comandamentului, în care intrau și zece ofițeri, a fost trimisă chiar la castel; așa că trebuia să reorganizăm întreaga casă. Urma să le oferim camere, paturi și alte mobile de care aveau nevoie, și de asemenea să avem grijă ca bucătăria și alte locuri din casă să poată fi folosite de toată lumea. Câteva din aceste contacte cu armata ne-au făcut să ne dăm seama că se apropia recrutarea tuturor activilor, așa că Anton a hotărât să se ducă voluntar, ca să își poată alege specializarea lui — forțele aeriene. După ce și-a terminat instrucția la infanterie, care era obligatorie pentru toți soldații, a fost trimis în cadrul forțelor aeriene, întâi ca și *Kurierstaffel*, sau curier aerian, și mai târziu ca instructor de zbor. În timp ce logica îmi spunea că în război fiecare post este o parte a unui întreg, trebuie să mărturisesc că sufletește simțeam o oarecare consolare la gândul că Anton nu era nevoit să poarte efectiv arme sau să ucidă, pentru că eram împărțită între două apartenențe care se opuneau în situația aceea, după cum o să explic mai târziu.

Împinsă de dorința de a fi și eu de ajutor undeva, de cum am încetat alăptatul lui Magi am început un curs sistematic de instrucție pentru Crucea Roșie, încercând să

suplimentez și să completez cursurile pe care le făcusem deja în Anglia și România. Nu m-am alăturat Crucii Roșii germane, căci făcând acest lucru însemna să-i jur credință lui Hitler, iar eu nu puteam face așa ceva. Prin urmare, nu am obținut niciodată vreun certificat pentru această instrucție la cursul de surori medicale, dar această experiență a adăugat multe la ceea ce deja învățasem din teorie și din practică.

Cu excepția acestui curs de instruire, viața mea a devenit neregulată, plină de răspunderi și griji caracteristice războiului, așteptând permisiile lui Anton. Când avea permisiile care erau prea scurte pentru a avea timp să vină acasă, făceam eu lungi călătorii prin țară ca să mă întâlnesc cu el. Îmi amintesc în special una din aceste călătorii, când am făcut cincisprezece ore cu trenul ca să-l întâlnesc pe Anton la Berlin, unde avea o permisie de douăsprezece ore. O infecție cu care mă luptam de câțiva timp s-a agravat tocmai atunci din cauza călătoriei lungi, în frig, astfel că de cum s-a întors Anton pe front m-am îmbolnăvit atât de rău încât am apelat la Legația română, unde am fost pusă la pat, cu temperatură ridicată. Mă simțeam atât de rău încât în timpul unui bombardament de noapte am refuzat să îi las să mă miște când au vrut să mă ducă în adăpostul subteran. Dimineața am aflat că unul din curierii români, care venise din București, a refuzat să își lase principesa singură în timpul bombardamentului și a stat lângă ușa mea toată noaptea. După ce mi-am revenit, am aflat de la ambasadorul român de pierderea Transilvaniei în favoarea Ungariei și de pierderea Basarabiei, care trecuse la Rusia, pe vremea aceea aliata Germaniei. Tot de datoria lui era să mă informeze și de abdicarea fratelui meu, Carol al II-lea, și de confuzia și suferința prin care trecea țara mea — despre care voi spune mai multe într-un capitol următor.

Au existat, desigur, și întâmplări mai plăcute în timpul acelor ani; și ne agățam de ele cu o gratitudine exagerată, căci ne permiteau să pretindem pentru un moment că uitam de ororile războiului. Îmi amintesc de o scurtă vacanță la Wörthersee în 1940, în timpul primei veri pe care o trăia Magi, când am pus-o să plutească pe apă într-un cauciuc

de avion, care era de mărime potrivită pentru ea, în timp ce ceilalți copii înotau în jur încântați că putea să vină și ea în apă. În aceeași vară, când Anton a venit cu noi într-o permisie mai lungă decât de obicei, am condus o mașină care avea număr de înregistrare românesc, 6 B, în care cifra „6” era desenată într-o formă cam pătrată. Curând ne-am trezit cu polițiști pe urmele noastre! Un cetățean din oraș se dusesse la ei foarte agitat ca să raporteze că un ofițer german avea de-a face cu o femeie care era în mod clar o spioană englezoaică, întrucât conducea o mașină cu număr de Marea Britanie (GB)! Când polițistul a încercat să-i lămurească greșeala pe care o făcuse și l-a adus să ne vadă, reproșându-i că se hazardase cu asemenea concluzii, el a spus cu indignare, fără să-i pară câtuși de puțin rău:

— Cu toate restricțiile de război, ar trebui să avem *cel puțin* dreptul să *denunțăm*!

În martie 1941 am fost cel mai aproape de o întâlnire cu Hitler. Mă dusesem la Viena cu tot felul de treburi și din nefericire am ales, fără să-mi dau seama, tocmai ziua în care Hitler venise să semneze Pactul Tripartit. Străzile erau pline de oameni care sperau să-l vadă trecând, astfel încât am fost nevoită să îmi parchez mașina cu multe intersecții mai departe de unde aveam nevoie să ajung și să merg pe jos o distanță destul de lungă ca să-mi rezolv treburile. Viața mea era foarte încordată și mi se părea tot timpul că nu aveam destulă energie ca să trec prin toate. Într-un fel era ceva în această deplasare pe jos care o făcea să semene cu picătura care umple paharul, căci pe lângă dezaprobarea mea, în general, față de ceea ce făcea Hitler simțeam și o mânie absurdă, dar copleșitoare ca urmare a faptului că prezența lui în Viena îmi îngreuna viața și mai mult. Am avut mare grijă — și chiar o anumită plăcere — să mă asigur că nu treceam nicăieri atât de aproape încât să văd, fie și pentru o secundă, mașina lui sau pe el!

Anii de după moartea mamei mele au fost plini de asemenea incidente, mărunte sau foarte importante, care apăreau pe fondul aproape monoton al unei vieți de zi cu zi trăite sub semnul dificultăților tot mai serioase și al amărăciunii tot mai adânci. Cu cinci copii mici, nu eram scutită

de bolile obișnuite ale copilăriei, de care trebuia să țin seama fără să-mi neglijez celelalte datorii, și cu mai puțin ajutor decât în timp de pace, din cauza problemelor tot mai serioase create de război. Unele din aceste boli erau mai grave, altele mai ușoare. Alexandra, care în 1941 avea șase ani, a făcut o infecție gravă la ambele urechi, și în final am hotărât să o trimit la Sinaia pentru câteva luni, unde putea să aibă grijă de ea chiar doica mea din copilărie. După întârzierile cauzate de obișnuita birocrație, pașaportul ei și vizele ne-au parvenit în sfârșit, dar nu înainte ca noua ei soră, Elisabeta, să aibă deja două săptămâni.

Venisem în oraș, în februarie 1942, și pentru a-i telefona lui Sandi de la Consulatul din Viena; dar după ce am auzit de la ea că este bucuroasă și mulțumită, iar de la doica mea că Sandi deja începuse să se mai îngrășe și își recăpăta puterile, am început să simt nerăbdarea de care v-am mai pomenit. Mă simțeam străină de cunoștințele mele din Viena care încercau să ignore războiul, iar compasiunea mea pentru cei care pierduseră pe cineva drag în război m-a făcut să fiu și mai conștientă de faptul că nu făceam nimic constructiv în oraș. Într-adevăr, în timp ce priveam zăpada care cădea afară și care mă ținea separată de ceilalți copii ai mei, simțeam, cu un sentiment de frustrare din ce în ce mai mare, că făceam foarte puține lucruri de un real folos la Sonnberg. Acolo ajunseserăm încetul cu încetul la o anumită organizare în care nu mai era nevoie de ajutorul meu atât de mult ca la începutul războiului. Bineînțeles, simțeam că trebuie să existe ceva în plus de făcut care ar putea satisface dorința mea de a fi de ajutor. Micuța Elisabeta, căreia începuserăm deja să-i spunem Herzi — Inimioara — dormea liniștită. Era în amurg. Și chiar atunci, ca un răspuns la această dorință puternică a mea, a sunat telefonul.

La telefon era o cunoștință care vizitase unul din spitalele de soldați din oraș. Se gândise că poate mă interesa să aflu că, din întâmplare, auzise că printre pacienți se afla și un ofițer român rănit. Am luat adresa spitalului și am făcut un calcul rapid. Îmi ajungea oare combustibilul ca să merg cu mașina, sau era mai bine să iau un autobuz? Am

hotărât să risc, luând mașina, întrucât era mult mai rapidă, și am reușit să găsesc fără prea multă greutate micul și modestul spital, amenajat în clădirea unei școli vechi. Da, acolo se găseau chiar *doi* ofițeri români, mi s-a confirmat, dar aceea nu era oră de vizite! M-am străduit să-i câștig simpatia ofițerului care se îngrija de acești oameni, care erau răniți și pe deasupra într-o țară străină, și am fost dusă la ei. Nu erau răniți foarte grav, dar erau necăjiți că nu aveau haine și obiecte personale, nu aveau cum să scrie familiilor lor și nu știau cât timp vor fi ținuti în acel spital. Fuseseră trimiși la Viena împreună cu alți treizeci de soldați răniți, dar la spitale diferite, și erau astfel separați de ai lor și nu puteau găsi pe nimeni care să îi ajute să ia din nou legătura cu ceilalți.

Erau încântați de această întâlnire cu o „doamnă din România” care vorbea cu ei în propria lor limbă și mi-au povestit imediat despre necazul lor în amănunt, dar se vedea clar că nu aveau nici o speranță că eu — mă considerau doar o altă cetățeană româncă ajunsă cumva în Viena — îi puteam ajuta cu ceva. I-am asigurat că îmi stă în putință acest lucru, dar nu știam cum să mă prezint fără să-i fac să se simtă intimidati. În cele din urmă am hotărât să le las lor ziarul românesc pe care îl luasem de la Consulat în ziua aceea și pe care nu apucasem să-l citesc. Adresa de pe el conținea titlul meu complet. I-am întrebat dacă voiau vești recente de acasă și le-am lăsat ziarul pe unul din paturi, apoi m-am întors să plec. Abia am ieșit pe ușă că am și fost chemată înapoi; pentru greșeala de a nu mă fi recunoscut și de a nu-mi fi vorbit cu „Alteță Regală” și am făcut împreună un plan să-i găsesc pe ceilalți treizeci de români. Faptul că ei au aflat cine eram nu numai că m-a făcut să mă simt în stare să îi ajut, ci — am observat eu cu bucurie — i-a făcut să simtă, cu ușurare, că au găsit pe cineva de la care aveau *dreptul* să se aștepte la ajutor. Astfel de situații mă făceau să mă simt mândră că eram prințesă!

Nu îmi mai amintesc exact câte spitale am mai vizitat până i-am găsit pe ceilalți treizeci de soldați. În cele din urmă i-am localizat nu numai pe acei soldați, ci și alte grupuri de

români răniți — dintre care unii se găseau în stare destul de gravă. Drumurile spre Sonnberg au continuat să fie închise circulației pentru încă o săptămână, dar în săptămâna aceea am găsit un alt fel de drum, care m-a condus spre una din cele mai fecunde perioade din viața mea. Când privesc acum înapoi spre ziua aceea plină de ninsoare din februarie, îmi dau seama ce drum lung am străbătut și câte am învățat. Acum știu că dragostea și mila, puse în mișcare de dorința de a ajuta, pot trece peste multe greutăți și pot face miracole; știu că oricine își poate controla timiditatea, oboseala, teama și chiar și ceea ce, la prima vedere, pare o repulsie fizică de nestăpânit doar printr-o simplă și puternică dorință de a fi de folos altora. Am învățat că există un drum către inima tuturor oamenilor, fie ei dușmani ori prieteni, indiferent de opiniile lor politice sau convingerile naționale. Înaintea morții și a durerii toți oamenii sunt egali, iar cei mai mulți dintre ei își dau seama de acest lucru și sunt gata să se ajute unul pe altul. Am învățat că acolo unde există credință în Dumnezeu, lucrarea Sa poate fi dusă la îndeplinire.

Drumul de-a lungul căruia am învățat aceste lecții și care m-a condus spre contacte cu cei din jur mai adânci și mai emoționante decât oricare altele de până atunci părea o simplă potecă inițial, când am făcut primii pași. La început a fost ușor să-i găsesc și să-i ajut pe răniții români. Primul lucru pe care îl aveam de făcut era să vorbesc cu doctorii și surorile care îi îngrijeau; să traduc cerințele și întrebările soldaților români, precum și răspunsurile care le erau date într-o limbă pe care nu o cunoșteau; să le dau un sentiment de siguranță, arătându-le că există cineva căruia îi păsa ce se întâmplă cu ei în țara aceea străină. M-am gândit mult la mama în timpul acelor zile și la ceea ce făcuse ea pentru soldații români în timpul primului război mondial; la orele nesfârșite pe care și le petrecea în spitalele din Iași, stând tot timpul fără teamă nu doar printre cei răniți, ci și printre bolnavii de tifos. Simțeam că știu ce dorea ea să fac acum, când spiritul ei lucra cu mâinile altora. Știam că trebuia să

ascult această chemare; că trebuia să găsesc un echilibru între ea și viața de familie și am reușit într-o mare măsură.

Pe când o mai alăptam pe Elisabeta făceam vizite dese la Viena și stăteam acolo pentru perioade tot mai lungi, luând-o și pe ea cu mine. Din ce în ce mai mulți răniți români ajungeau în Viena și, pe lângă vizitele pe care le făceam la spitalele pe care deja le știam, îmi petreceam mult timp căutând și vizitând spitalele care se improvizau rapid în toate părțile orașului. Munca aceasta mă solicita prea mult și, deoarece oficialitățile de la Consulatul din Viena începuseră să dea semne că apelam prea des la ele, m-am dus la Legația Română din Berlin. Deși la început acolo au fost înclinați să considere că problemele de care mă ocupam eu nu erau atât de importante ca și criza politică cu care aveau ei de-a face, până la urmă mi s-a dat atenție tocmai din cauza cicălelilor mele, ca și pisăloarei văduve din Noul Testament. În ciuda întreruperii datorate unei operații pe care a trebuit s-o fac în vara aceea, sistemul prin care îi ajutam pe răniții noștri a fost bine pus la punct, așa încât noi nu numai că aveam grijă să-i găsim și să-i trimitem acasă pe cei care nu erau răniți foarte grav, ci puteam și să-i adunăm într-un spital pe cei mai mulți din acei răniți care trebuiau să rămână pentru tratamente mai îndelungate, cum era chirurgia plastică.

Descrisă în câteva paragrafe, munca aceasta care, după cum simțeam eu, îmi fusese încredințată poate să pară impersonală sau chiar foarte puțin solicitantă. La ce vă gândiți citind aceste pagini? La mine, vizitând secțiile spitalelor în postura unei doamne generoase, cu rang regal? În economia de război chiar și cele mai mici daruri — mâncare, tutun, haine, bani pentru timbre sau alte mici cheltuieli — erau obținute cu mare efort, prin apeluri constante către prietenii din Austria și România. Am devenit o cerșetoare de prima mână, fără să mai țin cont de demnitatea mea regală. Mă vedeți stând calmă, prezidând peste dosare cu tot felul de date, ca să-i pot ajuta pe prieteni să se regăsească și ca veștile din satele de acasă să ajungă la cine trebuia? Atunci când răniții care vin din toate părțile sunt oameni de tot felul de naționalități, vorbind limbi diferite, datele lor

se rătăcesc de multe ori și doar interesându-te încontinuu și punând informațiile cap la cap poți să ajungi la concluzii coerente. Vienezii pot fi iertați pentru a fi simțit că cei care trebuiau să primească întâietate erau propriii lor compatrioți, și de aceea era nevoie de tact și de răbdare pentru a le atrage atenția și asupra românilor mei — care, la urma urmei, erau doar niște „străini” în Austria. Până la urmă mulți m-au ajutat în această muncă, dar trebuia ca eforturile lor să fie coordonate pentru a avea cu adevărat valoare; și nu stătea nimeni prea mult timp să le dirijeze pe toate cu calm. Mă vedeți cumva stând cu grație lângă patul vreunui soldat rănit — ale cărui răni, bineînțeles, erau localizate prin vreo parte a corpului său unde nu se vedeau și nu puteau fi neplăcute pentru nimeni — și scriind după dictare o scrisoare tandră mamei sau iubitei sale? Sunt rare momentele acestea liniștite la marginea patului în comparație cu numărul rănilor care nu pot fi ascunse; iar aceste scrisori dictate sunt scrise cu multă durere, cu gândul la durerea pe care ele le vor duce către o inimă iubitoare. Și mai erau și alte scrisori care trebuiau scrise; scrisori care nu mai puteau fi dictate de către soldatul lângă patul căruia am stat.

De obicei nu existau tipare în această muncă pe care o făceam de fiecare dată când puteam să plec de la Sonnberg. De multe ori un anumit lucru ducea la un altul, astfel încât de la o simplă vizită în care intram în legătură cu un soldat ajungeam să am de îndeplinit altă sarcină, și apoi alta, și iar alta. Am descoperit că pot face lucruri de care nu m-aș fi crezut în stare și am putut suporta cu calm privațiuni și zgomote mai teribile decât mi-am putut imagina vreodată că există. Începusem să îmi dau seama ce rost avea în viața mea copilăria petrecută la Iași; să realizez că acele experiențe înfiorătoare mă pregătiseră pentru ceea ce trebuia să fac acum.

Îmi aduc aminte de un student român care trăgea să moară din cauza tuberculozei pe care o contactase pe front. Cerea atât de puține pentru el, era așa de răbdător, nu se plângea de nimic și înfrunta moartea cu atâta curaj încât îmi era de mare ajutor atunci când veneam să-l vizitez. Am vorbit mult cu el despre România noastră cea frumoasă,

unde florile care în alte țări trebuie cultivate aici cresc singure, sălbatic, acoperind câmpurile cu covoare în culori strălucitoare. A murit într-o zi rece și mohorâtă, și am simțit deodată că trebuie să găsesc măcar câțiva boboci care să poată fi înmormântați împreună cu el, ca un simbol al frumuseții pe care amândoi o iubeam. Când m-am întors la salon cu florile, corpul lui fusese deja dus la morgă. Puteam să duc florile acolo? am vrut eu să aflu. Sigur că da! — mi s-a răspuns — dacă eram sigură că nu mă tem să merg acolo.

Nu vedeam de ce mi-ar fi fost frică. Mai văzusem moartea: acoperisem fețe încremenite făcând semnul crucii în timp ce mă rugam, așa cum se face în Biserica ortodoxă:

Dumnezeul duhurilor și a tot trupul, Care ai călcat moartea și pe diavol l-ai surpat și ai dăruit viață lumii Tale, odihnește sufletul adormitului robului Tău, în loc luminat, în loc de verdeață, în loc de odihnă, de unde a fugit toată durerea, întristarea și suspinul.

Fără să fiu conștientă de ceea ce făceam, mi-am imaginat vag o încăpere izolată undeva în spital, în care corpurile soldaților, învelite în cearșafuri, așteptau să fie pregătite, așteptau ca uniforma să fie pusă pe ele pentru ultima dată, și mâinile să le fie încrucișate pe piept. Și cu acestea în minte ca un fundal pentru gândurile mele conștiente la scrisoarea pe care trebuia să o scriu către familia soldatului, am mers prin holurile spitalului până am ajuns la morgă.

Când am intrat acolo timpul parcă s-a oprit în loc pentru mine, atât de îngrozită am rămas, fără să pot scoate nici cel mai mic sunet la vederea corpurilor țepene și goale, îngrămădite pe mese și rafturi în ordine — ceea ce făcea ca vederea lor să fie și mai șocantă. Pe o masă, în mijlocul camerei, doi oameni înfășurau în hârtie de împachetat, fără să le pese prea mult, un alt corp gol, ca și cum ceea ce înfășurau ei era un pachet neobișnuit de mare și greu de mânuit. Mai erau acolo și alte pachete de acest fel, gata legate. Și uniforme? Deodată mi-am amintit cum m-am dus la schi, cu mulți ani în urmă. Eram cu un grup de tineri plini de veselie, dar cei mai mulți dintre ei luptaseră în primul

război mondial. Când unul s-a împiedicat și a căzut pe
pământ, prietenii și-au strigat unii altora, râzând:

— Dacă e ceva grav, nu uitați să-i luați bocă

După aceea l-am întrebat pe unul din ei ce
povestea cu bocancii, și mi-a spus — cruțându-
mi — că, dacă un soldat era ucis pe câmpul de luptă, i
se luau cizmele, pentru că întotdeauna era foarte mare ne-
voie de ele pentru altcineva. Atunci nu m-am gândit prea
mult la acest lucru — am fost doar mulțumită că era pace.
Acum îmi revenise în minte acceptarea lor în glumă a unui
fapt care deodată avea și pentru mine un înțeles. Eram în
război. Soldați încă în viață tremurau de frig undeva, și
nu se găseau destule haine și încălțări, nici oameni care să
le facă, nici mijloace de transport care să ducă provizii pe
front. Ce soldat, pentru care s-au isprăvit în sfârșit proble-
mele trupului cel vulnerabil, ar fi cerut să fie acoperit cu
ceva care putea fi de folos camarazilor săi? Așa că am in-
trat în încăpere, ca să aștept până când îmi venea rândul să
pun florile în mâinile liniștite ale soldatului, înainte să fie
acoperite și ele cu hârtie groasă de împachetat.

Mai târziu a urmat slujba religioasă pentru rândurile
de corpuri ascunse acum în sicriele acoperite cu steagurile
multor țări; și chiar acolo mi-am dat seama că deși știam ce
era în sicrie acest lucru nu mă tulbura. Dacă un soldat pu-
tea să le accepte așa, de ce să nu pot și eu?

Poate că această experiență m-a ajutat mai târziu, când
a trebuit să fac un mare efort să înțeleg cum este corpul
doar un înveliș exterior al sufletului, și nu omul însuși.
Am fost rugată să caut un soldat care fusese prieten cu fa-
milia mea mult timp și l-am găsit. El, care odată fusese pu-
ternic, vesel și frumos, zăcea acum pe un pat de spital —
ajunsesse un schelet cu un singur picior, iar din ciotul care
rămăsese din celălalt picior venea un miros îngrozitor de
carne în putrezire. Din cauza rănilor nevindecate și a celor
provocate de șederea îndelungată în pat, nu putea fi lăsat
cu haine pe el. Doar ochii mai aduceau aminte de ceea ce
fusese el odată, iar când acei ochi m-au recunoscut, din ei
au început să curgă lacrimi. Plină de compasiune, dar și în-
grozită, am vorbit cu doctorii care-l îngrijeau și mi-au spus

■ă era posibil să îl salveze doar dacă se găsea un loc pentru el la „băi“.

Atunci auzeam pentru prima dată de acele băi. Am făcut imediat toate eforturile posibile ca să aflu unde erau, și apoi să mă îngrijesc ca el să fie mutat acolo cât de repede se putea. Băile nu ofereau o priveliște prea îmbucurătoare! Într-o pivniță în care chiar și aerul părea plin de duhoarea putreziciunii, soldații care sufereau de pe urma infecțiilor cangrenate în cele mai grave forme erau puși în niște paturi speciale, peste care curgea apa. Era un loc unde vedeai moartea și unde în timp unii se vindecau în mod incredibil, încât toți se minunau de puterile de recuperare ale naturii, mulți alții mureau — și nu prea repede.

L-am vizitat pe prietenul nostru acolo cât am putut de des. S-a dovedit a fi unul din acei ale căror răni se vindecau, așa că în două luni a putut fi trimis la un alt spital, și în final a fost trimis acasă. Fusese, bineînțeles, imposibil să vorbesc doar cu el când îl vizitam, sau să-i dau *numai* lui prețioasele țigări de care mai puteam face rost din când în când. La băi veneau puțini vizitatori și soldații de acolo duceau un dor aproape de nesuportat după acest contact cu lumea din afară. Îmi dădusem seama de acest lucru fără să mă fi gândit cu adevărat la el, dar mi-a devenit foarte limpede atunci când prietenul meu a fost mutat la alt spital. Nu știam exact în ce zi va pleca de acolo și, deoarece mă găseam în acea parte a orașului, am trecut și pe la băi, ca să văd dacă el mai era acolo. Plecase, iar în locul lui fusese deja adus alt soldat, într-o stare și mai gravă decât fusese el. Iată însă ce mi-a spus omul din baia de alături:

— Înălțimea voastră, speram cu toții să nu fi aflat că prietenul dumneavoastră a fost mutat și să mai veniți aici *încă o dată*! Fără vizitele dumneavoastră nu vom mai avea ce să așteptăm. Aș fi preferat să mor înainte ca ele să ia sfârșit!

Așa am adăugat băile pe lista de vizite pe care le făceam regulat și am început să-mi petrec mult timp acolo. Omul care îmi vorbea era paraplegic; fusese rănit în plămân și în șira spinării, așa că era aproape în întregime paralizat. Copil nelegitim, abandonat de mama sa, fusese apoi adoptat, din milă, de o bătrână precupeață. Fusese

recrutat, rănit, iar acum zăcea acolo, așteptându-și moartea, căci băile nu reușeau să-i fie de nici un ajutor, și din picioarele lui în putrezire cădeau bucăți de carne. A mai trăit încă nouă luni lungi și în ultimele trei zile din viața lui am stat lângă el tot timpul, așteptând să se trezească „în loc luminat, în loc de verdeață, în loc de odihnă, de unde a fugit toată durerea, întristarea și suspinul”.

Vă este greu să vă imaginați astfel de întâmplări? Și mie mi-ar fi fost greu dacă nu le-aș fi trăit chiar eu în două războaie mondiale. Simțeam că pe multe nu puteam să le îndur. Deseori corpul meu se împotriva la ceea ce trebuia să văd sau să fac și mă întorceam la copiii mei pentru un timp, ca să mă revigorez și eu având grijă de ei și trăind în lumea lor; sau mă întorceam în România ca să mai rezolv acolo diferite treburi și să mai fac rost de pachete pentru răniți. Apoi mă puteam întoarce iar la spitale, dar nu doar ca să dau, ci și să primesc.

Căci acel drum prin Viena, care m-a dus către răniți în ziua aceea de iarnă, mi-a adus multe daruri în schimb pentru ceea ce am dat de la mine. Unii soldați erau muți și surzi față de orice în afară de durerea și grozăvia situației lor. Pentru ei nu am putut face decât puține lucruri, eventual să îi ajut să-și petreacă timpul mai ușor. Însă mulți alții se găseau în pragul unei uși deschise care mie încă îmi era închisă, și aceștia mi-au dăruit câte ceva din ceea ce lor le era permis să vadă din acel nou pământ și dintr-un nou cer. Cu asemenea oameni era mai ușor să ignor acele lucruri îngrozitoare pe care corpul poate să le îndure înainte să fie pus deoparte, căci ei erau mai conștienți decât mulți dintre noi de faptul că sinele nostru cel real și etern nu este legat pentru totdeauna de corp. Ei știau că, la urma urmei, corpul are prea puțină importanță — ca și hârtia cu care se împachetează cadavrele care ajung până la urmă nefolositoare și sunt date la o parte.

ȘAPTE

Cred că a venit timpul să vă spun câte ceva despre motivele pentru care viața mea și îndatoririle mele personale s-au schimbat atât de mult după 1938. Nu este în intenția mea să prezint istoria politică a celui de-al doilea război mondial. Totuși este necesar să trec în revistă unele din evenimentele care s-au petrecut în afara granițelor României și care au afectat-o. Ele mi-au schimbat și mie viața, așa cum au schimbat-o pentru jumătate din locuitorii lumii timp de zece ani, între 1938 și 1948.

După cum am observat, pentru cei mai mulți oameni din Statele Unite, Europa Centrală și de Est reprezintă doar o zonă de pe harta lumii în care se află nume ciudate și granițe care se schimbă tot timpul. Se pare că foarte puțini americani urmăreau cu interes ce se petrecea în partea aceea de lume, fie înainte sau după Pearl Harbour; totuși, acolo s-au întâmplat evenimente care ne-au implicat pe toți. De ce oare — m-ați putea întreba — România a luptat de partea Axei în al doilea război mondial, după ce în primul luptase de partea Aliaților? De ce încercam eu să găsesc români

răniți în spitalele germane, după ce, în războiul precedent, cu aproximativ douăzeci de ani înainte, cele două națiuni fuseseră inamice? Aceasta nu este o întrebare simplă, iar un răspuns complet ar include mult mai multe din istoria României și a Europei decât ați fi dornici să citiți aici. Totuși, cred că unele explicații v-ar putea ajuta să înțelegeți câteva din motivele pentru care România, după ce a fost timp de secole câmp de luptă pentru certurile dintre Germania, Rusia, Turcia și Austro-Ungaria, s-a trezit, în acest război, și ținta bombelor englezești și americane.

În martie 1938 trupele lui Hitler au intrat în Viena, și atunci Austria a încetat să mai existe. În septembrie 1938 Marea Britanie, Franța și Germania nazistă au semnat la München un tratat și atunci românii au înțeles că pacea în Europa a luat sfârșit și că ei se găseau din nou în mijlocul a ceea ce putea fi un câmp de bătlie. În octombrie 1938 Germania a smuls Cehoslovaciei regiunea Sudeților; în martie 1939, când s-a semnat „Pactul de neagresiune între Reich și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste”, la această înțelegere între Hitler și Stalin a fost adăugat și un act secret. Acest act stabilea un „rearanjament teritorial și politic” al Europei Centrale și includea și precizarea ca o parte din România să fie dată Rusiei. Iar în septembrie 1939, armatele lui Hitler au intrat în Polonia.

În timpul acelor ani România nu a încetat să ceară ajutor. În 1938 guvernul României a făcut apel la Marea Britanie să își asume un rol mai activ în relația sa cu România, care era ultimul ei aliat în Europa de Sud-Est. În februarie 1938, vizita pe care urma să o facă la București consilierul pe probleme economice al guvernului britanic a fost anulată pentru că Chamberlain nu dorea să-l irite pe Hitler părând că se interesează de această parte a Europei. În octombrie 1938, Churchill, într-un discurs în Parlament, a spus:

Ne aflăm înaintea unui dezastru de mari proporții care a lovit Marea Britanie și Franța. Să nu ne lăsăm descumrați de acest lucru. Acum trebuie să acceptăm că toate țările din Europa Centrală și de Est vor încerca să fie în termeni cât mai buni cu puterea nazistă învingătoare.

Sistemul de alianțe din Europa Centrală, pe care Franța se baza pentru siguranța ei, a fost înlăturat în totalitate și nu văd nici o modalitate prin care ar putea fi reconstituit. Drumul de-a lungul Dunării spre Marea Neagră, care duce până în Turcia, este acum deschis... În Polonia, România, Bulgaria și Iugoslavia au existat întotdeauna mișcări populare de amploare care se orientau spre democrațiile vestice, detestând ideea de a fi guvernate în limitele unui sistem totalitarist, și care sperau că lucrurile se vor clarifica. Toate acestea s-au dus.

În această situație, România avea toate motivele să creadă că fusese abandonată de către foștii săi aliați, pentru „a fi în termeni cât mai buni” cu „puterea nazistă învingătoare”. Când Polonia a căzut în mâna nemților în septembrie 1939 atât Franța, cât și Anglia au declarat oficial război Germaniei. România, ca aliată a lor, a fost pusă față în față cu o decizie grea. Putea să declare și ea război — și să fie imediat călcată în picioare de către sovietici și germani, care distrugeau deja Polonia chiar lângă granița românească. Franța și Anglia se găseau mai departe, având timp destul să se pregătească de război, și fără ca inamicii să le stea în prag. Atunci România a consimțit, la cererea Germaniei, să rămână neutră, stare care, la urma urmei, îi permitea să ofere adăpost refugiaților polonezi. Acest lucru s-a și întâmplat, în ciuda puternicelor proteste ale germanilor și rușilor, după cum mulți polonezi au mărturisit plini de recunoștință; și nu puțini din acei refugiați au ajuns mai apoi pe teritoriile Aliatilor și s-au înrolat în armatele lor.

Bineînțeles că o asemenea stare de lucruri nu putea continua prea multă vreme. După o încercare nereușită din partea Germaniei de a captura România printr-un „puci” plănuit în septembrie 1939, Germania și Rusia au început să acționeze direct, ca urmare a unor plângeri din partea Rusiei în legătură cu anumite „incidente” românești. În iunie 1940 guvernului românesc i s-au acordat douăzeci și patru de ore în care să se hotărască să cedeze Rusiei Basarabia și Nordul Bucovinei, și i s-a atras atenția că numai în acest fel putea România să evite războiul cu aceste două

mari puteri. România nu avea acum nici un ajutor din partea foștilor ei aliați, Marea Britanie, Franța și Statele Unite. A consimțit la această cerere și i s-au acordat patru zile pentru a evacua un teritoriu de aproape 40 000 km² și cu o populație de trei milioane de locuitori. Mai târziu, la cererea lui Hitler, a fost „invitată” în România o misiune militară germană, iar regele (pe vremea aceea Carol al II-lea) a fost avertizat că, drept pedeapsă pentru prietenia pe care o arăta România față de Franța și Marea Britanie, trebuie să mai facă încă niște concesii teritoriale Ungariei și Bulgariei. În august ministrul de externe român a fost convocat la Viena și i s-a comunicat că până în ziua următoare trebuie să fie acceptate aceste cereri; în caz contrar, Ungaria și Rusia vor dezlănțui războiul împotriva României, cu aprobarea Germaniei; și România ar fi nimicită. În schimbul acestor concesii Germania garanta că România își putea menține celelalte teritorii! Nici de data aceasta nu i s-a oferit României nici un ajutor. Câteva zile mai târziu, în august 1940, 30 000 km² cu mai mult de două milioane de locuitori, au fost cedați Ungariei și mai mult de 4 000 km², cu patru sute de mii de locuitori, au fost cedați Bulgariei. Amărăciunea tuturor românilor în fața acestei dezmembrări nemiloasă a țării a dus la ruina guvernarea din România. Regele Carol al II-lea a abdicat în septembrie 1940, și în locul lui a fost declarat rege fiul său de nouăsprezece ani, Mihai, despre care voi vorbi mai încolo.

Situația cumplită a României era acum înrăutățită și mai mult de răceala care se instalase între Germania și Rusia, întrucât aceste două țări începuseră să nu mai fie de acord în ce privește prada lor. Nu pot enumera acum întregul șir al evenimentelor ce au urmat; dar până în noiembrie 1940 Molotov începuse să-i reproșeze lui Hitler pe față garanția pe care o făcuse României că nu va mai avea alte pierderi teritoriale, și în cele din urmă i-a cerut să-și retragă această garanție — cerință pe care Hitler a refuzat-o. Neînțelegerile tot mai mari dintre Rusia și Germania l-au determinat în decembrie 1940 pe Hitler să elaboreze un plan secret pentru o campanie militară împotriva Rusiei, plan ce includea „cooperarea” României. În ianuarie 1941 au fost deplasate în

România trupe germane, acţiune împotriva căreia Rusia a protestat puternic. Oricum, spre sfârşitul lui februarie, germanii îi anunţau pe ruşi că aveau staţionaţi în România 680 000 de soldaţi şi „rezerve inepuizabile în Germania”.

În această situaţie, cu România ca pion într-un joc complicat de şah între Germania şi Rusia, un joc ce includea Bulgaria, Grecia, Iugoslavia şi Serbia, cu mutări şi contra-mutări la fel de amare, evenimentele au avansat până în iunie 1941, când Germania a atacat Rusia pe toate fronturile, România fiind una din aliatele sale.

Chiar şi numai din acest rezumat vă puteţi da seama că în iunie 1941 România nu a mai putut să aleagă între război şi pace. Dacă rămânea în neutralitate, ar fi fost imediat anihilată. În schimb a trebuit să aleagă între a se alătura ori Rusiei, ori Germaniei atunci când aceste două puteri au început să lupte una împotriva celeilalte chiar pe teritoriul României. O analiză a situaţiei până în acel moment arăta că orice naţiune din Europa continentală care se opusese lui Hitler fusese desfiinţată ca naţiune. Statele Unite au ales un preşedinte care a promis solemn poporului său că nici un tânăr nu va fi trimis să lupte în afara ţării; iar românii au înţeles că aceasta reprezenta intenţia fermă a Statelor Unite de a nu se amesteca în războiul din Europa. Nu era deci de aşteptat nici un ajutor din acea parte a lumii. Dacă România ar fi ales să fie de partea Rusiei, trupele staţionate în România probabil ar fi pus capăt oricărei lupte înainte chiar de a începe. Anglia, care deodată a devenit o „aliată” a Rusiei, nu ar fi avut posibilitatea să apere România nici de „inamicii” germani, nici de „prietanii” ruşi. Rusia nu garantase nimic în timpul încordatei primăveri a anului 1941, în ciuda numeroaselor cereri din partea României ca Rusia să promită măcar că nu o va ataca dacă România intra în război împotriva Germaniei. Nici o promisiune nu fusese făcută. Pe de altă parte, Germania le dădea o şansă soldaţilor români să ajungă în provinciile furate de ruşi, Basarabia şi Bucovina, să-i elibereze pe fraţii lor români. Aceasta era o cauză atât de îndreptăţită încât populaţia românească nu numai că a aprobat-o, ci a fost chiar entuziasmată, în speranţa că Germania va fi măcar atât de recunoscătoare pentru ajutorul

României încât să-i permită să-și păstreze pământurile luate, dacă le va elibera sub ruși.

Pe lângă ceea ce am încercat să vă povestesc până acum trebuie să amintesc că România a avut contacte apropiate și cu armata germană, și cu cea rusă, atât în timpul primului război, cât și în acei primi ani din al doilea război mondial. Și soldații ruși, și cei germani erau urâți de către românii care doreau să fie independenți, dar toată lumea putea să-și dea seama că nemiloșii germani aveau o limită, în timp ce sălbăticia rușilor era de nestăvilit. Timp de mai mult de douăzeci de ani peste granița dintre România și Rusia au trecut refugiați cu povești despre brutalitatea și persecuțiile pe care le suferiseră; iar la acestea s-au adăugat în ultimul an cele spuse de refugiații din provinciile Basarabia și Bucovina, furate acum de către Rusia. Povești despre avuturi confiscate, despre metodele poliției secrete, despre exterminarea sângeroasă a oricui obiecta împotriva sistemului, despre profanarea bisericilor, despre distrugerea deliberată a familiilor și despre imensele și oribilele lagăre de muncă forțată — aceste lucruri, pe care cea mai mare parte a lumii a început să le audă de puțin timp, erau cunoscute în România cu mai bine de douăzeci de ani înainte de 1941. În plus, una este să citești despre aceste atrocități într-o carte sau într-un articol de revistă, acasă, în locuința caldă și protectoare, și cu totul altceva este să afli de ele de la compatriotul tău, care stă la gura sobei în casa ta, buimăcit și plin de cicatrice de pe urma brutalităților la care a fost supus. Ar fi fost foarte greu să îl convingi pe un român în 1941 că siguranța „democrației” cerea ca el să-și unească forțele cu rușii; aceiași ruși care invadaseră România de zece ori între 1700 și 1900, ale căror mișelii, și vechi, și mai recente, le cunoscuse fără intermediari și a căror ideologie politică periculoasă de asemenea îi era cunoscută. Multe din cele ce se spun acum în mod deschis în Statele Unite despre comunism — despre opoziția clară între acesta și libertatea de orice fel și despre justificarea pe care o găsea oricăror mijloace pentru a-și atinge scopul de a domina lumea întreagă — toate acestea erau cunoscute bine printre vecinii Rusiei cu douăzeci de ani înainte de război. Acestea sunt câteva din

motivele pentru care în 1946, când rușii au luat în stăpânire România, se găseau mai puțin de o mie de membri ai Partidului Comunist în toată țara, după cum au declarat chiar rușii.

Deci în 1941 românii nu aveau de ales. Pentru ei exista doar speranța că, în ciuda situației lor disperate, care îi obliga să-și unească forțele cu germanii, ei încă puteau să existe ca popor liber. Prin urmare, atâta timp cât soldații români au luptat pe pământ românesc ca să-i elibereze pe frații lor, a fost unitate de păreri în țară în privința războiului împotriva Rusiei. După ce românii și-au recâștigat provinciile și au traversat granița rusă pentru a lupta dincolo de ea, nemulțumirea în țară a crescut. Nazismul nu era agreat în România, și oamenilor nu le plăcea ideea de a lupta pentru naziști! Marea Britanie a declarat război României în 30 noiembrie 1941, și acest fapt a intensificat sentimentele antinaziste ale românilor. Pentru a domoli nemulțumirea amenințătoare a germanilor ca urmare a acestei atitudini prezente în toată țara, conducătorul României, generalul Antonescu, a declarat război Statelor Unite în 12 decembrie 1941. Această declarație de război l-a făcut și mai nepopular, chiar dacă în linii mari se înțelegea că făcuse acest pas pentru că fusese forțat și chiar dacă promisese că nici un cetățean american sau proprietatea vreunui american nu va fi atinsă — promisiune ținută cu credință până când rușii au invadat România și au călcat în picioare toate promisiunile. De fapt românii au simțit că intrarea Americii în război era o adevărată victorie pentru ei, întrucât asigura păstrarea democrației și libertății și îndrepta toate nedreptățile pe care le aduseseră după ele guvernele totalitariste. În această perioadă a luat ființă și a început să se răspândească o mișcare de rezistență uimitor de activă și în general nereprimată, astfel că la 23 august 1944 România a trecut de partea Aliaților. Atunci s-a semnat un acord, și germanilor li s-a dat o perioadă de paisprezece zile în care să se retragă din România, dar Hitler a încălcat acest acord și a ordonat germanilor un bombardament îndelungat și nimicitor asupra Bucureștiului. Atunci armatele românești s-au întors împotriva germanilor și i-au alungat din România —

situație care în multe cazuri a adus multă amărăciune, din motive pur și simplu personale, căci oameni care fuseseră camarazi de arme cu câteva săptămâni înainte trebuiau acum să lupte unii împotriva celorlalți.

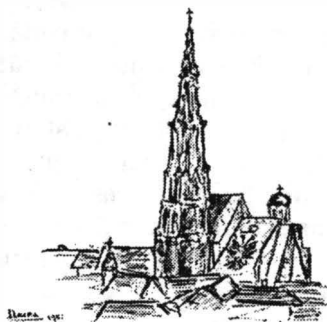
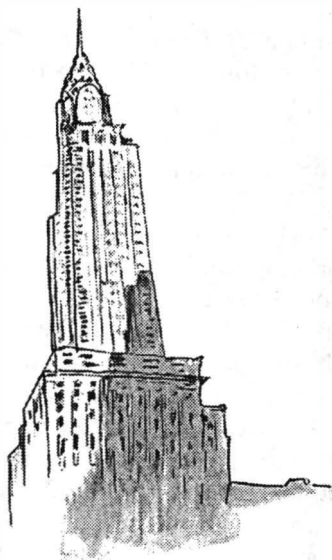
Încă nu a fost spusă întreaga poveste a acestei perioade, de trei ani, din iunie 1941 până în august 1944. Atunci când va fi spusă, va fi o epopee cu patrioți ale căror convingeri erau diferite, dar se asemănau în devotamentul lor față de patrie; va fi o acuzație împotriva egoiștilor care există în toate țările și care trădează pe rând toate părțile; și în același timp va fi un tribut emoționant adus nenumăraților „oameni simpli” care au suferit fără să înțeleagă de ce. În ultimele luni ale acestei perioade România a făcut eforturi disperate să se asigure că această capitulare va fi întru totul în favoarea Aliatilor și că nu va fi lăsată, fără nici un ajutor, la cheremul Rusiei. Winston Churchill spusese, în septembrie 1943, ca „statelor-satelit, instigate sau copleșite, să li se permită, dacă astfel poate fi scurtat războiul, să-și netezească drumul spre reabilitare”. Acesta a fost comunicatul prin radio, către toate statele-satelit, inclusiv România. Vocea Americii și BBC au apelat la România, ca și la celelalte țări, să se întoarcă împotriva naziștilor și „să-și netezească drumul spre reabilitare”. Rezistența secretă a României a fost încurajată de englezi și de americani. Dar când s-a ajuns la înțelegerea finală, Rusia a insistat ca armistițiul să fie semnat la Moscova în loc să fie semnat într-un loc de întâlnire a celor trei Aliați. Rușii au semnat „pentru” părțile engleză și americană; îndeplinirea armistițiului a fost lăsată armatei sovietice. În jocul puterilor politice, într-o serie de mișcări pe care nu doresc să le înșir aici, căci pentru cei care nu le studiază îndeaproape aceste lucruri ar părea incredibile, România — cu oamenii ei iubitori de libertate, cu pădurile și câmpiile ei, cu petrolul, cărbunele și celelalte bogății minerale — a fost lăsată Rusiei, și în seama Rusiei se află de atunci.

Am încercat să fiu cât mai obiectivă în acest scurt rezumat. Nu am făcut nici o referire la politica internă a României, sau la considerații politice care au făcut să se clatine celelalte țări implicate, deși acestea sunt, chiar și acum,

demne de luat în seamă. Pentru cei interesați de istoria României și a poporului român, în special din ultimii cincisprezece ani, le recomand o carte scrisă de Reuben H. Markham: *Romania Under the Soviet Yoke*. Cu ajutorul acestei cărți și al altor surse de încredere, unele încă nepublicate, am încercat să verific datele evenimentelor înscrise în memoria mea. Am încercat de asemenea să folosesc și mica parte din jurnalul meu care s-a întâmplat să supraviețuiască distrugerii toale a scrisorilor de familie, înregistrărilor și fotografiilor.

Domnul Markham, corespondent străin al publicației *Christian Science Monitor* pentru o perioadă de mai mult de douăzeci de ani, și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Balcani și în Europa Centrală și de Est. Pe el și pe doamna Markham îi cunosc de mai bine de cincisprezece ani, și în acest răstimp am avut multe discuții cu ei. Cetățean al Statelor Unite fiind, el avea o perspectivă care nouă ne lipsea; dar, inevitabil, a înțeles greșit unele lucruri din cauza mediului diferit din care venea. Nu sunt de acord cu toate interpretările pe care le dă el faptelor petrecute în România, dar faptele în sine au fost puse laolaltă și verificate cu grijă. Admirația și prietenia lui față de România sunt indiscutabile. Toți cei care l-au cunoscut și au putut să înțeleagă cât de multe a făcut pentru România (fapt căruia îi acordă prea puțină importanță în cartea sa) își vor aminti de el întotdeauna cu afecțiune și recunoștință.

Cred că pentru povestirea mea simplă această scurtă sumă de date și evenimente este suficientă ca să explice de ce castelul Sonnberg a încetat, după moartea mamei mele, să fie casa plăcută, plină, în care să trăiască o familie. Aceste informații vă vor ajuta să înțelegeți de ce viața mea s-a schimbat și de ce castelul a devenit rând pe rând muzeu, cazarmă și spital — și în cele din urmă doar sărmana stafie a căminului fericit care a fost odată.

OPT

In primăvara anului 1951, în New York, un tânăr român a rugat niște prieteni de-ai mei să îl ajute să mă întâlnească. Avea, spunea el, un mesaj din Dachau pentru mine. Era ciudat, în asemenea împrejurări, la începutul unei noi vieți, să ți se amintească atât de brusc de o altă viață; era ciudat să mă gândesc că aș fi putut să primesc acel mesaj mult mai repede și mult mai direct, căci era de la un student român pe care îl cunoscusem în Viena.

În 1944, când România a trecut de partea Aliatilor, românii prinși în afara granițelor țării lor au devenit deodată inamici ai Reichului, iar ura împotriva lor era direct proporțională cu teama de înfrângere care se strecura încetul cu încetul în vinele Reichului. Studenților români de la Viena li s-a dat posibilitatea să aleagă între a-și renega țara și a intra în lagăre de prizonieri. Dintr-un astfel de lagăr au încercat să scape studentul pe care îl cunoscusem eu și acest tânăr muzician pe care l-am întâlnit în New York. Fuseseră prinși la frontiera italiană și trimiși la Dachau și acolo prietenul meu a murit de foame, în mizeria pentru care Dachau,

devenise celebru. Înainte să moară i-a lăsat camaradului său ultimele mesaje către familie, rugându-l să le ducă la destinație dacă supraviețuia. Printre ele se găsea unul și pentru mine. Voia să mă înștiințeze că trăise cele mai frumoase și prețioase momente din viața lui atunci când lucrase cu mine în Viena pentru răniții români.

Tânărul muzician din New York fusese printre norocoșii care au supraviețuit până când americanii au ajuns la Dachau. Fusese printre cei foarte norocoși care și-au găsit un sponsor și au ajuns în Statele Unite. Și el „trăiește din nou”, dar mulți alți studenți stau înghesuiți în căminele aglomerate din Europa, fără să aibă șanse să afle vreodată ce înseamnă libertatea. La aceștia mă gândesc de multe ori, căci i-am cunoscut pe studenții din țara mea încă de când eram mică.

În Austria ei erau, pentru mine, o legătură cu România. În Viena aveam o locuință — o parte dintr-un vechi palat care fusese transformată în apartamente. Era un loc convenabil unde puteam locui când trebuia să venim de la Sonnberg, în special în timpul războiului, când călătoriile au devenit tot mai dificile și benzina era un lux, așa încât trebuia să rezolvăm cât mai multe lucruri cu puțință într-o singură deplasare. Locuința avea o bucătărie, o sufragerie, un dormitor mare și încă două mai mici și o altă încăpere foarte spațioasă, pe care nu o prea foloseam, însă era o cameră de zi confortabilă și se deschidea înspre grădină. Aici mă găseam eu în ziua aceea din februarie 1942 când a sunat telefonul și prietena mea mi-a spus despre ofițerul român rănit; și tot aici, în această cameră, care cunoscuse și ceremoniile din zilele imperiului, am organizat un loc de întâlnire pentru Clubul Studenților Români din Viena.

În 1942 se găseau la Viena în jur de șaiszeci sau șaptezeci de tineri și tinere veniți să studieze medicina, muzica, dreptul sau erau înscriși la facultăți tehnice. Și ei simțeau pentru țara noastră aceeași îngrijorare care mă apăsa și pe mine, căci evenimentele o forțau să se implice în distrugerile pe care le aduceau lumii cele două puteri totalitare, Rusia și Germania. Ei își găseau alinare pentru îngrijorarea lor strângând cureaua pe măsură ce condițiile se înrăutăteau și lucrând din greu ca să își însușească cunoștințele de

care România avea atunci nevoie mai mult ca niciodată. Când mi-am mai liniștit și eu îngrijorarea aruncându-mă în munca de ajutorare a răniților români, studenții au fost bucuroși să-și poată uni forțele cu ale mele.

Pe când ne apropiam de Crăciunul din 1942, am început să-mi dau seama că munca mea pentru acești soldați trebuia organizată pe o scară mai largă. Crăciunul din anul acela a fost extraordinar, dar atât de diferit de cel pe care îl petrecusem la Sonnberg împreună cu mama cu șase ani înainte și care părea de pe altă lume, de pe altă planetă. În iarna aceea am întâlnit un ofițer care fusese rănit la Odessa de un glonte care intrase printr-o tâmplă și ieșise prin cealaltă, făcându-l să-și piardă vederea la ambii ochi. Dar nu doar faptul că supraviețuise unei asemenea răni îl făcea să fie deosebit pentru cei din spitalul în care se găsea, ci întreaga sa personalitate și caracterul său. Fusese un student excepțional, primul din an, înainte de a pleca în război. De fapt, chiar și așa orb cum era, și-a luat doctoratul mai târziu la București. Dar pe lângă asta, era un om atât de cumsecade încât, atunci când doctorii mai aveau încă speranțe să-i redea vederea transplantându-i o corneă la unul din ochi, ordonanța lui i-a rugat să îi permită să-și doneze el un ochi. Bineînțeles că doctorii au refuzat să accepte acest sacrificiu și, pentru că nervul fusese distrus, nu s-a mai putut face nici o operație, dar nimeni nu a uitat noblețea unei astfel de oferte și nici pe cel care o inspirase.

Deoarece Sandu este unul dintre primii soldați răniți pe care i-am întâlnit, îmi amintesc foarte bine cum m-am simțit când l-am cunoscut. Am început cu salutul obișnuit, dar deodată mi-am dat seama ca nu mă putea vedea zâmbind și nici nu putea să se simtă în largul său, neavând cum să realizeze că mă purtam fără nici un fel de ceremonie. Atunci m-a copleșit un sentiment de neajutorare în fața acestei imposibilități de a comunica cu el și am înțeles că există o lume de întuneric în care acești oameni trebuie să învețe să trăiască. Acest lucru m-a determinat să doresc să-i ajut cumva și m-am interesat în mod special cum puteau fi instruiți nevăzătorii. Efortul meu de atunci i-a determinat în cele din urmă pe români să vină în Austria ca să

aste metode moderne de instruire, dar asta s-a întâmplat multe luni mai târziu. În decembrie 1942 am putut să-l invit în vacanță la Sonnberg pe acest tânăr, pe alți doi soldați care-și pierduseră vederea și pe un al patrulea rănit, care vedea și putea să ajute la îngrijirea lor.

Situația acestui al patrulea rănit era considerată de asemenea foarte gravă. Era un căpitan care fusese rănit la gât în Rusia, și apoi ascuns, să nu-l găsească soldații ruși, de către o țărăncă rusoaică — căci femeile salvează viața din instinct. Atunci când l-au găsit camarazii lui români soldatul era muribund, dar cum sângerarea de la gât se opriese, l-au legat de un tanc și l-au transportat așa la trenul-spital care l-a adus până la Viena. Acolo au descoperit că glonțul străpunsese vena jugulară și aorta — artera mare din gât; sângele se închegase în rană, dar vena și artera se vindecaseră cu o deschidere între ele. Sângele care mergea spre inimă și cel care venea se întâlneau în acest punct, cu un gâlgâit destul de puternic, cât să poată fi auzit bine, și inima îi era suprasolicitată din această cauză. Mai târziu un chirurg a reușit să separe și să coasă vena și artera și soldatul a supraviețuit, dar atunci, de Crăciun, doctorii din Viena credeau că șansele lui de a rămâne în viață în urma unei asemenea operații erau aproape inexistente.

Am considerat că pentru acești patru români se putea găsi un loc în casa noastră, ca să aibă și ei un Crăciun împreună cu o familie și cu copii. Înainte de a veni ei adăugasem personalului de la castel un tânăr român al cărui unchi fusese secretarul mamei mele. În 1941, când am fost la Bran, într-o scurtă vizită, fusese detașat din postul său din București să lucreze ca secretar și șofer pentru mine și i se dăduse voie să mă conducă înapoi la Sonnberg. Se dovedise un companion excelent pentru Ștefan, care pe vremea aceea avea nouă ani, astfel încât am cerut să rămână cu noi până după nașterea celui de-al șaselea copil. Și atunci când am început munca mea pentru răniți și mai târziu, când aceasta s-a diversificat, el a rămas tot în serviciul nostru. Până la urmă Arnold Bittermann a rămas cu noi până când am plecat din România în Elveția, iar atunci am insistat ca el să se reîntoarcă la profesia lui de inginer și să-și vadă de

propria viață, ceea ce a și făcut, cu succes, în Olanda, după ce le-a adus la el din România pe mama și pe sora lui.

La mine se mai afla și prietena mea, Frau Ilse Koller, care venise înainte de a se naște Magi și a rămas și ea cu mine aproape până când am fost obligată să plec din România. Ea ne ajuta atât la îngrijirea copiilor, cât și în munca pentru răniți; dar în acel decembrie din 1942 și ea s-a îmbolnăvit rău, a făcut o infecție la mastoidă, și osul a trebuit să fie rezecat de două ori. În același timp guvernanta copiilor a făcut pneumonie, iar Sandi a făcut o infecție la ureche pentru care a trebuit să o ducem la spital în Viena și acolo i-au fost perforate ambele timpane. Începusem să-mi dau seama că vacanța nu va fi atât de veselă pe cât plănuisem, dar eram foarte îngrijorată ca nu cumva aceste dificultăți să stânjenească aranjamentele făcute pentru răniții din Viena.

Atunci i-am chemat în ajutor pe studenții români, iar ei nu m-au dezamăgit. Estimasem că de sărbători vor fi doar vreo două sute de răniți români în Viena, întrucât, după cum știam, fusese hotărât ca un grup de câteva sute de răniți să fie trimis acasă înainte de Crăciun. Știam că cei care rămăseseră în Viena vor avea nevoie de atenție în mod deosebit, așa că m-am hotărât să mă îmbrac în costumul național românesc și să le duc fiecăruia câte un mic cadou de Crăciun. Studenții m-au ajutat făcând mulți cozonaci, nelipsiți de la orice sărbătoare românească a Crăciunului, și au organizat grupuri care să meargă la fiecare spital și să cânte colinde românești pentru răniți.

Aproape în ultimul moment ne-am dat seama că subestimasem cu mult numărul de soldați români din spitale și că în loc de două sute erau aproape cinci sute. Pe când eram copleșiți încă de acest fapt, în timp ce lucram neunește să colectăm pachete pentru ceilalți trei sute, am aflat că vasul cu cei patru sute de răniți care trebuiau să fie trimiși pe Dunăre spre România fusese prins în gheață din cauza unui ger venit pe neașteptate. Vasul era un fost vapor pentru excursii, destul de plăcut pentru verile tihnite petrecute pe fluviu, dar care nu putea fi nicidecum transformat într-un vas-spital confortabil. Când l-am vizitat am descoperit că răniții dormeau în câte trei paturi suprapuse,

ceea ce îngreuna mult îngrijirea lor, iar materialele subțiri folosite pentru închiderea fostelor punți deschise nu prea îi puteau proteja împotriva condițiilor neprielnice. Pentru ca aceste încăperi să nu înghețe, trebuia să treacă apă fierbinte prin țevi astfel încât în camerele din interior era cald ca într-o saună, iar soldații suportau cu greu aceste condiții, întrucât sufereau și fizic din cauza rănilor, și psihic din pricina dezamăgirii că nu vor ajunge de Crăciun în România.

Toți cei care mă ajutau și-au întezit eforturile. Ca prin minune am reușit să facem rost de pachete pentru nouă sute de oameni și mi-am putut îndeplini planul de a-i face să se simtă puțin ca acasă dându-le cadourile eu însămi, îmbrăcată în portul românesc. Acesta însă nu a fost cel mai inteligent mod în care mă puteam îmbrăca pe frigul acela ieșit din comun. Tot intrând și ieșind din spitale timp de câteva zile, trecând de la cald la frig și de la frig la cald și lucrând aproape fără încetare, am făcut și eu, până la urmă, o pneumonie. Luna ianuarie a anului 1943 m-a găsit bolnavă, în pat, dar aveam și o anumită satisfacție că în sfârșit începusem să calc pe urmele mamei mele. Și din acest sentiment de împlinire mi-a venit o idee pentru viitor.

În ciuda dificultăților pe care le-am întâmpinat de sărbători, soldații care au stat cu noi s-au simțit în mod evident mai relaxați și fericiți că nu se mai aflau în atmosfera înăbușitoare din spitale. Știam că întotdeauna existau răniți care așteptau, în stare de semiconvalescență, o operație sau chiar o întreagă serie de operații. Aceștia erau singuri, într-o țară străină, și aveau nevoie să fie împreună. Sonnberg era destul de spațios, iar eu aveam pregătire de infirmieră. Câțiva din cei care se găseau la noi mai lucraseră la dispensarul din sat și mă puteau ajuta. Eram sigură că servitorii preferau un cadru organizat în locul greutăților pe care le întâmpinam de fiecare dată când ni se trimiteau trupe întregi pe neașteptate, ceea ce deja se întâmplase de treisprezece ori. Atunci de ce să nu organizăm la Sonnberg un spital pentru soldații români care urmau să fie operați?

În timp ce îmi reveneam din boală, făceam planuri și scriam scrisori, iar când am putut să mă duc la Hof Gastein în convalescență m-am oprit și la Viena ca să mă întâlnesc

cu cei care mă puteau ajuta. Tot atunci am vizitat și școala de la Salem unde studiau Ștefan și Minola, o școală frumoasă, pe malul lacului Konstanz, care acum aparține surorii ducelui de Edinburgh și soțului ei. Îmi amintesc cât mă enervam din cauză că nu mai puteam urca dealul de la gară atât de repede ca de obicei, fără să-mi pierd răsuflarea! Eram nerăbdătoare să mă înzdrăvesc, încă mai aveam atâtea de făcut.

Până în aprilie 1943 am organizat la Sonnberg spitalul românesc. Cele cinci camere, care erau pregătite mai demult pentru mama, fuseseră luate cu un an mai devreme de Kunsthistorische Museum — Muzeul de Istorie a Artei — din Viena. Pe vremea aceea muzeele din toată țara își împărtășiau exponatele prin castele și domenii, sperând că unele din ele ar putea scăpa de bombardamentele teribile din orașe. Acest muzeu era specializat în mobilă de epocă, iar frumoasele piese care aparținuseră Mariei Tereza fuseseră trimise la Sonnberg. Printre ele se aflau leagănul ei, un scaun și o masă de scris pe care le folosisese ea și multe alte moșteniri de familie din acea perioadă.

Era straniu ca mobila împărătesei să fie trimisă pentru păstrare la Sonnberg, când de fapt unul din drumurile construite de ea — cel de la Viena la Praga — practic distrusesese Sonnbergul cu aproape două sute de ani înainte. După cum v-am spus, satul de la poalele castelului nostru era micuț, dar la vreo cinci kilometri depărtare se găsea un oraș mai mare, un centru comercial. Acest oraș mai mare fusese și el odată un sătuc și se numea „Ober Hollabrunn”, sau orașul „de deasupra izvorului din crâng”, iar Sonnberg fusese un centru mult mai important. Dar drumul construit de Maria Tereza trecea pe lângă Sonnberg și intra prin Ober Hollabrunn, astfel că nu după mult timp Sonnberg a devenit un sat fără importanță, în timp ce vecinul lui a înflorit și s-a întins atât de mult încât crângul și izvorul au dispărut. În cele din urmă „Ober” a fost omis din numele orașului, pentru că, deși unii își mai aminteau de crâng și de izvor, nimeni nu-și mai amintea „deasupra a ce” se găsea orașul și, oricum, la ce ar fi folosit un nume atât de lung? Acum, în 1942, unele din mobilele Mariei Tereza au

fost aduse de pe drumul cel mare la Sonnberg, dar nu mai erau nici aici în siguranță. Când rușii au ocupat Sonnbergul, au făcut bucăți și au ars mobila împărătesei cu tot atâta entuziasm cu care au distrus și restul.

Dar ziua dezastrului a venit câțiva ani mai târziu; în aprilie 1943 treizeci de soldați răniți au fost în sfârșit așezați în paturile lor, la castel. Am trecut prin multe până am reușit să-i aducem acolo. Am vorbit cu atașatul militar de la Legația din Berlin, care a obținut aprobările necesare de la București și de la autoritățile germane. Întrucât Viena devenise, în timp, centrul în care erau trimiși răniții noștri de pe toate fronturile, la Consulatul din Viena a fost înființat un birou militar românesc care a fost lăsat în seama doctorului Gligore, un excelent medic care se afla în Viena ca specialist în bolile de inimă.

Cu acest birou unde se ținea evidența răniților, munca pe care o făceam a început să fie mult mai ușor de sistematizat. Chiar dacă numărul lor creștea, totuși românii erau mai ușor de găsit decât înainte. Mai rămăsese, însă, și acum o imensă cantitate de muncă de făcut și în această privință studenții români continuau să îmi fie ajutoarele principale. Erau scrisori de scris, trebuiau făcute tot felul de drumuri; apoi erau nesfârșitele traduceri din română în germană și din germană în română; orbii și infirmii trebuiau să fie hrăniți și să li se citească. În toate aceste servicii, studenții au fost uimitor de eficienți, neobosiți, răbdători și am ajuns cu ei într-o relație de prietenie care, într-un fel, mi-a adus înapoi propria mea studenție din București; o prietenie pe care niciodată nu o voi putea uita.

Numărul mare de studenți și dorința lor de a ajuta în spitalele din Viena mi-au permis să-mi petrec mai mult timp la Sonnberg în primăvara aceea. De fapt era un spital de convalescenți, fără echipament special și cu un personal aproape inexistent. La început nu am avut nici un doctor și nici o infirmieră. Exista totuși un medic la Hollabrun, care venea în mod regulat și pe care îl puteam chema în cazuri de urgență. Spitalul îl conduceam eu, cu ajutorul unei ordonanțe. Armata furniza cearșafuri, pături, bandaje și medicamente, în timp ce eu puneam la dispoziție clădirea,

paturile și restul echipamentului. Personalul meu sau chiar oamenii internați duceau la îndeplinire toate serviciile. Servitorii de la castel făceau curățenie și am angajat încă o spălătoreasă special pentru spital, în timp ce soldații care se puteau mișca ajutau la propria lor îngrijire și la îngrijirea camarazilor lor mai puțin norocoși. Cei care puteau se spălau și-și făceau paturile singuri, iar eu îi îmbăiam și îi hrăneam pe cei care nu puteau să facă aceste lucruri ei înșiși: cei care nu aveau mâini, de exemplu. Deoarece învățasem să fac masaj de la o prietenă din Suedia înainte de a mă căsători, puteam să mă descurc cu astfel de tratamente, și de asemenea știam să schimb bandajele și să administrez medicamente.

De obicei îmi începeam ziua cu gândul la problema hranei, o problemă care devenea tot mai spinoasă pe măsură ce trecea timpul, căci lipsurile cauzate de război erau numeroase și grele. Bineînțeles, răniții își aveau propriile rații, ca soldați, care trebuiau să fie complet separate de rațiile noastre, ale civililor, chiar și când era vorba de niște resturi. Oricum, întrucât soldații care erau în stare ajutau mult la gătit și la așezatul mesei, sunt sigură că destulă mâncare care rămânea în plus era mai apoi reîmpărțită. Rațiile noastre obișnuite de mâncare erau simple și fade, totuși suficiente, în timp ce rațiile de război includeau mâncăruri mult mai ispititoare — chiar și fructe și legume congelate, pe care atunci le-am văzut pentru prima dată. Îmi amintesc că cei mai mulți dintre soldați nu au fost prea atrași de sosul de mere congelat pe care l-au primit o dată și au refuzat să-l mănânce tot, așa că am putut să le dau din el și copiilor și chiar și eu am gustat puțin din el!

Ca și cum ar fi vrut să complice lucrurile, familiile soldaților și ale prietenilor mei binevoitori din România au început să trimită pachete pline de lucruri care nu se găseau în Austria: untură, șuncă, slănină, zahăr, brânză și dulceturile românești, cum nu mai întâlnești niciunde; dulceturile acestea sunt atât de delicioase încât se servesc cu lingurița, împreună cu un pahar de apă, așa cum se mănâncă în Statele Unite înghețata sau șerbetul. Mai erau și plicuri cu supă și

alte mâncăruri, și toate aceste „surplusuri” ne dădeau posibilitatea să suplimentăm rațiile răniților și să preparăm rații speciale pentru cei fără poftă de mâncare, care trebuiau să fie cumva ademeniți să mănânce sau pentru cei care aveau nevoie de diete speciale.

Tocmai aceste alimente în plus venite din România au dus până la urmă la o „grevă” a spălătoarelor la puțin timp după ce a fost deschis spitalul. Într-o zi au venit la mine să-mi ceară să primească și ele din hrana care li se servea răniților la castel. Mi-am dat seama cât de greu le venea să asiste la prepararea unor mâncăruri din care ele nu puteau mânca, așa că le-am spus că dacă s-ar prezenta la mine cu cartelele lor aş putea să „schimb” câteva din preparatele lor cu unele din mâncările speciale pentru soldați și să am grijă ca și ele să aibă mese în care să fie incluse „suplimente” românești. Dar, după cum aveam să văd, nu asta aveau ele în cap. Nu aveau nici cea mai mică intenție să-mi dea cartelele lor; ele îmi cereau suplimentele drept compensație. Acest lucru era împotriva legii, dar ele m-au asigurat că și alții de „viță nobilă” făceau așa și că și eu trebuia să fac la fel dacă voiam să mai am ajutor de la ele. Și ce ar spune „partidul”, am vrut eu să știu, dacă ar auzi de un astfel de comportament — și încă față de un spital! Dar nu s-au lăsat intimidare; erau prea sigure că aveau nevoie de ele. Ori le promiteam pe loc că le voi da hrană suplimentară în baza acestui șantaj, ori ele plecau imediat, lăsându-mă cu rufele muiate.

Știam tot atât de bine ca și ele cât de neplăcut ar fi fost dacă plecau, că nu aveau lenjerie în plus și tot spălatul pentru casă și pentru încă treizeci de oameni nu era puțin lucru. Dar aici ele greșeau și nu iese nimic bun atunci când cineva se poartă incorect cu bună știință, așa ca am rămas neînduplecată, iar spălătoresele într-adevăr au plecat lăsându-mă cu rufele muiate. Mai rămăsese o singură soluție: trebuia să le arăt că mă puteam descurca și fără ele. În concluzie mi-am adunat toate ajutoarele de care dispuneam și am terminat de spălat! Guvernanta copiilor s-a arătat îngrozită atunci când s-a văzut obligată să facă o astfel de muncă.

— Dar nu am nici cea mai mică idee despre cum se spală rufele! a protestat ea pe un ton plângăcios.

— Atunci e timpul să înveți! i-am spus eu hotărâtă — și am neglijat să menționez că nici eu nu aveam nici cea mai mică idee despre cum se spală. Dar, după cum mi-am dat seama, a fost suficient doar să fiu puțin atentă la ceea ce făceau servitorii care mă ajutau și am învățat ce trebuia să fac. Unindu-ne toate eforturile, am reușit să spălăm și să călcăm toată lenjeria fără nici o problemă, în timp ce Sandi și Niki se distrau copios considerând totul o adevărată aventură.

În ziua următoare spălătoresele noastre s-au întors resemnate, iar eu nu le-am întrebat dacă asta se întâmpla din cauza conștiinței care le mustra sau pentru că avuseseră timp să se gândească la urmările unui posibil raport către partid. Mi-au explicat că veniseră ca să termine spălatul și le-am răspuns calmă că am terminat noi totul. A urmat o pauză în care s-au gândit, apoi au întrebat dacă să vină înapoi săptămâna următoare, ca de obicei; am spus politicoasă că aș fi bucuroasă să vină, și cu asta am pus capăt conflictului. (Trebuie să recunosc că, pentru a le încuraja să se poarte bine, m-am folosit de ocazia pe care mi-o ofereau sărbătorile care urmau ca să le trimit acasă cu mâncare suplimentară.)

Dar aceea a fost singura împrejurare în care am avut probleme cu ajutorul pe care-l primeam la spital. De fapt pentru un timp toate necazurile ne-au ocolit, căci, cu excepția secretarului meu și a ordonanței, tot personalul era compus din femei și fete. Întrucât unul din marile avantaje la Sonenberg era libertatea cu care puteau să se miște de colo-colo răniții care puteau să meargă și pentru că nu aveam personal de îngrijire în timpul nopții, puteți să vă dați seama de ce unul din medicii germani veniți să ne viziteze a fost teribil de uimit. Doctorul mi-a ținut o întreagă conferință pe această temă, terminând-o astfel:

— Și desigur, trebuie să inspecțați toate camerele la intervale neregulate tot timpul nopții!

— În nici un caz! — i-am spus eu. Ce v-ați aștepta să fac dacă aș găsi ceva în neregulă? Să spun politicoasă, o, vă rog

să mă scuzați, și să mă retrag, sau să stau acolo și să rezolv problema? Simt că nu vreau să fac nici una, nici alta!

Cum bietul om nu s-a putut gândi la nici o altă soluție, a plecat de acolo destul de necăjit; dar am încercat să rezolv problema în alt fel. Am făcut curat într-o încăpere mare de la subsol și am transformat-o într-o cameră de recreere; aici au început să se țină „întâlniri” în mod regulat, supraviețuiește corespunzător. Acum nu mai era nevoie de priviri furioase sau piezișe când toți știau că aveau ocazia să se întâlnească, iar atmosfera a rămas plăcută și revigorantă — apropierea mea față de pacienții și de angajații mei mi-a arătat și mai clar acest lucru. Au luat naștere adevărate idile, ca de exemplu aceea a cameristei mele, care s-a măritat mai târziu cu un soldat care își pierduse un braț.

Pe măsură ce timpul se scurgea, am putut diversifica felul tratamentelor care se făceau la Sonnenberg. Am pus la punct tot felul de terapii bazate pe efectuarea unor munci: una din ocupațiile favorite era confecționatul preșurilor din tot felul de fibre țesute, din vânzarea cărora pacienții puteau să câștige niște bani până le venea rândul la operație. Am pus la punct și o serie de exerciții pentru reîntărirea mușchilor. Existau câteva variante de aparate simple, care permiteau brațelor și picioarelor să se miște cu ajutorul unor greutăți făcute din săculeți de nisip de diferite mărimi; mai erau și inele pentru degete fixate pe scânduri, dând și mâinilor posibilitatea să facă exerciții; pe pereți erau fixate „scărițe”, pe care pacienții paralizați își „plimbau” degetele, sperând să meargă mai sus decât marcajul făcut cu o zi înainte.

Pacienții noștri erau în cea mai mare parte soldați care își pierduseră vederea, care aveau membre amputate sau suferiseră degerături. Unii din pacienții parțial orbi erau în așteptarea transplanturilor de cornee, dar mulți alții fuseseră prinși de explozii care le schimonosiseră îngrozitor fețele și erau supuși unor operații estetice lungi și dureroase. Unul din soldați suferise treizeci și șase de astfel de operații până să ajungă să arate ca un om; altuia i se retezase bărbia, și chirurgii încercau, prin operații succesive, să-i facă alta nouă. E ciudat, acum, când mă gândesc mai bine, că dintre

toți acei oameni doar unul și-a arătat amărăciunea, o amărăciune plină de ură, și cred că nu rănila pe care le avea i-au cauzat această atitudine. Din experiența mea știam că spitalul nu îi schimbă pe oameni, ci, din contră, le accentuează adevărata personalitate. În cazul acesta s-a întâmplat ceea ce se spune în proverbul românesc: „Își dă arama pe față” — un fel de a spune că, în încercări grele, învelișul de aur se duce, lăsând arama de dedesubt la vedere. Omul acesta era într-adevăr într-o stare îngrozitoare. O explozie îi distrusese toată fața în așa fel încât nu mai avea nici nas, nici obraji. Și, pe lângă că-și pierduse vederea, nu mai avea nici simțurile mirosului și gustului; iar aerul, care intra în plămâni direct prin găurile dintre ochi, fără să mai fie încălzit și umezit ca la orice trecere normală prin nas, îi dădea o senzație supărătoare și dureroasă. Chirurgii începuseră lungul proces prin care îi reconstruiau fața și, cu timpul, au reușit să-i creeze o înfățișare normală, dar la început, când a venit la Sonnberg, de fiecare dată când mă plimbam cu el eram mulțumită că nu avea cum să afle cât de oribil arăta. La început am sperat ca modul urât în care se purta cu camarazii săi, nemulțumirile sale neconținute și necazurile pe care le producea în mod deliberat erau doar rezultatul stării în care se afla, dar, pe măsură ce l-am cunoscut mai bine, mi-am dat seama că nu era deloc așa. Ceea ce ne spunea despre el, din viața sa de până atunci, ce făcuse, ce gândise sau simțise, toate erau impregnate de cruzime și ură. Până la urmă am început să simt că în el se afla într-adevăr un suflet otrăvit, a cărui stare fusese doar puțin accentuată de nenorocirile pe care le suferise.

Soldații cărora li se amputaseră mâinile sau picioarele așteptau, în majoritatea cazurilor, să li se vindece rănila de la amputație, pentru a li se putea pune membre artificiale, așa că aceștia nu aveau nevoie numai de terapie prin muncă, ci și de sprijin moral. Dintre aceștia, cei mai mulți suferiseră degerături. Stătuseră pe câmpul de luptă neîngrijii prea multă vreme, sau în stațiile de prim-ajutor improvizate în spatele liniilor. Mulți dintre ei veniseră în trenuri încălzite de pe frontul rusesc. În Viena se găseau spitale întregi care fuseseră amenajate special pentru astfel de cazuri,

și când intrai în ele simțeau deodată mirosul dulceag, gresit al putreziciunii, pe care eu deja îl cunoșteam din vizitele la băi. O zonă degerată din corp este ca și o arsură: carnea și oasele înghețate se rup tot atât de repede ca și cele arse. Îmi amintesc de un soldat care a fost adus într-unul din aceste spitale și care era într-o stare foarte gravă. Întrucât pantalonii îi erau închegați din cauza mizeriei și a sângelui de pe ei, asistenta și ordonanța lui au încercat să-i îndepărteze, dar, spre groaza tuturor celor din jur, când au reușit să-i dea jos, ambele picioare s-au rupt deodată cu ei, de deasupra genunchilor. Picioarele îi înghețaseră complet și deveniseră atât de fragile încât nu a fost nevoie decât de o foarte mică apăsare ca să se rupă. Multe cazuri tot atât de grave nici nu mai ajungeau la spitale, dar mulți au văzut cazuri ca acesta, sau chiar și mai înspăimântătoare.

Un ofițer salvase viața soldaților săi cu un bici pe care îl găsisese undeva și cu care efectiv i-a bătut. Soldații, epuizați, cu răsuflarea tăiată, l-au înjurat încontinuu, până au ajuns prin zăpadă la o cale ferată. Mulți din oamenii săi sufereau de degerături, dar au supraviețuit și, când în sfârșit au ajuns la spital, și-au dat seama că atât de recunoștință îi datorau. Mi-ar fi plăcut și mie să-l cunosc pe ofițerul acela. Dacă mă gândesc bine, nici el nu era într-o stare fizică mai bună decât oamenii săi, și totuși a găsit undeva puterea care l-a ajutat să-i salveze. În mod sigur era o persoană deosebită.

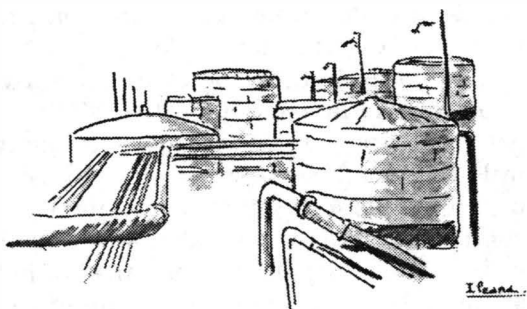
La cei mai mulți din răniții „înghețați” fusese distrusă doar o parte a unui mușchi, iar în picior sau în braț rămăsese o parte care putea fi reeducată prin exerciții planificate cu grijă și cu un efort și o răbdare infinită. Cea mai mare mulțumire o simțeam atunci când un soldat învăța să meargă din nou, sau să ridice un săculeț de nisip cu un braț care odată atârnamea fără viață, sau să mânuiască creionul, sau cuțitul și furculița cu cele două sau trei degete care îi fuseseră salvate după ce celelalte căzuseră din cauza degerăturilor.

În primăvara și în prima parte din vara anului 1943 timpul meu a fost împărțit între Sonnberg și Viena, unde Clubul Studentesc Românesc continua să lucreze în spitale. Prietenul meu care avea să moară la Dachau conducea un

grup special de aproximativ douăzeci de studenți care se organizaseră într-un cor să cânte pentru răniți. În ciuda dificultăților pe care le întâmpinau când călătoreau și a drumului de aproximativ cinci kilometri care trebuia făcut pe jos de la gară, acest cor a venit la Sonnenberg de câteva ori pentru a cânta compatrioților răniți de la castel, și am apreciat curajul și priceperea tânărului lor conducător. M-am gândit la el de multe ori de când am primit mesajul lui primăvara trecută, în New York.

„Drumul răniților” pe care-l începusem eu a făcut o nouă cotitură în vara anului 1943 și din această cauză mă găseam în România atunci când a venit împăcarea cu Aliații în 1944. Dacă nu aș fi fost atunci acolo, lucrurile ar fi avut o cu totul altă întorsătură pentru mine. Așa s-a întâmplat cu Mafalda, fiica regelui Italiei, și soția lui Philip de Hesse. În 1943 Italia a capitulat în fața Aliaților în timp ce prințesa se întorcea acasă de la înmormântarea cumnatului său, țarul Boris al Bulgariei. Deoarece trenul trecea prin România, cumnata mea, mama regelui Mihai, i-a făcut o scurtă vizită, devenind astfel, probabil, ultima prietenă care a văzut-o, căci în Germania Mafalda, care nici măcar nu știa de capitularea Italiei, a fost scoasă din tren ca inamică a Reichului și trimisă la Dachau, unde a murit fără să-și fi revăzut vreodată soțul sau copiii.

Așa s-ar fi putut întâmpla și cu mine, și atunci prietenul meu nu ar mai fi trebuit să-mi trimită mesajul său pe o cale atât de ocolită — aș fi ajuns și eu în Dachau și l-aș fi primit acolo.

NOUĂ

In afara mesajului de la Dachau, am mai primit semne din viața mea dinainte într-o seară din primăvara lui 1951 când m-am dus cu prietenii mei să vedem niște filme documentare. Printre aceste filme se afla și unul care fusese realizat cu ocazia bombardării terenurilor petrolifere de la Ploiești din România, în 1 august 1943. Acolo, pe ecran, am văzut drumul drept și lung dintre terenurile petrolifere prăfuite, pline cu puțuri, și rezervoarele uriașe în care se depozita petrolul; era drumul dintre Ploiești și Câmpina. Deoarece era un drum pe care îl consideram monoton și neinteresant când treceam cu mașina pe acolo, obișnuiam să accelerez când ajungeam în zona aceea, gândindu-mă la altceva, ca timpul să treacă mai repede. Totuși, atunci când am condus mașina pentru ultima oară pe acolo, într-o noapte din 1948, drumul era scufundat în întuneric și mi-am încordat privirea pentru a mai vedea o frântură din peisaj, dorindu-mi ca timpul să-și încetinească curgerea și să se oprească în loc, căci păraseam România pentru totdeauna. A fost, deci, un șoc pentru mine în seara aceea, cu trei ani

mai târziu, să revăd panglica familiară de șosea derulându-se înaintea mea pe un ecran din Massachusetts și să-mi dau seama că imaginile acelea fuseseră filmate în 1943, din avioanele pe care nu le recunoșteam ca fiind bombardiere americane.

Îi luasem și pe copii în România pe perioada verii și în timp ce mă aflam acolo am avut câteva întâlniri cu oficialitățile Crucii Roșii militare din București. Mi se părea evident că munca pe care o făceam pentru răniții români trebuia extinsă, întrucât nu toți erau trimiși la Viena, unde puteau fi găsiți de către organizația noastră. Pe 1 august promisesem că voi asista la deschiderea unei școli pedagogice de fete la Ploiești, împreună cu doamna Antonescu, și plecasem din București devreme cu mașina ca să-mi petrec dimineața cu o prietenă care tocmai născuse. În timp ce vorbeam cu ea, pe deasupra casei au început să zboare avioane. M-am uitat pe geam să văd de unde erau. Însemnul lor era o stea, dar — i-am spus prietenei mele cu ușurare — nu era o stea rusească! Am continuat să vorbim despre bebeluș. Apoi am auzit explozii. M-am gândit că probabil făceau antrenamente, dar zgomotul a continuat. Când a trebuit să plecăm spre școală, ea a protestat, dar am asigurat-o, împreună cu secretarul meu, că, deoarece zgomotul se opri, antrenamentul probabil că se terminase, și am pornit prin oraș către școală. Fără să schimbăm vreun cuvânt, și eu, și el am început să fim suspicioși în privința acestui „antrenament”, mai ales după ce am trecut pe lângă un avion prăbușit, încă în flăcări. Din loc în loc câte un polițist înainta dinspre marginea șoselei ca și cum ar fi vrut să ne oprească, dar ezita și se retrăgea atunci când vedea însemnele regale pe mașină. Bănuielile ne-au fost confirmate doar când am ajuns la școală. Fusesse un bombardament american asupra Ploieștiului: războiul se extinsese, pentru moment, până la porțile Bucureștiului.

Programul de la școală a avut loc, deși doamna Antonescu nu a ajuns din cauză că oficialitățile din București fuseseră anunțate în privința bombardamentului. În bucuria mea de a descoperi printre profesoarele de acolo câteva tinere care fuseseră în grupul meu de cercetașe cu doisprezece

ani în urmă, nu m-am gândit prea mult la raid până mai târziu, iar atunci mi-am dat seama că țara mea era amenințată de noi pericole. Puteam să mai rămân cu inima liniștită în Austria când România avea nevoie de mine?

În cele din urmă m-am dus să vorbesc cu prințul Știrbei, un vechi prieten de încredere al familiei noastre, care și înainte, și după primul război ocupase cea mai înaltă poziție la Curtea părinților mei, post în care fusese numit de către regele Carol I. Marea prețuire de care se bucura el în România s-a văzut din nou în 1944, când, deși ieșise la pensie, a fost rechemat ca să-și spună părerea în problemele dificile pe care le-am menționat într-un capitol precedent. Când m-am dus la el să mă sfătuiască, în 1943, el mi-a explicat, cu înțelepciune și fără ocolișuri, situația politică a României și condițiile existente în lume, până când am reușit să înțeleg câte ceva din tragica situație în care se găsea țara mea. I-am explicat și problema mea. Devenise din ce în ce mai greu pentru mine să trăiesc în Austria. Munca pe care o făceam pentru propriii mei compatrioți mă ferise în multe feluri de contactul direct cu evenimentele politice, dar presiunea crescândă a îndoctrinării naziste începuse să afecteze chiar și Austria. Fusese de datoria mea, ca soție a unui cetățean austriac, să evit exprimarea oricărei opinii care l-ar fi putut pune într-o situație dificilă. Educația pe care o aveam mă determina să nu pot evita puternice obiecții personale în ce privește totalitarismul filozofiei politice a nazismului și metodele folosite de către partid, dar îmi exprimam aceste obiecții numai față de Anton, și numai în particular. Oricum, până în acel moment foarte puține se știau — cel puțin în Austria — despre atrocitățile care au fost mai târziu aduse la cunoștința lumii întregi, așa că obiecțiile mele se refereau mai degrabă la idei abstracte decât la exemple concrete, căci prea puține dintre acestea îmi erau cunoscute.

Mă distrasem în secret când a trebuit să dovedim, pentru ca Anton să-și poată primi diploma de ofițer, că de patru generații (așa cred că se cerea) părinții și bunicii noștri fuseseră botezați în biserici creștine. Mi s-a părut în special amuzant să scriu în Anglia pentru a primi dovada că străbunica mea, regina Victoria, fusese și ea astfel botezată, și

eram sigură că și oficialitățile care mi-au răspuns solemn îmi împărtășeau amuzamentul. A fost interesant și să descopăr că proveneam dintr-o amestecătură mult mai colorată de nații decât îmi imaginasem; de exemplu, împăratul Braziliei și o nepoată a primei soții a lui Napoleon, Joséphine. A durat ceva timp până mi-am dat seama, ocupată cum eram cu munca pe care o făceam și cu copiii, care erau adevăratele direcții ale unor astfel de strategii.

În primele câteva luni de ocupație germană marele public încă nu văzuse nici o urmă de violență. Veștile despre întemnițarea pe motive politice sau despre lagărele de concentrare nu erau publicate în presă, după cum vă puteți da seama. Puțini din cei din Statele Unite au idee despre cât de cuprinzător poate fi controlul asupra publicațiilor și mijloacelor de informare în guvernele totalitariste. De exemplu acum, în România, nici un cetățean nu poate cumpăra creioane, hârtie sau cerneală fără să facă o petiție către guvernul comunist, iar pentru a intra în posesia unei mașini de scris e nevoie de un permis asemănător celui care în Statele Unite este necesar pentru a putea cumpăra arme. Întrucât austriecii multă vreme nu au știut cât de complexă devenise această cenzură, iar cei care știau nu aveau cum să le spună, descoperirea adevărului despre ceea ce s-a întâmplat în acei ani a fost mai târziu o surpriză copleșitoare chiar și pentru oameni de la care te puteai aștepta să știe toate acestea. (Trebuie să ținem cont că și în Statele Unite am auzit cetățeni inteligenți exprimându-și surpriza totală și sinceră atunci când anumite investigații au dat la iveală situații greu de acceptat în această țară.)

Totuși, așa cum i-am explicat prințului Știrbei, începusem să știu prea multe despre mersul lucrurilor în Austria și Germania ca să mai pot rămâne indiferentă. Poziția care inițial mă protejase de aflarea adevărului mă aducea acum în mijlocul informațiilor. Filozofia nazistă nu era ceea ce îmi doream pentru copiii mei. Ce puteam face? El m-a privit cu seriozitate și mi-a răspuns:

— Trebuie să te hotărăști ce ești: austriacă, nemțoaică sau româncă?

Numai un răspuns puteam avea la o astfel de întrebare și l-am dat din adâncul inimii mele.

— Sunt româncă, i-am spus.

Replica lui a fost severă și provocatoare.

— Atunci poartă-te așa cum ai hotărât! Fii româncă!

Cuvintele lui au continuat să-mi răsună în urechi în timp ce îndeplineam în continuare responsabilitățile pe care mi le asumasem. Probabil din cauza lor am făcut niște schimbări de ultimă oră în planurile pe care le aveam pentru copii. Drumul de șaisprezece ore pe care copiii cei mai mari trebuiau să-l facă spre și dinspre școala lor de la Salem, unde de acum trebuia să meargă și Alexandra, devenise o sursă de continuă îngrijorare pentru mine din cauza bombardamentelor tot mai frecvente pe liniile de cale ferată. Am hotărât să-i las pe cei trei copii mai mari în România, unde puteau merge la școlile germane și, în timp, puteau să-și perfecționeze cunoștințele de limba română, dar pe ceilalți trei copii i-am luat înapoi la Sonnberg în septembrie 1943.

Oricum, m-am întors planificându-mi extinderea muncii pe care o făceam pentru răniții români și creșterea eficienței acesteia și, din cauza discuției pe care o avusesem cu prințul Știrbei, eram hotărâtă să organizez totul astfel încât să nu mai fie nevoie acolo de prezența mea. Aveam cu mine o scrisoare care mă împuternicea să-i iau în seama mea pe toți răniții români din marele Reich, Cehoslovacia și Polonia. Toate consulatele trebuiau să mă ajute după cum le ceream. Era acum de datoria mea să caut răniții și să hotărăsc, după ce mă informam care era starea lor, care din ei trebuiau să rămână în Austria sau Germania pentru tratament și care trebuiau trimiși în România.

Scrisoarea era semnată de șeful personalului românesc, generalul Șteflea, un om mai norocos decât mulți dintre camarazii săi. În 1946 generalul a murit în urma unui atac de cord în timp ce își vizita primul nepot, născut de curând, înainte ca rușii să apuce să-l pedepsească. Căci rușii și-au format o concepție foarte largă în ce privește crimele de război, odată ce au ocupat România. Oricine colaborase, în orice fel, la efortul de război — susțineau ei — era un criminal de război și merita orice pedeapsă care le convenea să

o dea: închisoarea, munca silnică sau moartea. Așadar, ei nu-și alegeau ca victime doar militari, ci și civili, căci constructorul de drumuri și fata care cosea nasturi pe uniforme, fermierul care vindea mâncarea ce ar fi putut ajunge în stomacul unui soldat și inginerul ale cărui planuri făceau ca fabrica să fie mai productivă contribuiau cu toții la război, deci erau criminali. Nimeni nu era în siguranță, nici după ce au trecut primii ani de ocupație. Memoria rușilor era lungă și dacă un om anume nu putea fi găsit pentru a fi pedepsit, familia lui era numai bună de pedeapsă. A fost, de exemplu, un rus alb care a reușit să-l scape pe fiul său, pe atunci foarte mic, de revoluția bolșevică din 1919. În 1945 rușii, care aveau o memorie bună, l-au căutat în București și, întrucât el dispăruse, ascunzându-se, l-au arestat și l-au omorât pe fiul său, care nici nu-și amintea de Rusia. Ca șef al personalului românesc, generalul Șteflea nu ar fi putut avea parte decât de o moarte oribilă din partea rușilor, motiv pentru care îl consider norocos că a murit de moarte naturală.

Pentru a fi mai liberă să plec de la Sonnberg în drumurile pe care trebuia să le fac ca să-mi pun la punct noua mea muncă, am instalat în castel, în toamna lui 1943, un doctor rezident și o infirmieră. Pe lângă spitalul din Viena, care era sediul pentru răniții români, mai existau în Viena alte unsprezece spitale care erau specializate în anumite cazuri; și se mai găseau cel puțin cinci asemenea locuri pentru tratament în Berlin. Unele se ocupau în special de soldații care își pierduseră vederea, altele de cei cu membrele amputate, altele de victimele cu tuberculoză osoasă, altele de cei care aveau nevoie de chirurgie plastică și așa mai departe. Poate cei mai cunoscuți în Statele Unite erau doctorii Lorenz, tatăl și fiul, din Viena, care operau pe oase, și doctorul Sauerbruch în Berlin, unul din primii care au operat un plămân, inventatorul unor instrumente care și acum se mai folosesc în acest gen de operație. În ultima parte a anului 1943 și începutul lui 1944 au trecut pe la biroul din Viena aproape trei mii de români care au fost trimiși într-unul din aceste spitale sau în România, pentru a continua tratamentul acolo. În același timp în România, la Școala de

Echitație de la Sibiu, despre care o să vă vorbesc mai încolo, a început instruirea pentru soldații orbi și dresarea câinilor pentru aceștia și s-au luat măsuri ca o serie de tehnicieni să meargă în Austria pentru a învăța să confecționeze membre și ochi artificiali.

Având sarcina „să caut răniți” am fost nevoită să fac multe drumuri și să învăț tehnici de călătorie în timp de război. Deoarece stațiile și nodurile de cale ferată erau bombardate des și constituiau ținte foarte vulnerabile, m-am obișnuit să călătoresc doar cu un bagaj de mână. Îndată ce se anunța un raid, trenurile se îndepărtau cât de repede de stații, iar pasagerii coborau din tren și se aruncau la pământ pe câmp, pentru că adăposturile din stații nu erau suficiente decât pentru angajații feroviari și nu puteau fi folosite pentru publicul călător. Benzina era atât de greu de găsit încât cele mai multe din călătoriile mele începeau la ora cinci dimineața, când plecam de la Sonnberg cu o trăsură trasă de un cal și mă duceam până la gara din Hollabrunn ca să prind primul tren spre Viena. Unele dimineți erau luminoase și plăcute, și atunci îmi aminteam, amuzându-mă, ambiția mea de când eram mică de a avea un cal și o trăsură pe care să le mân chiar eu; dar alte dimineți erau reci și urâte, și atunci regretam cu siguranță că mi se împlinise ambiția. Câteodată guvernanta copiilor — doamna care nu avea nici o idee cum se spălau și se călcau hainele — venea cu mine până la Viena, dar nu aş putea spune că noi două călătoream *împreună*. Ea simțea că demnitatea ei îi cerea să meargă la clasa a doua, care era întotdeauna aglomerată, în timp ce eu descoperisem că o mulțime din muncitorii care călătoreau la clasa a treia se urcau și coborau în stațiile de pe parcurs, astfel încât eram sigură că-mi găsesc loc fără să aștept prea mult. Așa că, atunci când mergeam la Viena, guvernanta stătea cu demnitate în picioare într-un vagon de clasa a doua, iar eu stăteam mulțumită jos într-unul de clasa a treia!

În timpul acestor călătorii am vizitat Freiburg, Leipzig, Breslau, Berlin, Linz, Salzburg, Praga și alte orașe. Pe lângă aceste vizite am făcut scurte călătorii în România. Deși toate drumurile acestea erau istovitoare, îmi amintesc în

special călătoria din decembrie 1943, când am fost să-i iau pe cei trei copii mai mari de la școală pentru vacanța de Crăciun. Aveam doar patru zile de stat în România, și în legătură cu munca mea aveam multe întâlniri cu persoane oficiale și audiențe pe care trebuia să le țin chiar eu. Mai erau și unii prieteni pe care doream să-i vizitez, un botez la care trebuia să iau parte, plus alte treburi personale de rezolvat. Pe lângă toate astea, venisem cu o lungă listă de cerințe de la soldații răniți, pe care ajunseseam să-i cunosc destul de bine și ale căror familii locuiau lângă București sau Brașov. Nu aveam cumva o secundă liberă ca să dau un telefon la o mamă sau la un tată, să le spun că fiul lor este pe cale să se însănătoșească? Dacă se întâmpla să trec pe strada cutare sau prin satul cutare, nu puteam să mă opresc o clipă să vizitez o bunică oarbă sau un băiețel bolnav, să le spun că nepotul sau tatăl lor se vor gândi la ei de Crăciun? Este greu să refuzi cerințe șoptite printre bandaje sau care vin de la oameni care îndură cu curaj operații complicate și mă străduiam cât puteam de bine să transmit toate mesajele care-mi fuseseră încredințate.

Întrucât cele mai multe din cazurile care se găseau în Austria pentru tratament erau destul de grave, nu puteam să-i liniștesc pe oameni întru totul. Curajul familiilor soldaților, în efortul lor de a-și ascunde neliniștea și amărăciunea, era mișcător, iar vizitele și telefoanele pe care le aveam de dat nu erau deloc ușoare. Rareori am trăit și momente mai relaxate, ca de exemplu atunci când am telefonat unui om de afaceri la birou pentru a-i transmite un mesaj de la fiul său și m-am prezentat, așa cum se face atunci când telefonăm: „Aici domnița Ileana”. Crezând, în mod evident, că este victima unei glume proaste, el a răspuns tăios, „Și aici împăratul Chinei!” și a închis. Doar la a treia încercare și-a dat seama că eram eu într-adevăr, și am fost fericită că aveam un mesaj îmbucurător pentru el, căci astfel am putut râde împreună de cât de greu îmi fusese să îl transmit.

Ceea ce nu prevăzusem era răspunsul la aceste mesaje. Familiile acestor soldați și ale altora care erau în Sonnberg și Viena au întrevăzut deodată ocazia de a le trimite un micuț dar celor care urmau să-și petreacă Crăciunul într-o

țară străină. Într-un răstimp extrem de scurt am primit zeci de pachete, mici — dacă le luam în parte —, dar împreună alcătuiau o grămadă enormă. Erau aduse personal, cu rugăminți fierbinți ca fiului sau fratelui, sau iubitului, sau soțului să-i fie dată această mică delicatesă, căreia cu siguranță îi ducea dorul. Cum puteam să refuz? Până la urmă a trebuit să fie sacrificată o banchetă întreagă din compartimentul nostru de tren pentru a putea așeza cum trebuie incredibilul număr de pachete, pe care le-am legat împreună cât de bine am putut.

Ca și cum astea nu erau de ajuns, Minola a început să se simtă din ce în ce mai rău. Cu o zi înainte își sărbătorese cea de-a zecea aniversare, așa că atunci când s-a plâns că se simte rău în preajma plecării nu am luat-o prea în serios, dar am pus-o în pat să se odihnească până când a trebuit să plecăm. Oricum, după ce am început călătoria mi-a fost foarte clar că nu se simțea doar puțin rău, ci era vorba de ceva mult mai serios. De la Budapesta în continuare am avut numai un compartiment la dispoziție. Cu bagajele noastre și pachetele soldaților înghesuite în el, abia dacă mai rămăsese loc să ne mișcăm. Pe măsură ce trecea timpul, Minola era tot mai iritată și se simțea din ce în ce mai rău. Până la urmă m-am convins că avea scarlatină. Apoi mi-a fost teamă că oficialitățile ne vor descoperi și ne vor da jos din tren, la mulți kilometri depărtare de casă. Întrucât compartimentul era deja contaminat, m-am gândit că puteam foarte bine să călătorim în el până la Viena și, din fericire, din cauza problemele care apar pe timp de război, nimeni nu ne-a studiat prea îndeaproape.

Eram atât de mulțumită că ajungeam în sfârșit la apartamentul nostru din Viena încât am putut suporta cu curaj reacția celor de la căile ferate când i-am atenționat despre ceea ce credeam eu că are copilul meu. Bineînțeles că au primit această problemă ca pe o ultimă picătură adăugată existenței lor deja foarte îngreunate, iar eu m-am scuzat cât am putut! Am petrecut o noapte albă în Viena, încercând să o facem pe Minola să se simtă cât de cât bine și să găsim un doctor, care mi-a confirmat imediat diagnosticul și ne-a înșeninat puțin spunându-ne că era o formă ușoară. În

dimineața următoare am pornit spre Sonnberg. Cei de acolo, anunțați prin telefon, făcuseră pregătiri să o izoleze pe Minola de ceilalți copii și de soldați, iar Frau Ilse Koller s-a oferit să o îngrijească pe parcursul carantinei pentru ca eu să pot fi liberă să-mi văd de celelalte treburi care, chiar în acel moment, includeau și distribuirea unui număr mare de pachete din România! În noaptea aceea, când în sfârșit am reușit, mulțumită, să mă vâr în pat, a sunat telefonul. Anton, în drum spre casă în permisia lui de Crăciun, avea probleme cu mașina, care s-a oprit la cincizeci de kilometri de casă. Trebuiau făcute iar focurile, trebuia să se încălzească apă ca să poată porni mașina noastră, și să fie trimiși acolo oameni să-l ajute. Până la ora șapte dimineața s-au întors cu toții la Sonnberg, și atunci sărbătorile au început cu adevărat.

Au fost sărbători frumoase, chiar dacă au început cu atâtea greutăți. Nu știam atunci că erau pentru noi ultimele pe care le petreceam în Austria. În cinci decembrie un prieten care venise acasă în permisie s-a îmbrăcat în Moș Nicolae. Înfășurat cu măreție în haina de hermină pe care o dăruisem mamei mele, dar cu cizmele lui de soldat arătându-se numai bine de sub ea, el a comentat purtarea copiilor în versuri meșteșugite care i-au distrat pe toți — chiar și pe Niki care, cu cei șase anișori ai lui, nu înțelegea încă prea multe din cele ce se petreceau în jur. Atunci, la Crăciun, au fost împodobiți brazi prin spitale și am împărțit răniților pachetele din România și cele pe care le-am făcut noi. Aveam și un brad special pentru Minola, care se simțea foarte bine ca bolnavă. Deoarece îmi schimbam des hainele și îmi dezinfectam mâinile, puteam să mă duc să o văd regulat, ceea ce mă liniștea în privința ei, iar ea era încântată că își avea propria ei sărbătoare de Crăciun. În castel aveam un brad mare, iar mulți copii din sat, precum și mulți ofițeri și soldați veneau să se bucure de el. Pentru a face ocazia cât mai festivă cu putință, ne-am îmbrăcat cu toții în ce aveam mai bun. Eu mi-am pus diadema cu safire și diamante pentru că de mult timp mă vedeau toți, familia, personalul și soldații, doar în haine de călătorie sau în uniforma de infirmieră. Am cântat colinde, am împărțit și

am primit cadouri, iar copiii s-au bucurat, toate astea alungând pentru un scurt răstimp gândurile despre război — și așa s-a mai terminat un an.

Anul 1944 a început cu o îngrijorare crescândă în Austria în legătură cu evoluția războiului și la asta se adăuga, în ce mă privea, propria mea neliniște pentru țara mea. Condițiile de trai și de călătorie se înrăutățiseră pe măsură ce distrugerile provocate de bombele Aliaților erau din ce în ce mai mari. Toți erau nervoși și obosiți. Peste tot apăreau mici conflicte, într-un fel pe care nimeni nu și-l poate imagina dacă nu a trăit într-o țară aflată în război. Îmi amintesc, de exemplu, o serie de certuri între unele camere și unii dintre refugiații pe care i-am primit la noi, care au avut ca rezultat „informarea” poliției că fetele aveau mai mulți pantofi decât le erau îngăduiți prin sistemul de raționalizare. Când, în cele din urmă, ne-am trezit cu un *Hausdurchsuchung* meticulos pentru numărarea pantofilor noștri și s-a descoperit că, într-adevăr, unele dintre servitoare aveau mai mult decât cele două perechi aprobate de lege, poliția nu a luat nici un fel de măsuri, dar în casă a rămas multă amărăciune.

Mai erau și alte probleme, mult mai serioase, ale soldaților. Unii dintre cei cu răni foarte grave nu puteau suporta durerile și reușeau câteodată, în confuzia caracteristică războiului, să facă rost din orașe de morfină în plus. În timp, deveneau dependenți, și înainte de a li se administra alte tratamente trebuiau să fie dezobișnuiți de acest obicei. Acesta era un proces îndelungat și chinuitor, în care am încercat și eu să-mi aduc partea mea de ajutor. Și totuși, nu reușeam să salvăm toate viețile pentru care luptam îndelung, cu disperare, și fiecare înfrângere de acest fel devenea o înfrângere personală, pentru că ne apropiam mult de oamenii pe care încercam să-i ajutăm în lupta lor pentru supraviețuire.

Mai erau și accidente și suferințele care apar în orice casă în care sunt copii. Într-o vacanță în care copiii erau la Sonnberg, Sandi, încercând să întoarcă o roabă, a intrat în Ștefan. Ca să-și recapete echilibrul, el și-a întins mâna atât de repede și cu atâta putere încât a spart astfel un geam și

s-a tăiat rău. Infirmiera, văzând sângele țâșnind dintr-o rană de pe antebraț, a pus repede un garou și a alergat să cheme doctorul, fără să-și dea seama că mai era încă o rană care sângera serios deasupra cotului. Numai datorită faptului că în acel moment medicul era întâmplător în castel și a venit imediat, Ștefan a putut să supraviețuiască pierderii mari de sânge; cicatricile provenite de la acest accident se mai văd și acum. Niki, care avea aproape șapte ani în 1944, și-a zdrobit mâna la ușa mașinii, astfel că una din scurtele permisiile ale lui Anton a fost petrecută în plimbări cu bietul copil la Viena și înapoi, până când am fost siguri că oasele s-au așezat corect și că se vindecau. Dar îngrijorarea mea cea mai mare pentru cei trei copii care erau cu mine în Austria era cauzată de veștile de pe front. Mă gândeam tot mai des că aș fi vrut să-i știu și pe ei în România, chiar dacă rușii avansau încontinuu și prietenii mei din Austria considerau că e o nebunie să plec înapoi, spre inamic, în loc să rămân unde mă găseam.

Personal, avusesem puține contacte cu rușii, exceptându-le pe cele din copilărie, când revoluția bolșevică a adus cu ea o mulțime de refugiați care veneau în România să caute protecție. Rușii erau asociați în mintea mea cu moartea crudă a membrilor familiei mamei mele din Rusia și în special cu asasinarea verișorului meu, țareviciul Alexis, care fusese lăsat în seama mea atunci când țarul și țarina au vizitat România împreună cu copiii lor, în 1914. Văzusem efectele revoluției în armata rusă care se oprișe în Iași, și mai târziu am auzit poveștile refugiaților care fuseseră ajutați de unele organizații de caritate în care lucrasem și eu în adolescență. În Austria, în timpul acestor ani de război erau câțiva ruși împrăștiați prin țară: unii erau prizonieri de război și alții își părăsiseră țara cu voia lor.

Aceasta era și situația unei servitoare care lucra pentru o vieneză care venise să locuiască în satul Sonnberg. Insistasem, în ciuda protestelor stăpânei sale, ca rusoaica să fie invitată la castel atunci când am purtat diadema. Toată lumea a fost surprinsă când ea a izbucnit deodată în lacrimi, iar când și-a revenit a explicat, într-o germană împiedicată, că părinții ei aveau acasă, ascunsă bine, pentru a nu fi

găsită de comuniști o fotografie a țarinei purtând o diademă ca a mea și că îi aminteam de ea și de casa ei. O altă rusoaică lucra pentru o doamnă care era foarte drăguță cu ea și prin această fată am început să aflu cum se purtau comuniștii. În primăvara aceea din 1944 înaintarea rușilor părea că îi aduce pe zi ce trece tot mai aproape, și această rusoaică credea că intrarea rușilor în Austria era doar o chestiune de timp. Dar ea era nerăbdătoare să-și arate recunoștința pentru comportamentul frumos de care avusese parte și își liniștea stăpâna:

— Când vor veni rușii, spunea ea cu ardoare, o să le povestesc cât de bună ați fost cu mine, și ei vor fi buni cu dumneavoastră drept mulțumire, o să vedeți! O să vă omoare repede — aici fata făcea un gest brusc ca și cum și-ar fi tăiat gâtul — și nu o să vă tortureze deloc! Vă promit eu că o să fac acest lucru pentru dumneavoastră!

Satisfacția sa legată de această intenție generoasă era aproape de necrezut pentru mine pe vremea aceea, dar am ajuns să văd, mai târziu, că pentru ea era ceva obișnuit, toate astea făceau parte dintr-o viață pe care oamenii cu greu și-ar fi putut-o imagina.

Asemenea incidente și experiențe îi făceau pe austrieci să vadă ca pe o nebunie ideea mea de a-i lua în România și pe ceilalți trei copii, dar pentru aceasta aveam doar un răspuns. Dacă urmau pericole mai mari, voiam ca și copiii să fie acolo unde toți îmi erau prieteni. Astfel, în martie i-am dus la Bran și am aranjat ca ei să poată rămâne acolo, intenționând să mă întorc în Austria și să continuu munca mea cu răniții până când se mai putea. Când cei trei copii mai mari au venit de la școală într-un weekend, a fost o mică sărbătoare. Ștefan crescuse foarte mult, atât de mult încât mă simțeam mică atunci când stătea lângă mine. Dar în 27 martie, când trebuia să pornesc spre Viena, nu am mai putut pleca. Se zvonea că rușii intraseră în Moldova, iar refugiații se îngrămădeau în partea de sud a României; germanii își pregătiseră apărarea și începuseră neînțelegerile cu ungurii, și orice deplasare pe teritoriul Ungariei era interzisă. Deocamdată nu aveam de ales. Mă găseam în

România și trebuia să rămân acolo, chiar dacă adusesem numai un bagaj de mână cu mine.

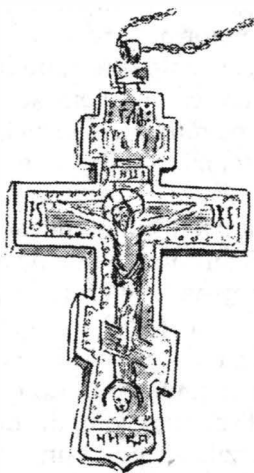
Am scris în Austria, trecând administrarea spitalului de la Sonnberg în seama doctorului Gligore, și am pus la punct restul atribuțiilor mele de acolo până când mă puteam întoarce. În tot acest timp am avut un sentiment curios, instinctiv, că în ciuda dorinței mele de a mă întoarce în Austria, locul meu era acum lângă poporul meu. Și așa s-a și dovedit a fi, căci, deși am plecat înapoi în mai pentru o săptămână, ca să verific cum se desfășurau lucrurile la spital, demarasem deja în România o muncă în care era mare nevoie de mine. Pe atunci intenționam să călătoresc între Austria și România suficient de des cât să rămân în legătură cu munca pe care o făceam acolo pentru răniți, dar împrejurările care au urmat au făcut imposibilă reîntoarcerea mea vreodată la Sonnberg, după acea scurtă săptămână din mai 1944.

În ultimele zile ale lui aprilie am avut o perioadă mai relaxată în munca pe care o începusem în România. Eram nerăbdătoare să văd cu ochii mei ce se mai întâmpla la spitalul de la castel și cum mergea ceea ce planificasem prin scrisori. Chiar dacă drumul prin Ungaria era încă dificil și trebuiau îndeplinite tot felul de condiții ca să-l pot face, am reușit să obțin aprobările necesare pentru dus și pentru întors și am pornit la drum, într-o seară, împreună cu secretarul meu. Comandatul general al trupelor de vânători de munte m-a condus până în gara întunecată și dărămată de la Brașov. Amintirea trenurilor distruse m-a urmărit, într-un fel apăsător, tot timpul călătoriei. Trebuie să mărturisesc că bombardamentele asupra trenurilor pe care le trăisem până atunci îmi provocau o groază pe care cu greu mi-o puteam stăpâni, dar am ajuns cu bine în Viena, după numai o alarmă.

Răniții și personalul de la Sonnberg ne-au primit cu un bun-venit care mi-a făcut inima să crească de plăcere, dar am aflat că, din cauza dificultăților în sistemul de telecomunicații, telegrama noastră nu fusese primită, astfel că Anton tocmai plecase de câteva ore. Oricum, a putut să vină înapoi pentru două zile în timpul acelei săptămâni — o

săptămână plină de întâlniri și vizite la spitale, de convorbiri cu ofițeri și cu personalul medical și de obișnuitele mesaje personale din România pentru unii dintre răniți. Sperasem să mă pot întoarce în România cu mașina, dar aprobarea pe care am obținut-o era numai pentru călătoria cu trenul. Mi-am dat seama că eram norocoasă că o aveam și pe aceasta, că bombardamentele intensive făceau ravagii peste tot. La ultima mea vizită la Berlin, ceva mai devreme în primăvara aceea, găsisem unele părți ale orașului atât de distruse încât m-am pierdut de câteva ori în timp ce m-am dus de la Legație la câteva spitale, și acest lucru era valabil pentru multe alte orașe. Oricât mă îngrozea mersul cu trenul, întrucât mă simțeam întotdeauna încarcerată într-o țintă vulnerabilă pentru bombe, acesta era singurul fel în care puteam ajunge în România. Prin urmare mi-am cumpărat bilet, fără să am vreo premoniție că atunci vedeam Sonnbergul pentru ultima oară.

Îmi amintesc cum, într-o după-amiază de mai, obosită de câte aveam de făcut într-un timp atât de scurt, m-am odihnit puțin în grădina castelului. Am privit florile pe care le-am plantat, m-am uitat îndelung la frumoasa clădire care fusese casa mea fericită timp de opt ani și pe care am iubit-o din toată inima. Îmi pare bine că nu am avut nici un fel de presimțire că nu o voi mai revedea, sau că frumusețea ei urma să fie distrusă pentru totdeauna, căci această ultimă imagine mi-a rămas în minte nealterată. Încet, fără să-mi dau seama, atunci când stăteam în grădină, o ușă se închidea în urma mea, și alta se deschidea înaintea. „Nu aduce anul ce aduce ceasul”, spunem noi, români.

ZECE

Pe noptieră, în dormitorul meu din Noua Anglie, lângă Biblie și Cartea de rugăciuni, se află o cruce grea de argint. Este lungă de aproape zece centimetri și are crucifixul gravat pe ea. Ea mă însoțește oriunde merg. Dacă sunt în casa unui prieten ori fac o călătorie într-un oraș străin unde trebuie să țin o conferință, crucifixul stă lângă mine — mărturie continuă a puterii credinței și sacrificiului. Ea îmi amintește de casa și munca mea și de încrederea pe care mi-au dat-o cei care au rămas în urmă. Este un simbol al puterii care mă ajută să „trăiesc din nou”, căci atunci când mă uit la ea, îmi vin în minte cuvintele: „În lumea aceasta veți avea multe necazuri, dar fiți bucuroși; eu am biruit lumea.” Dacă El nu ar fi biruit lumea aceasta, lăsându-ne astfel exemplul Său, cum aș fi putut eu să supraviețuiesc în ziua în care am primit această cruce de argint?

Era 12 ianuarie 1948. Nepotul meu, regele Mihai, fusese silit de către comuniști să abdice în 30 decembrie 1947, iar noi eram trimiși departe de tot ceea ce cunoșteam și iubeam, către o destinație necunoscută. Trenul cu care plecam din

România a oprit în gara din Braşov, care era în ruine din cauza bombardamentelor pe care le suferise. Am privit cu tristeţe către peroanele goale şi reci, unde lucrasem pentru cantina Crucii Roşii, dar era întuneric şi în afara gărzilor comuniste nu vedeam pe nimeni. Nici aici, nici în restul tristei noastre călătorii, oamenilor nu le era îngăduit să-şi ia rămas-bun.

Deodată am văzut o faţă cunoscută şi dragă mie. În uniformă ei de la cantină, înfăşurată într-o haină groasă de iarnă, stătea acolo o prietenă lângă care lucrasem zi de zi. De neîmblânzit, ca întotdeauna, fără teamă şi cu încăpăţănare, ea sfidase autorităţile, îndrăznind să nu dea ascultare ordinelor, şi venise să-şi ia rămas-bun de la colaboratoarea ei care pleca. Am fâşnit spre uşa compartimentului şi am deschis-o înainte ca gărzile să poată interveni în vreun fel, ne-am îmbrăţişat, iar ea mi-a împins ceva în palmă în timp ce mi-a şoptit:

— Domnul să te aibă în pază! Continuă ce ai început oriunde te vei duce.

Am putut doar să încuviinţez din cap. Cuvintele nu-mi veneau, şi nici lacrimile. Trenul s-a pus în mişcare. Am privit lung, cu ochii uscaţi, înspre satele pe care le cunoşteam bine şi le iubeam şi care acum zăceau sub zăpadă, luminate de razele reci ale lunii, iar în mână strângeam o cruce de argint.

Astăzi, când ţin în mână această cruce şi mă uit pe geam, într-o ţară care este atât de îndepărtată de a mea, privirea mi se opreşte pe un brad, şi pentru o clipă mi se pare că mă uit chiar la primii brazi pe care mama i-a plantat în jurul bisericiuţei de lemn de la Bran. Cu câtă mulţumire mă duceam să mă odihnesc, pentru scurte perioade, în castelul meu din mica vale din Carpaţi; acolo i-am dus pe copiii mei mai mici în timp ce lucram pentru cantina Crucii Roşii din oraşul Braşov, la patruzeci de kilometri de castel.

După cum am spus, cei trei copii mai mari mergeau la şcoli din Braşov încă din septembrie 1943. Problema locuinţei pentru ei fusese rezolvată de către sora secretarului meu, al cărei soţ era căpitan în brigada de pompieri de acolo. În România acest serviciu era controlat de către armată,

și bărbații puteau să-și facă armata la pompierii din orașe și sate dacă voiau. Capitanul avea un apartament frumos în cadrul cazarmei și, printr-o înțelegere cu un ofițer necăsătorit care era încartiruit tot acolo, a putut să facă rost de camere pentru Ștefan, Minola și Alexandra. Întrucât copiii se cunoșteau bine cu secretarul meu și cu familia lui, au fost mulțumiți să rămână acolo în timp ce eu eram în Austria. Când i-am adus pe Niki, Magi și pe Elisabeta în România, în martie 1944, i-am aranjat într-o casă din satul Bran, întrucât castelul de acolo nu putea fi folosit în lunile de iarnă. Frau Koller și doica lor, Gretl, aveau grijă de ei deoarece la început mă așteptam să pot călători între Austria și România. Dacă nu aș fi avut astfel de planuri aș fi trimis unele din obiectele mele cele mai prețioase din Austria la Bran, în loc să le las la Sonenberg. Așa cum stăteau lucrurile, din cauza pericolelor la care eram expuși atunci când călătoream cu trenul, am încetat să iau cu mine, de teamă să nu le pierd, comorile mele cele mai de preț: Biblia și ultima scrisoare primită de la mama.

Încordarea bruscă apărută în martie în relațiile dintre Germania și Ungaria, din cauza căreia fuseseră interzise toate deplasările civililor, m-ar fi obligat să stau, credeam eu, doar temporar în Brașov. Oricum, am prevăzut câteva săptămâni de inactivitate, ceea ce nu am putut suporta niciodată și, de asemenea, mi-am dat seama că era nevoie de oricine putea fi de vreun ajutor. Rușii amenințau puternic frontierele noastre dinspre nord și nord-est, iar prin Brașov treceau nenumărate trenuri cu refugiați care duceau populația amenințată spre regiuni mai sigure. Am cerut la sediul Crucii Roșii din Brașov să mi se dea de lucru până mă voi putea întoarce în Austria, și am fost trimisă la cantina de la gară.

Brașovul este un oraș săsesc vechi și fermecător, așezat într-o depresiune a Carpaților, chiar acolo unde începe bogatul podiș al Transilvaniei. Ca toate orașele cu pretenții, și Brașovul se poate lăuda cu un castel și o biserică gotică. Castelul, care se află pe un deal în mijlocul orașului, nu este deosebit de interesant prin arhitectură, și este folosit ca închisoare, dar biserica e foarte frumoasă. Se cheamă „Biserica Neagră” din cauza culorii închise a zidurilor de piatră

și sporește mult farmecul orașului. Văzut din aer, Brașovul arată cam ca o caracatiță care stă cu corpul pe podiș și brațele ei numeroase se răsucesc în văile care se întind la poalele munților din jur. Străzile șerpuiesc în sus și în jos și de jur-împrejur. Cu excepția unor clădiri ceva mai înalte și a anacronismului unui hotel modern în mijlocul orașului, aproape toate casele au unul sau două etaje, iar cele mai multe au acoperișuri de țiglă roșie și zidurile vopsite în ocră. Grădinile cu flori se întind până aproape în pădure și în zilele de târg costumele țăranilor din împrejurimi adaugă culori vii acestei imagini.

Populația orașului era alcătuită din români, maghiari și sași. Populația Transilvaniei este formată aproape în întregime din aceste trei naționalități. Deși românii formează marea majoritate și se află aici încă din zilele colonizării Daciei Felix de către Traian, ei sunt, în cea mai mare parte, țărani. Cronicile vechi ale popoarelor care i-au invadat se refereau la strămoșii românilor numindu-i „pastores Romanorum”. Cu opt sute de ani în urmă, sub protecția Călugărilor Teutoni, Transilvania a fost colonizată cu populație germană și, după cum povestește o legendă, primul grup a fost constituit din copii răpiți de către Fluierașul din Hamelin. Ungurii, care în cele din urmă au stăpânit acest pământ „de dincolo de păduri” ca și cuceritori, nu au reușit niciodată să distrugă limba și cultura românilor, în ciuda unor eforturi neînchipuit de drastice în această direcție. Coloniștilor germani chiar li s-a permis întotdeauna să aibă propriile lor școli și biserici, chiar și de către unguri, și, ca urmare, cele trei limbi coexistă și acum, mulți transilvăneni fiind, de fapt, trilingvi, ca și elvețienii. Odată cu formarea României Mari în 1918 s-a cerut învățarea limbii române, dar nu a fost făcută nici o încercare de eradicare a altei limbi. Din acest motiv am putut să îi înscriu pe copiii mei într-o școală germană, unde, cu germana pe care ei deja o cunoșteau, educația lor putea fi continuată fără întreruperi în timp ce ei își îmbogățeau și cunoștințele de limba română.

Brașovul și-a menținut aspectul de oraș din alte vremuri, dar în timp au apărut multe industrii în curs de dezvoltare

în oraș și în satele învecinate. Existau numeroase manufacturi și fabrici care produceau textile, unelte, muniții și avioane, hârtie sau vagoane de tren și altele. Au apărut grădini și sere în care se cultivau legume și flori, iar văile erau presărate cu ferme mici dar bine cultivate. În plus, Brașovul era un nod important de cale ferată, motiv pentru care era considerat un posibil obiectiv militar important.

Într-o zi însorită dar rece din martie m-am prezentat, nu fără emoții, la cantina Crucii Roșii din gară. Chiar și clădirea gării era veche dar impozantă în demnitatea ei prăfuită. Semăna întrucâtva cu o bătrână doamnă care cunoscuse și zile mai bune, dar care acum se pierduse în mulțimea forfotindă, murdară și pestriță, care se înghesuia pe peroane și în săli de așteptare. Era plină de soldați, persoane oficiale, femei, copii, domni cu înfățișare respectabilă și câini vagabonzi, toți îmbulzindu-se unul în altul. Mi-am făcut drum cu umerii printre ei către ușa care ducea înspre cantină — care pe vremea aceea se afla într-o încăpere mult prea mică pentru cât de multe se făceau în ea. Înăuntru erau două cazane enorme pentru ceai și supă, niște mese mari, dulapuri, o chiuvetă și nenumărate cești, coșuri, sacoșe și bidoane.

Am fost întâmpinată de o femeie înaltă, blondă, bine făcută, care m-a privit drept în față cu ochii ei albaștri, pătrunzători. Era doamna Podgoreanu, care conducea neobosită cantina de patru ani. Avea un comportament foarte direct și părea obișnuită să comande. S-a uitat la mine cu o expresie care parcă spunea „Bun, și cu tine ce să fac?” Felul în care mi-a scuturat mâna mi-a dat impresia că își lua treaba foarte în serios și că nu ar tolera nici o abatere, și deodată m-a copleșit timiditatea teribilă pe care am simțit-o de multe ori. În interior mă simțeam mică și incompetentă, în timp ce pe din afară aveam impresia că mâinile și picioarele mi-ar fi crescut deodată anormal de mari și absolut neîndemânatice. Această senzație combinată cu o dorință disperată de a-i mulțumi pe ceilalți au constituit întotdeauna un mare handicap pentru mine și încă mă tulbură destul de mult și acum, deși pentru cei din jur am învățat, printr-un mare efort de voință, să mă stăpânesc. Când eram mai

tânără, de câteva ori am leșinat pur și simplu în urma acestui efort pe care-l făceam ca să mă stăpânesc.

Am încercat să-i zâmbesc firesc doamnei Podgoreanu.

— Vă rog, aș putea să spăl, sau să fac altceva, sau doar să aștept?

— În curând vine un tren cu soldați. Puteți să serviți ceai la fereastră aceea de acolo, mi-a răspuns ea, pe un ton care părea că lasă de înțeles că măcar în felul acela poate reușeam să nu provoc nici o pagubă și mi-a dat niște indicații simple în legătură cu ce aveam de făcut, pe care m-am străduit să le urmez întocmai. Soldații au apărut la fereastră și cantina a început deodată să zumzăie de treabă. Mi-au mai fost prezentate și alte persoane care lucrau pentru Crucea Roșie și am fost încântată să aflu cât de diferite erau mediile sociale din care veneau. Erau soții și fiice de judecători și farmaciști, soldați și generali, directori de fabrici și muncitori, care lucrau împreună într-o echipă bine organizată. Cantina era organizată în două schimburi: de la opt dimineața la unu, și de la unu după-masa până la ce oră era nevoie! Nu toți puteau să lucreze atâta, dar pe de altă parte erau câțiva care erau în stare să lucreze un număr incredibil de ore, și șefa acestora era doamna Podgoreanu.

Am aranjat să lucrez o dată cu un grup, altă dată cu altul, ceea ce părea să mulțumească pe toată lumea, deși eu mă gândeam că dacă lucram în schimbul de după-masă o dată, iar în dimineața următoare în cel de dimineață, puteam să-mi petrec următoarele douăzeci și patru de ore la Bran, cu copiii mai mici. În Brașov, bineînțeles, locuiam la cazarmă, cu ceilalți trei copii mai mari. Oricum, de foarte puține ori am ajuns la Bran atât de des pe cât mă așteptasem; de multe ori am lucrat mai multe zile în șir, căci simțeam că măcar atât puteam face și eu, în timp ce mizeria acelor zile mi se arăta în toată grozăvia ei.

Chiar și așa recordul meu nu s-a apropiat niciodată de acela al doamnei Podgoreanu. Ea părea că este acolo în permanență; prima care venea și ultima care pleca. Priceperea cu care organiza totul era nemaipomenită, pe toți ne uimea cu puterea ei și se arăta sigură și foarte capabilă în felul în care ne conducea, astfel încât o ascultam cu plăcere

chiar dacă uneori insistența ei în privința metodelor pe care le aplica ea lucrurilor banale părea de neînțeles: de exemplu, îmi amintesc că în loc să cântărească zahărul pentru cămile de ceai, trebuia să numărăm exact patruzeci și șapte de bucăți și să le punem în săculețe, pentru a fi gata de folosire. Câteodată această numărare îndelungată putea deveni o operație aproape de nesuportat, mai ales când mai apărea și câte o durere de spate, iar obiceiul ei de a lua la întâmplare un săculeț ca să numere bucățile, pentru a fi sigură că erau *exact* patruzeci și șapte de bucăți, ne făcea pe toți să ne simțim tratați ca niște copii — în special atunci când găsea într-un săculeț patruzeci și opt sau patruzeci și șase de bucăți, ceea ce însemna că toate săculețele trebuiau numărate din nou. Oricum, mi-am dat seama chiar și așa că insistența ei în privința acestei munci simple, monotone pentru mâinile noastre, ne oferea ocazia să scăpăm de tensiunea nervoasă la care eram supuși în alte activități. Am început să o iubesc și să o admir fără nici o rezervă. În timp ce suporta o durere personală cu mult curaj, ea se dovedea a fi unul din lucrătorii cei mai buni, un conducător bun și femeia cea mai lipsită de egoism din câte am cunoscut vreodată.

În prima dimineață isprăvile mele la fereastra de unde serveau ceai păreau să fi fost satisfăcătoare căci simțeam că doamna Podgoreanu se uita la mine mai puțin sceptică atunci când trenul cu soldați a plecat și a venit vestea că urma să sosească primul tren de refugiați din ziua aceea. Îmi amintesc bine de acest tren pentru că, deși ce am văzut în el mi s-a părut îngrozitor, era nimic în comparație cu mizeria pe care urma să o văd mai târziu. În primul rând dimineața era însorită și toată lumea părea să fie în bună dispoziție și, în al doilea rând, acest tren venise pe o rută pe care erau multe cantine și nici nu avusese mult de așteptat pe drum. Totuși, găseam că situația lor era neînchipuit de tristă, iar starea în care se găseau soldații mei în Austria, în paturile lor curate și sub îngrijire medicală de calitate, părea aproape de invidiat în comparație cu aceasta. Femei, copii și bătrâni erau înghesuiți în vagoane de marfă și în vagoane de clasa a treia, împreună cu tot avutul

pe care putuseră să și-l ia cu ei — iar acest avut includea și animale. Găinile, găștele, vacile, câinii și porcii făceau ca murdăria și gălăgia să fie și mai mari. Atunci am văzut pentru prima dată ce amestecătură absurdă de lucruri puteau să ia oamenii cu ei. Am văzut acolo vaci care stăteau incomod lângă lămpi fastuoase de bronz, găini care se odihneau în scaune Ludovic al XV-lea. Însă copiii cu ochii lor serioși, așa obosiți, murdari și flămânzi cum erau, m-au mișcat cel mai tare. Cum îmi mai doream să-i pot lua de acolo și să le fac o baie bună cu apă caldă!

Noi, cei de la cantină, încărcăți cu coșuri grele și bidoane mari, am pornit cât am putut de repede spre șine, ca să-i servim pe cei din tren, începând de la ultimul vagon, rugându-i pe oameni, în timp ce treceam pe lângă ei, să rămână în vagoanele lor și să vină la ferestre ca să-și primească porțiile. În coșuri căram pâine, slănină afumată și șuncă, mere și brânză, iar în bidoane aveam lapte pentru copii și ceai fierbinte cu rom pentru cei mai în vârstă. Uneori aveam câteva ordonanțe care ne ajutau să căram, și astfel puteam să servim mai repede. Nu era deloc ușor să împărțim mâncarea, căci erau atâția cei cărora nu le puteam *domoli* foamea, ci doar să o amăgim. Hrăneam între două mii și cinci mii de oameni în fiecare zi și cea mai mare parte a hranei provenea din donații. Ne temeam întotdeauna să nu vină un tren chiar atunci când nu aveam nimic de dat.

Pe lângă împărțirea hranei și a băuturii, am aflat că unul dintre noi trebuia să meargă întotdeauna prin vagoane să vadă dacă nu avea cineva vreo boală sau vreo nevoie specială. Și aici erau dificultăți, căci unii se plângeau în speranța că vor primi o porție suplimentară de hrană, iar alții se ascundeau, de teamă să nu fie dați jos din tren și separați de familiile lor. În primul tren am găsit un copil bolnav și o femeie care era pe moarte. Îngrozită, am alergat la doamna Podgoreanu ca să îmi dea instrucțiuni, dar ea a acceptat veștile mele cu mult calm și i-a dat informațiile necesare medicului, un tânăr în uniformă pe care nu-l văzusem până atunci și a cărui comportare mi s-a părut destul de neglijentă și iresponsabilă. El a plecat în direcția vagonului respectiv, iar eu am primit încă o încărcătură de hrană și

băutură și mi-am continuat munca. Mi se părea că drumurile încoace și încolo nu se mai terminau. Coșuri pline, coșuri goale; coșuri pline, coșuri goale. Mi se părea că mâinile mi se lungeau tot mai mult, în timp ce picioarele mi se scurtau. În sfârșit trenul a plecat, lăsându-ne cu sentimentul reconfortant că putusem oferi puțină alinare, dar în scurt timp a venit altul. Era o școală militară care fusese evacuată: șase sau opt sute de băieți, toți în vagoane deschise. Aveau mâncare, dar le era îngrozitor de frig, iar ofițerii și instructorii lor erau foarte îngrijorați din cauza lor. Le-am dat ceai fierbinte și porții generoase de dulciuri și toată lumea i-a ajutat cu plăcere, pentru că erau o trupă atât de veselă și binevoitoare și ignorau în mod deliberat situația grea în care se aflau. Unul dintre ofițeri m-a recunoscut și a împrăștiat vestea și, în momentul în care trenul s-a pus în mișcare, m-au salutat plini de entuziasm, ceea ce mi-a picat tare bine. M-am întors la cantină cu inima mai ușoară și acolo l-am găsit pe tânărul doctor învărtindu-se nervos pe lângă un muncitor care se lovise la mână, mormăind supărat pentru că nu avea nici un ajutor. Am cerut din privire permisiunea doamnei Podgoreanu și m-am oferit să-l ajut. El a acceptat dând din umeri și a început să-mi dea tot felul de ordine cu un aer superior, amestecându-și indicațiile cu remarci binevoitoare cam prea personale

— Ar trebui să faceți așa, doamnă — sau să spun mai degrabă „domnișoară”? a întrebat el, privindu-mă pieziș printre gene, într-un fel pe care cred că-l considera irezistibil.

— Puteți să spuneți „doamnă”, i-am răspuns cu severitate. Apoi, în timp ce el se hlizea amuzat, am adăugat: Am șase copii.

— Prostii! mi-a întors-o el. Și a adăugat o remarcă nu prea politicoasă prin care îmi sugera că probabil mă luam din greșeală drept sora mea.

Amuzată, în sinea mea, dar arătându-mă foarte înțepată, i-am spus solemn că sora mea avea trei copii, dar că eu credeam că subiectul de care eram amândoi interesați era mâna lovită pe care o bandajam. Înainte ca el să mai poată spune ceva s-a mai anunțat un tren, iar eu am terminat ce

aveam de făcut și m-am grăbit să ies, încă o dată, cu coșurile pline de alimente.

Starea oamenilor din acest tren era mult mai gravă decât a celor din primul. Unii dintre ei veniseră din Iași, în care și eu fusesem o refugiată în primul război mondial, și din această cauză simțeam un interes deosebit pentru ei. Într-unul din vagoane am găsit o femeie în durerile nașterii, pe care o moșea o bătrână și în jurul lor stătea restul familiei. Pe lângă ei mai erau o vacă, câțiva porci și găinile care cotcodăceau supărate. Am țâșnit de acolo ca să aduc doctorul, apă fierbinte, prosoape și celelalte lucruri de trebuință, ceea ce nu era lucru ușor deoarece trenul oprise pe o linie îndepărtată și era mult de mers până la cantină și la dulapul cu medicamente de acolo. Odată ajunsă înapoi, neliniștită din cauză că nu știam cât de mult stătea trenul, m-am enervat foarte tare văzând comportamentul nonșalant pe care-l afișa doctorul și am început să-i dau câteva sugestii rapide. El s-a arătat un pic surprins și probabil și-a mai revizuit puțin estimările în privința vârstei mele.

— Păreți obișnuită să dați ordine! mi-a spus cu iritare la un moment dat.

— Bineînțeles că dau ordine atunci când unii nu știu ce au de făcut! i-am răspuns scurt și am continuat să-mi văd de treabă.

Totul a mers bine cu nașterea și până la urmă ne-am trezit cu o fetiță în brațe. Doctorul a plecat să vadă de alt caz, iar eu am rămas să o ajut pe bătrână să facă curățenie și să o aranjăm pe tânăra mamă cât se putea de bine în acea situație. În timpul acesta o fată care venise să vadă familia respectivă m-a recunoscut, spre încântarea tuturor celor de față, dar nimeni nu a fost peste măsură de surprins. O caracteristică plăcută a românilor este că ei niciodată nu se arată uimiți de nimic! Oricum, când familia a început să mă roage să fiu nașa fetei nou-născute, am fost de acord și am plecat în căutarea unui preot.

Pe când mă grăbeam pe peron, m-am întâlnit cu comandantul general însoțit de câțiva ofițeri și m-am oprit să-l salut. Era generalul Nicolae Tătăranu, un vechi prieten de-al meu și unul din cei mai buni și curajoși generali ai

noștri. În primul război mondial fusese rănit și luat prizonier de către germani, dar a reușit să scape. Îmi amintesc foarte bine cum, pe când eram mică, în Iași, stăteam lângă mama atunci când îl primea și ascultam împreună cu ea cum ne povestea aventurile sale. În cel de-al doilea război a comandat trupele noastre la Stalingrad, dar, pentru că suferea de Parkinson, boala agravându-se, a fost silit să părăsească frontul, ceea ce l-a și salvat de o soartă îngrozitoare, în cazul în care ar fi căzut prizonier la ruși. I-am scuturat mâna cu căldură și am început imediat să îi povestesc de întâmplarea cu copilul nou-născut. Ar putea să trimită cumva după un preot? A dat imediat ordinul necesar și apoi, amintindu-mi cu tact de obligațiile mele regale, mi-a prezentat oficial pe ofițerii care îl însoțeau. Deodată l-am văzut pe șturlubaticul meu doctor undeva, mai departe, având un aer ce arăta că nu prea era în largul său. În același moment privirea generalului Tătăranu s-a oprit asupra lui.

— Îl cunoaște Înălțimea voastră pe doctorul de serviciu de aici? m-a întrebat el. Și când i-am răspuns că nu-mi fusese prezentat, generalul i-a spus scurt:

— Prezintă-te!

Bâlbâindu-se puțin, tânărul doctor a început cam încurcat cu formula de rigoare:

— Am onoarea să mă prezint, locotenent doctor... dar expresia alarmată de pe fața lui, căci probabil își amintea de remarcile ce mi le făcuse, a fost până la urmă prea mult pentru mine și i-am întrerupt prezentarea izbucnind în râs. Ar fi putut să fie începutul unei prietenii frumoase, dar nu am putut niciodată să trec peste impresia că era cam prea neglijent în munca sa, care pentru mine părea mult mai importantă decât îngijirea bolnavilor în împrejurările sigure oferite de propriile lor case sau de spitale. Nici nu am fost prea surprinsă când, mai târziu, am aflat de incidentul care a pus capăt carierei sale la Brașov. Doamna Podgoreanu, făcând o vizită pe neașteptate la infirmerie într-o noapte în care el era de serviciu, l-a găsit altundeva decât la postul lui și în compania cuiva. Atunci a încercat să salveze situația oferindu-se să o prezinte pe domnișoara, dar doamna Podgoreanu a refuzat să coopereze.

— Nu am nevoie să mi se spună *ce* este ea, a spus cu gheață în voce doamna Podgoreanu, și nu am nevoie să mi se spună *cine* este. Și aproape imediat ni s-a adus un alt doctor la cantină.

În prima mea zi la gară, oricum, doctorul a dispărut destul de rapid și fără să fie observat în momentul în care a luat sfârșit „prezentarea”. În timp ce așteptam preotul, generalul Tătăranu m-a informat că venise să facă o inspecție generală la noi la cantină și să aleagă o încăpere potrivită pentru un dispensar. M-a întrebat dacă doream să iau în seama mea organizarea acestuia, lucrând cu șeful spitalului militar din Brașov, și, bineînțeles, am acceptat bucuroasă. Apoi am inspectat un restaurant chiar de lângă gară împreună cu doamna Podgoreanu. Întrucât devenise rău famat pentru activitățile dubioase care erau puse la cale acolo, armata putea să-l rechiziționeze pentru Crucea Roșie. În el se putea organiza o sală de așteptare când trenurile erau întârziate pentru perioade mai lungi și — mi-am dat seama cu bucurie — puteam să aranjez un loc unde să îmbăiez copiii!

Odată acestea stabilite, m-am întors la botez, unde preotul ajunsese înaintea mea. Am reușit să-l urcăm în vagon cu greutate, pentru că era bătrân și destul de corpulent și acolo, cu vaca lângă noi, preotul a dus la îndeplinire sacrul ritual în cele mai neobișnuite condiții. Eu am ținut bebelușul deasupra unei cristelnițe improvizate în timp ce gâinile scurmuau în jurul nostru și porcii grohăiau, dar mama zâmbea mulțumită, bunica își ștergea o lacrimă, ceilalți copii chicoteau timid și pentru o clipă toată lumea a fost fericită. Singura întrerupere serioasă a fost cauzată de un soldat bine făcut, o ordonanță care aflase de botez și a găsit pe undeva o lumânare care, credea el, era potrivită cu solemnitatea ocaziei. Nemaifiind loc și pentru el în vagonul foarte aglomerat, a adus de undeva o scară mică, păraginită, pe care a pus-o chiar lângă ușă și s-a suit pe ea, ținând lumânarea sus tot timpul. Deodată s-a auzit un zgomot infernal. Scara cedase sub greutatea lui și lumânarea, cu tot cu purtătorul ei, au aterizat pe scara transformată instantaneu într-o grămadă de lemne numai bune de foc. După ce ne-am convins că nu se lovise prea tare, slujba a continuat, cam în

grabă spre sfârșit, pentru că trenul urma să plece. Pe când se punea în mișcare, toți făceau cu mâna și zâmbeau ca și cum nu ar fi existat nici o nenorocire în toată lumea.

Am reușit să dau de urma finei mele. Mai târziu s-a întors în Iași, dar, bineînțeles, după ce am plecat din România nu am mai avut nici o veste despre ea. Să sperăm că nu-și amintească și alții cum a fost ea botezată, căci în lumea comunistă aceasta i-ar aduce numai necazuri, dar cred că ea și cei care o iubesc nu au uitat.

Imediat după acest tren a venit altul, apoi altul și iar altul. În sfârșit s-a făcut după-amiază. A venit celălalt grup de lucrători, iar eu simțeam că merit din plin odihna. Dar ce mă mulțumea cel mai mult era faptul că știam, după cum îmi vorbise doamna Podgoreanu, că îi câștigasem încrederea.

Din ziua aceea până când am plecat de la cantină, am lucrat împreună în perfectă armonie și cu devotament față de Crucea Roșie și față de prietena și tovarășa mea, care într-o noapte a sfidat cu atâta curaj regulile pentru ca să îmi pună în mână o cruce de argint.

din trenuri încercând să-și primească hrana. Se auzeau din toate părțile țipetele copiilor înspăimântați, rugămintile mamelor înnebunite și larma făcută de animalele înfometate care veniseră și ele cale lungă fără mâncare sau apă.

Noi, cei de la cantină, aveam mari dificultăți în distribuirea hranei în mod imparțial și eficient chiar și cu ajutorul pe care îl primeam de la soldații trimiși special pentru această situație de urgență, și ne era greu chiar și să ne ținem firea, căci ajungi la un punct în care mila pe care o simți devine aproape de neîndurat și trebuie să te controlezi foarte mult ca să nu-ți exprimi furia neajutorată în fața unor condiții pe care nu ești în stare să le ameliorezi. La un moment dat m-am trezit singură în mulțime, încercând să salvez cele două prețioase bidoane cu lapte pentru a nu fi răsturnate în îmbulzeală de oamenii care se străduiau să ajungă la ele. Deodată, în timp ce eram înghesuită lângă platforma exterioară a unuia dintre vagoane, un ofițer care se găsea deasupra mea, pe platformă, s-a aplecat și a ridicat cele două bidoane, apoi și pe mine într-o poziție mai sigură, lângă el:

— Domnița Ileana? a întrebat el cu glas scăzut. Am dat din cap în semn de aprobare, cu respirația tăiată după ultimele minute încordate pe care le petrecusem în mulțime. Mă gândeam eu! Am mai lucrat împreună!

Cu el între mine și mulțime, am putut să servesc laptele peste umărul lui fără să vărs nici un strop; iar ordonanța cu care lucram, cu uniforma lui și umerii săi lați cu care-și făcea numai bine loc prin mulțime, putea să ne aducă rezerve noi. Nu voi uita niciodată fețele acelea flămânde și epuizate care se uitau în sus, spre mine. Expresia lor de acceptare resemnată a unei sorți groaznice era mai greu de suportat decât mânia. În final nevoile imediate ale mulțimii au fost cât de cât satisfăcute. Trenul s-a pus în mișcare nelăsându-mi decât puțin timp să îi mulțumesc prietenului meu, ofițerul, dar am fost impresionată că mă recunoscuse. Asemenea lucruri păreau să-mi lege prezentul de anii copilăriei mele în România și mă făceau să simt că într-adevăr venisem acasă. Probabil că aveam nevoie de acele

momente ca să mă întărească pentru experiențele mele amare de mai târziu.

În seara aceea de duminică am fost cu toții foarte bucu-roși când am putut sta jos puțin, încercând să ne potolim durerea din mâini și să ne încălzim picioarele. Speram că nu va mai veni nici un tren, întrucât rezervele pe care le mai aveam se îpuținaseră și noi eram epuizați, dar doamna Podgoreanu nu-și făcea iluzii. După ce și-a inspectat expertă mica sa armată, ne-a pus din nou la lucru. A început din nou fiertul ceaiului, număratul bucăților de zahăr și tăierea șuncii — dar nu mai era nici un pic de lapte sau pâine. Când a fost anunțată sosirea altui tren, am simțit deodată în ochi lacrimi de epuizare și de îngrijorare. Încercam să lucrez și mai repede, iar în sinea mea mă rugam să mai am putere și să ne mai vină rezerve de hrană. Simțeam că nu voi fi în stare să văd fețele copiilor flămânzi și să nu am să le dau lapte și pâine. Aruncând o privire spre doamna Podgoreanu mi-am dat seama că și ea îmi împărtășea temerile. Dumnezeu, nu-i lăsa flămânzi pe copiii tăi! Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi! — îmi alergau gândurile prin cap în timp ce mâinile turnau ceaiul și goleau săculețe de exact patruzeci și șapte de bucăți de zahăr în bidoane. Se întuneca. Lucram în liniște, pregătindu-ne pentru zgomotul care urma să ne dea de veste că trenul a ajuns în gară.

Deodată ușa din exterior a cantinei s-a deschis și din furtuna și aerul înghețat de afară au intrat la noi femei înfofolite în șaluri, cu brațele încărcate de legături. Unele aduceau bidoane de lapte gata fiert sau de cafea, iar altele aveau coșuri mari pline cu cozonaci proaspeți. Ne venea să le îmbrățișăm pe bunele femei, dar ne-am grăbit să le ajutăm, luându-le din brațe proviziile pe care le aduseseră.

— Of! au oftat ele, drumurile astea proaste! Și bărbații aștia care sunt atât de indolenți duminica! Parcă toate ne-au ținut din drum! Am ajuns la timp?

— Dumnezeu drăguțu' v-a trimes! le-am spus noi, folosind expresia familiară de prin părțile locului, și atunci ne-am dat seama cu toții că primiserăm un răspuns prompt la rugăciunile din inimile noastre.

— A sosit trenul!

Imediat am pornit spre linie, spre capătul trenului, că-rând cât puteam de mult împreună cu ordonanța mea. Deja începuserăm să lucrăm destul de bine în echipă, așa că în momentul în care ajungeam să golesc jumătate din numărul bidoanelor și coșurilor, el pleca să le umple din nou, și astfel treaba mergea mult mai repede. Lumina era slabă din cauza camuflajului, dar suficientă pentru a ne arăta vagon după vagon de oameni nefericiți, pe măsură ce înaintam de-a lungul liniei. Adormiți și epuizați, mulți dintre acești refugiați rămâneau în vagoane și ne lăsau să-i servim pe geam, iar la capătul trenului am ajuns la o fereastră unde stătea în umbră o femeie care ținea în brațe o legătură mică.

— Lapte! Lapte pentru copil! i-am strigat eu.

— Pentru ce? am auzit răspunsul ei amar. Nu mai folosește la nimic acum! Uite! Luați-l și îngropați-l dacă aveți inimă; că eu nu mai am! Și mi-a întins prin fereastră micuța creatură înghețată, vânătă de frig. Am luat copilul de la ea și pentru o clipă mi s-a tăiat respirația — era atât de rece și de ușor. Dar trebuia să continuu ce aveam de făcut. În vagon erau copii care trăiau și aveau nevoie de lapte, așa că am pus biata legătură la picioarele mele ca să nu fie călcată de ceilalți și am împărțit ultimele provizii. Trenul s-a pus în mișcare. Am pornit înapoi spre cantină cu coșurile și bidoanele goale într-o mână și cu copilul mort în cealaltă și drumul mi-a părut mai lung și mai obositor ca niciodată.

Se întâmplau multe astfel de tragedii. Lucrurile erau agravate de faptul că trebuia să acționăm repede, în răstimpul scurt în care un tren oprea în gară. Într-o după-amiază am intrat în dispensar și l-am găsit pe noul nostru doctor certându-se cu o mamă disperată al cărei copil avea pneumonie. Mai avea încă șase copii, iar acesta, cel mai mic, părea mai mult mort decât viu și trenul cu refugiați stătea să plece. A trebuit să o convingem să îl lase pe copil la noi, căci aceasta era singura lui șansă să mai trăiască. În cele din urmă a fost de acord, după ce i-am jurat că voi avea grijă de el ca de propriul meu copil. Am lăsat totul deoparte până când am găsit o casă în care să fie îngrijit de către un doctor și o infirmieră. În după-amiaza aceea am învins în

bătălia noastră cu moartea, dar, după încă cinci săptămâni lungi, moartea a biruit. Am fost amarnic de tristă atunci, căci ne este întotdeauna greu să acceptăm voia lui Dumnezeu când îi ia la El pe cei care sunt prea slabi ca să mai poată trăi în această lume de care noi am avut atât de puțină grijă. Singura mea consolare era că mama știa că făcusem tot posibilul și că mai mult de atât nu ar fi putut să facă nici ea.

Moartea oamenilor în trenuri întotdeauna provoca multă încordare, pe lângă tristețea pe care o simțim cu toții în astfel de împrejurări. Unele familii, nerăbdătoare să ajungă cât mai departe de front cu puțință și temându-se ca nu cumva inspecția din vreo gară să le oblige să se separe sau să le pună în carantină, încercau să ascundă bolile până ajungeau la limite de necrezut. Când se întâmpla să moară cineva într-un tren, de multe ori corpul era împins pe geamul trenului în întuneric și era găsit pe lângă linii doar a doua zi. În confuzia caracteristică evacuării nu se putea controla bine numărul de persoane dintr-o familie, și la sosire nu verifica nimeni dacă o familie avea tot atâția membri ca atunci când plecase de acasă. Dacă o mama murea și copiii erau împărțiți între alte familii din vagon, cine era să declare? Și dacă o familie avea cu unul sau doi copii mai puțin, cine trebuia să fie anunțat că undeva, pe drum, corpurile lor mici fuseseră abandonate ca să poată fi salvați cei rămași în viață? Totuși, din cauza pericolului ciumei autoritățile încercau să fie vigilente și existau pedepse severe pentru ascunderea bolii sau a morții.

Îmi amintesc cum, într-o seară în timp ce mă duceam de la cantină spre dispensar, am observat deodată un om cu o valiză încercând să se strecoare prin mulțime. Era ceva în felul lui de a merge care m-a făcut să îl privesc cu atenție și deodată un alt om a fășnit dintr-un grup, strigând disperat:

— Opriti-l, mi-a furat valiza!

Cu un curaj care bătea la ochi, primul om încerca să scape și să nege acuzația, dar cel de-al doilea insista aproape cu isterie. Mulțimea care se adunase, interesată de ceea ce se petrecea, a atras imediat atenția unui jandarm care a început să strige, nu prea politicos, oamenilor să se ducă la treburile

lor și apoi le-a spus amândurora să pornească înaintea lui spre sediul poliției gării. I-am urmărit, întrebându-mă cum i-aș fi putut ajuta. Mi se păruse că era mult mai mult decât îngrijorare, era de-a dreptul teroare în ochii omului care încercase să smulgă valiza din mâinile fugarului.

Când am ajuns la poliție și în sfârșit ne-am separat de mulțime, ofițerul i-a întrebat brusc despre ce era vorba. Cel de-al doilea om, făcând eforturi vizibile să se controleze, a repetat acuzația că valiza îi fusese furată. Primul, simțind, ca și mine, nesiguranța acuzatorului său, a negat cu hotărâre din nou. Ofițerul a ridicat din umeri.

— Este foarte simplu, a spus el. Spune ce se află în valiză și o vom deschide. Dacă ai dreptate... Și a ridicat din nou din umeri.

Încă o dată am văzut în ochii lui o groază de nedescris.

— Nu! Eu... ăă... nu pot să vă spun! s-a bâlbâit el cu o voce răgușită.

Celălalt s-a folosit rapid de acest avantaj:

— Vedeți, i-a spus el ofițerului, triumfător. Minte!

Am încercat să mă gândesc la o posibilă explicație. Probabil din cauză că valiza aparținea vreunui alt membru al familiei sale, primul om se temea că nu putea spune ce se afla înăuntru? Sau, ceea ce era mai veridic, avea marfă de contrabandă? Am vorbit cu ofițerul de poliție, care, și el, începuse să-și dea seama că ceva nu era în regulă. Apoi am vorbit eu cu cel ce revendica valiza, încercând să-l conving cu blândețe că vom face tot ce putem ca să-l ajutăm, dar valiza trebuia deschisă ca să putem verifica acuzația că fusese furată. Cu un ultim gest disperat omul s-a supus și ne-a dat cheia. Am deschis valiza. Înăuntru era corpul micuț al unui băiețel îmbrăcat într-un costum gri, zdrențuit: fiul său de doi ani, care murise în tren și pe care încerca să-l ia cu el, pentru ca el și soția sa să-l poată îngropa într-un loc în care să-i poată vizita mormântul.

Ne-am uitat unii la alții — ofițerul de poliție, hoțul care furase valiza, jandarmul și eu. Aproape fără cuvinte am căzut de acord. Dacă Înălțimea sa și-ar asuma această responsabilitate, ascunderea cadavrului nu va fi raportată oficial. Înălțimea sa a fost de acord și prin urmare tatăl cel

îndurerat și-a putut continua călătoria împreună cu soția sa, amândoi părinții puțin mai liniștiți de promisiunea mea — pe care mai târziu am îndeplinit-o — că va fi o înmormântare creștinească și că le voi trimite o fotografie a mormântului.

Fiecare tren de refugiați era o mică lume în care se petreceau tragedii, dar fiind o mică lume mai existau și întâmplări galante, și începuturi de idile, și chiar unele momente care aduceau a veselie. Și în cantină simțeam cu toții că mai erau și zile senine când descopeream că puteam râde din nou, și erau zile când nu venea nici un tren și număram mormăind bucățile de zahăr sau ne luptam cu probleme de depozitare atunci când ne veneau numai donațiile, dar nu și refugiații. Mai erau și probleme mai puțin tragice dar permanente: cum să hrănim animalele din trenuri; cum să montăm băile și instalațiile sanitare esențiale; cum să aranjăm încăperi în care pasagerii și soldații extenuați să poată dormi bine câteva ore; cum să facem rost de târgi și să asigurăm transportul rapid în cazurile de urgență, având în vedere că Brașovul avea numai patru ambulanțe pentru toată populația. Iar pentru mine, pe lângă munca grea și mulțumirea că eram de folos în momentele dificile, mai apăreau, accidental, și incidente jenante.

Într-o zi, în timp ce lucram în dispensar, a apărut un colonel pensionar care fusese evacuat cu unul din trenurile de refugiați. Era un bărbat țănoș, mic de statură, care în mod evident nu se considera numai important, ci și irezistibil în fața femeilor. Pentru că mă găsisese singură m-a salutat cu nenumărate complimente și a început să mi se confeseze în privința doamnei, soția sa. Doamna, soția, întrucât călătoria era lungă și facilitățile nu prea convenabile, avea — ce amuzant, nu? — o mică problemă. Era, pe scurt, deși — mărturisea el — cam ezita să discute un asemenea lucru cu o tânără doamnă atât de fermecătoare cum eram eu — era, pe scurt, puțin cam constipată! Aveam pe acolo niște pilule care ar putea să-i înlăture disconfortul?

L-am asigurat cu câtă naturelețe am putut că asemenea stări erau destul de des întâlnite în acele condiții dificile de

călătorie, apoi am luat pastilele și i le-am pus într-o sticlură într-o manieră foarte profesională, sperând să închei, în acest fel, șirul remarcilor lui personale fără rost. Dar nu înceta nicicum. A persistat în complimentele lui mărunte și observațiile fără valoare asupra vieții în general, și absolut *nimic* nu părea să-l descurajeze. Mi-am făcut de lucru cu registrul și l-am întrebat politicos cum se numea, întrucât trebuia să facem o listă cu cei care primeau medicamente. A fost extrem de încântat să-și spună numele, cu toate titlurile sale militare, cu o oarecare nuanță de lăudăroșenie. Și apoi a vrut el să afle cum mă cheamă pe mine, căci așa o doamnă fermecătoare trebuie că are un nume fermecător, era absolut sigur!

Mi-am dat seama că era mult mai bine dacă pleca fără să-mi afle numele și mi-am dorit din toată inima să fie anunțată brusc plecarea trenului sau să între altcineva în dispensar, dar nu s-a întâmplat nimic. Am ezitat, dar atunci el a devenit și mai insistent și s-a aplecat și mai mult peste masă. Voia *neapărat* să-mi afle numele; trebuia să i se dea posibilitatea să păstreze cu sfințenie în memorie încântătoarea noastră întâlnire; nu trebuia să fiu timidă cu *el*; fusese întotdeauna un bărbat cu trecere la femei, în stare să le încurajeze chiar și pe fetele cele mai timide. Așadar... care era numele meu? Încercând să mă descurc cât mai bine cu puțință și regretând că familia regală a României nu avea nici un nume pe care să-l pot folosi fără să atragă atenția, am bolborosit încet:

— Domnița Ileana.

Dar nu m-a auzit bine; trebuia să spun mai tare! L-am spus ceva mai tare și, fără să mă asculte deloc, s-a înseninat fericit — și m-a prins de bărbie cu un aer superior și încurajator. Dar ce nume frumos, într-adevăr! Nu aveam deloc de ce să fiu timidă, la urma urmei!

Apoi a urmat un moment de liniște totală, fața i-a încremenit și și-a căscat ochii îngrozit. Dar... dar... chiar am spus...? Eram... eram, într-adevăr, chiar... domnița...? Supărată pe mine însămi pentru că mă simțeam atât de jenată când de fapt *eu* nu aveam nici un motiv să mă simt așa, am simțit că mă înroșesc tare de tot. Da, am recunoscut eu cu

o voce mică, eu eram. Și atunci, spre nemărginita ușurare a amândurora, trenul a fost în sfârșit anunțat, micuțul colonel s-a evaporat rapid din dispensar și dus a fost. Dar, în felul lui, el și-a adus contribuția în spatele frontului, furnizând o foarte bună dispoziție doamnei Podgoreanu când i-am povestit despre el, și am fost foarte sigure că doamna, soția sa, nu va afla niciodată întreaga poveste a pilulelor pe care le primise.

Doamna Podgoreanu și cu mine nu prea aveam timp să ne amuzăm, întrucât erau destule de făcut. Aveam de servit trenuri cu convalescenți și trenuri-spital, pe lângă refugiați și transporturi militare. Dispensarul de asemenea trebuia echipat și bine întreținut, iar sala de odihnă pe care o obținuse pentru noi generalul Tătăranu trebuia mobilată cel puțin parțial. Crucea Roșie stătea deja foarte rău cu fondurile și trebuia să apelăm tot timpul la ajutor public, în special la furnizorii care ne puteau ceda articole pe care nu le puteam cumpăra cu bani. Am cunoscut oameni extraordinar de generoși și gata oricând să ne ajute. Directorul unei fabrici, pe lângă cele două ceainice pe care ni le-a donat, mi-a dat și cada portabilă a propriilor săi copii. De această cadă m-am bucurat enorm și am folosit-o ori de câte ori îmi permitea oprirea mai îndelungată a câte unui tren, îmbăind cât puteam de mulți copii obosiți și murdari.

Bineînțeles că trebuia să cerem provizii de alimente în-continuu și de asemenea să cerșim de pe la fermieri suplimente de furaje pentru animalele din trenuri. După ce făceam rost de ele trebuia să le depozităm și să le distribuim cât se putea de judicios. Ne-am dat seama destul de repede că în dispensar era nevoie în permanență de personal medical și de îngrijire și că problemele noastre atingeau multe autorități, și militare, și civile. Întrucât coordonarea tuturor acestor lucruri era în mâinile guvernatorului regiunii, iar acestuia i se ceruse și să facă rost de o clădire pentru spitalul Crucii Roșii din Brașov, el a organizat o întâlnire în care să ne prezentăm rapoartele și sugestiile. Această întâlnire, în aparență destul de inofensivă, mi-a adus, totuși, necazuri serioase.

Întrunirea a avut loc la primărie și au participat la ea foarte mulți. Au fost făcute multe sugestii și oferte valoroase de bunuri și de servicii. Generalul Tătăranu, colonelul Franz Iosif, doamna Podgoreanu și prefectul, și de asemenea și primarul au fost acolo cu toții. Mie mi s-a spus să stau la masa vorbitorilor și la sfârșitul întâlnirii să fac orice sugestii aș considera de rigoare.

Până în acel moment lucrasem la cantină destul de mult cât să îmi dau seama de adevărata valoare a muncii de acolo și să realizez cât de strâmtorată era doamna Podgoreanu în ce privește mâna de lucru în cea mai mare parte a timpului. Mizeria și confuzia, riscul de contagiune și sărăcia multor refugiați îi descurajau pe mulți dintre lucrători să revină după o zi dificilă. Eu nu numai că renunșasem la cea mai mare parte a „timpului liber” pe care sperasem că-l voi petrece împreună cu copiii mai mici la Bran, ci îi adusesem cu mine la gară chiar și pe copiii mai mari, ca să ne fie de ajutor atunci când situația era disperată. Știam că dacă femeile din Brașov ar înțelege starea de necesitate în care se aflau aceste victime neajutorate ale războiului ar răspunde apelurilor de ajutor în număr mai mare și mai știam și că era nevoie de mult mai mult ajutor atunci când urma să fie deschis noul spital. Astfel, împinsă de entuziasmul meu, am făcut un apel la femeile care erau de față să vină la muncă voluntară pentru Crucea Roșie. Le-am îndemnat să cedeze fără preget din timpul și puterea lor ca să fie de ajutor în multe locuri în care era treabă de făcut și le-am amintit că locul de onoare era acela unde era nevoie de ele cel mai mult. Aceste locuri nu erau frumoase sau romantice, probabil că, din contră, erau foarte obositoare și neplăcute, dar le ofereau o șansă să își arate patriotismul.

Nu îmi amintesc ce cuvinte am folosit, dar a fost una din acele rare ocazii când am simțit că ceea ce doream să spun a ajuns drept la inima celorlalți, și toți m-au înțeles. Întrucât niciodată nu îmi este ușor să vorbesc în public, mi-a făcut plăcere ropotul de aplauze care părea să confirme sentimentul meu că avusesem succes, dar vai și amar de cei mândri! Totdeauna urmează o cădere!

După o săptămână și ceva m-am pomenit cu generalul Zwiedineck. Avea o față foarte serioasă. Întrucât fusese secretarul mamei mele și prietenul ei de încredere și, de asemenea, avea în seamă și afacerile mele din România, îl cunoșteam foarte bine. Mi-am dat seama după expresia de pe fața lui că ceva nu prea era în regulă. Nu m-a ținut în suspans mult timp, ci a început imediat, plin de consternare.

— Ați adresat un apel către românce! Atât mareșalul, cât și cei de la Curte sunt foarte supărați!

— Ce absurditate! i-am răspuns eu. Niciodată nu am scris vreun cuvânt și nu am dat nici un interviu, nimănui! Am lucrat aici la cantină de când am venit din Austria!

— Bine, dar ce aveți de zis de asta? a insistat el. Mi-a deschis un exemplar din *Universul*, cel mai important ziar din București, și am citit titlul scris cu majuscule de-a curmezișul paginii:

PRINCIPESA ILEANA ADRESEAZĂ UN APEL ROMÂNCELOR

L-am privit îngrozită. În primele momente nu am înțeles deloc ce se întâmplase, dar când m-am uitat mai îndeaproape la articol, mi-am dat seama că era o relatare mai mult sau mai puțin exactă a ceea ce spuseseam la întâlnirea din Brașov, cu o săptămână înainte, și de care aproape că uitasem. În ziarul din Brașov apăruse doar un articol modest, dar vreun reporter din Capitală — probabil în intenția sinceră de a face bine — a găsit aici ocazia să mă prezinte în articolul de fond. Cu greu ar fi putut să-mi facă ceva mai rău, căci acum mă găseam într-o situație extrem de neplăcută și de dificilă.

Pe vremea aceea România se găsea sub dictatura militară a mareșalului Antonescu, iar soția era șefa nedisputată în toate acțiunile de binefacere. Amândoi îmi erau prieteni buni, dar știam că amândoi se puteau supăra rău de tot dacă nu le convenea ceva. Pe lângă asta, se pare că până și celor mai buni oameni li se poate urca la cap puterea, iar poziția lor era de bună seamă importantă. În timpul

acesta nepotul meu, regele Mihai, și mama sa dezaprobau cu demnitate dictatura, deși erau sincer interesați de problemele țării noastre. Într-un scurt moment de armonie, regina și verișorul îndepărtat al mareșalului, prim-ministrul Mihai Antonescu, au hotărât ca ea să scrie un apel pentru ajutorarea refugiaților, și acesta urma să apară în ziar în ziua următoare. Și exact în acest moment nefericit, mi-a spus cu răceală generalul Zwiedineck, a apărut pe prima pagină propriul meu „apel” trăsnet!

Mi-am dat seama cât de serioasă era situația, chiar dacă știam că n-am făcut nimic rău. Am telefonat imediat reginei (cumnata mea, Elena, care divorțase de fratele meu Carol la scurt timp după ce acesta renunțase la tron, în 1925) și i-am explicat situația. Ea a fost atât de drăguță și înțelegătoare încât m-am temut să nu fi înțeles greșit, ceea ce s-a dovedit adevărat mai târziu: văzuse doar articolul din Brașov, nu și titlul mare din ziarul bucureștean. Apoi am telefonat mareșalului Antonescu, care *văzuse* articolul și nu m-a menajat. Mi-a luat ceva timp până să îl fac să mă asculte și el pe mine. După ce și-a exprimat el părerile, am reușit și eu, în cele din urmă, să afirm foarte autoritară că nu scrisesem nici un cuvânt și că mă adresasem doar femeilor din Brașov la întâlnirea cu guvernatorul. I-am reamintit că el însuși era vinovat de apariția unui articol de ziar care cita pe un membru al familiei regale fără să fi făcut verificări în prealabil, și în cele din urmă a admis că așa era. Dar nimic din toate astea nu mi-a ușurat situația, chiar dacă nu au mai fost și alte consecințe. Articolul reginei a părut puțin cam fără vlagă; iar eu m-am simțit vinovată când prietenii și oficialitățile m-au felicitat pentru discursul meu și am fost jignită de mulțimea de reproșuri pe care simțeam că nu le merit. Am hotărât încă o dată să tac din gură și să evit orice apariție în public.

Toată această experiență mi-a arătat din nou cât de dificilă putea fi situația mea în România. Fiind cea mai tânără în familia mea și singura fată rămasă acasă după primul război mondial, pentru că amândouă surorile mele se căsătoriseră, m-am implicat activ în munca pentru țara mea, după cum v-am spus. Fusesem prin multe locuri și, încă de

pe vremea propriei mele experiențe ca refugiată în Iași, fusese tratată ca un copil iubit de toată lumea. Chiar și după ce m-am căsătorit în familia Habsburg și m-am stabilit în Austria, românii, care nu prețuiau prea mult eticheta, au continuat să mă considere ca fiind de-a lor, și asta i-a supărat pe unii foarte tare. Constituția României are porțiță pentru fiicele ei care pleacă din țară: ele pot face cerere să își păstreze cetățenia dacă se căsătoresc cu străini. Mă folosisem de acest avantaj și eu, bineînțeles, dar legătura între mine și poporul meu era mai profundă, și acest lucru îl știam și eu, și el. Era firesc ca această legătură să-mi încălzească inima și tot firească era și tentația mea să mă complac în această afecțiune. Natural, presupuneam eu, alții aveau resentimente în privința acestei afecțiuni. Eu și mama mea am suferit deseori din cauza resentimentelor celorlalți. Am învățat să fiu mereu în afara atenției publicului, să stau în umbră; dar acest lucru nu era întotdeauna ușor cu niște oameni atât de dornici să-și arate dragostea cum sunt românii. Deseori erau necăjiți din cauza încercărilor mele de a-i evita și îmi reproșau că „îmi schimbasesm atitudinea”. Cu această ocazie îmi dădusem seama că existau încă resentimente și de la început am simțit că acestea ar putea fi un impediment serios în munca pe care speram să o duc la bun sfârșit.

Cu timpul, oricum, am început să înțeleg că și asta era un fel de ispită. Dorința de a reuși ușor, de a merge pe drumul care ni se deschide primitiv drept înaintea deseori ne face să fim superficiali în munca noastră. Pe lângă asta, succesul care se poate vedea pe din afară nu este o măsură bună a profunzimii și durabilității a ceea ce îndeplinim. Recunoașterea în lume nu l-a însoțit nici pe Hristos în timpul vieții Sale pe pământ, deși ceea ce făcea el era divin și depășea puterea omenească. Dacă Cineva atât de curat cum era El nu a fost ispitit de popularitate, atunci cine eram eu, așa limitată de slăbiciunile mele umane, mioapă și imperfectă, cum mă știam — să mă feresc să-mi duc crucea mea atât de neînsemnată? Iar binele poate fi împlinit mai degrabă în lucruri mărunte și intime decât în altele mai importante și mai impersonale. Ajunsesem să înțeleg

acest lucru tot mai bine. Ce onoare mai mare putem cere decât să ni se permită să salvăm vieți? Și această onoare îmi era acordată deseori.

Dar în ziua aceea la Brașov încă nu prevedeam ce mă aștepta. Am găsit greu de suportat reproșurile ce mi se făceau, deși eram mulțumită că mă simțeam doar jignită și tristă, și nu plină de resentimente. M-am rugat întotdeauna să nu simt răutate față de nimeni și am primit răspuns la rugăciunile mele. Mi-am amintit apoi cât de des s-a dovedit a fi adevărat că, atunci când mergeam pe un drum care părea că se înfundă, dacă puteam să renunț și să-mi plec capul spunându-mi din inimă: „Facă-se, Doamne, voia Ta și nu a mea!”, în față mi se deschidea un alt drum minunat. Dar e atât de greu să renunți ! Adânc jignită, am părăsit pentru câteva zile munca la care țineam mult și am plecat înapoi la Bran, la copiii mai mici.

Pe drum, am simțit o dorință tristă să fiu din nou copil și să ajung la tatăl meu să mă liniștească. Mi-am amintit din nou de o întâmplare de când aveam cam șaisprezece ani. O verișoară de-a mea ne adusese pe amândouă într-o situație neplăcută și a dat vina pe mine când de fapt eu nu eram deloc vinovată. Întrucât verișoara era fiica surorii favorite a mamei mele și musafira noastră, mama a refuzat să facă vreun comentariu în privința noastră. Era unul din acele momente nefericite pe care le trăiesc tinerii. Simțeam că toată lumea se întorsese împotriva mea pe nedrept, că nu mai era nici o speranță și nici o bucurie nicăieri.

În noaptea aceea a venit tata și a auzit de această întâmplare. El era un om rezervat și liniștit, care nu spunea niciodată nimic fără să se gândească bine înainte, și din acest motiv cuvintele lui aveau o mare greutate pentru toată lumea. Puteți să vă imaginați în ce culori am văzut lumea când am auzit ce a spus.

— Dar îmi cunosc fata foarte bine și știu că nu ar fi putut face așa ceva, orice ar spune ceilalți.

Și, deși rareori își exprima afecțiunea față de noi, a venit în camera în care plângeam cu amărăciune și a stat cu mine, liniștindu-mă, până când am adormit.

Am călătorit spre Bran gândindu-mă la asta și simțind mare nevoie să-l am lângă mine pe tata. Aveam nevoie de puterea și bunătatea lui, de adâncă lui înțelegere a vieții. Dar mai mult ca orice aveam nevoie de cineva care să spună:

— Dar îmi cunosc fata foarte bine și știu sigur că nu ar fi făcut așa ceva.

Mama mea, regina Maria a României; ultimul portret, 1938

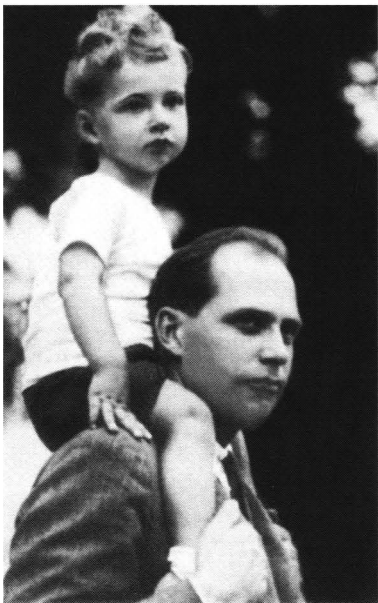
Mama împreună cu mine la Balcic, 1930

Mama împreună cu mine în costum național, 1927

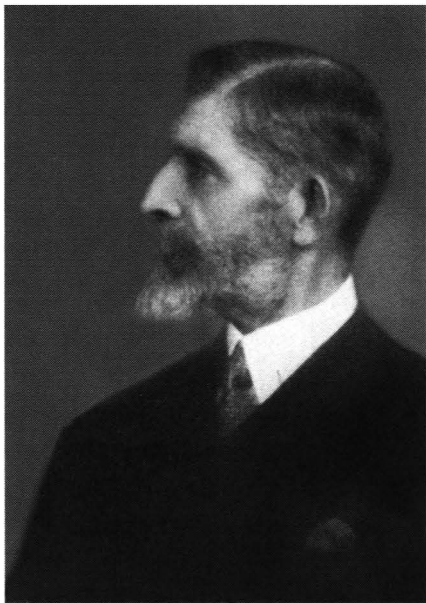

Tatăl meu împreună cu primul său nepot, viitorul rege Mihai

Anton, soțul meu,
cu Ștefan, 1935

Tatăl meu, regele Ferdinand I;
ultimul portret, 1927

Familia mea: fetele mele, împreună cu mine,
în costum național românesc, 1945

Copiii mei și eu,
în costum austriac,
1945

Familia mea
la Worthersee,
1940

Cu diadema de safire și diamante, 1945

În uniforma de asistentă, 1947

Familia mea, 1947

Împreună cu fiicele mele, în rochii făcute din draperii,
din cauza crizei de după război, 1947

Sonnberg

Fliegeraufnahme
Schloß Sonnberg, N.-Ö.

Intrarea în Castelul Bran

Castelul Bran

Bisericuța de lemn din Bran

Vedere din Bran

Vedere a Țării Bârsei

Camera mea din Bran

Una dintre văile în care îmi vizitam pacienții

Spitalul „Inima Reginei”

La spital, cu un copil infirm

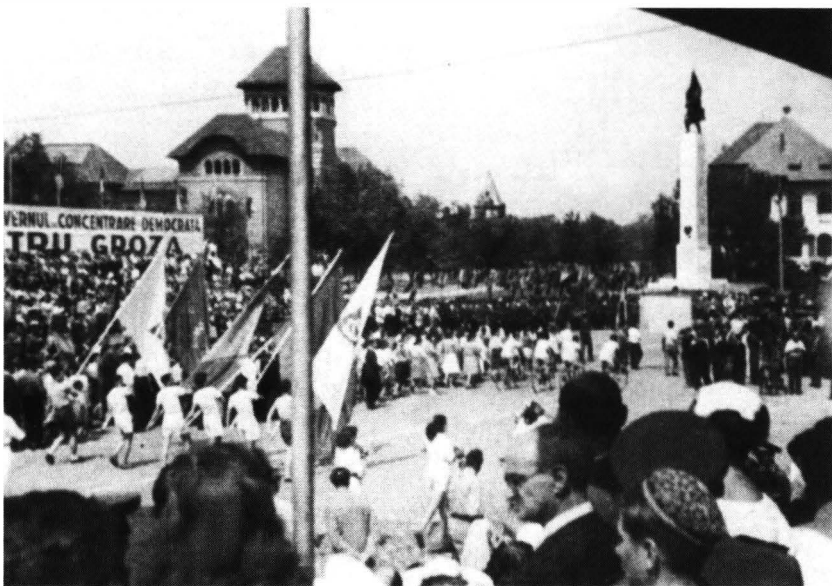
Un sat din Bucegi

Mașina Misiunii Americane la spitalul meu

Demonstrație comunistă în București

În uniforma mea
de la Școala de Marină,
1929

Pe când eram mică,
cu Crucea Roșie americană,
în Iași

Mama mea,
în uniforma Crucii Roșii,
în timpul
primului război mondial

Maica-stareță Alexandra
(prințesa Ileana a României,
1909–1991)

DOISPREZECE

In camera mea de la Bran, ca și aici, în dormitorul meu din Noua Anglie, se afla pe o masă o fotografie a tatălui meu pe care o vedeam de cum intram pe ușă. Este ultima sa fotografie și îi arată bine profilul frumos, cu părul și barba ușor grizonate. Îmi amintesc cum credeam, când eram micuță, că toți regii aveau bărbi și cum am fost foarte uimită când am fost prezentată bătrânului rege al Suediei, care era proaspăt ras. După mintea mea, de asemenea, toți regii trebuiau să poarte uniforme. Tata umbla în civil doar la țară, și acolo, doar în zilele în care era foarte bine dispus sau se afla în vacanță. Încă mă mai întreb și acum, în secret, dacă chiar se simțea bine în hainele civile.

Mi-l amintesc mai ales la Sinaia, pentru că acolo îndatoririle sale de rege erau ceva mai puțin riguroase, și astfel puteam să-l vedem mai mult. Către sfârșitul lui iunie ne mutam la Sinaia și stăteam acolo până toamna, când tata trebuia să plece, odată cu deschiderea Parlamentului, și studiile mele de asemenea reclamau prezența mea în oraș. Dar să nu vă imaginați că viața era vreodată simplă, sau că

nu existau îndatoriri sau telefoane de la miniștri chiar și la Sinaia. Odată, când ne jucam un joc în care scriam epitafe, sora mea Mignon a scris astfel epitaful pentru un rege: „Odihnește-l, Doamne, departe de miniștrii săi!” Așa simțea ea, care era pe atunci fiică de rege și, mai târziu, soție de rege. De multe ori erau date peste cap planurile noastre, ale copiilor, din cauza câte unui ministru care venea să se consulte cu părinții mei. Acum îmi dau seama că nici viața miniștrilor nu era ușoară, dar pe vremea aceea nu-mi părea rău decât pentru noi.

Tatăl meu era din fire un cărturar liniștit și blând care toată viața a fost interesat de botanică. Dar în același timp era și ceea ce se cheama în germană *pflichttreu*, ceea ce înseamnă, literal, „credincios datoriei sale”. Acest simț înnăscut al datoriei îl făcea să-și depășească timiditatea caracteristică și îi dădea un aer demn care îl deosebea de ceilalți, în ciuda firii sale reținute. Una din marile sale bucurii era să plece în lungi plimbări cu câinii săi prin pădurile de la Sinaia, căutând plante rare pentru grădină. Îi mai plăcea mult și să stea printre cărțile lui. Îl văd și acum, cu ochelarii pe nas, cu un ochi pe jumătate închis din cauza fumului de la pipă, și cu o sprânceană puțin mai ridicată, cum își alegea, cu mâinile lui fine, un volum favorit și îl răsfoia cu degetele lui lungi în căutarea câte unei pagini dragi. Citea cu ușurință clasicii greci și latini în original și cunoștea vechiul alfabet chirilic.

Cunoștințele sale de limba latină i-au fost de mare folos când a vizitat niște sate din Transilvania, în care limba ar fi putut fi o barieră între el și cei care vorbeau doar maghiară dacă nu s-ar fi putut înțelege în latină cu preoții catolici, având, astfel, traducători în care oamenii să aibă încredere. Citea mult și în limbi moderne, și pe lângă setea lui de cunoaștere și dragostea pentru literatură citea cu plăcere și câte un bun roman polițist. Amândoi eram mari admiratori ai lui Bulldog Drummond și obișnuiam să avem conversații lungi, fanteziste, pretinzând că l-am întâlnit pe unul sau altul dintre personajele din foileton. Mai târziu, când am cunoscut unii comuniști care îmi aminteau de oamenii pe care îi întâlnea Bulldog Drummond, mi se făcea dor să am

lângă mine pe cineva ca tatăl meu, cu care să-mi pot împărtași sentimentele în privința unor tipuri de oameni care mai demult nu aș fi crezut că există.

Deși era foarte rezervat față de copiii săi, tata avea o înțelegere lăuntrică pe care, inconștient, m-am bazat întotdeauna, chiar și în probleme mărunte. Pe la vârsta de zece sau doisprezece ani aveam o adevărată pasiune pentru măști și costume și îmi plăcea să organizez baluri mascate. Tata ni se alătura cu bucurie atunci când datoria îi permitea, și îmi amintesc cum s-a îmbrăcat, într-o seară foarte reușită, într-un costum de indian făcut dintr-o pătură pe care o primise de la Crucea Roșie în timpul războiului. Legându-și câteva pene în jurul capului, a jucat rolul unui șef de trib, spre marea mea satisfacție.

Era neobișnuit de modest și rareori își dorea ceva pentru el. Odată, când s-a întors dintr-o călătorie la Paris, ne-a dat fiecăruia din noi câte un dar frumos, ales cu mare grijă. Apoi, aproape timid, ne-a arătat o vază frumoasă de jad.

— Asta, a spus el hotărât, este pentru mine! Nu o voi da nimănui.

Noi am admirat vaza și l-am încurajat în intenția sa, dar numai peste câteva zile a luat-o din biroul lui și a adus-o jos.

— Nu prea știu exact unde să o pun, ne-a spus el pe un ton aproape de scuză. Cred că mai bine ar sta aici jos, undeva. Și i-a dat-o mamei, care a rezolvat problema punând-o într-un loc în care puteam să o admirăm cu toții.

Pare ciudat că soarta l-a găsit tocmai pe acest om liniștit și studios să-l pună să conducă o nație spre realizarea tuturor visurilor sale. Viața i-a cerut sacrificii grele la toate nivelurile: sacrificarea cunoștințelor din tinerețe, a relației dintre el și fiul său mai mare când acesta nu a mai fost demn de responsabilitățile lui. Era atât de modest încât cred că nu prea și-a dat seama niciodată de contribuțiile sale personale în împlinirile pe care le-a avut. Nu a acceptat ca pe un tribut pentru el însuși nici măcar laudele aduse atunci când un popor întreg a fost pătruns de bucurie și recunoștință, adorându-l ca pe un eliberator victorios. După primul război mondial, când s-a întors la București și când a intrat

în Transilvania, oamenii pur și simplu au îngenuncheat pe străzile pe care trecea el. Chiar eu am văzut un bătrân care a făcut un pas înaintea grupului de oameni îngenuncheați și, ridicând sus un copil, i-a spus:

— Uită-te bine la el! Amintește-ți toate trăsăturile lui, ca atunci când vei fi bătrân să îți poți aminti și să le spui și nepoților tăi cum arăta eliberatorul tău!

După război, datorită marii lui iubiri și înțelegeri pentru poporul său, a început reforma agrară, cu ajutorul lui Ion I.C. Brătianu — fiul acelui Brătianu care îl convinsese pe regele Carol I să vină în jos pe Dunăre până în România. Pământul a devenit în sfârșit proprietatea celor care trădeau pe el și, întrucât această reformă socială era condusă chiar de către rege, pentru ale cărui vaste proprietăți nu s-a făcut nici o excepție, toți trebuiau să-i urmeze exemplul. Iar cei mai mulți dintre proprietarii de pământuri nu au protestat: dragostea unui român pentru pământul său este bine înțeleasă de către ceilalți români. Când, la capătul bolii care l-a răpus, și-a închis ochii obosiți, asta s-a întâmplat tot atât de liniștit și modest cum își trăise toată viața.

— Sunt foarte obosit, a murmurat el atunci, punându-și capul pe umărul mamei mele. Trebuie să mă odihnesc și eu odată, puțin.

Toți românii l-au plâns ca pe un părinte drag. Și, cu înțelepciunea lor caracteristică, l-au numit nu „eliberatorul”, nici „victoriosul”. Pentru ca să le rămână în inimă i-au dat un nume mai scump: „Ferdinand Loialul, Regele Țăranilor.”

Sinaia, pe care o iubea el atâta, se află pe valea râului Prahova, care taie pasul principal prin Carpați. Este o vale îngustă, dar foarte frumoasă. Pădurea bogată coboară până aproape de râul clocotitor, iar munții stâncoși se proiectează măreți pe fundalul unui cer albastru care amintește de cel mediteranean. Este de nedescris albastrul acela minunat al cerului românesc; un albastru adânc, intens, pe care nu se vede nici un nor săptămâni în șir. Ca urmare, ploaia este o mare binecuvântare pentru noi și ne bucurăm din toată inima atunci când stropii ei argintii răcoresc atmosfera.

Orașul Sinaia este alcătuit din vile vechi, din secolul trecut, când cei din înalta societate, urmând exemplul regelui

Carol I, și-au clădit reședințele de vară în valea cea frumoasă. Casele sunt construite în jurul unui parc, al unui cazino și al unui centru comercial. Dar regele și-a ridicat castelul sus, în pădure, într-un loc liniștit și izolat. Când tatăl meu a devenit rege în 1914, el nu s-a mutat în acest castel Peleş, ci a preferat să rămână în castelul Pelișor cel plin de farmec, care fusese făcut pentru părinții mei chiar înainte de nașterea celui de-al patrulea copil. Semăna mult cu reședința unui nobil de țară englez și era un loc pe care îl adoram cu toții. Pe când eram mică, am fost foarte necăjită odată, când fratele meu Nicolae mi s-a lăudat că el se născuse sus, în munți, în timp ce eu mă născusem într-o suburbie din București!

Dragul, scumpul meu Pelișor! Tot timpul se auzea sururul apelor care curgeau în jurul lui sau prin grădinile lui, astfel încât oaspeții, după prima lor noapte petrecută în castel, credeau că afară plouă cu găleata, și erau uimiți când se trezeau și vedeau cerul azuriu și pe jos totul uscat. Ne începeam diminețile cu micul dejun pe care îl luam în sufrageria cea lungă. Urmând obiceiul locului, mama stătea în capul mesei, avându-l în dreapta ei pe tata; apoi, pe rând, urmau toți membrii Curții care veniseră cu noi, oaspeții care se găseau atunci la castel și noi, copiii. Toate mesele, cu excepția celei de seară, erau servite împreună cu restul Curții, chiar și cu ofițerul de gardă. Toți erau incluși în „familie”, iar conversația și glumele făceau vesele înconjurul mesei. Duminica, la schimbarea gărzii, care locuia într-o clădire special făcută în acest scop, cânta fanfara și oamenii care veneau de la biserică treceau pe acolo să asculte muzica și se plimbau pe terasele frumoase ale castelului. Părinții mei obișnuiau să se plimbe, amestecați prin mulțime; nu aveau nevoie de gărzi să-i apere. Aceasta este Sinaia pe care o păstrez cu sfințenie în amintire: munții frumoși; răsăritul, florile și muzica; mulțimea zâmbitoare în vacanță; tata și mama îndrăgiți de toată lumea; un sentiment de împăcare și mulțumire peste tot.

Dar în anii următori, când am venit la Sinaia, am simțit că mi se strânge inima un pic. După moartea mamei, Pelișorul a fost închis. Fratele meu Carol, la întoarcerea sa în

România în 1930, ca regele Carol al II-lea, a folosit castelul Peleş pentru întâlniri oficiale şi avea alte concepţii asupra vieţii. El a construit un zid în jurul teraselor şi garda nu a mai fost pusă acolo de dragul spectacolului, ci ca să țină oamenii la distanţă. Viaţa la Curtea sa era mult mai formală şi corectă, dar mai puţin fericită şi agreabilă.

Când nepotul meu, tânărul rege Mihai, a venit la tron, după abdicarea tatălui său, în 1940, a moştenit o situaţie tare încurcată. Poporul era mânios pentru teritoriile care îi fuseseră luate prin tratatele combinate între Germania şi Rusia, apoi şi cu Aliaţii. În mai puţin de un an România a intrat în război cu Uniunea Sovietică. Guvernul, după cum am mai spus, era dictatura militară a mareşalului Ion Antonescu. Mihai a hotărât să continue să locuiască la Foişor, un castel care fusese reconstruit şi folosit de către tatăl său după ce clădirea originală cu acelaşi nume arsese cu totul, dar căruia îi lipsea farmecul celorlalte pentru noi, cei care o cunoscuserăm în zilele de odinioară. Deşi Curtea era plină de demnitate, iar buna şi frumoasa ei mamă — regina — îi sporea farmecul, se simţea acolo o atmosferă de tristeţe; îi lipsea viaţa animată şi vigoarea pe care le avusese altădată. Dar Mihai era prea tânăr ca să-şi mai amintească zilele senine pe care le trăiseră bunicii săi. El a avut parte de o tinereţe tristă. Tatăl lui şi-a părăsit familia şi ţara când Mihai era încă foarte mic şi nu s-a întors decât când fiul său a împlinit şapte ani. Apoi, din cauza divorţului părinţilor săi, Mihai a fost lipsit în cea mai mare parte a timpului de mamă până la vârsta de optsprezece ani, când a ajuns rege, odată cu abdicarea tatălui său. Se spune că o dată a remarcat cu tristeţe:

— Când am avut nevoie de o mamă, am avut un tată; şi când mi-a trebuit un tată, am avut o mamă.

Toate aceste gânduri mi-au revenit în minte în timpul acelor zile când am stat la Bran cu copiii mai mici. Părăsisem pentru un răstimp Braşovul, după ştirile din ziar despre discursul meu. Mi-am dat seama după o zi sau două că, pe lângă că eram foarte necăjită pentru că fusesem învinuită pe nedrept, eram de-a dreptul epuizată de orele îndelungate de muncă şi de mizeria şi disperarea la care

fusesem de atâtea ori martoră. Când m-am mai odihnit am înțeles că sentimentele mele nu ar trebui să mă împiedice să lucrez acolo unde era atât de multă nevoie. Cel mai bine era să le fac o vizită lui Mihai și mamei sale, Elena, căreia în familie i se spunea Sitta. Apoi, gândindu-mă atât de mult la tata, am simțit o mare dorință să revăd reședința lui favorită, așa că am plecat cu mașina spre Sinaia prin magnifica trecătoare, de care nu mă satur niciodată, oricât de des aş traversa-o.

Mihai, spre deosebire de ceilalți trei regi din familia sa care domniseră înaintea lui, prefera hainele civile în locul uniformei. Este un tânăr înalt, blond, și destul de bine făcut. Părul îi este puțin ondulat, are ochii albaștri și un zâmbet absolut încântător. Când zâmbește face gropițe în obraji, care sunt aproape deconcertante la un om atât de serios și care rostește de obicei atât de puține cuvinte. Pentru mine va exista la el întotdeauna ceva care să-mi amintească de copilul cu părul auriu care ne-a bucurat atât de mult pe toți când s-a născut, mărind și mai mult, cu ignoranța lui de copil, tristețea ce a copleșit întreaga familie atunci când Carol a renunțat la tron în 1925 și a plecat din România. La Sinaia îl găseam întotdeauna însoțit de un câine lup german. Înainte avusese un dog danez — nu mi-l amintesc niciodată pe Mihai fără un câine după el.

Sitta, mama sa, este o femeie înaltă, zveltă, cu mult farmec. Înfățișarea sa era întotdeauna îngrijită și foarte rafinată; o singură dată am văzut-o cu părul nearanjat. De la ea moștenește Mihai gropițele și zâmbetul său încântător. Este puțin mioapă, ceea ce-i dă un ușor aer de ezitare și îi accentuează înfățișarea timidă. Când venea să mă întâmpine, era înconjurată de mai mulți câini pechinezi care lătrau și se încurcau printre picioarele ei. Ca de obicei, m-am lăsat învăluită cu un oftat de mulțumire în atmosfera casei ei armonios aranjate; serviciul era ireproșabil la masa frumos întinsă, iar mâncarea simplă dar excelent gătită. Conversația era relaxată și deseori amuzantă, întrucât și mama, și fiul ei aveau simțul umorului și un talent incomparabil în descrierea situațiilor amuzante. Și totuși, în jur părea că plutește umbra unei tragedii. Intangibilă și ignorată, această

umbră era, însă, acolo și aveam sentimentul că luptam împotriva timpului și a unei sorți copleșitoare.

După cum m-am așteptat, Sitta și Mihai erau doritori amândoi să audă mai multe despre ceea ce făceam eu în Brașov pentru refugiați și de planurile pentru spitalul Crucii Roșii care urma să fie deschis. Spitalul, bineînțeles, fusese unul din motivele nefericitei întruniri la care luasem parte și pe care am explicat-o și descris-o detaliat. Când au înțeles ce se întâmplase și cât de nevinovată eram în toată întâmplarea, au fost foarte drăguți cu mine. Am discutat situația mea și au ajuns la concluzia că puteam continua să lucrez atâta vreme cât nu acceptam nici o funcție în conducerea spitalului — urma ca eu să fiu doar una din asistentele medicale, și să nu mă amestec în treburile oficiale. Le-am povestit despre orele de instruire pentru asistente pe care colonelul Franz Iosif de la spitalul militar le credea necesare și despre organizarea cărora îmi vorbise. Ei au fost de părere că dacă mă înscriam ca elevă, așa încât să nu pară că îmi asum vreun rol de conducere, ar fi în regulă să îi ajut.

Deși aceste restricții mi s-au părut la început stânjenitoare, în practică am descoperit că erau foarte avantajoase. La început am fost mai liberă de responsabilități, dar aveam deja multă experiență valoroasă în urma muncii mele din Austria, astfel încât am putut să fiu de mult folos. Mai târziu, când mi s-a cerut sfatul sau ajutorul, am avut satisfacția să constat că era din cauză că mă dovedisem bună și eficientă în munca pe care o făceam, și nu din cauza titlului meu. Astfel, pe măsură ce trecea timpul am văzut ce binecuvântare îmi aducea experiența mea.

I-am părăsit pe Mihai și pe Sitta cu inima mai ușoară. Pădurile de la Sinaia au avut și ele influența lor magică. Totuși, o întrebare continua să nu-mi dea pace. Mareșalul Antonescu și soția lui or fi înțeles, până în acel moment, că fusesem doar victima unor circumstanțe? Era un singur fel în care puteam afla: să merg și să-i întreb.

TREISPREZECE

In drumul meu spre Bran m-am oprit în Predeal ca să-i vizitez și pe Antonești. Predealul este punctul cel mai înalt al trecătorii între România Veche și Transilvania, locul în care frații români trăiau sub stăpânire străină. Îmi amintesc bine cum, pe când eram mică și traversam trecătoarea într-o trăsură cu cai, mă uitam în jos, în valea neînchipuit de frumoasă a Timișului și înspre Transilvania. De ambele părți ale trecătorii dăinuia de sute de ani visul că într-o zi Transilvania va fi eliberată și va putea să se unească cu țara-mamă. Încă mă gândesc ce minunat este că am trăit să văd acest vis împlinit; să văd bariera frontierei înlăturată. Mai târziu, ca adolescentă, în compania unor colegi de la Școala de Educație Fizică, am schiat pe pârtiile de acolo, având tot timpul conștiința că treceam liberă peste ceea ce odată fusese o frontieră, și intram în țara spre care, pe când eram copil, fusesem în stare doar să privesc cu speranță. Un vis s-a împlinit, și apoi coșmarul robiei a reînceput, dar eu îmi cunosc poporul. Din trecătorile Carpaților,

în orice direcție ar privi, dușmanii noștri văd o țară în care visul dăinuie încă!

În primăvara anului 1944 se trece, bineînțeles, liber această frontieră, așa că am ajuns în final și la casa familiei Antonescu. Era o vilă simplă și frumoasă, construită din bârne întregi și mobilată astfel încât să fie în armonie cu împrejurimile. Dădea înspre una din cele mai frumoase panorame pe care le-am văzut vreodată. Din veranda însorită de sticlă aveai impresia că te uiți la lumea întreagă: priveliștea de munți și păduri se desfășura până departe în zare atingând un orizont incredibil de albastru. Puteam înțelege întru totul dragostea mareșalului Antonescu pentru vila lui și motivul pentru care găsea acolo un loc de odihnă și reîntremare.

Și eu am simțit la fel în ziua aceea. Pentru moment am avut sentimentul că ies din timp, ceea ce m-a rupt puțin de prezentul apăsător în care trăiam. Era o ieșire din timpul real, îndepărtată și de viitorul care ne aștepta peste doi ani, când am nimerit, accidental, într-o piață din București în care un grup de muncitori amărâți erau forțați sub amenințarea armelor de către soldații ruși să ceară „spontan” moartea mareșalului — o cerere „spontană” care a fost preluată și amplificată prin radio. Eram departe și de o anumită zi din 1947, când o biată femeie ajunsă ca o stafie la întoarcerea acasă din închisorile rusești — cea care fusese odată soția mareșalului Antonescu — mi-a cerut ca o favoare la despărțire să încerc să-i fac rost de o otravă pe care să o poată ascunde, și astfel să se salveze mai târziu de tortură.

Antonescu — mareșalul cel mult criticat! Deciziile sale politice pot fi condamnate, siguranța de sine compătimită, dar nimeni nu s-ar putea îndoi vreodată de adâncul său patriotism. Era inamicul implacabil al comunismului, și comuniștilor le-a fost dat să-l pedepsească! Moartea sa a fost umilitoare și brutală, și totuși, odată cu ea, a câștigat o măreție pe care nu o avusese în zilele când era la putere. Acestea nu sunt comentarii de istorie politică, deși, ca să completez propriile mele observații în legătură cu ce s-a întâmplat în țara mea, am citit multe din câte s-au scris, analize și rapoarte publicate și nepublicate. Astfel, atunci când vorbesc

de mareșal, nu vorbesc de el ca politician, cum o voi face probabil cu altă ocazie. Acum vorbesc de el ca de un prieten personal și pentru mine prietenia înseamnă să-ți iubești prietenii cu greșelile lor cu tot, chiar și dacă aceste greșeli nu-ți convin.

În primul război mondial Antonescu fusese aghiotantul mareșalului Prezan — comandantul armatelor românești și bun prieten de familie cu noi. La Iași, în timpul refugiului, am locuit într-o casă din oraș, dar familia Prezan locuia într-o vilă mică în afara orașului. Vila lor se afla la marginea unei păduri, în apropierea unor dealuri blânde, și „papa Prezan” cu soția sa mă invitau destul de des să-mi petrec acolo câte o zi și să mă bucur de viața la țară. Antonescu era pe vremea aceea un căpitan tânăr, simpatic și iubea foarte mult copiii. Se prindea cu entuziasm în jocurile mele de imaginație și mă ajuta foarte mult să uit timpurile grele pe care le trăiam. Îmi amintesc cum m-am prefăcut că-i fac poze, folosind ca „aparat de fotografiat” un creion pe care mi-l dăduse un american care lucra la Crucea Roșie. Poza cu toată seriozitatea și era uimit cu adevărat în fața schițelor nu prea măgulitoare pe care le faceam pe post de „fotografii”. Când eram la școală, în Anglia, iar el era atașat militar la legația din Londra, venea să mă viziteze sâmbăta, foarte amuzat de consecvența mea când îi ceream invariabil să-mi aducă niște *ginger beer**. Era un om integru și foarte serios. Tot timpul aveam sentimentul că mi-ar fi tare rușine dacă prietenul meu Antonescu ar afla că am făcut ceva rău. Oricât de autocrat a devenit el în viața publică în anii care au urmat căsătoriei mele, pentru mine el a rămas la fel. Am remarcat acest lucru o dată față de el și a râs:

— Când ești cu mine îmi regăsesc propria mea tinerețe, mi-a spus el.

Astfel nu am fost foarte surprinsă atunci când, la vizita pe care i-am făcut-o, am descoperit că, deși tunase și fulgese în fața generalului Zwiedineck, s-a înmuiat când m-a văzut. Era un om scund, bine proporționat, cu un ten arămiu și un păr roșcat, ceea ce — împreună cu severitatea sa —

* Băutură răcoritoare cu aromă de ghimbir (*n. t.*).

i-a adus porecla de „Câinele roșu”. Își menținuse o siluetă și o înfățișare tinerească și încă îi plăcea să schieze. Această îl deosebea de ceilalți generali români, care păreau că mai câștigau și în rotunjime odată cu demnitatea rangurilor tot mai înalte. Soția sa, pe care o adora și care, în ochii lui, nu putea face nimic rău, era o persoană micuță și îngrijită, cu o minte foarte ordonată. Era o organizatoare excelentă și nu-mi amintesc să își fi uitat vreodată promisiunile sau să nu și le fi dus la îndeplinire. Într-un fel era dezavantajată din cauză că de obicei nu aprecia cum trebuie flatările ce i se aduceau din cauza poziției sale înalte și în consecință avea impresia că este perfectă. Ca urmare a acestui fapt îi supăra de multe ori pe cei din jur, sau îi jigneau și ofensa fără rost, dar intențiile sale erau cele mai bune, și știu că era cu adevărat cumsecade.

Întrucât fusesem întotdeauna foarte directă, am început să le explic motivul vizitei mele de cum am ajuns. Mi-am găsit vechiul prieten destul de ușor de împăcat, dacă într-adevăr fusese atât de furios precum mi se spusese. Acesta este încă un lucru de care mi-am dat seama: când sunt povestite, toate întâmplările sunt exagerate, pentru că puțini pot să reziste acestei tentații mai ales atunci când exagerarea se face pe seama altora. Astfel, mulți preferă să repete lucruri dezagreabile în loc să le spună pe cele plăcute, deși deseori în momente de furie se spun lucruri fără judecată. Se spune că românilor le place foarte mult acest obicei, care este înnobilit dându-i-se numele de intrigă, dar nu am simțit niciodată că o făceau din răutate, cât din plăcerea de a-și lăsa imaginația în voia ei și din distracția de a vedea rezultatele. Eu nu împart bucuria lor în privința unor astfel de practici, probabil și din cauză că poziția mea m-a făcut victima lor de multe ori, și am învățat că exagerările de acest fel pot fi oprite aducându-i pe oameni la realitate cât se poate de rapid. Atunci ei încetează zâmbind cu toate poveștile și până la urmă reiese că totul a fost un foc de paie — deși câteodată te poți arde cu acesta!

Mareșalul și doamna Antonescu au acceptat explicația mea, ceea ce m-a ușurat foarte mult și mi-am dat seama, în timp ce vorbeam, că voiau să își mențină părerea bună

despre mine mai degrabă decât să și-o strice — ceea ce, din nefericire, nu se întâmpla întotdeauna și cu alții. Am vorbit și despre situația generală din România. Antonescu era în mod evident neliniștit și nemulțumit, dar încă mai credea în mașina de război germană.

— Știu, mi-a spus el, că mulți cred că mă voi întoarce și că voi capitula în fața Aliatilor; dar dacă asta se va întâmpla doar din voia mea, atunci aș fi un trădător față de cuvântul dat țării mele. Pe deasupra, Germania este încă puternică și ne-ar putea strivi într-o zi. Dar în primul rând mâna mea nu va semna niciodată vreun document care să le permită trupelor rusești să intre pe pământul României. Am văzut în ultimul război ce înseamnă să ne fie prieteni! Ce s-ar întâmpla dacă ar veni aici ca inamici victorioși? Întotdeauna au vrut să ne anexeze, și au fost împiedicați numai din cauză că turcii au ajuns aici înaintea lor.

Care ar fi fost rezultatul dacă Antonescu ar fi procedat în alt fel? Ce s-ar fi întâmplat cu țara noastră dacă el ar fi acceptat planul de a se înțelege cu Aliții în loc să se opună acestui plan până când a fost arestat de către propriul său popor și predat comuniștilor? Dacă acest soldat puternic și realist ar fi fost lăsat să atragă atenția și să protesteze împotriva tratamentului pe care a prevăzut că îl va primi România de la ruși, ar fi fost vreo diferență?. Cine știe! Presupunerile acestea care încep cu „dacă” m-au fascinat întotdeauna, dar nu putem decât să speculăm în legătură cu ele. În orice caz, această vizită a pus, pentru moment, capăt necazurilor mele. Și am simțit că pot să mă întorc din nou la Brașov să lucrez.

Ileana 1951

PAISPREZECE

O dată ajunsă în Brașov, am găsit acolo un ordin de înființare a spitalului Crucii Roșii. În România aceste spitale erau considerate ca ținând de armată, care le trimitea doctorii, ordonanțele și restul personalului cu excepția surorilor medicale, care erau de la Crucea Roșie. Lenjeria, paturile, echipamentul general aparțineau de asemenea Crucii Roșii, iar rezervele de medicamente veneau din ambele surse. Organizația Crucii Roșii din București a trimis două surori medicale excelente care să organizeze și să înceapă lucrul la acest spital — surori care aveau, amândouă, experiență considerabilă în spitale. Cea mai în vârstă, doamna Simona Cantacuzino Pașcanu, era o persoană blândă și fermecătoare, dar cu multă energie și timp de doi ani ea a îngrijit cazurile incurabile. Urma ca ea să fie soră-șefă în timp ce infirmiera subordonată ei era chiar sora ei, doamna Nadeja Șuțu, o tânără întreprinzătoare și vioaie care se deplasase împreună cu o unitate de teren până la Rostov-pe-Don, la aproximativ trei sute de kilometri depărtare de frontiera româno-rusă.

M-am înțeles perfect cu ele de la început și am lucrat împreună în bună armonie, și în zile bune, și în zile rele. Mărturisesc că am fost oarecum îngrijorată gândindu-mă la femeile care urmau să conducă spitalul. Când ai de-a face cu urmările oribile ale războiului ar putea părea că problemele de întâietate sau de protocol sunt lucruri neserioase, la care nu merită să te gândești, dar unele mici stângăcii în relațiile de fiecare zi cu cei din jur pot deveni de multe ori mai stânjenitoare decât ar trebui, atunci când toată lumea lucrează în tensiune nervoasă. Știam foarte bine că era posibil să apară incidente jenante. Ofițerii cu grade mari și persoanele oficiale din guvern vizitau deseori spitalele, cu ocazia diverselor inspecții. Chiar dacă, așa cum fusese voia Sittei și a lui Mihai, am intrat în cadrul personalului ca simplă soră medicală, pentru persoanele care ne vizitau eram tot fiica regelui Ferdinand și a reginei Maria, și mătușa regelui care domnea. Ei ar fi considerat că este împotriva practicilor politeții și a etichetei dacă nu mă tratau pe măsura rangului meu. Din fericire, Simona și sora ei aveau destulă experiență în societate și simțul umorului suficient de dezvoltat cât să poată aprecia astfel de situații pe măsură. Lucruri minore cum ar fi cine primește pe cine, cine este prezentat cui sau cine intră prima pe ușă erau tratate într-o asemenea manieră încât administrarea spitalului nu era tulburată în nici un fel.

Cele două surori făceau față bombardamentelor și ocupației rusești cu aceeași armonie și cu optimismul cu care rezolvau problemele care apăreau zilnic într-o asemenea situație — în care trebuiau să pună pe picioare un spital. Bineînțeles că era nevoie și de curaj pentru a trece de multe probleme, dar cu un curaj deprimat sau venind de la o persoană cu proastă dispoziție nu ajungi niciodată prea departe, și fiecare din noi avusese parte să lucreze cu martiri care îți arătau tot timpul cât de măreață este devoțiunea lor! Îmi dădeam seama că este un noroc faptul că spitalul era organizat sub o astfel de conducere.

Primul și cel mai important lucru era să găsim o clădire potrivită pentru cele trei sute cincizeci de paturi ale noastre. Generalul Tătăranu și primarul erau gata să ne dea tot

ajutorul de care aveam nevoie, dar nu dispuneau de nici o putere în privința unei clădiri care ne convenea, și anume un liceu ce aparținea Bisericii. Era o clădire frumoasă și modernă, din cărămidă roșie, al cărei nume venea de la unul din cei mai cunoscuți prelați ai Bisericii ortodoxe transilvănene, mitropolitul Șaguna, care fusese capul Bisericii în această provincie pe la 1860. Ca să obținem clădirea pentru spital ne trebuia permisiunea mitropolitului, care locuia la Sibiu. Până acolo era un drum doar de o oră sau o oră și jumătate cu mașina de la Brașov, și am cerut imediat permisiunea să mă duc în audiență la el, pentru că eram vechi prieteni. Acest conducător al Bisericii noastre fusese unul din cei mai de seamă luptători din Transilvania pentru eliberarea de sub stăpânirea ungurilor. Pentru că era un administrator priceput și un bun organizator, Biserica din Transilvania a făcut mari progrese după toți acei ani lungi de represiune. În timpul anilor mei la Y.M.C.A. am ajuns de multe ori în contact cu el. De fapt chiar sub sponsorizarea sa a fost ținută la Sibiu prima adunare Y.M.C.A. în 1924, ocazie cu care am vorbit în public pentru prima dată, la cincisprezece ani. Astfel, nu mi-a fost prea greu să discut cu el și să-i explic pentru ce ne trebuia clădirea liceului, și m-am întors la Brașov cu permisiunea pe care ne-o doream. Cunoscându-i devoțiunea față de cauza libertății, nu pot să nu mă mir și astăzi cum de a ajuns el până la urmă să coopereze cu rușii, după cum am auzit că s-a întâmplat.

Acum munca mea intrase într-un ritm regulat, deși tot mai speram că mă pot întoarce în Austria măcar pentru câteva săptămâni.

Între timp îmi petreceam trei dimineți în fiecare săptămână la cursurile de infirmiere de la spitalul militar, și patru zile pe săptămână la cantina de la gară. După-amiezile mi le petreceam ajutând la organizarea spitalului Crucii Roșii și, deseori, seara mă întorceam la cantină să-i mai dau o mână de ajutor doamnei Podgoreanu.

Încă mai aveam parte de priveliști teribile. Erau zile în care simțeam că ceea ce vedeam era prea mult pentru mine. Simt încă și acum că dintre toate nenorocirile războiului,

cele ale refugiaților erau cel mai rău lucru ce se poate întâmpla cuiva. Bombardamentele sunt distrugătoare, teribile, dar sunt cataclisme care se termină, care te lasă ori viu, ori mort. Știi pe unde ești, ca să zic așa. Dar refugiații par că sunt într-o mizerie neîntreruptă pentru care nu există nici un sfârșit, fie el fericit sau trist.

Așa s-au scurs lunile martie și aprilie. Urma Paștele catolic și mi-am luat o zi liberă să merg la Bran să particip la slujbă cu toți copiii mei. Apoi primăvara s-a mai dezmoțit puțin, cu toate speranțele ei de reîntoarcere la viață. Postul ortodocșilor a ajuns și el la capăt și Paștele ortodox, care trebuie să fie după Paștele evreiesc. M-am mai întors o dată la Bran, să fiu împreună cu copiii la slujbă.

În Biserica ortodoxă românească sărbătorim Învierea sâmbătă, la miezul nopții. La început se intra în biserica încă slab luminată, unde se citesc rugăciuni cu voce cântată, scăzută, monotonă. Biserica este încă în doliul din Vinerea Mare, zi în care se face chiar o slujbă de înmormântare în amintirea morții Mântuitorului. La miezul nopții de sâmbătă și totodată începutul zilei de duminică, ușile sunt deschise larg iar preotul care oficiază ceremonia iese afară în veșminte aurii, ducând cu el o lumânare aprinsă, și spune:
— Veniți de luați lumină!

Credincioșii au fiecare câte o lumânare pe care și-o aprind de la a lui și îl urmează afară din biserică, unde slujba continuă. La cuvintele „Hristos a înviat!” corul izbucnește într-un cântec triumfător și toți credincioșii, altăturându-se cântărilor corului, intră din nou în biserica acum împodobită și plină de lumină și de flori, în care nu se mai vede nici un semn de doliu. Acolo are loc liturghia. Oriunde ar avea loc, într-o catedrală mare și cu toată pompa caracteristică unor astfel de ceremonii, sau într-un altar micuț, dintr-un sat, slujba este întotdeauna frumoasă și emoționantă. Atunci, din cauza războiului și a necesității de camuflaj, slujbele fuseseră amânate peste tot până dimineața devreme. La ivirea primilor zori ne-am adunat în bisericuța noastră modestă dar frumoasă de la Bran, și slujba de atunci mi-a rămas întipărită în minte pentru totdeauna. Era ceva nepământesc în semiobscuritatea aceea; ceva care ne făcea

să ne simțim mai aproape de femeile care merseseră la mormânt jelind, pentru ca jalea să le fie preschimbată în bucurie în acea primă dimineață de Paști.

Încă mai aveam în mine acest sentiment de pace și frumusețe când, ceva mai târziu, în aceeași dimineață, am lăsat copiii la Bran și am plecat să sărbătoresc Duminica Paștelui împreună cu bolnavii și răniții de la spitalul militar din Brașov. Era 16 aprilie, una din zilele acelea splendide de primăvară, în care o promisiune minunată că totul se va acoperi de verdeată pare că plutește peste păduri și câmpii. Aerul era limpede ca cristalul și soarele strălucea cald pe cerul de un albastru intens. Lăsasem acum deoparte uniforma de infirmieră și eram îmbrăcată în costumul popular românesc: fusta cu catrință, brâul alb și o ie albă, brodată, cu mâneci lungi. Pe cap aveam marama lungă, purtată doar de femeile căsătorite. Portul românesc, m-am gândit eu, i-ar face și pe soldați să simtă că era zi de sărbătoare.

Generalul Tătăranu și celelalte persoane oficiale mi s-au alăturat în holul cel mare al spitalului, în care fuseseră așezate cadourile, ouăle de Paști, cozonacul și vinul. Preotul militar a citit rugăciunile de sfințire, înconjurat de pacienții care puteau să se ridice din pat. Era o atmosfera de dragoste frățească și pace care triumfa asupra micilor necazuri și iritări ale celor care sunt răniți sau obosiți și trebuie să trăiască împreună zi de zi și noapte de noapte.

Odată serviciul terminat, am plecat să le duc și celor care nu se puteau deplasa ouă și daruri. Chiar în acest moment ajutorul generalului a venit să-mi spună că spre Brașov se îndreptau avioane inamice. Au fost date imediat ordine rapide pentru evacuarea spre adăposturi a pacienților care se puteau mișca fără ajutor, dar, spre groaza mea, am aflat că adăpostul pentru pacienții care puteau fi deplasați numai pe târgi nu era încă gata și nu exista nici un alt adăpost pentru ei. Aceștia au fost aduși în holul central, care era considerat cel mai sigur loc din spital, iar eu m-am pregătit să rămân cu ei, dar generalul a refuzat să-mi dea permisiunea. Când am insistat, mi-a vorbit cu severitate:

— Trebuie oare să vă reamintesc, a spus el, că eu comand aici? Nu este momentul potrivit și nici nu este nevoie să vă

arătați curajul. Sunteți acum sub responsabilitatea mea și trebuie să fiți protejată. Mai țineți cont și că voi avea nevoie de ajutorul dumneavoastră când se termină totul.

Asta a părut să mă potolească, deși simțeam protestul acela lăuntric pe care îl ai întotdeauna când ți se retează un impuls spontan. Am ieșit în curte, ca să mă îndrept spre adăposturile din deal chiar în momentul în care primul val de avioane a trecut pe deasupra. Erau argintii și arătau frumos, proiectate, cum erau, pe cerul albastru, și pentru o clipă mi s-a părut că nu au nici o legătură cu războiul și distrugerile lui. Apoi, deodată, tot aerul s-a inundat de un zgomot înspăimântător și un fum înțepător ne-a înconjurat din toate părțile. Era ca și cum o mână uriașă și impersonală m-ar fi împins deodată cu fața la pământ. Am rămas împietrită și asurzită pentru o clipă, apoi am fost trezită de țipetele unei femei pe care am văzut-o alergând de pe deal, în jos, cu un copil în brațe, îndepărtându-se de adăpost. M-am ridicat în picioare clătinându-mă și am ajuns-o din urmă. Nu aveam deloc timp de ceartă, chiar și dacă ar fi putut să mă audă, așa că am ales o variantă mai ușoară ca să o opresc. I-am smuls copilul din brațe, m-am întors și am început să alerg în susul dealului, în timp ce ea mă urma, încă țipând. Am ajuns la adăposturi și am sărit într-un șanț chiar în momentul în care a început să cadă al doilea val de bombe. Când praful s-a mai așezat m-am trezit înconjurată de femei care plângeau și de fete înspăimântate. Am fost surprinsă când am constatat că nu îmi era deloc frică și am putut să spun Psalmul 91. Încetul cu încetul s-au calmat și s-a făcut liniște. Apoi, când am deschis ochii, mai că mi-am pierdut firea văzând cum, pe fiecare parte a mea, ele îmi luaseră marama și își acoperiseră cu el capetele ca și cum se apărau, ca și cum chiar ar fi fost copiii mei.

Nu îmi mai amintesc cât timp a trecut până când s-a terminat raidul: atâtea altele au mai fost de atunci! Îmi amintesc doar că atunci când totul s-a sfârșit, am mers mai întâi la gară, pe drumurile pline de gropi din cauza bombelor, căci știam că poate aveau mai multă nevoie de mine acolo decât la spital, unde se găsea destul personal bine

organizat. Am găsit gara cu zidurile încă în picioare, dar în rest complet ruinată. Liniile de tren erau și ele doar o masă de oțel îndoit, iar vagoanele distruse și arse erau împrăștiate peste tot. Din rezervoarele cu combustibil țâșneau limbi lungi de flăcări. Spre marea mea ușurare și bucurie am găsit-o acolo pe doamna Podgoreanu abordând cu mult calm grămezile de cenușă și resturi care ardeau încă. Întrucât, din fericire, dispensarul era încă întreg, deși fără ferestre, am putut să mă ocup de câțiva răniți chiar înainte să ajungă ambulanțele, folosindu-mă de ceea ce aveam într-o trusă de prim ajutor pe care o duceam cu mine întotdeauna.

De cum au ajuns ambulanțele și a început acțiunea de salvare a sosit și generalul Tătăranu ca să-mi spună că era nevoie de toți la spitalul militar. Cum ne-am mai dorit atunci ca spitalul să fie în stare de funcționare! M-am schimbat repede în uniformă și am plecat împreună cu el, ca să găsesc acolo o scenă într-adevăr îngrozitoare. Vaietele, gemetele de agonie și priveliștile imposibile în care nu puteai distinge bărbat de femeie, mort de viu erau suficiente cât să înspăimânte pe oricine; totuși, nevoia imperioasă, acel *trebuie* absolut cu care ne confruntam făcea chiar și cea mai mare oroare insignifiantă.

O singură dată mi s-a făcut cu adevărat groază. Unul din oameni, care nu părea rănit foarte tare, a început brusc să inspire foarte greu și chinuindu-se astfel a încercat să se dea jos de pe masă. Doctorul m-a chemat să ajut ca să-l poată ține și, când m-am aplecat, un jet de sânge a țâșnit deodată dintr-o rană mică din pieptul rănitului iar șuvoiul cald și lipicios mi-a sărit pe gât și apoi mi s-a împrăștiat pe piept. În momentul acela am pus repede podul palmei peste rană și am apăsat tare, dar una din arterele principale era perforată și eforturile mele erau în van. Atunci chiar mi s-au înmuiat genunchii, dar curând plânsetul unui copil care se afla chiar lângă mine m-a obligat să uit groaza provocată de sânge și să am grijă de el. Bietul micuț stătea întins, fără să fie rănit, pe o targă lângă mama lui moartă, desfigurată. L-am luat de acolo, simțindu-mă încă zăpăcită și cam pierdută, și l-am dus, temporar, în patul unui soldat bine-

voitor, unde a rămas până târziu în seara aceea, când i-am găsit un loc mai bun.

Așa am continuat să lucrăm toți cei care am fost în stare până când am făcut puțină ordine în haosul de acolo, dar între timp începuseră să fie aduși răniți din satele învecinate. Generalul a apărut din nou, obosit și tras la față de epuizare, să mă roage să-l însoțesc la alte spitale. Mi-a spus că într-unul din ele erau soldați aduși de pe front care nu erau grav răniți, dar aveau nervii zdruncinați. Aș putea cumva să mă spăl și să merg cu el să le dau darurile întârziate de Paști? Credea că o asemenea vizită neoficială i-ar calma și le-ar mai micșora suferințele pricinuite de starea lor de agitație psihică.

Pentru un moment, în timp ce mă uitam în ce hal arătam și mă gândeam la ce făcusem, ideea de a dăruia ouă de Paști și cozonac unor oameni care stăteau în paturi curate, nepătate de sânge, mi s-a părut aproape incredibilă, o adevărată nebunie. Oare în dimineața aceea fuseseră împărțite darurile de Paști în hol? Dar am găsit, ascultătoare, un șorț curat. Instalația de aprovizionare cu apă fusese avariata și rezerva de apă era atât de puțină încât am folosit doar atât cât era nevoie ca să mă spăl de sângele care se vedea, înainte să plec cu generalul să împărțim ouăle de Paști.

Acest sentiment de irealitate m-a stăpânit și în timpul celorlalte vizite pe care le-am făcut și doar după ce am terminat cu toate mi-am dat seama că nu mâncasem nimic de dimineață, de la micul dejun pe care-l luasem la Bran după slujba de Înviere. Am mâncat repede ceva și apoi am luat copilul de la soldatul la care îl lăsasem și l-am dus într-o casă de copii. După aceea am fost liberă să mă întorc la Bran și la familia mea, unde aveam să găsesc apă destulă ca să spăl sângele ce mi se închegase pe piele și pe haine.

În timp ce conduceam automobilul m-am gândit iar la orele incredibile care se scurseseră de când am trecut pe aceeași șosea în drumul meu spre Brașov, în dimineața respectivă. Bineînțeles, acesta nu era primul bombardament pe care-l trăisem. Pe când eram copil am trecut prin multe altele, în timpul primului război mondial, iar în cel de-al doilea am fost martoră la alte câteva zeci în Berlin. Totuși,

acelea fuseseră întotdeauna într-o altă parte a orașului decât cea în care mă aflam și până când nu ești în mijlocul lor nu îți poți da seama cât de teribile pot fi. Îmi amintesc cum, chiar eu, când am auzit o dată niște descrieri ale unui raid care nu fusese foarte aproape de mine, m-am gândit: la urma urmei, poate nu-i chiar așa de rău! Este trist faptul că rareori înțelegem durerea altora și rareori suntem cu adevărat mișcați de ceea ce nu ni se întâmplă nouă înșine. Până când nu vom trece peste asta într-un fel sau altul, sunt mici speranțele că lumea va deveni mai bună, căci, cu siguranță, nimeni nu poate să trăiască totul într-o viață de om. Cred că este mare nevoie să încercăm să înțelegem mai bine lucrurile rele pe care nu le-am trăit și astfel să învățăm să fim alături de ceilalți și să-i ajutăm.

La urma urmei, poate nu-i chiar așa de rău!

Este un gând liniștitor, dar numai în aparență. Undeva, în seara aceea, s-a găsit un comentator de radio care trebuie că avea în minte acel gând liniștitor, căci altfel nu ar fi descris niciodată un bombardament în felul în care a făcut-o. Am fost primită de familia mea, ușurați cu toții, și m-am spălat cum trebuie. Singură, în dormitor, mi-am dat seama că raidul aerian adusese printre noi în mod acut faptul, atât de regretat în România, că unele circumstanțe care ne depășeau făcuseră din Statele Unite inamicii noștri. Mi se părea tragic că, în familiile care se întorceau de la biserică în Duminica Paștelui, bombardierele americane semănaseră moarte sângeroasă și suferință. Lucrurile pe care le văzusem în ziua aceea mi-au apărut iar înaintea ochilor în timp ce mă rugam din toată inima să ne dea Domnul pace. Bineînțeles, m-am gândit, în America se roagă și ei să înceteze grozăviile astea, chiar dacă în casele și în bisericile lor familiile soldaților americani stau la adăpost de moartea care vine din cer. Și atunci Ștefan și Minola au dat buzna în camera mea, palizi și îngroziți. Văzuseră deja destule ca să-și poată imagina cam cum arăta Brașovul după o asemenea zi de Paști și ascultaseră la radioul, pe unde scurte, comentariile despre știrile zilei. Vocea comentatorului ajunsese la ei, clară și voioasă, aproape veselă:

„Orașul Brașov, din România, și-a primit astăzi ouăle de Paști!”

CINCISPREZECE

Satul Bran este situat în valea îngustă a râului Turcu. Acolo unde râul face o curbă se află un promontoriu stâncos, iar pe acest promontoriu Cavalerii Teutoni au construit în secolul al XII-lea un castel care să apere platoul cel înalt și fertil, Țara Bârsei, împotriva invadatorilor dinspre est. Ei au făcut castelul de la Bran din piatră și cărămidă și l-au proiectat în funcție de forma stâncii pe care se sprijină. În unele locuri pereții dinspre bază sunt groși de doi metri, dar înspre vârful castelului grosimea descrește până la un metru și apoi la jumătate de metru.

În zidurile castelului sunt trei feluri de ambrazuri. La nivelurile mai joase se află unele care încep în partea interioară a zidului ca niște ferestre suficient de mari cât să poată sta un om în picioare în ele, dar spre mijloc se îngustează, transformându-se în niște fante înguste doar cât să se poată trage prin ele cu arcul; apoi mai sunt niște ambrazuri în formă ovală, lângă podea, care pot fi închise cu butuci mari de stejar care se învârt pe un pivot central astfel încât atunci când „ferestra” este „deschisă” butucul iese în încăpere și

în același timp și pe dinafară în zidul castelului. Pe nivelurile mai înalte ale castelului, acolo unde nu putea să ajungă nici un fel de proiectil, se află ferestre de mărime normală, dar toate sunt săpate în ziduri atât de groase încât au fost construite pervazuri nu numai în partea de jos, ci și pe părțile laterale ale ferestrei. Pe lângă aceste deschizături mai sunt două și în încăperea din turn, care seamănă perfect cu niște „hote” mari, ca cele care se pun câteodată deasupra mașinilor de gătit în bucătărie. Acestea sunt construite în zid la o înălțime convenabilă, astfel încât apărătorii castelului să poată rămâne adăpostiți comod în încăpere, în timp ce prin această „hotă” de lemn care formează un fel de golfuleț deschis la capăt se poate turna plumb topit, ulei încins și alte asemenea ciudățenii în capul asediatorilor care forțează porțile.

Întrucât castelul nu a fost construit în primul rând pentru a fi confortabil, ci pentru apărare, camerelor nu li s-a acordat prea multă atenție în privința formei. Acestea sunt plasate în funcție de stâncă, așa încât șerpuiesc în jos și în sus la niveluri diferite, legate prin trepte, prin coridoare lungi, prin arcuiri și balcoane, și deseori prin scări neregulate, unele construite chiar în ziduri. Într-o parte a castelului se află un zid gros care împrejmuiește o curte interioară în care mama a plantat o grădiniță minunată, peste care nimești pe neașteptate. Turnurile sunt construite acolo unde chiar stânca este mai înaltă, și priveliștile sunt splendide. Pe de o parte se vede valea râului Turcu și destul de mult din sat, iar în cealaltă parte podișul Țara Bârsei, cu drumul lui lung și prăfuit care duce spre Brașov, și, departe de tot, spre orizont, se profilează Carpații Orientali. Îmi plăcea să stau la una din ferestrele din turn, privind la norii de praf de pe șosea ce anunțau apropierea vreunui oaspete așteptat la castel și mă simțeam ca sora Anne din povestea lui Barbă Albastră când îi vedea venind pe frații ei. Uneori, când eram mică, în timp ce o așteptam pe mama, mă încânta foarte mult faptul că în norul care anunța sosirea ei se produceau din când în când scânteieri bruște. Erau raze de soare care atingeau metalul strălucitor de pe capota Rolls-Royce-ului cu design special, care îi plăcea atât de mult.

Orașul Brașov a făcut cadou mamei mele castelul Bran după primul război mondial. Ea a fost foarte bucuroasă să-l restaureze și în mâinile ei s-a transformat într-un castel încântător, ca în povești, plin de flori, așezat pe locul în care „se întâlnesc cele patru vânturi”. Pentru că și eu îl iubeam tot așa de mult ca ea, mi l-a lăsat prin testament, și întotdeauna castelul a avut pentru mine o importanță deosebită, care nu avea nimic de-a face cu zilele pe care le puteam efectiv petrece acolo. De fapt, din cauza greutăților pe care le aveam cu încălzirea și cu apa, care iarna îngheța, îl consideram bun de locuit numai în timpul celor patru luni de vară. A trebuit să vină ocupația rusească să ne dăm seama că de fapt putem locui acolo în tot timpul anului — mai ales dacă viața ne este în pericol altundeva; dar povestea aceasta vine mai târziu.

În primăvara anului 1944, pentru că vremea era încă rece, i-am dus pe copiii mai mici într-o clădire plăcută, la picioarele dealului pe care se înălța castelul. Această clădire adăpostise la vremea ei vama, pentru că Branul se găsea pe fosta frontieră dintre România și Transilvania. Erau de fapt două case cu etaj, unite printr-o pasarelă largă, pe care noi o foloseam ca sufragerie. Pereții erau groși, tavanul jos, iar podelele erau făcute din scânduri late și închise la culoare. Tot interiorul era vopsit în alb, ca mai toate casele românești. La ferestre erau ghivece cu condurul doamnei și în general era un loc foarte agreabil pentru ceea ce credeam noi atunci că va fi doar o locuință temporară.

La fiecare capăt, această casă cu două corpuri se continua cu ziduri înalte. La un capăt acestea formau o curte ca de fermă, în care țineam niște pui, găște și animalele copiilor — iepuri, inclusiv un iepure alb de Angora, miei, o pisicuță roșcată de Angora și un pui de cerb orfan. La celălalt capăt, între zidurile înalte, erau adăpostite un garaj și camera de gardă, căci, cum se obișnuiește la orice reședință regală, aveam o mică gardă cu noi întotdeauna și câte o santineală la fiecare poartă. Pe vremea mamei mele toată clădirea aceasta fusese cartierul general pentru cei cu care lucra — aghiotantul, secretarul, ofițerul de poștă — și care mergeau cu ea peste tot. De asemenea erau aranjate în ea

camere de oaspeți pentru cei care nu îi erau prieteni intimi, dar căroră dorea să le ofere o vacanță la munte, în aer proaspăt. Acum, deși încă nu ne dădeam seama, urma să devină casa noastră pentru următorii aproape patru ani, cu excepția unor scurte perioade în timpul verii, când ne puteam permite să locuim la castel.

După săptămâna pe care mi-o petrecusem în mai în Austria — pe care deja am descris-o (atunci nu știam că urma să fie ultima pe care o petreceam la Sonnberg) — spitalul Crucii Roșii din Brașov a trebuit să fie terminat foarte repede. Am fost nevoită să renunț aproape de tot la munca la cantină și m-am mai dus pe acolo doar în cazuri de urgență, dar colaborarea mea cu doamna Podgoreanu a continuat neîntreruptă tot timpul cât am mai stat în România. De multe ori avea cazuri venite cu trenul care necesitau spitalizare și atunci puteam să o ajut, iar eu, la rândul meu, aveam deseori nevoie de sfatul său în privința problemelor mele. În timpul celui de-al doilea bombardament asupra Brașovului, în 6 mai, atâtea stricăciuni au fost făcute încât spitalul militar nu a mai putut fi folosit. A trebuit să luăm un număr suplimentar de cazuri la spitalul Crucii Roșii, chiar dacă nu era deschis oficial și încă nu aveam suficiente provizii. Oricum, în 10 Mai — ziua noastră națională, care este ca și 4 Iulie la voi — spitalul a fost deschis oficial cu slujba tradițională de sfințire și toate ceremoniile de rigoare, și i s-a desemnat codul „Z.I. 161” („Z.I.” arată că se găsea în „zona interioară” iar numărul arăta că era la o sută șaiszeci și unulea spital de urgențe înființat. Spitalele de campanie care erau înființate în spatele liniilor și concepute să fie cât mai mobile cu puțință erau numite doar cu numere.) Autoritățile locale, atât militare cât și civile, au luat parte la deschidere și totul a mers bine, iar noi am fost cu adevărat mândri de eforturile noastre comune. Bucuria tuturor cu această ocazie a fost și mai mare datorită faptului că mama regelui a asistat la deschidere și apoi a făcut o inspecție și a vorbit personal cu fiecare pacient. A fost de acord și să meargă împreună cu mine la cantina de la gară, ceea ce le-a făcut o mare și binemerită plăcere celor care lucrau acolo.

Ziua de 21 mai, ziua mea onomastică și cea de a noua aniversare a zilei de naștere a Alexandrei, ne-a adus o altă experiență. Ne sărbătoream ziua în familie, la Bran, când am aflat ca se îndrepta spre Brașov un transport de două sute de soldați răniți, venind direct de pe front, și era nevoie de toată lumea acolo. Am pornit cu mașina în viteză spre spital, nerăbdătoare nu numai să ajut, ci și să învăț cum trebuia să se acționeze în astfel de situații. Simona Cantacuzino, sora-șefă despre care v-am vorbit deja, a fost și de data aceasta o organizatoare excelentă. Ea nu numai că a pus totul în ordine în mod eficient, ci ne-a și instruit rapid și cu îndemânare, în timp ce lucram, întrucât foarte puțini din personalul spitalului avuseseră parte de asemenea experiență.

Răniții au fost la început lăsați în seama unui ofițer, care le-a luat actele și le-a înregistrat. Apoi li s-au luat hainele și s-au pus numere pe ele. Toate obiectele lor personale au fost puse în saci diferiți, pe care s-au lipit aceleași numere ca și pe haine. În grupuri, oamenii au fost duși spre încăperile spațioase cu dușuri aflate chiar sub fostul liceu, care era acum cel mai mare sediu al nostru și acolo au fost spălați, bărbieriți și dezinfectați. Era o treabă mizerabilă, pe care o făceam în condiții de umezeală. Trebuia să avem mare grijă cu rănilor lor, pe care le protejam cu mătase înmuiată în ulei, bucăți de plastic și orice alt material impermeabil pe care îl aveam acolo. Unii trebuiau să fie cărați, alții puteau să stea în picioare, dar puțini erau cei care se puteau spăla singuri. Mirosul de la apa fierbinte cu săpun, aburii, mizeria de pe oameni și de pe rănilor pline cu puroi au impregnat curând aerul până l-au făcut aproape irespirabil. Ne-am udat și noi până la piele. Bonetele noastre apretate s-au înmuiat și s-au lăsat în jos, spatele ne durea, picioarele ni se umflaseră, iar oamenii încă veneau, dezbrăcați, murdari și necăjiți. Era o satisfacție de nedescris să-i putem trimite curați, îmbrăcați în halate, întâi la dispensar, pentru a fi bandajați și a li se administra tratamente, și în cele din urmă în pat, unde li se dădea de mâncare. Aceasta a fost prima, dar în nici un caz ultima mea experiență de „deparazitare”.

În afara unor astfel de întâmplări ieșite din ritmul obișnuit, la spital s-a stabilit o anumită rutină, iar bandajările, operațiile și tratamentele continuau. Eu lucram în saloane, căci, în ciuda experiențelor pe care le adunasem cu fiecare bombardament, tot nu puteam îndura să văd sângele în timpul operațiilor. Mi-a luat mult timp să trec peste senzațiile neplăcute provocate de vederea sângelui, și vă asigur că în 1944 nimeni nu m-ar fi putut convinge că mai târziu, în situații de urgență, voi asista chiar la intervenții chirurgicale. Totuși, nu simțeam că mă sustrag de la ceva rămânând în saloane, căci acolo era cea mai mare nevoie de noi pe vremea aceea. Ca infirmieră în saloane, munca este foarte puțin romantică și foarte solicitantă deoarece aveam mult de a face cu ligheane și oale de noapte, cu nesfârșite drumuri încoace și-n-colo și cu dureri chinuitoare de spate, căci trebuia să mă aplec, să mă ridic și să stau încordată, aproape tot timpul. O asemenea muncă nu le mulțumea pe acele membre din grupul de voluntare, care se imaginaseră în posturi de îngerași îngrijitori albi plutind printre pături de eroi și împărțind flori și zâmbete unor oameni care, în mod miraculos, nu vomitau niciodată în ligheane și nu cereau niciodată oale de noapte — când de fapt unii câteodată nu reușeau nici măcar să strige să i se aducă vreuna din acestea la timp. Aceste femei erau mult mai mulțumite să poată lucra în dispensar sau în sala de operații, unde era mai puțină monotonie și uniformele rămâneau curate mai mult timp.

Nu vreau în nici un caz să minimalizez aici meritele acelor voluntare care au dat din timpul lor cu generozitate, dar mărturisesc că am anumite rezerve față de femeile care nu acceptau să facă vreo muncă umilă. Pentru că se gândeau că o „doamnă” este deasupra unei „surori ordinare”. Nici un spital, fie el militar sau civil, nu poate să funcționeze fără o mare cantitate de muncă pe care o găsim, în sine, foarte dezagreabilă și care poate fi făcută cu mulțumire doar dacă cel care o face privește cu seriozitate nu numai ceea ce se găsește chiar sub nasul său, ci și scopul pentru care lucrează — ușurarea suferințelor și vindecarea oamenilor. *Adevăratele* noastre „doamne” acceptau sarcinile așa

cum veneau, și în această adevărată aristocrație se găseau femei din multe clase sociale. Îmi amintesc de o fată care vindea bilete într-un cinematograful ca să-și câștige existența și care își petrecea tot timpul liber ajutând bucuroasă cele mai dezagreabile munci, chiar și cea mai grea, și anume căratul bolnavilor cu targa în pivnițe în timpul bombardamentelor.

Era minunat să lucrezi cu cele două surori care conduceau spitalul. Erau foarte eficiente, iar medicul-șef de la noi, doctorul Dogariu, era un om priceput și cu care ne înțelegeam bine. Cea mai mare problemă a noastră continua să rămână cea a alarmelor și a bombardamentelor, întrucât nu aveam nici un adăpost sigur și existau întotdeauna pacienți care nu puteau fi mutați. Pe aceștia îi puseserăm împreună într-un singur salon și rămâneam cu rândul împreună cu ei până trecea pericolul. Aceasta era o experiență foarte stresantă, pentru că nu aveam nimic de făcut decât să așteptăm. Și când bombele cădeau aproape de noi, și când nu cădeau, oamenii neajutorați îndurau cu mare greutate aceste ore. Nu vă pot descrie însă cât haz făceau; cum încercau să facă să treacă timpul cu glume sau spunând povești de pe front sau întâmplări de acasă sau din copilărie. Doar fețele lor trase și privirile înspăimântate care le scăpau din ochi din când în când mai trădau frica ce se afla în inimile tuturor. Noi, infirmierele, eram foarte mândre de faptul că, spre deosebire de bărbați, femeile care lucrau în spital preferau să fie de serviciu la „așteptarea afară” dar acești domni ne asigurau că prudența este o parte mai importantă a curajului. Membrii personalului medical de asemenea își asumau cu mândrie că este de *datoria* lor să se adăpostească, altfel ce ne-am face dacă la terminarea alarmei nu mai era nimeni să aibă grijă de răni! Desigur, acesta era un fel de a privi problema, dar această filozofie nu le-a fost de prea mare folos atunci când, într-o zi, a venit o inspecție în timpul unui raid aerian, și generalul care o conducea nu a găsit absolut nici un bărbat la post, nicăieri.

Alarmele și raidurile aeriene veneau atât de des încât până la urmă am primit ordin să pregătim într-o localitate mai adăpostită o anexă pentru spital, unde măcar o parte

din cei mai grav răniți puteau să fie mutați în convalescență. Astfel că iar ne-am apucat să căutăm încolo și încoace un loc bun, dar toate clădirile mari fuseseră de mult rechi-zitionate de alte instituții. Fie că le foloseau, fie că nu, „posesorii” unor asemenea locuri nu erau deloc doritori să le cedeze, și, în plus, deseori aceștia erau atât de răi când auzeau cerința noastră încât m-am înfuriat de-a binelea de vreo două ori. Atunci când ni s-a refuzat un spital de la țară care rămăsese aproape gol, îmi amintesc ce i-am spus doctorului:

— Bănuiesc că așteptați să vină rușii ca să vă învețe să-i apreciați cum trebuie pe ostașii români!

Și acum mă simt groaznic când mă gândesc câtă dreptate am avut.

Încă o dată am văzut că fiecare drum care aparent se înfundă poate să ducă de fapt spre noi posibilități, căci cu ocazia aceea m-am gândit cu disperare că dacă nimeni nu vrea să ne dea ajutor, o să mă descurc eu! O să-mi construiesc propriul meu spital!

Aveam la Bran o bucată de pământ care se potrivea, dar fusese cedată altora pentru a cultiva pe ea cartofi. Totuși, am început să mă gândesc la tot felul de soluții pentru îndeplinirea acestui proiect, care la început părea nebunesc, dar în același timp nu mi-am încetat căutările pentru un spațiu convenabil care să poată fi folosit imediat. Deodată mi-a venit în minte preotul ortodox de la Poarta Bran, un cartier din Bran care era așezat într-o mică strâmtoare ce se deschidea din valea principală. Mai demult îmi oferise să folosesc pentru refugiați clădirea unei școli care aparținea de biserica din sat, dar atunci nu avusesem nevoie de ea. Acum, când am ajuns la el, a fost de acord imediat să o folosim ca anexă pentru spital.

Clădirea nu era prea înaltă, dar putea adăposti aproape patruzeci de răniți. Era în formă de L, cu un singur etaj și zugrăvită în alb. Într-o parte a ei izvora un pârâiaș și în partea cealaltă se găsea frumoasa bisericuță din sat, în timp ce în fundal se zăreau Bucegii, unul din cele mai mândre și ruri de munți din Carpați. Munții aceștia parcă ne apărau, înălțându-se la mai mult de 2 400 de metri, ca o promisiune

și amintire de pace eternă. Deseori, când mă uitam în sus spre ei, simțeau cât de mici și neînsemnate erau în fața eternității necazurile noastre, oricât de mari mi se păreau mie pe vremea aceea. Mereu îmi găseam liniștea privindu-i îndelung, căci pentru mine zâmbetul lui Dumnezeu se vede în munți și în mare, și mi-am dat seama că aici era un loc minunat pentru bolnavii înspăimântați și suferinzi.

S-a întâmplat ca printre refugiații din Moldova să se găsească și o prietenă de-a mea cu copiii ei. Întrucât tatăl său fusese medicul Curții și prieten cu tatăl meu, iar noi două ne-am născut la o diferență de doar douăsprezece zile, eram prietene de când ne știam. I s-a spus întotdeauna Noelle din cauză că ziua ei era de Crăciun. Puținele lucruri pe care putuse să le ia cu ea din frumoasa ei casă stătuseră într-unul din vagoanele de marfă de la gară în timpul primului bombardament, din Duminica Paștelui. Din fericire vagonul nu fusese lovit, așa că a putut să-și reorganizeze gospodăria, împreună cu copiii, într-o căsuță cu grădină, care îmi aparținea. Întrucât știam cât de pricepută și activă fusese ea întotdeauna pe domeniile ei și câtă grijă manifesta față de țărani și de copiii lor, am rugat-o să ia în seama ei organizarea anexei pentru spitalul nostru.

Poate ar fi interesant să știți că mai târziu, ca să o ajut pe Noelle și pe soțul ei să-și facă o viață nouă după ce pierduseră totul în război, le-am „vândut” — la cel mai mic preț la care putea avea valoare un act original — o bucată de pământ. În realitate, nu am luat un ban de la ei. Punând la un loc tot ce aveau și cu niște eforturi incredibile, au construit acolo o casă în care puteau locui și de asemenea puteau să primească turiști în pensiune în timpul verii și să organizeze o școală de schi iarna. Prin alții am aflat că în 1948, după ce am fost forțată să părăsesc România, comuniștii au dat o nouă lege în interesul lor în care se decreta că orice contract făcut de vreun membru al familiei regale în ultimii zece ani nu era valabil. Noelle a fost printre cei care au suferit de pe urma acestei legi. Casa ei a fost confiscată, fără să i se ofere vreo compensație, și așa a fost încă o dată lipsită de tot. Unul din cele mai teribile lucruri este să

descoperi că prietenia ta este un pericol pentru cei pe care-i iubești.

Pentru ca să ajute la spital în situații de urgență, Noelle a găsit printre ceilalți refugiați de la Bran femei care doreau și puteau să dea ajutor, inclusiv două surori medicale calificate; iar „personalul” pe care l-a adunat ea s-a dovedit a fi excelent. Ele au început cu o curățenie serioasă și au văruit din nou pereții fostei școli, făcând totul singure și lucrând ore îndelungate pentru a termina treaba cât mai repede posibil. Am adunat paturi, saltele și instrumente de gătit care ne-au putut fi date de la spitalul cel mare sau ne-au fost donate și, într-un răstimp uimitor de scurt, am fost gata să ne mutăm acolo.

Și mutatul s-a dovedit a fi o adevărată performanță, întrucât dificultățile legate de transport erau destul de mari. Nu aveam o ambulanță a noastră, și până am reușit să fac rost de un mijloc de transport pentru toți cei patruzeci de răniți ai noștri i-am epuizat pe operatorii de la telefoane și am sâcâit o mulțime de alți oameni. România nu era în criză de benzină, deși aceasta era raționalizată, dar piesele de schimb pentru automobile și cauciucurile erau limitate. Nimeni nu voia să facă drumul de optzeci de kilometri dus-întors dacă putea să îl evite cumva. Câteva persoane din Brașov chiar au sugerat că alesesem Branul ca să înființez o anexă pentru spital numai pentru că doream să fiu mai aproape de casă, dar pe aceștia i-am rugat numaidecât să găsească chiar ei un loc unde ne puteam muta în Brașov. Cum era de așteptat, nu au reușit. Atitudinea lor era de fapt doar o reflectare a încordării nervoase deosebite sub care trăiesc oamenii atunci când comunitatea lor este mereu ținta bombardamentelor, dar nu aș vrea să credeți că ceea ce făceam noi era simplu sau ușor, sau că lucrurile se rezolvau tot atât de repede precum citiți despre toate acestea. Am ajuns la concluzia că nimic important nu se poate îndeplini fără un efort considerabil, și transportarea celor patruzeci de răniți nu făcea excepție. Până la urmă a trebuit să mă duc la București și să cer să fie folosită chiar ambulanța particulară a reginei, ca să poată fi instalați soldații noștri în noul sediu.

Întrucât nu aveam decât două ordonanțe, care, din păcate, nu au ajuns decât după ce mulți dintre răniți fuseseră deja aduși, a trebuit să cărăm multe din tărgi noi singure. Țăranii, încurajați de bunul preot, ne-au adus provizii de ouă proaspete, legume și fructe și au făcut camerele de spital să arate mai vesele cu gălbenele din grădinile de pe lângă casele lor. Era un început excelent și de bun augur, iar mica anexă ne-a menținut sentimentul acela că eram la adăpost și în siguranță chiar și în cele mai teribile perioade. Totuși, era prea mică și foarte primitiv aranjată; de exemplu, toată apa trebuia să fie cărată cu gălețile. Pacienții puteau fi aduși aici doar după ce erau operați, întrucât nu existau condiții pentru chirurgie, așa că în Brașov a rămas „salonul terorii” în timpul bombardamentelor, chiar dacă erau mai puțini cei care trebuiau să aștepte sfârșitul lor acolo.

Faptul că îmi dădeam seama cât de multe ne mai trebuiau a făcut să crească și mai mult dorința mea de a construi un spital, și m-am dus iar cu gândul către bucata mea de pământ plantată cu cartofi. Puteam eventual să-i despăgubesc pe oamenii care plantaseră cartofii, dar când m-am gândit la o clădire — și deodată mi-au venit în cap barăcile de lemn care puteau fi demontate și vândute de către armată. Am început să mă interesez și în cele din urmă am descoperit una care putea fi cumpărată, dar nu aveam destui bani. O parte din proprietățile mele de pe care aveam cel mai mare venit se găsea în zona din România care fusese luată de ruși, iar alte proprietăți fuseseră serios afectate de război. Întrucât nici pierderile din Austria nu știam cât de mari vor fi, îmi dădeam deja seama că în viitor nu puteam conta decât pe o foarte mică parte din fostul meu venit. Am scos la iveală o brățară pe care mă gândeam să o vând ca să pornesc fondul de care aveam nevoie, dar aici a apărut în scenă prietenul meu, generalul Tătăranu, care auzise ce voiam să fac.

— Ce-ți trece prin cap? mi-a spus el. Nu ai șase copii de crescut? Și dacă poți să le lași o bijuterie, cu atât mai bine. De ce nu mă întrebi și pe mine? Țăsta nu e un lucru pe care îl faci doar pentru tine! O să îți fac rost de o baracă de la armată — nu una foarte mare, dar destul de bună! De fapt îți pot da chiar două!

Nu-mi venea să cred. Apoi, spre mulțumirea mea, cei care plantaseră cartofii pe parcela pe care o alesesem au refuzat să ia banii pentru recolta lor pierdută, spunând că și ei voiau să ajute cu ceva. A urmat problema mobilei, a ustensilelor și a altor asemenea lucruri; pentru mobilă am apelat la colonelul Șerbu, directorul unei fabrici de muniție din Tohan, unul din satele învecinate. Era un fost ofițer de armată și la prima vedere nu atrăgea cu nimic atenția. Nu avea un comportament prea manierat și părea plictisit că trebuia să asculte cerințele mele, dar îmi plăcea: mi se părea capabil și întreprinzător. I-am spus că am putea cumpăra dulapuri, mese și bănci la prețul lor de fabricație, dar în loc să mă opresc acolo, m-am surprins continuând, explicându-i tot ceea ce doream eu să fac. Visele mele au fost mai puternice decât mine și i-am povestit ceea nu împărtășisem până atunci nimănui: ideile mele despre ce se putea face și în timp de pace cu un asemenea spital acolo în munți, unde toate satele erau lipsite de serviciile medicale de care aveau nevoie. Eram uluită auzindu-mă cum vorbeam despre tot ceea ce până atunci doar sperasem, fără să spun cuiva, dar am fost și mai uimită să-i văd privirea de vultur cum se înmoaie, în timp ce vedea, odată cu mine, împlinirile pe care cuvintele mele se străduiau să i le înfățișeze. S-a aprins și el, iar entuziasmul său l-a depășit pe al meu. A făcut și el sugestii. Trebuia, bineînțeles, să-l facem să devină permanent.

— *Dar*, mi-a spus el, nu puteți face așa ceva dacă începeți cu o baracă veche și oribilă a armatei!

— Ba pot! — i-am spus eu. La început nu am avut decât o bucată de pământ, și nici măcar recolta care creștea pe ea nu era a mea!

Încă a mai avut obiecții:

— Dar pot să vă dau eu o baracă aproape nouă dacă puteți aranja cu generalul să îmi dea mie în schimb una din cele vechi, s-a oferit el în cele din urmă.

Totul părea prea frumos ca să poată fi adevărat, dar *era* adevărat, și așa a început un capitol în viața mea care a continuat să fie la fel de frumos. Când mă gândesc iar la cei patru ani care au urmat și când mă gândesc în ce fel minunat a fost înființat spitalul nostru, și cum nu îi lipseau

proviziile niciodată, și cum era ocrotit chiar și în momentele cele mai periculoase, și cum a prosperat atunci când toate celelalte se prăbușeau, simt cu adevărat că am trăit într-un miracol continuu. Mi-aș dori să pot povesti cândva totul, dar aici vreau să scriu cât mai mult despre evenimentele care au făcut ca țara mea să-și piardă libertatea, despre rezistența poporului meu, marea lui suferință și curajul extraordinar al oamenilor. Totuși, întrucât spitalul mi-a dat o idee despre ce se petrecea, a înlăturat multe bariere și a oferit un teren de întâlnire pentru o combinație atât de neobișnuită — o prințesă și comuniștii — trebuie să-i vină rândul și lui și în această povestire. Spitalul meu iubit, cât de prețios îmi ești, și cât de recunoscătoare îți sunt!

Bucuria că visele mi se împlineau era umbrită doar de un singur gând. Cum aș putea să mă ocup de spital în România și totodată să-mi continui munca cu răniții în Austria? Această problemă s-a rezolvat destul de repede și definitiv.

Îl așteptam pe Anton să vină într-o permisie când deodată am primit vești că pleca din armată pentru ca să vină să se stabilească definitiv în România. Hitler decretase că „propaganda” prinților care mureau pentru patrie trebuia să înceteze!

Această hotărâre poate că sună cam ciudat pentru voi, dar a fost îndeplinită cu toată seriozitatea. În timpul războiului mulți din descendenții familiilor regale și ai fostei nobilimi avuseseră în război un rol serios și mulți muriseră sau fuseseră grav răniți. La înmormântările acestor tineri ofițeri ale căror nume erau adânc întipărite în istoria nației lor venea un mare număr de oameni. Se pare că Hitler începuse să nu se prea simtă în largul lui atunci când se dădea o importanță deosebită respectării memoriei acelor oameni ai căror prieteni și familie reprezentau o amenințare pentru continuarea regimului impus de el. Astfel a decretat el că toți ofițerii care proveneau din foste familii domnitoare sau ofițeri căsătoriți cu persoane din străinătate trebuiau să treacă în rezervă. În acest fel, a hotărât Hitler, „propaganda” morții prinților urma să înceteze.

Decretul fusese anunțat cu câteva luni înainte, dar întâmpinase proteste înverșunate din partea lui Göring. El nu

voia să-și piardă „prinții” care erau ofițeri în forțele aeriene. În orice caz, nu putea fi dus la îndeplinire peste noapte întrucât ofițerii activi trebuiau să fie înlocuiți înainte să demisioneze. Începusem să credem că probabil nu se va mai auzi nimic de acest decret și că lui Anton i se va da voie să rămână în armată. Oricum, destul de brusc a fost și el obligat să demisioneze și trebuia să-și facă alte planuri, pentru o viață nouă. A hotărât să vină mai întâi în România, dar și el a părăsit Sonbergul fără să știe că vor trece mai mult de doi ani până să aibă vreo veste despre fosta noastră casă de acolo. Abia după patru ani avea să obțină permisiunea să se întoarcă în Austria măcar să mai arunce o ultimă privire la scoica goală care mai rămăsese din castel.

Anton a ajuns la Bran într-o dimineață frumoasă din iulie 1944, după ce ne mutaserăm în castel, pentru lunile de vară. Construcția spitalului avansa bine. Unii din inginerii colonelului Șerbu erau însărcinați să construiască un ponton peste râu și să facă planurile de instalare a electricității și apei, iar soldații din comanda generalului Tătăranu lucrau cu prizonierii de război ruși să aranjeze barăcile care fuseseră demontate și ne fuseseră trimise în vagoane și camioane. Munca în spitalul din Brașov mergea excelent și la fel și în anexa de la Poarta Bran, cantina de la gară fusese reconstruită după ultimul bombardament, iar trebuia de acolo era pentru moment mai puțin solicitantă, din cauza încetinirii ritmului în care veneau refugiații. În cinstea venirii lui Anton mi-am lăsat deoparte uniforma și am hotărât să-mi iau o vacanță, astfel că, împreună cu el și cu copiii, vorbeam toți deodată și râdeam plini de bucurie, când brusc râsetele ne-au fost întrerupte de sunetul oribil al alarmei urmat de huruitul avioanelor și de zgomotul înfricoșător al exploziilor.

Am alergat cât am putut de repede să-mi iau uniforma și trusa de prim ajutor, să-mi iau un bun-rămas grăbit de la familia mea și am pornit spre Brașov. Am mers cu o asemenea viteză încât am ajuns înainte ca raidul să se fi terminat, am petrecut ceva timp culcată într-un șant plin de pietriș, regretând că nu prevăzusem că aș fi putut să mai petrec încă o oră fericită împreună cu Anton și cu copiii. În

cele din urmă avioanele au plecat și mulțumită însemnelor regale de pe mașina mea nu a trebuit să aștept până să fie dat semnalul de încetare a alarmei ca să plec spre spital.

Acolo am găsit totul în regulă, întrucât nu căzuse nici o bombă în imediata apropiere a spitalului, așa că am plecat către gară împreună cu Nadejda Șuțu. Încă o dată fusese gara făcută una cu pământul, încă o dată explodase cantina într-un fum albastru, și pentru prima și ultima dată am văzut-o pe doamna Podgoreanu pierzându-și calmul. Micuțul adăpost împotriva bombardamentelor, care fusese atât de plin încât până la urmă aerul devenise irespirabil, primise trei lovituri directe. Acestea nu penetraseră adăpostul, dar îi lăsaseră pe toți cei care fuseseră înăuntru cu nervii zdruncinați rău. Ca prin miracol, dispensarul fusese și de data aceasta cruțat, așa că Nadejda și cu mine am putut să începem imediat să avem grijă de răniți.

Starea în care se aflau cei mai mulți dintre ei era atât de gravă, încât simțeam o iritare crescândă din cauză că doctorul de la gară nu era, în mod evident, la postul său. Întrucât era criză de medici militari, se aranjase un nou sistem care îi obliga pe medicii locali să facă un fel de „serviciu limitat”. Teoretic, câte unul dintre acești doctori trebuia să se găsească la gară tot timpul, astfel încât să fie cineva acolo în caz de nevoie, dar nu toți erau suficient de conștiincioși ca să-și facă această datorie. Ei simțeau că își neglijau propriii pacienți și că pierdeau bani fără vreun motiv serios atunci când stăteau ore îndelungate la gară fără să fie nevoie de ei, și, ca urmare, s-au întâmplat cazuri în care a fost nevoie urgentă de medic și nu se găsea acolo nici unul. În cazul unui raid aerian era de datoria doctorului care era de serviciu la cantină să se ducă în adăpost imediat, ca să rămână teafăr și în stare să-i ajute pe răniți, ceea ce făcea ca nerespectarea regulamentului să fie evidentă în acest caz. Mi-am permis mă descarc nervos înfuriindu-mă pe doctorul care era absent de la postul lui, și pentru că am făcut asta am primit o lecție pe care sper că nu o voi uita niciodată.

După ce Nadejda împreună cu mine am făcut tot ce am putut, i-am instalat pe câțiva din răniți în mașină și am plecat spre spitalul militar — unde ne aștepta o priveliște

încă și mai tragică. Nu voi încerca să descriu amănunțit lucruri pe care nici nu vi le puteți imagina. Poate că ar fi de ajuns să spun că am ajutat să fie dezgropați șaiszeci și doi de morți și de răniți chiar din șanțul în care mă adăpostisem eu în timpul primului bombardament. Nimeni nu ar putea înțelege cu adevărat ce înseamnă aceasta dacă nu a fost obligat niciodată să pună mâna cu mare grijă pe brațe și picioare rupte și însângerate, ca să descopere aproape numai atingându-le, în masa de carne măcelărită, dacă acestea încă mai erau atașate de un corp viu sau nu. Și noi ne-am îmbibat aproape imediat de sânge și, deși întotdeauna am fost în stare să-mi înfrâng într-un mod miraculos slăbiciunea pe care o simțeam la vederea sângelui, acest lucru nu mi-a fost niciodată ușor. Aceasta poate fi singura scuză pentru răspunsul meu negândit și crud pe care l-am dat bătrânului care s-a apropiat de mine și m-a întrebat dacă se știa ceva de medicul de la gară.

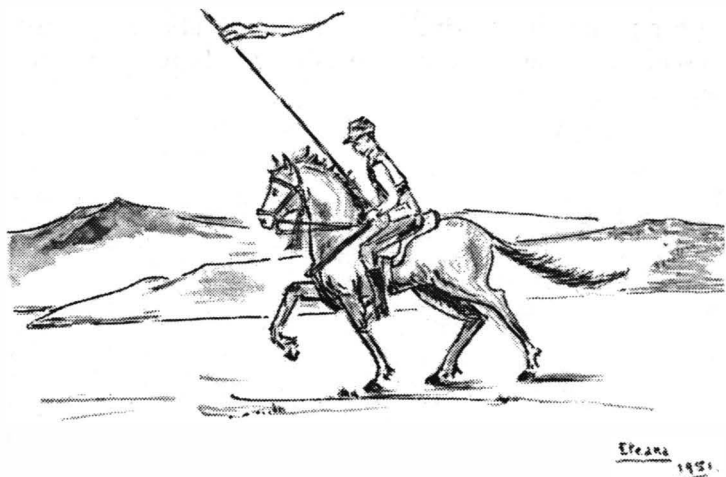
— Nu! Și-a părăsit postul! i-am răspuns eu scurt și imediat l-am văzut cum se îndreaptă, cu o expresie coplesitoare de durere amestecată cu mândrie.

— Fiul meu nu ar face acest lucru niciodată! a fost tot ce a spus el, dar mi s-au aprins obraji de rușine, și așa se întâmplă și azi atunci când îmi amintesc remarca mea furioasă și nepoliticoasă.

Întâmplarea de atunci m-a făcut să încerc cu smerenie să nu mai spun niciodată vreun cuvânt care ar putea jigni pe cineva pe nedrept. Nu s-a mai găsit nimic din tânărul doctor, doar boneta lui, pe un deal nu prea departe de gară, unde o lovitură directă omorâse mai mulți oameni, fără să lase nimic din ei cu excepția unor bucăți de carne care nu mai puteau fi identificate. Nimeni nu va ști niciodată ce se întâmplase; dacă doctorul cedase nervos sau dacă se dusesse să ajute pe cineva. Dar nu am reușit să fac nimic cu răspunsul meu aspru care nu a putut fi estompat de nici una din explicațiile pe care le-am dat tatălui.

Singura întâmplare fericită din după-amiaza aceea tragică și din seara aceea a fost vizita neoficială, scurtă și neașteptată, făcută de regele Mihai, care a condus până la

Braşov însoţit doar de aghiotantul său şi de câinele său lup. Apariţia sa atât de curând după dezastru i-a încurajat mult pe oameni, întărind legătura dintre el şi ei, şi mi-a crescut inima când le-am auzit uralele în timp ce el se îndepărta.

ȘAISPREZECE

A urmat apoi una din acele curioase perioade de liniște care precedă furtuna. Spitalul continua să se ridice sub ochii mei încântați și încă uimiți. Colonelul Șerbu venea aproape în fiecare dimineață să vadă cum se înălța clădirea și se entuziasma tot mai mult. Aveam tot felul de planuri despre ce vom face când se va termina războiul ca să îl mărim și să îl consolidăm; credeam că vom putea chiar să îi adăugăm o școală de infirmiere.

Într-o zi mi-a spus, spre surprinderea mea:

— Apropo, la fabrică am un întreg bloc operator. Nefolosit deloc, știți; a fost adus odată cu dispensarul. Puteți să-l luați pentru spitalul dumneavoastră.

În câteva zile a venit un camion cu lampa cea mare, masa de operație, câteva instrumente și sterilizatorul cel esențial și de neprețuit. Pentru mine asta era ca și cum mi-ar fi căzut din cer un dar, și m-am simțit nespus de recunoscătoare pentru ajutorul miraculos care-mi fusese dat.

În altă zi am mers mai departe ca să fac rost de oale, tăvi și alte asemenea lucruri de care aveam nevoie. M-am dus

cu mașina până la Mediaș, locul de naștere al micuțului ponei românesc pe care îl avusesem la Sonnberg, și de la o fabrică de acolo am luat, la jumătate de preț, aproape toate lucrurile de care aveam nevoie, iar de la fabrica de sticlă am primit cadou pahare și obiecte de sticlă. În această călătorie am putut să-i iau și pe copii așa că a fost o mică excursie.

Mă bucuram de fiecare ocazie în care îi puteam lua cu mine ca să se mai distreze. Nu era ușor întotdeauna să le dau și lor o parte îndreptățită din timpul meu. Întrucât cei trei copii mai mari erau la școală în timpul primăverii, iar Frau Koller se ocupa de instruirea celorlalți trei, în timp ce doica lor, Gretl, avea grijă de ei, mă simțeam mulțumită în privința lor. Vara le-a adus mai mult timp liber și bucuria de a fi împreună în castelul care și lor le plăcea. Frau Koller și Gretl erau încă tot timpul cu ei, așa încât știam că sunt bine îngrijiți și în absența mea. Cu excepția lui Magi și a Elisabetei, erau destul de mari pentru a înțelege ce fel de muncă făceam eu și că era mare nevoie de mine. Totuși eram încântată de orice posibilitate de a fi împreună cu ei, în special atunci când puteam recrea pentru ei România propriei mele copilării.

Una din cele mai plăcute excursii pe care le-am făcut a fost la Sinaia în iunie. Regina venise la prânz la noi și vizitase anexa spitalului de la Poarta Bran, care îi plăcuse foarte mult. Apoi, spre marea bucurie a copiilor, ne-a invitat pe toți la prânz două zile mai târziu, și am făcut drumul cu mașina prin munți gândindu-ne cu plăcere la ce va urma. La Peleș fusese aranjată pentru noi o încăpere și, până când s-a pregătit Sitta, le-am arătat copiilor castelul. Apoi am luat masa la Foișor, unde locuiau Sitta și Mihai, și copiii au mai explorat locurile după aceea.

Mihai era plecat, dar mama sa a vorbit destul de deschis despre multe din grijile și problemele lor. M-am simțit mulțumită să o găsesc atât de plăcută și prietenoasă. La sfârșit mi-a dat un cadou generos pentru spitalul meu, ceea ce m-a făcut și pe mine tot așa de fericită cum erau copiii.

Dar după întoarcerea lui Anton am avut noi într-adevăr o zi specială, plină de bucurie, pe care cred că toți o să ne-o

amintim pentru totdeauna. Trebuia să vizitez Sibiul, ca să inspectez școala de câini pentru nevătători, a cărei înființare o încurajasem pe când eram încă la Sonnberg. Eram sigură că această călătorie îi va interesa pe copii, așa că am transformat-o într-o excursie cu familia.

Școala de antrenament pentru câini era atașată celebrei Școli Militare de Echitație din Sibiu, la conducerea căreia se găsea o cunoștință din tinerețea mea, colonelul Chirculescu. Ca tânăr sublocotenent, cu ocazia concursului militar de cai care se desfășura anual, ieșise deodată în evidență datorită talentului său excepțional în antrenarea cailor. Cu calul său din armată, nu prea grozav, pe care îl antrenase singur, câștigase premiul întâi — un armăsar anglo-arab din hergheliile statului. Antrenând acest cal primit ca premiu, câștigase cu el un alt cal, ca premiu, în anul următor; cu acest al doilea cal câștigase un al treilea la concursul următor! În acest punct se retrăsese din competiția respectivă de bunăvoie, deși a continuat să antreneze cai pentru alții. Oricum, el însuși a luat multe premii la săritura în înălțime și a fost căpitanul echipei militare a României la Jocurile Olimpice de la Berlin din 1936 — echipa care a câștigat locul doi.

Acesta a fost un eveniment important din viața mea în Austria, căci după ce s-au terminat Jocurile Olimpice, echipa a participat la altă competiție internațională, în Viena, și acolo au câștigat locul *întâi*. Anton și cu mine ne găseam într-o lojă aflată foarte aproape de loja președintelui Republicii și, bineînțeles, eram foarte bucuroasă din pricina triumfului prietenilor și totodată concetățenilor mei. Faptul că, atunci când competiția a luat sfârșit, echipa a venit spre loja noastră ca să mă salute cu toată ceremonia de rigoare, mi s-a părut absolut normal — până când au plecat din dreptul nostru și s-au dus spre loja președintelui pentru un alt onor militar! Doar atunci mi-am dat seama că, la urma urmei, mă găseam în Austria și nu trebuia să am prioritate față de șeful statului. Anton și cu mine ne-am dus la cei din echipă după ce au descălecat și le-am spus să nu vină iarăși la loja mea, ci să se ducă la loja președintelui pentru a fi prezentați demnitarilor de acolo, instrucțiuni la care la

început ei au protestat, dar le-au acceptat în cele din urmă. Mărturisesc că nu regretam prea tare onoarea pe care mi-o făcuseră: cred că era normal să mă bucur de victoria țării mele asupra unei țări mult mai puternice. Oricum, plăcerea mea cea mai mare a venit mai târziu, când i-am invitat pe cei din echipă la Sonnberg, unde au făcut plimbări cu avionul lui Anton, s-au jucat cu copiii și am mai povestit despre România.

Așa că atunci le-am povestit copiilor, cu multă bucurie, despre colonelul Chirculescu și despre cariera sa, căci nu se arătase mai prejos nici pe câmpul de luptă. Acum, la Sibiu, reușise să înființeze o școală de călărie excepțională, unde erau minunat predate vechile tradiții ale echitației, ca și cele mai moderne metode. Cineva din personalul școlii, care își pierduse un picior din șold și nu mai putea călări, își găsisse o consolare luând în seama lui dresajul câinilor pentru camarazii săi orbi, ceea ce a făcut din Sibiu centrul pentru acest nou proiect.

Vremea era minunată și nu au fost deloc raiduri aeriene, și nici măcar alarme. Iarba înaltă din câmpurile pe lângă care treceam era plină de flori de toate culorile și sentimentul de bucurie pe care îl aveam îmi amintea de zilele în care mergeam cu părinții în vizitele lor prin toate locurile din România. La Sibiu, de asemenea, am fost primiți cu toate onorurile — goarnă, garda de onoare și prezentarea oficială —, exact ca în zilele de demult, iar copiii, care nu văzuseră așa ceva niciodată, erau, desigur, încântați.

O asemenea primire începea atunci când automobilele familiei regale se vedeau în depărtare. Gornistul dădea semnalul care anunța sosirea sau plecarea oricărui membru al familiei regale. În orașe, gorniștii erau uneori plasați din loc în loc de-a lungul drumului și fiecare dădea semnalul său atunci când familia regală se apropia, așa încât părea că o succesiune plăcută de note muzicale ne însoțea pe măsură ce înaintam. La Sibiu, bineînțeles, era doar un gornist la porți, dar și-a înălțat semnalul în aer ca pe un steag. Garda de onoare era în poziție de drepti și colonelul Chirculescu ne aștepta cu aproape douăzeci de ofițeri aliniați în spatele său.

Formula oficială pentru asemenea ocazii a fost pronunțată impresionant: „Am onoarea să mă prezint...” și apoi gradul și numele lui, numărul și numele regimentului pe care îl comanda, faptul că avea un „efectiv” de atâția sau atâția ofițeri și alți atâția ofițeri în rezervă, oameni și cai; toate acestea se încheiau cu informația că erau gata de inspecție și că așteptau ordinele mele. Era o formulă cu care fusesem obișnuită încă de când eram atât de mică încât, în timp ce așteptam să întind mâna, capul meu se găsea la nivelul centurii ofițerilor. Acum aveam senzația că o aud deodată eu însămi și, în același timp, și prin urechile copiilor mei. Îmi veneau în minte amintiri din timpul adolescenței; sentimentul meu de mândrie că reprezentam familia regală, de grijă ca întâlnirea, de orice fel ar fi fost ea, să decurgă bine, și (trebuie să mărturisesc) îmi puneam o întrebare răutăcioasă în sinea mea: oare ce s-ar întâmpla într-o asemenea ocazie oficială dacă aș da într-adevăr un ordin unui regiment care, teoretic, aștepta un astfel de eveniment oficial! Orișicum, și cu această ocazie, ca și la cele din trecut, nu am cedat acestei tentații, ci m-am înclinat, am zâmbit, și am mulțumit colonelului, iar apoi am continuat cu șirul de ofițeri ca să se poată prezenta fiecare, individual.

Cu o garnizoană mică, așa cum era cea staționată la Sibiu, formalitatea nu a durat mult, chiar dacă Anton și copiii m-au urmat în timpul prezentărilor. Îmi amintesc bine recepții militare la care am petrecut ore întregi trecând prin asemenea formalități! Aici s-a terminat totul repede, dar, spre bucuria copiilor, ei au descoperit că pe timpul inspecției fusese desemnat pentru fiecare din ei câte un ofițer care să-i escorteze. S-au împrietenit repede cu escorta lor și au constatat că era minunat să aibă o persoană specială care să poată răspunde la interminabilele lor întrebări despre școală.

După ce am văzut noile cuști pentru câini, am vorbit cu instructorii și am văzut planurile de montare a instalațiilor pentru toată școala (care era unul din multele proiecte pe care rușii le-au distrus în 1946), am fost invitați să urmărim o demonstrație de călărie. Oamenii erau îmbrăcați în uniforme albastre de călărie care fuseseră folosite înainte de

primul război mondial; caii erau incredibil de frumoși; soarele strălucea, iar munții formau un fundal perfect. Era o zi de sărbătoare în onoarea noastră și însuși spiritul bucuriei părea că intrase în toată lumea. Au fost executate toate manevrele elaborate ale caruselului — exercițiile complicate cu caii și călăreții mișcându-se în modele și forme circulare și radiale care necesită atâtea antrenamente. Ne-au fost arătate tactici ale diferitelor școli de antrenament și sărituri, chiar și cele de la Somur sau de la Viena. Au fost săriturile în înălțime, apoi o serie de manevre militare de cavalerie. Spre încântarea copiilor, au fost scoase din muzeu poștalioane și trăsuri vechi, au fost înhămați cai, și copiilor li s-a permis să facă plimbări cu ele și chiar să țină frâiele! La sfârșit însuși colonelul Chirculescu a călărit pe unul din celebrii săi cai și ne-a oferit un spectacol pe măsura așteptărilor. Vizita s-a încheiat cu o masă excelentă servită foarte select, în timp ce fanfara cânta pentru noi. A fost o zi minunată; o excursie în trecut și în farmecul lui. Pentru o zi am uitat de tot războiul și de toate grijile noastre.

M-am întors la munca mea de zi cu zi și la drumurile mele între Brașov și Bran cu forțele refăcute. Deja hotărâsem că noul spital se va numi „Spitalul Inima Reginei”. Când mama a murit, în 1938, a lăsat, pe lângă testamentul său, o scrisoare către poporul ei în care își explica o dorință pe care și-a exprimat-o față de familia sa cu mulți ani înainte. A cerut ca inima ei să nu fie îngropată în biserica de la Curtea de Argeș, unde erau toate mormintele familiei regale, ci să fie scoasă din corp și să fie pusă într-o bisericuță pe care o construise ea pe țărmul Mării Negre. Spunea că acolo ar fi mai accesibilă decât în mormântul regal; că tot timpul vieții ei oamenii au putut să își aducă durerile și dorințele lor către inima ei, și voia să fie așa și după moartea ei. Așa că inima ei fusese dusă la Balcic, unde își avea palatul cel iubit de pe malul mării, dar cruda hotărâre de la Viena, din 1940, dăduse partea aceea din România bulgarilor. Cu câteva ore înainte ca Bulgaria să ia în posesiune acel pământ pe care România fusese șantajată atât de nedrept să îl cedeze, credinciosul aghiotant al mamei, generalul Zwiedineck, a luat caseta în care se găsea inima mamei și

a dus-o la Bran, unde am așezat-o în mica noastră biserică de lemn. Mai târziu a fost săpată o capelă chiar în stânca din spatele bisericii. O cărare întortocheată cu scări urcă până la ea. Acolo am așezat caseta care conținea inima. Acolo stă deoparte, singură — relicvă ușor accesibilă tuturor.

Chiar de la moartea mamei am vrut să construiesc un monument pentru ea și, deoarece întotdeauna m-a interesat sculptura, am crezut că aş putea să creez eu singură ceva ce ar putea exprima ceea ce fusese ea. Acum îmi dădeam seama că un așezământ în care cei în suferință își puteau găsi alinarea și vindecarea era cel mai potrivit monument pentru ea, care își trăise viața numai ca să aducă alinare și mângâiere. Deși spitalul nu putea fi terminat până în 22 iulie, am hotărât ca slujba de sfințire să aibă loc atunci, pentru că aceea era ziua ei onomastică. Am făcut o mare sărbătoare cu această ocazie. Mitropolitul Transivaniei, Nicolae Bălan, a venit să țină slujba, și a ținut-o în întregime afară. Doar la sfințirea efectivă a pereților și stropirea simbolică cu apă din altar a intrat înăuntru preotul. Au fost invitate autoritățile locale, numeroșii noștri binefăcători și mulți dintre cei care formau personalul spitalului. Mitropolitul a ținut o predică impresionantă, și cu acest prilej am mulțumit și eu tuturor celor care ne-au ajutat cu atâta generozitate să construim acest așezământ.

O singură problemă mai era în mintea mea în ziua aceea, dar încercam să nu-mi fac prea multe griji din cauza ei. Reușisem să obțin tot ce era necesar pentru spital cu excepția cearșafurilor. Materiale erau greu de cumpărat din cauza războiului, iar atunci când în sfârșit le puteam obține, prețurile le făceau aproape prohibitive. Ne gândeam că nu vom avea niciodată suficientă lenjerie pentru un spital întreg. Începusem să simt cu neliniște că din cauza acestei lipse nu vom putea să folosim spitalul din clipa în care va fi gata, oricât de multă nevoie era de el, când, la un moment dat, o prietenă mi-a spus, poate nu tocmai în serios:

— Tocmai tu, care ai atâta credință, nu ai încredere în ce poate face Dumnezeu când e vorba de niște cearșafuri?

Am simțit spusele ei ca pe un reproș, iar de atunci am început să am încredere că și această problemă putea fi rezolvată, deși nu prea vedeam cum. În această situație ne aflam când, într-o dimineață, m-am trezit cu o senzație curioasă că aveam un fel de peliculă peste ochiul stâng. Am încercat să o dau jos frecând ochiul, apoi spălându-mă, dar a rămas tot acolo. Când am încercat să-mi concentrez celălalt ochi ca să mă uit în oglindă, și asta a fost dificil; așa că m-am dus la Anton și l-am întrebat ce credea el că e de făcut. Mi-a spus că pupila ochiului stâng era enormă, aproape ascundea irisul. Secretarul meu m-a condus cu mașina la Brașov, unde doctorul a încercat să afle dacă mi-a intrat în ochi vreo soluție, poate în spitale, care să fi putut cauza un asemenea efect, dar eram absolut sigură că așa ceva nu se întâmplase. În cele din urmă a hotărât că era pur și simplu din cauza surmenării și a încordării și că trebuia să mă odihnesc; acest diagnostic a fost confirmat de un medic din București pe care Sitta mi-l recomandase călduros.

Am hotărât, deși acest lucru mă cam nemulțumea, să stau la pat o săptămână. Nu fusesem niciodată prea robustă și câteodată mi se părea că munca mea era mai grea doar din cauză ca eu mă simțeam rău sau epuizată atunci când o făceam; acesta era un lucru care întotdeauna mi s-a părut umilitor, căci aveam înaintea mea exemplul mamei mele, a cărei sănătate fusese excelentă până la boala ei de pe urmă. Într-o zi, pe când „mă odihneam” împotriva voinței mele, am fost anunțată că un domn dorea să mă vadă, dar, desigur, își dădea seama că acest lucru era imposibil dacă eram bolnavă, în pat. Când am auzit, însă, că era proprietarul unei țesătorii mari de bumbac de pe versantul sudic al munților și era o cunoștință de-a Noellei, am intrat imediat în alertă. Lăsând la o parte convențiile, l-am chemat în camera mea, unde zăceam aproape fără să văd și, după ce m-am scuzat, am început să-i spun totul despre spital. Părea foarte interesat și mi-a spus că dorea să mă ajute. Putea să îmi dea ceea ce doream eu doar contra cost, dar că urma să vorbească cu frații săi, cu care era partener în afacere.

Două săptămâni mai târziu, când ochii mei începuseră iar să funcționeze bine, a sosit un camion cu mult mai mult

material decât comandasem și când m-am uitat la nota de plată, pe ea scria „achitat în totalitate”. Cu mare bucurie Frau Koller a început să croiască materialul și să-l coasă, iar eu am hotărât să încerc să nu mai las îndoiala să se strecoare în munca mea. Există un fel de mândrie care ne face să nu avem încredere, să avem sentimentul că ceea ce facem este doar munca noastră. Dacă ne uităm la ceea ce facem ca și cum ar fi munca lui Dumnezeu, în mod sigur El poate să adune unul lângă altul oameni care sunt instrumentele Sale. Domnul Rizescu, proprietarul fabricii, împreună cu familia sa au devenit prietenii noștri apropiați. În special copiilor le plăcea să îi viziteze în casa lor mare făcută din bârne, situată în munți, cam la șase ore de urcuș de la Bran. Copiilor mei le plăcea mersul pe munte, așa cum, mai demult, îmi plăcuse și mie. Câteodată îmi părea rău că nu mai aveam timpul sau puterea să urc și eu cu ei.

A venit și luna august, cu vești tot mai îngrijorătoare de pe front. Într-o mișcare bruscă și de neînțeles, germanii își retrăseseră trupele cele mai bune de pe frontul din Moldova, lăsând acea parte a frontului descoperită, astfel că toți soldații care puteau fi folosiți fuseseră trimiși să umple marile goluri. Generalul Tătăranu fusese chemat înapoi pe front, chiar dacă parkinsonul lui se agrava tot mai mult, dar înainte să plece și-a adus la Bran soția, fiica și nepoții. Despărțirea noastră a fost tristă. Aveam puține iluzii, dar nu renunțam nici unul la speranțele pe care le nutream pentru țara noastră. Încercam un sentiment ciudat, de slăbiciune, când m-am despărțit de el; mă bizuisem foarte mult pe el. Mă întrebam dacă ne vom revedea vreodată, și cum.

Apoi am auzit că ofensiva rușilor începuse ca un val. Peste tot circulau zvonuri teribile; peste tot erau insinuări că Antonescu pierdea lupta pe care o dusesse ca să evite predarea României la ruși fără garanții clare pentru independența României; se vorbea despre amenințări ale Germaniei; despre amenințări ale Rusiei; despre amenințări cu revoluția; despre apeluri inutile către Marea Britanie și Statele Unite de a spune clar ce protecție îi va fi oferită României dacă accepta „să-și netezească drumul spre reabilitare”, așa cum sugerase Churchill. Soldații din saloane mă

urmăreau cu priviri rugătoare când lucram printre ei. Ce le va aduce viitorul? Le puteam doar spune că orice s-ar întâmpla, nu-i voi părăsi.

Asta părea să îi aline, dar mă înfior când mă gândesc acum cât de puțin însemna de fapt. Deși îmi păstrasem cetățenia română, eram înregistrată și ca cetățean german. Din cauza călătoriilor mele frecvente peste graniță în cursul ultimilor doi ani, în care lucrasem pentru răniții din Austria, îmi formasem obiceiul să folosesc pașaportul meu german. Folosirea celui românesc dura o grămadă de timp, din cauza aprobărilor separate care trebuiau să fie trimise, cu toate hârtiile, la Legația din Berlin, și cu riscul de a fi pierdute sau de a întârzia pe drum înspre Berlin sau înapoi. Autoritățile din Viena, cunoscând activitatea mea, îmi dădeau aprobarea fără întârziere. Astfel chiar eu mă aflam la Bran cu pașaport german, iar soțul și copiii, precum și Frau Koller și Gretl erau înregistrați ca cetățeni germani întrucât Austria nu mai exista ca țară separată. Ei începuseră să mă îndemne de câțeva vreme să plecăm din România cât se mai putea, dar îmi era imposibil să mă gândesc să-mi părăsesc țara în timp de pericol. Dacă veneau rușii... Îmi scoteam cu îndărătnicie acest gând din cap. N-avea rost să ne risipim energia în speculații nefolositoare. Toată lumea suferea de pe urma grijilor și a tensiunii nervoase provocate de război; mai erau multe de făcut. Dacă lucrurile se înrăutățeau, știam că voi avea nevoie și de ultimul strop de energie de care mai dispuneam — și așa s-a și întâmplat. Aveau să urmeze patru ani de încordare continuă, interminabilă, dar din fericire nu puteam să prevăd acest lucru.

ȘAPTESPREZECE

Zia de douăzeci și trei august 1944 s-a ivit și a trecut tot așa cum au trecut și celelalte câteva zile dinaintea ei, cu tot atâtea griji ca de obicei. Mă pregăteam de culcare când a sunat telefonul din camera mea, și centralista mi-a spus cu însuflețire:

— Domniță! Au făcut pace! Nu mai este război — s-a terminat!

La început nu am putut să înțeleg ce mi-a spus. Ce nu mai era?

— Ascultați la radio! a insistat ea.

Am alergat la Anton și am deschis radioul, unde tocmai se anunța că regele își informase poporul că s-a ajuns la un armistițiu. Curând am auzit chiar vocea lui liniștită anunțând noutățile, într-un mesaj oficial*:

* Proclamația regelui Mihai I al României este citată din *Misiune de război în serviciul cauzei aliate* de George Beza, Ed. Albatros, București, 1991.

Români,

În ceasul cel mai greu al istoriei noastre, am socotit, în deplină înțelegere cu Poporul Meu, că nu este decât o singură cale pentru salvarea țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianța cu Puterile Axei și imediată încetare a războiului cu Națiunile Unite.

Un nou Guvern de Uniune Națională a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voința hotărâtă a Țării, de a încheia pacea cu Națiunile Unite. România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Din acest moment încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și Statele Unite. Primiți pe soldații acestor armate cu încredere. Națiunile Unite ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena prin care Transilvania ne-a fost răpită.

Români,

Poporul nostru înțelege să fie singur stăpân pe soarta sa. Oricine s-ar împotrivi hotărârii noastre liber luate și care nu atinge drepturile nimănui este un dușman al neamului nostru. Ordon armatei și chem Poporul să lupte prin orice mijloace și cu orice sacrificii împotriva lui. Toți cetățenii să se strângă în jurul Tronului și al Guvernului pentru salvarea Patriei. Cel care nu va da ascultare Guvernului se opune voinței Poporului și este un trădător de țară.

Români,

Dictatura a luat sfârșit și cu ea încetează toate asupririle. Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi, în care drepturile și libertățile tuturor cetățenilor țării sunt garantate și vor fi respectate.

Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, imobilizând toate forțele Națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină.

Români,

De curajul cu care ne vom apăra cu armele în mână independența împotriva oricărui atentat la dreptul nostru de a ne hotărî singuri soarta depinde viitorul țării noastre.

Cu deplină încredere în viitorul Neamului Românesc, să pășim hotărâți pe drumul înfăptuirii României de mâine, a unei Românie libere, puternice și fericite.

Am ascultat această proclamație cu sentimente contradictorii. Nu puteam crede că se întâmpla așa ceva. De ce era menționată nedreptatea prin care ni se luase Transilvania, în timp ce despre Basarabia și Bucovina, care fuseseră rupte din România cu tot atâta nedreptate, nu se spunea nimic? Să-i primim pe soldații armatei sovietice cu încredere? Îmi aminteam cum se purtasera ei în primul război mondial, când ne fuseseră „frați de arme” și nu trecuseră prin treizeci de ani de instruire bolșevică. Îmi aminteam de valurile neîntrerupte de refugiați din Rusia în România, și despre ce aveau ei de povestit referitor la regimul comunist. „Cu încredere?” Încredere în ce? mă întrebam eu.

Dar măcar războiul se terminase, m-am gândit. Slavă Domnului! Și, bineînțeles, nu trebuia să-i primim doar pe ruși; ceilalți Aliați vor fi în curând aici și ei, să aibă grijă ca, și în aceste condiții umiltoare, România să aibă parte de o judecată dreaptă. Cum de s-a învoit Mihai să facă acest lucru? Oare unde se găsea? Era în siguranță? Ce se întâmplase cu germanii? Capitulasera? Care era poziția României? Toți cei din casă s-au adunat în curând în jurul nostru, interpretând fiecare știrile noi în felul lui, fiecare cu îndoielile, temerile și speranțele lui.

Am hotărât să încerc să-l sun pe Mihai sau pe Sitta. Eram îngrijorată pentru ei, voiam să le fiu mai aproape în acest moment extraordinar. Am cerut castelul Sinaia, dar centralista mi-a transmis că nu se găseau acolo nici el, nici ea. Am încercat la București, dar nu am reușit să dau de ei nici acolo. O teamă rece mi se strecura în inimă, dar încercam să o alung. Bineînțeles, în asemenea momente poate că nu

le venea să vorbească nici măcar cu propria lor familie. Fusesse o prostie din partea mea să încerc.

Nu aveam de unde să știu că în acel moment Mihai, însoțit doar de aghiotantul său, se deplasa cu automobilul prin țară, către părțile mai sigure dinspre vest, neștiind cum urmau să acționeze rușii ori germanii. Nu știam nici că mama lui mergea de asemenea cu automobilul prin noapte, împreună cu o prietenă, fără să știe dacă va reuși să-și găsească fiul la locul hotărât pentru întâlnire, fără să știe ce se petrecuse cu el după arestarea lui Antonescu și declararea armistițiului. Ce a fost în inimile lor? Nu i-am întrebat niciodată. Simțeam un anume respect în fața emoțiilor celorlalți și niciodată nu am vrut să mă amestec. De fapt, întotdeauna am evitat să aflu mai multe decât era absolut necesar să știu în asemenea momente; iar acest lucru nu se întâmplă din lipsă de înțelegere sau din lașitate, ci din respect pentru intimitatea celui alt.

Nu fusesem martoră la ce se întâmplase la București. Aceasta este astăzi o problemă de istorie oficială și poate fi găsită în cărțile care tratează acest subiect, dintre care deja am menționat una. Întrucât nici acum nu pot înțelege *de ce* au fost luate anumite decizii, pot doar să înșir faptele așa cum s-au petrecut, așa cum le-am aflat și eu. Din experiența mea pot să vă spun doar ce s-a întâmplat cu noi — o mână de oameni dintr-o vale din munți; dar ca să puteți înțelege aceste întâmplări, voi povesti doar șirul anumitor fapte mai importante.

În după-amiaza zilei de 23 august, mareșalul Antonescu a fost arestat la palatul din București și predat gărzilor, care erau membri ai Partidului Comunist, partid care pe vremea aceea număra mai puțin de o mie de membri în toată România, după cifrele anunțate ulterior de Ana Pauker. Din acel moment mareșalul Antonescu nu a mai fost văzut până la proces, care a avut loc doi ani mai târziu. În timpul arestului său a fost anunțat un nou guvern, care a stat la putere din 23 august până în 4 noiembrie, în fruntea căruia se găsea generalul Sănătescu. Era un guvern militar, dar includea ca miniștri de stat fără portofoliu și pe conducătorii celor patru partide politice: Iuliu Maniu, de la Partidul

Național Țărănesc; Dinu Brătianu, de la liberali; C. Titel Petrescu, de la social-democrați; Lucrețiu Pătrășcanu, de la comuniști. Pătrășcanu fusese numit și ministrul justiției. Când a fost format al doilea guvern, care a durat din 4 noiembrie până în 7 decembrie, în fruntea lui a rămas tot generalul Sănătescu, dar acesta era un guvern politic. Trei cincimi din membri reprezentau Partidul Național Țărănesc și Liberalii, iar două cincimi reprezentau așa-numitul Front Național Democratic, care era o grupare de comuniști, socialiști și alții. „Frontul” și-a reținut Ministerul Justiției, în timp ce grupului format din trei cincimi din membri i s-a repartizat Ministerul de Interne.

Între timp, în noaptea de 23 august, generalul Gerstenberg și generalul Hansen, din armata Germaniei, au semnat în palatul de la București un „acord” în care se prevedea evacuarea pașnică a trupelor germane din România. În dimineața următoare, 24 august, după un ordin primit direct de la cartierul general al lui Hitler din Berlin, armata germană a început să atace forțele românești în diferite puncte și a bombardat chiar Bucureștiul la intervale regulate, folosind aerodromurile germane de la porțile orașului. În consecință, la ora 4 dimineața, Guvernul României a dat o proclamație prin care stabilea că germanii violaseră acordul semnat abia cu douăzeci și patru de ore înainte și, ca urmare, se găseau în stare de război cu România.

Această întorsătură a creat situații teribile la nivel personal, căci se găseau peste tot camarazi care luptaseră umăr lângă umăr împotriva unui inamic comun, iar acum aveau ordin să se omoare unii pe alții. Erau scene sfâșietoare de rămas-bun, iar apoi fiecare se ducea să-și facă datoria față de țara sa. În multe locuri, unde era posibil, bătăliile au fost evitate și ca de obicei soldații nu au înțeles mult timp ce anume se întâmplase în cercurile înalte ale puterii ca să apară astfel de urmări.

Nici noi nu am auzit imediat ce se întâmpla în timp ce armatele sovietice traversau granițele noastre, pentru a fi primite „cu încredere”. Pe când armata noastră îi întâmpina pașnic, încetând „orice luptă și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice”, după cum fuseseră instrucțiunile,

rușii luau prizonieri regimente întregi și le trimiteau în Rusia. Rușii anunțau triumfători cum „capturaseră” oraș după oraș; și continuau să „captureze” orașe luate prin surprindere, care nu opuneau nici o rezistență, și să ia prizonieri de război regimente care nu se opuneau, până când, în cele din urmă, în 12 septembrie, a fost semnat armistițiul — în Moscova, doar cu Malinovski semnând pentru Aliați și cu Înalțul Comandament Sovietic desemnat să „reprezinte” Aliații. În final, o parte din ostașii armatei române, auzind ce se întâmpla și totuși aflându-se în imposibilitate de a se întoarce împotriva rușilor — datorită ordinelor Guvernului — au încercat să fugă dinaintea „prietenilor” ruși care înaintau, ca să nu fie făcuți prizonieri după ce ostilitățile încetaseră oficial. Între timp, alți soldați români i-au alungat pe germani din București și mai aveau puțin până să alunge toate trupele germane din România, și apoi să se alătore trupelor aliate împotriva ungarilor.

Primii americani care au ajuns în București au fost un mic grup de ziaști, care au venit în 25 august cu un alt grup de americani care se pregăteau să-i evacueze pe prizonierii lor de război — echipajele avioanelor care fuseseră doborâte când bombardau terenurile petrolifere. După cum am auzit din surse directe, de când am sosit în Statele Unite, acești prizonieri fuseseră excepțional de bine tratați. Ei au fost evacuați prompt de către camarazii lor, ajutați de piloți români. Aparent, piloții americani nu păreau să aibă vreo „încredere” deosebită în trupele rusești care avansau. Aveam prieteni în București care au văzut avioanele plecând și au așteptat cu încredere ca aceleași avioane să se întoarcă repede, aducând cu ele persoane oficiale din Statele Unite, împuternicite să asiste la ducerea la îndeplinire a aranjamentelor; dar nu au venit nici un fel de oficialități, cu excepția celor din Rusia, decât după semnarea armistițiului, în 12 septembrie, și acestora nu li s-a acordat nici o putere în cadrul Înalțului Comandament Sovietic.

Între timp, în perioada 23 august–12 septembrie, „prietenii” ruși ai României, primiți „cu încredere”, au capturat și au trimis în Rusia ca prizonieri de război o sută treizeci de mii de soldați români.

În total, după statisticile care se aflau în posesia Comandamentului general al României, erau aproximativ 320 000 de prizonieri români luați de către armata rusă (rușii pretindeau că luaseră 500 000), pe lângă 100 000 români care luptaseră în armata ungară. Din acești 420 000 de prizonieri de război, autoritățile sovietice au declarat că 50 000 au murit. Numele acestora nu au fost niciodată anunțate. Aproximativ 190 000 au fost repatriați, la intervale diferite, iar 180 000 au rămas în captivitate. În 1948 așa-numita Republica Populară Română a dat un decret anunțând că toți locuitorii din România care dispăruseră în afara granițelor în timpul războiului „se presupune că au murit”. Asta însemna că guvernul-marionetă nu mai putea să pună întrebări „jenante” Uniunii Sovietice despre prizonierii de război. Deținuții politici, adică încă alte sute de mii de români civili deportați la muncă forțată în Rusia, bineînțeles nu intrau în această socoteală. Nici un guvern controlat de comuniști nu ar fi întrebat vreodată de *aceștia!*

Cam atâta am vrut să vă relatez despre evenimentele petrecute la nivel național în toamna anului 1944. Ceea ce știu acum despre ele am aflat mult mai târziu. Unele informații nu le-am obținut decât după câțiva ani, altele numai după ce am plecat din România. Eram într-o zonă mai izolată a țării. Aveam familia și spitalul, de care trebuia să am grijă, ceea ce îmi ocupa tot timpul. În plus, această muncă a devenit la un moment dat de două ori mai grea și mai periculoasă și dreptul meu să pun întrebări s-a limitat și mai mult când am descoperit, spre tristețea și disperarea mea, care era statul meu „oficial”.

Dimineața lui 24 august a apărut clară și pașnică, după o noapte în care îmi închipui că puțini oameni au dormit. Părea ciudat și de necrezut că toate erau ca și mai înainte. Deodată mi-au venit în minte prizonierii ruși care ajutau la construcția spitalului, dar i-am găsit la locul lor, ca de obicei, fără nici un semn de schimbare în atitudinea lor. Mă așteptam să fie în culmea fericirii, dar am fost atât de bucuroasă că doreau să își continue munca, încât nici nu m-am mai întrebat care erau motivele comportamentului lor. Mai târziu urma să-mi dau seama și de asta.

M-am dus apoi la anexa de la Poarta Bran și i-am găsit pe toți la post, dar neliniștiți și plini de întrebări. Împreună cu Noelle am hotărât că era bine să micșorăm rațiile și să punem la păstrare ce se putea. Aveau să urmeze vremuri grele, chiar și în cel mai fericit caz, și eram responsabile pentru hrănirea unor oameni care nu puteau să aibă singuri grijă de ei. Am telefonat la Brașov și, întrucât acolo totul era bine, am hotărât să nu plec de la Bran. Mi-era teamă pentru soțul și copiii mei, ca și pentru Frau Koller și Gretl, căci, după cum am spus, toți erau considerați de drept germani. Între timp auziserăm că germanilor li se dăduse timp să plece pașnic, și astfel am știut și noi că ei nu capitulasera în fața Aliaților, nici nu intraseră în armistițiul anunțat de rege.

Zilele care au urmat au fost o tortură continuă de incertitudine și de zvonuri nebunești. Am auzit că germanii primiseră ordin să lupte; că Bucureștiul era bombardat. Am auzit că românii trebuiau acum să lupte cu germanii. Am auzit că soldații noștri fugeau dinaintea rușilor ca să-și salveze viața, pentru că „prietenii” ruși îi luau prizonieri.

În valea noastră mică aceste zvonuri provocau o panică teribilă. Primii germani părăsiseră Brașovul fără luptă, dar în pasul Buzău, nu foarte departe de Brașov, răsunau zgomotele unei bătălii. Întrucât toți soldații fuseseră trimiși în Moldova, acum trebuiau să fie adunați oameni din toate locurile. Chiar și băieții de la școala de infanterie de la Târgoviște, care se afla la o distanță de vreo șaiszeci de kilometri greu de străbătut, pe drum de munte, au fost trimiși în marșuri forțate să ia parte la bătălie. Într-o dimineață, acești băieți neinstruiți — din care unii erau aproape copii — au ajuns în Bran, cu picioarele rănite și complet epuizați. Am mobilizat toate mașinile mici, camioanele și șoferii; chiar și Ștefan, care avea doar doisprezece ani pe vremea aceea, a fost luat să ajute. Am urcat în mașini cât mai mulți dintre băieții de pe drum și am încărcat și rucsacurile celor care păreau mai în putere și au putut fi lăsați să meargă pe jos. Între timp membrele Y.W.C.A., care aveau la Bran o filială excelentă, deschisă într-o casă pe care le-o dăduse mama mea, au pregătit în grabă de mâncare pentru ei și le-au adus

apă ca să se spele pe picioare. Am adunat bandaje de peste tot de unde am putut, și, deoarece între timp mai veniseră șoferi voluntari, am putut să îmi las mașina și să mă ocup și eu de picioarele băieților. Trebuie să vă spun acum că, dacă există ceva care să-mi întoarcă stomacul pe dos, acelea sunt picioarele. În ziua aceea am înțeles ce însemna exemplul lui Hristos, și am făcut tot ce am putut ca să-mi depășesc acest punct slab. Până la urmă am reușit, așa că am continuat cu această muncă, dar pot spune și acum că este unul din lucrurile pentru care trebuie să-mi adun toate puterile ca să trec peste el. De ce? E o prostie, dar asta este. Pur și simplu!

Tocmai când simțeam că mi se frânge spatele de durere și că am nevoie de puțină odihnă, m-am uitat spre ușă și am văzut-o pe Nadejda în prag. Venise în fugă și era de-a dreptul epuizată.

— Nemții au început luptele în Brașov — mi-a spus ea. Oamenii își pierd capul; toți pacienții care se pot deplasa singuri, împreună cu o parte din personal, au pornit încoace, în toate mijloacele de transport posibile. M-am grăbit să vă avertizez, dar trebuie să mă întorc la fiica mea și la copilașul ei. Unde Dumnezeu o să-i adăpostiți pe toți?

Într-adevăr, unde? m-am gândit și eu. Din nou membrele Y.W.C.A. s-au oferit să ajute luând la ele pe mulți din cei ce veneau. Am mers la Poarta Bran și am căutat-o pe Noelle, care și-a adunat celelalte femei din „personalul” ei. Să spunem că ceea ce au făcut ele a fost o minune ar fi prea puțin, căci până la sfârșitul zilei au găsit mâncare și locuri de dormit pentru mai mult de două sute de oameni care reușiseră cumva să acopere distanța de câteva zeci de kilometri de la Brașov la Bran. Este nemaipomenit ce pot face oamenii când se află sub presiunea fricii și a disperării. Pacienți despre care aș fi zis că nu pot străbate singuri un coridor au ajuns până la noi.

În timpul acelei zile teribile au apărut probleme serioase și în propria mea casă, întrucât odată cu declararea stării de război între România și Germania venise un ordin ca toți germanii să fie arestați. Toate eforturile mele de a lua legătura

cu palatul rămăseseră fără rezultat; încă nu știam unde era regele, ceea ce adăuga un plus de îngrijorare. Telefonasem la sediul jandarmeriei să cer protecție, întrucât cea mai mare parte din propriile noastre gărzi fuseseră trimise la Brașov ca să ajute acolo. Aceasta făcea situația acasă foarte dificilă și, oriunde mă întorceam, găseam nervi întinși, discuții nesfârșite și reproșuri. Atâtea propuneri erau făcute încât mă simțeam ruptă în bucăți. Îmi trebuia tot curajul pe care îl aveam și toată puterea ca să mă țin de ceea ce știam eu că era cursul firesc al lucrurilor, și cel mai sigur: să stau lângă răniții mei și să am încredere în lealitatea și dragostea oamenilor. Rezultatul din final mi-a dovedit că am avut dreptate, dar pentru moment aveam doar credința mea, iar asta nu era nici o dovadă pentru ceilalți.

Obosită moartă de atâta încordare fizică și nervoasă, eram pe punctul să mă târăsc în pat când au răsunat împușcături chiar la poarta noastră. Primul meu gând a fost la copiii Noellei, căci casa în care dormeau ei se găsea lângă poartă. M-am urcat repede în liftul care cobora prin stâncă în grădină, prin locul pe unde fusese săpată vechea fântână, i-am înșfăcat pe copiii înspăimântați și i-am luat cu mine în castel, sperând că Noelle era în siguranță. Împușcăturile nu au durat mult, dar abia reușisem să-i aranjez pe copii, când o servitoare îngrozită a venit la mine să-mi spună că în holul nostru se găsea un ofițer care era pe moarte.

M-am repezit în jos pe scările întortocheate și l-am găsit pe soțul Simonei Cantacuzino, care nu era rănit, ci suferise un atac de cord. Se grăbise să vină de la București, nerăbdător să ajungă lângă soția și fiica lui. Cu ajutorul lui Anton l-am așezat pe singura canapea rămasă neocupată și am descoperit că, din fericire, avea la el medicamentul salvator. Anton s-a oferit să rămână cu el, deși era epuizat în urma transportării cadeților, la care ajutase în timpul zilei, și în plus era măcinat de propriile sale temeri.

Împușcăturile pe care le auziserăm veneau dinspre un grup de mașini militare germane care se apropiaseră foarte mult fără să vadă semnalul de oprire, și gărzile românești deschiseseră focul. Aceasta era încă una din acele întâmplări absurde. Cei din mașini nu erau înarmați și se duceau să se

predea autorităților din Brașov. Doi dintre ei au fost grav răniți și, din întâmplare, aceștia erau austrieci. I-am dus la spitalul deja supraîncărcat de la Poarta, unde s-a făcut loc și pentru ei imediat, cu multă bunăvoință. După ce i-am instalat în spital, am putut să o văd și să o liniștesc pe Noelle, care se întorsese după ce fusese să-i vadă pe copii. Ea a hotărât să rămână la anexa spitalului în timpul nopții, iar eu m-am întors la castel — de data asta absolut terminată și convinsă că se putea întâmpla orice dezastru, că tot nu-mi mai păsa. Nu mai eram capabilă de nici un efort sau sentiment în plus. Chiar și acum, când scriu aceste rânduri, am aceeași senzație de epuizare fără măsură. Nu îmi mai amintesc cum am ajuns în pat în noaptea aceea, nici să fi dormit nu îmi mai amintesc, deși presupun că am dormit.

În ziua următoare a venit Simone Cantacuzino, și am fost foarte ușurată când am lăsat-o pe ea să aibă grijă de soțul ei bolnav, în timp ce eu încercam să fac față problemelor prea multor oameni, cu prea puțină mâncare, dintre care nici unul nu era cu nervii în stare bună. Mai târziu, o telegramă de la sediul jandarmeriei m-a informat că se va găsi o soluție și să am încredere. Nu era absolut liniștitoare, dar era, oricum, un ajutor.

După ce am rezolvat problemele mai urgente ale celor de acasă, am plecat la Poarta Bran, unde l-am găsit pe unul dintre austrieci mort și pe celălalt într-o stare foarte gravă. Am refuzat să îl predau gărzilor care veniseră după el, căci îmi dădeam seama că o călătorie l-ar omorî. Am subliniat că anexa era un spital militar; că omul nu ar fi putut să fugă de acolo; și că luarea de prizonieri era una, iar uciderea lor, alta. Probabil nu era o logică perfectă din punct de vedere militar, dar pentru moment a fost convingătoare.

Pe gărzi nu le interesa deloc austriacul mort, astfel că au fost mulțumite să-l lase la noi. Am hotărât să-i facem o înmormântare creștină, cum se cuvenea, dar când am descoperit din hârtiile lui că era luteran, doar cu mari greutate am reușit să aducem un preot dintr-un sat de la aproape șaisprezece kilometri depărtare. Sicriul soldatului a fost purtat de către aceia dintre răniți care erau în stare să o facă, îmbrăcați în hainele lor de spital, căci asta era tot ce aveau.

Anton și cu mine, copiii, infirmierele și alții l-am urmat într-o procesiune până la cimitirul plin de flori aflat în apropiere, și preotul luteran a intonat rugăciunile în limba soldatului și în credința lui. Nici unul dintre noi nu făcea parte din biserica lui, iar el era membru al unei armate străine care acum ne era inamică, dar în momentele acelea nu a fost singur. Când, în cele din urmă, Anton a reușit să se întoarcă în Austria în 1948, a putut să ducă părinților soldatului ceasul lui și o fotografie a mormântului său din Carpații cei îndepărtați.

Au mai trecut niște zile pline de îndoială în legătură cu ce avea să se petreacă. Radioul anunța știri contradictorii, în funcție de stația de radio la care se întâmpla să asculți. Când oamenii se întâlneau salutul lor era: „Ai auzit?” „Tu ce știi?” Auziserăm că rușii intraseră în București. Singura noastră speranță era doamna Tătăranu, care era o femeie stăpânită, dar acum era îngrijorată pentru că nu știa nimic de soțul ei. Într-o bună zi toți rușii au părăsit lucrul la spital și nu s-au mai întors niciodată. Veniseră niște ordine pentru ei, dar ceea ce m-a uimit era faptul că nu păreau deloc entuziasmați de această plecare și că unii chiar încercau să scape de frații lor eliberatori.

În sfârșit, într-o zi după o așteptare care părea să nu se mai termine, doamna Tătăranu a venit să-mi spună că generalul îi scrisese că se găsea în siguranță și că îmi trimisese și mie o scrisoare. Era o scrisoare tristă, în care spunea că el era bine și se va întoarce pentru o scurtă perioadă, dar probabil le era mai bine celor care muriseră.

O zi mai târziu, după câte îmi amintesc trebuie să fi fost pe la sfârșitul lui august, a venit la noi un colonel de la jandarmerie, în uniformă festivă, cu sabie. S-a prezentat oficial și apoi mi-a transmis mesajul că, dacă arhiducele și ceilalți membri germani ai familiei mele doreau să fie în siguranță, trebuiau să se considere prizonieri, în arest în castel, pe care nu aveau voie să-l părăsească. Îmi părea rău pentru el că avea să-mi transmită un astfel de mesaj; i-am mulțumit și i-am spus că îi eram recunoscătoare.

Vorbele mele au fost sincere, căci putea să fie mai rău, dar nu am aflat decât mai târziu cât de rău ar fi putut să fie. Prima dată fusese ordin ca Anton să fie trimis într-un

lagăr de concentrare, iar copiii împreună cu mine trebuia să fim închiși într-o mănăstire în munți, dar guvernul României refuzase această primă cerință a rușilor. Oricum, la Brașov venise ordinul ca și eu să fiu prizonieră în castel. Prietenii mei de la jandarmeria din Brașov au refuzat categoric acest ordin și au încercat imediat să-l modifice, dar, întrucât nu mi-au spus de ordinul de eliberare decât mai târziu, nu am știut că fusesem arestată decât după ce am fost eliberată! Ordinul de eliberare al lui Anton nu a venit decât mult mai târziu, în 1946, dar oricum el a fost în siguranță la început. Mai târziu restricțiile nu au fost duse la îndeplinire atâta vreme cât el nu se îndepărta prea mult de castel. Oricum, situația nu era prea plăcută.

În aceste ultime zile din august, trupele românești din Moldova care reușiseră să scape de „prietenii” lor, rușii, au început să treacă prin Bran în drumul lor către Transilvania, ca să lupte de partea Aliaților, împotriva ungarilor. Ei au fost primiți cu o bucurie și o dragoste care mi-au amintit cuvintele furioase pe care le adresasem doctorului de la țară care ne refuzase să folosim spitalul său gol. Soldații ruși deja ne dăduseră multe lecții și mai urmau să ne dea destule.

În zilele acelea s-au întâmplat două incidente care îmi sunt încă foarte vii în memorie. Urma să treacă prin apropiere un regiment de artilerie. O prietenă mă rugase să stau lângă ea în așteptarea fiului său. Ea a ales un loc unde drumul era atât de îngust încât eram obligate să stăm în șanț. Acolo se găsea o cotitură strânsă la care camioanele trebuiau să încetinească și ea era sigură că se va vedea cu fiul său. A privit cu atenție fiecare camion în așteptarea ei plină de nerăbdare. Vehiculele treceau unul după altul până când o mașină în sfârșit s-a oprit și din ea a sărit un tânăr ofițer.

— Un prieten de-al fiului meu! a strigat femeia în culmea entuziasmului și s-a năpustit spre el, dar expresia de pe fața băiatului mi-a dat un fior.

— Din păcate, doamnă, fiul dumneavoastră nu este cu noi, a spus el. În momentul în care a sunat retragerea, el a sărit din camion spre inamic, strigând „Înainte!” și de atunci

nimeni nu a mai auzit de el. Poate mai târziu rușii o să-l trimită înapoi, sau poate că se ascunde pe undeva...

Biata mea prietenă și-a împreunat mâinile, căutând vizibil să se stăpânească.

— Mulțumesc, dragul meu! Domnul să fie cu tine! Înțeleg. Acum du-te, ceilalți au pornit.

Tânărul a sărit înapoi în mașină și a plecat. Am rămas fără să scot o vorbă, căci ce s-ar putea spune în asemenea momente? Am ținut-o în brațe acolo, în șanț, până când a simțit că poate iar să privească lumina zilei, din care atunci dispăruse pentru ea toată bucuria.

— Ai putea să-mi trimiți un doctor, te rog? a spus ea în cele din urmă. Știi și tu în ce stare se află soțul meu, cu inima lui bolnavă. Asta l-ar putea ucide. Așa că am condus-o până la ușa ei, și apoi m-am dus să caut un doctor.

În altă zi, pe când mă întorceam de la Brașov, am văzut furgoanele de bagaje ale unui regiment și spre bucuria mea pe unul din ele era pictată monograma mamei mele. Era propriul ei regiment, la care fusese făcută comandantă de onoare: Regimentul 4 Roșiori. Am oprit mașina și am alergat peste drum către un ofițer, pe care l-am oprit, ținând de hățurile calului său. La început a fost uimit, dar când m-a recunoscut un zâmbet larg i s-a întins pe față. Din păcate ei nu treceau prin Bran! Dar în ziua următoare a venit comandantul împreună cu o delegație de ofițeri și soldați din regiment să pună o coroană în capelă unde se află îngropată inima mamei mele.

Până în acel moment toți răniții și toți membrii personalului care se refugiaseră la Bran se reîntorseseră la spitalul din Brașov, unde îi vizitam de câte ori puteam. Mulțumită colonelului Șerbu, construcția noului spital mergea înainte și era aproape gata. Eu îmi petreceam cât de mult timp puteam acolo, asistând la finisaje, și mi se părea că asupra lui se lăsase o binecuvântare deosebită. În 8 septembrie, prin efortul enorm în care s-au unit cu toții, Spitalul „Inima Reginei” și-a deschis porțile primilor patruzeci de răniți. Am avut o micuță dar emoționantă slujbă de sfințire a acesteia inaugurări; oamenii erau încântați să fie primii pacienți, iar Noelle și „ajutoarele” ei erau într-adevăr mândre. Din

păcate colonelul Șerbu nu a putut fi prezent; fusese chemat la București pentru alte treburi. Plecarea lui a fost o pierdere pentru noi toți.

Eu eram fericită cu spitalul meu, dar și îngrijorată din pricina problemelor de familie. Toate școlile germane fuseseră închise, interzise sau confiscate. Se ridica problema unde să-i trimitem pe copii în anul următor, în special pe Ștefan, care nu mai putea merge la școlile de la țară. În timpul verii el se împrietenise foarte mult cu un băiat drăguț din București, a cărui mamă lucrase la anexa de la Poarta. Ea ne-a propus să îl ia pe Ștefan să locuiască la ei și să-l trimită la școala la care mergea și fiul ei, iar eu am fost încântată de idee.

Chiar atunci când am făcut acest aranjament am primit un mesaj de la o prietenă, care mă ruga să vin la București. Doamna X — cum trebuie să-i spun aici — locuia lângă casa generalului Aldea, ministrul de interne în primul guvern al generalului Sănătescu. Ea dorea să mă întâlnească fără să atragă deloc atenția, așa că m-a invitat să petrec câteva zile cu ea.

Prietena mea a fost foarte drăguță și atunci, și după aceea, când s-a dus în tot felul de locuri să întrebe cine m-ar putea ajuta, deși eu nu am aflat aceste lucruri decât mai târziu. De exemplu, ea a fost cea care i-a spus prințului Știrbei, când el s-a întors de la Cairo și de la Moscova, după apeluri zadarnice și nefericite făcute de România, că eram la Bran. Nu știa că mă aflu în România și, când s-a dus la Maniu să încerce să îmi rezolve problema, am fost mândră când am auzit că Maniu spusese:

— Dar cum este posibil să se gândească cineva să-i facă vreun rău domniței Ileana?

Toate acestea le-am aflat câteva luni mai târziu, și până atunci învățasem cum să le apreciez. În această primă călătorie la București nu aveam nici cea mai mică idee ce credeau alții despre mine, și nu mi-am dat seama ce prietenie adevărată și curajoasă îmi arăta doamna X în invitația ei, dar am aflat foarte curând.

Mai mult inocentă decât înțeleaptă, am pornit la drum împreună cu Ștefan și cu Bittermann, secretarul meu. Călătoria

de patru ore cu mașina a trecut fără vreun eveniment și, întrucât atunci când intram în București treceam pe lângă palatul surorii mele Elisabeta, am hotărât să intru și să văd dacă este acolo, așa că am tras mașina chiar la intrare. Erau o groază de polițiști prin jur. Cu siguranță — m-am gândit eu — este bine păzită! Am intrat înăuntru și am observat că servitorul de la intrare arăta înspăimântat deși răspunsese „da” la întrebarea mea dacă sora mea era acasă. El a pornit înainte și l-am urmat de-a lungul coridorului, când deodată l-am întâlnit pe unul din aghiotanții regelui. Am fost, cred, amândoi la fel de uimiți să ne vedem.

— Regele se află aici? L-am întrebat.

— Da, am venit ieri. Regina este sus.

— Unde este Elisabeta?

— La Sinaia.

Am continuat să-l urmez pe servitor, care m-a condus sus și apoi în camera Sittei. Și dacă ar fi văzut o stafie, Sitta nu ar fi fost mai îngrozită. Mi-a spus că nu aș fi putut face nimic mai periculos decât să vin la ei; că nimeni nu știa ce o să fie; că rușii erau însetați de sângele nostru. Când i-am spus de Ștefan și de școala lui, ea a s-a supărat și mai tare și mi-a spus cu reproș, în termeni foarte direcți, că un asemenea lucru ar mări mai mult pericolul în care se aflau ei. Bineînțeles, groaza de a găsi țara în mâinile rușilor și nu în cele ale Aliaților, nesiguranța teribilă, nepăsarea totală a rușilor față de toate promisiunile de libertate și neintervenție pe care le făcuseră — toate acestea erau motive suficiente pentru temerile ei și starea de mare neliniște în care se găsea. După părerea ei, cu cât ne vom vedea mai puțin cu atât va fi mai bine. Ea și Mihai nu aveau nici o putere să mă apere, iar eu eram, teoretic, unul dintre inamici.

Presupun că ar fi trebuit să îmi fi dat seama de acest lucru mai repede, dar, ciudat lucru, nu îmi trecuse acest gând prin minte niciodată. Nu îmi era ușor să mă aflu în această situație, dar iată că eram. Dacă Sitta simțea atât de puternic că eu eram un pericol pentru ea și pentru Mihai, alții probabil simțeau asta încă și mai puternic. Trebuia să mă port cât mai înțelept și să văd ce puteam face ca să-mi salvez propria familie fără să-i pun pe alții în pericol. Așa că ne-am

luat rămas-bun, triste și cu afecțiune. Am revăzut-o pe Sitta abia peste mai mult de un an, deși de Crăciun ne-a trimis cadouri minunate.

Întristată și încă uluită, am plecat spre casa prietenei mele, care mi-a făcut o primire foarte călduroasă. De data aceasta am apreciat adevăratul curaj pe care îl dovedea doamna X. Ștefan s-a dus la prietenul lui, Bittermann a plecat la niște rude de-ale doamnei X, iar eu am așteptat cu răbdare să vină generalul Aldea. Era un om corpulent, cu fața rotundă, plin de voie bună și încredere și ne-am împrietenit imediat. A fost o prietenie care a rezistat furtunilor politice și închisorilor și, deși mi s-a spus mai târziu că atunci când a fost prins în activitățile sale clandestine m-a trădat și pe mine, știu că, dacă acest lucru este adevărat, atunci doar cele mai crunte torturi puteau să-l facă să vorbească. În cealaltă lume vom fi încă prieteni, dacă voi putea pătrunde și eu acolo unde s-au dus eroii înaintea noastră.

Deja de la această primă întâlnire s-a dovedit a fi un om de încredere. M-a încurajat în privința situației mele și mi-a promis să se ocupe de problema școlii lui Ștefan imediat. Din păcate el nu a putut face multe în această privință, căci nu mulți aveau curajul său și aceleași convingeri. Mi s-a transmis că Ștefan nu va putea să meargă la nici o școală de stat. Copiii mei erau „germani” și nu aveau dreptul la nici un fel de instruire. Asta era o lovitură teribilă și cu greu îmi venea să cred că se poate așa ceva. Generalul Aldea a reușit să obțină arestul la Bran a lui Anton, Frau Koller și Gretl și să-i facă pe cei care se aflau atunci la putere să îl recunoască — pe atunci încă era un întreg mister pentru mine cine era la putere. Altfel ar fi atârnat deasupra noastră tot timpul amenințarea permanentă a arestului „provizoriu” și a ordinelor care puteau fi schimbate în trimiteră în lagăre de concentrare.

Eram recunoscătoare pentru acest contact cu generalul și pentru sentimentul pe care mi-l dădea că mai exista cineva la care să apelez în tot acest coșmar. Bineînțeles, puterea generalului Aldea nu a durat prea mult, căci atunci când primul guvern Sănătescu s-a prăbușit, generalul, cu

insistența sa intransigentă asupra a ceea ce simțea 'el că e drept, a fost primul care a fost înlăturat.

Un prieten mi-a spus ceva mai târziu despre o „demonstrație” împotriva generalului, care s-a întâmplat cu puțin timp înainte de căderea guvernului, la 4 noiembrie. Era una din acele demonstrații puse la cale de către comuniști, în care îi forțau pe nefericiții muncitori să poarte drapele și să strige lozinci în timp ce „mărșăluiau” împotriva voinței lor de-a lungul străzilor. Lozinca, în acest caz, trebuia să fie „Jos cu Aldea!” dar, întrucât cei mai mulți muncitori habar nu aveau cine este Aldea și erau doar nerăbdători să termine cu demonstrația și să se ducă acasă să mănânce, au înțeles greșit cuvântul și s-au gândit că era unul pe care îl cunoșteau mai bine. Așa că au strigat de mântuială, dar clar, „Jos cu Anglia!”, până când un rus i-a auzit, uimit; întrucât pe vremea aceea Rusia nu dorea încă să-și exprime părerile despre ceilalți Aliați chiar atât de deschis cum a făcut-o mai pe urmă, românii au fost opriți și trimiși repede acasă, ceea ce probabil a mai adăugat un surplus la mistificarea totală și supărătoare a întregii povești!

Scurta mea ședere în București a fost totuși suficient de lungă cât să-mi arate cine îmi era prieten și cine nu. Sau mai degrabă mi i-a arătat pe aceia care nu aveau tăria să ia partea prietenilor lor, deși poate acești oameni erau doar ceva mai realiști decât am putut eu vreodată să fiu. M-am gândit, în drum spre casă, că mi-ar place să o văd pe Elisabeta la Sinaia, dar cum învățasem să fiu prudentă, am telefonat înainte și am aflat că și ea considera că e preferabil să nu ne întâlnim. Din nou am încercat să mă constrâng să îmi dau seama că eram un pericol public, un „inamic” în propria mea țară. Era clar că nu puteam să-mi recuperez nimic din ce dețineam în Austria, căci era sigur că nemții nu ar avea vreun sentiment de simpatie față de o româncă și mă întrebam dacă le-ar trece vreodată *lor* prin cap să mă considere „nemțoaică”. Eram răspunzătoare de familia și gospodăria mea, fără să am pe nimeni să mă ajute. În inima mea i-am mulțumit lui Dumnezeu că mama nu apucase să ajungă să vadă toate astea.

Întoarcerea la Bran nu a fost ușoară, căci rușii aproape ajunseseră la Brașov și drumurile nu erau prea sigure. Cu ajutorul gărzii pe care mi-o dăduse generalul Aldea, am reușit să ajungem; dar nu mă gândeam atât de mult la pericol cât la cum să-i spun lui Ștefan și prietenului său că nu putea rămâne la școală în București, ci trebuia să găsim o altă soluție. Nu suportam să-i spun chiar atunci umilitorul adevăr în întregime.

Nu îmi era ușor să mă întorc la familia mea acasă cu aceste vești. Am încercat să le văd dintr-un unghi cât mai bun și am început să-mi dau seama că de fapt, luând în considerare nebunia care domnea peste tot și puterea absolută pe care o aveau rușii, ca și teama neajutorată pe care o simțeau alții, nu era chiar atât de rău ceea ce făcusem, căci reușisem să le ofer siguranța celor din castel. O mare mulțumire a fost primirea iubitoare pe care mi-o făceau de obicei copiii, pentru care singurul lucru care conta era că mă întorsesem înapoi întreagă. Într-un fel și răniții m-au primit tot așa entuziasmați, căci ei aveau, la urma urmei, credința că eu eram domnița Ileana, capabilă să rezolve probleme și dificultăți printr-o putere magică pe care nici un om din România, nici măcar un rus, nu o putea schimba. Asta era și emoționant, dar mă și înfuria, căci ei atribuiseră orice eșec pe care îl aveam faptului că nu pusesem destul suflet în acel lucru. Nu m-au acuzat niciodată, dar așa era. Dorisem *cu adevărat* să fac acel lucru? Căci dacă l-aș fi dorit cu adevărat, atunci bineînțeles că aș fi putut să îl duc la îndeplinire.

Acum, mai mult ca niciodată, trebuia să mă bizui pe puterea care îmi venea din interior. Dumnezeu într-adevăr îmi dăduse un mare dar când mi-a insuflat credința aceasta simplă și absolută care nu m-a părăsit niciodată. Au fost însă și multe zile în care a trebuit să mă însingurez ca să mă pot întrema; zile în care a trebuit să urc pe poteca mărginită de flori până la scările care duc la capela în care se afla inima mamei mele...

OPTSPREZECE

Când aveam nevoie să găsesc puțină mângâiere, stăteam în ușa capelei, și mă uitam în jos, spre biserica din Bran, sau înspre munții ce se ridicau în spatele castelului, și de cele mai multe ori mă cuprindea o mare pace. „Liniștește-te și adu-ți aminte că eu sunt Dumnezeu.”

Îmi amintesc mai ales de o zi, un an mai târziu, în iulie 1945, când m-am necăjit foarte tare din cauza unei întâmplări care mi se părea a fi de o nedreptate teribilă. Fusesem exclusă de la parastasul de șapte ani al mamei mele care avea loc la Curtea de Argeș, o slujbă importantă pentru noi, cei din Biserica ortodoxă. Era una din acele fapte crude și gratuite care lovesc până în adâncul inimii. Simțeam că pe asta nu o pot îndura, că este prea mult pentru mine.

Așa că m-am refugiat iar în capelă, căutând puterea să suport nedreptatea ce mi se făcuse, căci simțeam aproape fizic această durere. Apoi mi-am îndreptat privirea spre munții cu perfecțiunea lor eternă, neclintită. De câtă vreme stăteau acolo, încremeniți — chiar dinainte de începutul istoriei. Rămăseseră neschimbați în fața neînțelegerilor și

ambitiilor oamenilor, a umilințelor, speranțelor sau disperării lor. Cât de mică eram eu, cu durerea mea! Și deodată am înțeles că asemenea lucruri nu contează; că nu au absolut nici o importanță. Întâmplări ca acestea trebuie pur și simplu depășite; ne sunt puse înaintea doar ca să ne construim o scară a vieții noastre. Pentru fiecare din aceste mici necazuri puteam să mai suim o treaptă, până când, în cele din urmă, ajungeam la Muntele cel Mare, la realitatea eternă a vieții.

Am menționat acest moment pentru că a fost o experiență adâncă și adevărată, care a constituit unul din cele mai importante evenimente din viața mea: ziua unei revelații, în care am deschis încă o ușă și am pășit înainte. Atunci am cunoscut-o încă o dată pe mama mea și am înțeles mai bine cum reușise ea să construiască din neliniști și tristeți o scară spre împlinire.

Fuseserăm întotdeauna aproape una de alta; înțelegerea dintre noi fusese desăvârșită. Pe lângă că eram mamă și fiică, în relația noastră eram și prietene, și ceva și mai mult: aveam aceleași gusturi și idei, aceleași idealuri. O văd și acum plimbându-se printre florile pe care le înțelegea, le iubea și pe care le planta cu mare măiestrie. Întotdeauna arătau minunat acolo unde le puneam ea, ca și când de când lumea locul lor era în straturile din grădină, în vasele din camera ei ori pe masa unde mâncam. Frumusețea le era subliniată de fundalul pe care îl alegea pentru ele. Și în picturile ei florile arătau minunat. Unul din darurile ei era faptul că își cunoștea limitele: picta doar flori, și le picta foarte frumos; nu a încercat niciodată să picteze peisaje, pentru care nu avea talent.

Asta i-a permis să îmbătrânească frumos: s-a îndepărtat simplu și natural de lucrurile pe care nu le-a mai putut face. Nu a încercat să se ia la întrecere cu alții, ci a găsit o scăpare în simpatie și înțelegere, astfel încât celor tineri le făcea mare plăcere să stea cu ea. Nici o petrecere de-a mea nu era reușită fără ea. Ea o pornea și apoi pleca, dar noi o căutam chiar la sfârșitul câte unuia din rarele mele baluri, îi invadam dormitorul și o trezeam, doar ca să-i spunem că o iubeam și să simțim că participase la bucuria noastră.

Până la ultima ei suflare a fost sinceră și apropiată, înțelegătoare și simplă. Nimeni nu era pentru ea prea important sau prea indiferent, pentru a nu-i vedea înaintea de toate adevărata natură. Blândă și îndelung răbdătoare, primul ei gând se îndrepta întotdeauna către ceilalți. Regină până în măduva oaselor, nu avea nici falsă modestie, nici mândrie falsă. Știa care-i era valoarea și ce avea ea de făcut; era sigură pe ea până și în mersul său regal. Odată, când am protestat la o traversare de-a ei pe o stradă din Viena fără să se uite câtuși de puțin la mașini, mi-a răspuns: „Dar cine ar trece peste mine?” și într-adevăr nimeni, niciodată, nu a trecut peste ea. Mândria ei venea din faptul că, și ca simbol al unui ideal, și la modul practic, își făcuse din plin datoria față de poporul ei. Ca persoană, se privea pe ea însăși cu simplitate și modestie. Când sora ei favorită era pe patul de moarte, între toți cei care se aflau acolo și pretindeau că sunt cei mai importanți și mai necesari, mama mea stătea deoparte, conștientă că îi lipseau cunoștințele medicale, dar fără să știe că, dintre toate mâinile întinse să dea ajutor, doar ale ei îi dăruise liniște femeii care murea.

Curajoasă și înțeleaptă, avea, totuși, inocența unui copil. Îi plăcea să călărească; era o călăreață neîntrecută. Romantică, după cum o arătau romanele ei, idealiza viața, chiar dacă în același timp era practică în planurile sale și le îndeplinea eficient. O bună organizatoare, fără să-i placă detaliile, dar cu nevoia ei de armonie puneă ordine până și în cele mai mici amănunte.

Avea o forță fabuloasă și o sănătate de fier. La sfârșit, când o boală nemiloasă a pus stăpânire pe ea, nu i-a venit să creadă că ea, regina Maria, care umblase prin spitale bântuite de ciumă fără să pățească nimic, care condusesese automobilul ore nesfârșite pe drumuri aproape de nestrăbătut ca să ajungă în vreun sat amărât, care răspunsese neobosită datoriei în orice moment, ascultând mereu toate plângerile, speranțele și bucuriile poporului său — *ea* era bolnavă. Totuși puterea ei uimitoare a cedat în cele din urmă și timp de aproape doi ani a luptat cu boala care o slăbea, rămânând mereu aceeași — activă, voioasă și cu gândul la alții. Chiar și chipul ei a devenit mai frumos și mai armonios.

Când în cele din urmă eforturile doctorului s-au dovedit inutile, ea a spus cu un oftat:

— Bietul doctor! Îmi pare așa de rău pentru el. Este atât de dezamăgit!

Ultima dată am vorbit cu ea la telefon, când era la Dresda. Mi-a spus că a vizitat-o o persoană care cândva o jignise profund.

— Am primit-o cu brațele deschise, mi-a spus ea.

Aproape pot să-i văd și acum zâmbetul minunat, care îi făcea ochii albaștri intens să pară atât de blânzi.

— Vezi, a continuat ea, nu mi-a mai rămas nimic decât să fiu bună.

Da, să fie bună. Acesta era, cred, rostul existenței ei.

Moartea nu ne-a despărțit niciodată. Așa cum nici o umbră nu a intrat între noi în timp ce pășeam alături în această viață, nici moartea nu a aruncat umbre între noi. De ce, atunci, să conteze atâta că nu puteam să îngenunchez la mormânt la comemorarea morții ei? O simțeam atât de aproape când îmi aranjam lucrurile în castelul Bran încât aproape aveam senzația că ea le aranja, și nu eu, în acea unire momentană de personalități care ne apropia atât de mult, dar în același timp ne dădea și individualitate. Chiar și aici, în Noua Anglie, când pun unele lucruri ce i-au aparținut cândva ei pe vreo masă sau mă întreb oare ce ar zice ea despre asta sau cealaltă, îmi este atât de aproape încât sunt tot atât de conștientă de prezența ei pe cât sunt de a mea, totuși, fără să-mi pierd sentimentul propriei personalități. Destul de curios de altfel, am auzit oamenii remarcând brusc, în asemenea momente: „Cât de mult îmi amintiți de regină!” deși, de fapt, nu semăn cu mama mea deloc.

Odată mi s-a întâmplat acest lucru pe când vizitam una din mânăstirile ei favorite din România. În timp ce stăteam în curte am avut acea ciudată senzație de dublare și m-am trezit din reveria mea la glasul unei femei exclamând, „O! Aproape am crezut că sunteți regina așa cum stați aici!” Altădată, eram la Primăria din New York, după una din conferințele mele, când am avut una din acele senzații că mama era foarte aproape de mine. O veche prietenă de-a

ei, care o iubise mult — nu vreo persoană exaltată, ci o femeie echilibrată —, a venit la mine și mi-a sărutat mâna cu lacrimi în ochi.

— Atât de mult semănați cu mama dumneavoastră! mi-a spus ea.

Ce este „acum” și ce este „atunci”? Există momente când lucrurile se amestecă, dar nu și timpul. Trăiesc din nou — și trecutul, și prezentul deodată.

Cineva mi-a spus odată: „Toate greșelile tale sunt din cauza dorului pentru mama ta”; un psihiatru mi-a zis: „Trebuie să scapi de complexul mamei tale și stai pe propriile tale picioare.” Amândoi au așezat lucrurile într-o ordine greșită. Greșelile mele erau cele care mă făceau să-mi fie dor de mama, nu dorul de ea mă făcea să greșesc. Doar după ce mi s-au împiedicat picioarele am avut „complexul mamei”; nu complexul mi-a făcut picioarele să se împiedice. Amintirea mamei mele, energia pe care mi-a insuflat-o, conștiința că ea niciodată nu o să moară — toate astea, pe lângă credința mea creștină, sunt factorii cei mai importanți din viața mea.

Poate vi se pare că locul acestor pagini nu este aici, dar pentru mine este, din cauza contopirii timpului cu firul care leagă viața într-un întreg. Permiteți-mi, așadar, să mă opresc pentru o clipă și să mă întorc la casa din Newton pentru a respira o dată adânc și a mă odihni puțin, și să vă spun cum se poate să îndur eu să scriu și să vă povestesc toate astea.

Nu știu dacă vă puteți imagina cum este să te desparți de tot ce ai iubit și ai cunoscut și să o iei de la capăt fără să poți împărtăși amintirile din trecutul tău cu cineva cu care ai trăit. Mai sunt unii cu care pot împărtăși un fragment sau altul din trecut, dar întregul îl duc de una singură. Este trist să nu poți să te întorci și să-i spui cuiva: „Îți mai amintești...?” Dar pentru că minunile nu se termină niciodată, am găsit o prietenă care s-a apropiat de mine atât de mult încât mă înțelege întru totul. Ceea ce îi spun devine real, ca și când am fi trăit împreună acele lucruri ca niște adevărate surori. Datorită dragostei, inteligenței și înțelegerii ei pot pune cap la cap toate acele întâmplări pe care le-am trăit;

și datorită ei pot să-ți spun eu ție, cititorule: „Vino să vezi aceste camere în care se află prezentul și trecutul meu.”

Mila Domnului vine către noi pe ocolite. Trecem prin încercări amare, suferim cu toții, dar dacă nu ne pierdem speranța, chiar dacă ne-am pierdut încrederea în noi, dacă încă ne agățăm de ceea ce este Dumnezeu, de ceea ce înseamnă pentru fiecare moartea și învierea Mântuitorului, atunci „toate aceste lucruri îți vor fi dăruite”. Dar în primul rând trebuie să ne dăm seama că există doar o singură Putere care trece peste toate; o singură Dragoste care durează pe vecie; un singur Prieten care niciodată nu ne părăsește, indiferent cât de imperfecti sau de necăjiți suntem: Dumnezeu. Până când nu ne dăm seama de asta, întâlnim dezamăgire după dezamăgire. Nu trebuie să ne biziim pe ajutorul oamenilor, ci să ne încredem în Tatăl nostru, căci ne va îndeplini dorințele. Și, la timpul potrivit, în momentul în care inimile noastre sunt liniștite și pregătite să înțeleagă, și nu doar dintr-o nevoie oarbă, numai atunci primim ceea ce ne trebuie cel mai mult. Astfel am găsit eu o mamă și o soră.

Poate pentru voi toate acestea nu se potrivesc aici, dar pentru mine da. În aceste capitole eu scriu despre cea mai împlinită perioadă a vieții mele; despre anii în care am fost, cred, în cea mai bună formă spirituală, intelectuală și fizică — și toate astea au fost șterse de pe fața pământului așa cum buretele șterge tabla. Nu a fost ușor să îmi regăsesc iar echilibrul, să trăiesc din nou; iar când am reușit, m-am trezit atât de singură. Atunci m-am întors către Dumnezeu cu totul, am uitat de mine și de durerea mea și am descoperit că nu eram nici pierdută, nici singură.

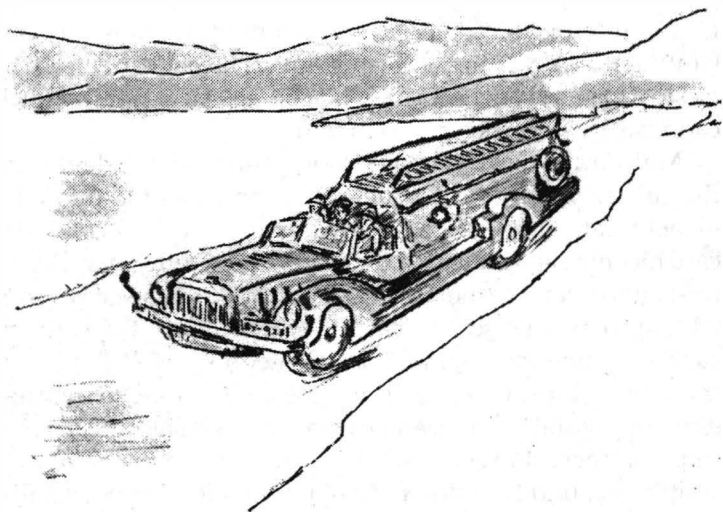
În Louisburg Square, într-una din acele clădiri vechi din Boston pline de demnitate și de atmosfera liniștită a unui trecut netulburat, se află o casă de rugăciune în care călugărițele Sfintei Margareta îi primesc pe acei ale căror suflete slăbite și pierdute caută un loc mai sigur. Un fost colaborator cu care lucrasem în România m-a condus o dată acolo, într-o dimineață de septembrie, și atunci am știut că îmi găsisem o casă spirituală. Și cum mă duceam acolo tot mai des, am început să mă simt tot mai puțin ca un suflet pribeag, și tot mai mult ca unul care se întoarce. Într-o seară,

când am îngenuncheat în capelă mai obosită ca de obicei, fără să mă rog cu cuvinte, ci încercând să mă liniștesc, am simțit o mână pe umărul meu și un sărut pe frunte: „Doar ca să-ți urez bun-venit în casa ta, copilă!” și am știut atunci că în casa mea găsisem și o mamă.

Mai târziu, în lumea aceea de muncă și strădanie, în timpul uneia din primele mele conferințe despre România — activitate care pare să ajungă acum la o intensitate la care nici nu visasem — am întâlnit-o pe Dorothy, dar atunci nu-i cunoșteam numele și nu știam nici că mai târziu îmi va fi aproape ca o soră, și casa ei va fi și a mea. Căci atunci când o femeie este mamă, casa ei este în special casa copiilor ei; locul în care ea își îndeplinește îndatoririle de care este responsabilă. E adevărat că viața ar fi goală și nu ar avea sens fără această responsabilitate față de copii, dar să te simți acasă undeva unde nimeni nu are *nici o* responsabilitate este incredibil de frumos și extrem de odihnitor.

Cred că nu aș fi îndeajuns de sinceră dacă nu aș menționa și aceste alte două case ale mele cu care am fost binecuvântată, care îmi dau putere, curaj și înțelepciunea de a menține casa copiilor mei fericită și armonioasă.

Care este legătura dintre Iași, Sinaia, Brașov, Bran și Massachusetts, astăzi? Există un fir de aur care le leagă și le face să fie una, în timpul care se împarte în trecut, prezent și viitor numai după concepțiile noastre imperfecte, înguste. Ele coexistă pentru mine, în mine, în ideea pentru care trăiesc: ajungerea la o înțelegere mai înaltă și mai bună, pe măsură ce urcăm pe scările încete și dureroase către acel scop final care dăinuie dincolo de casă, țară sau rasă — o înțelegere mai cuprinzătoare a acestei lumi în care bucuria și tristețea par a se împleti atât de strâns. Încă nu am găsit răspunsul pe care-l caut — nu l-am găsit în întregime, pentru că drumul încă nu s-a terminat. Un lucru însă știu: firul de aur care le ține pe toate laolaltă este dragostea, în multe și uimitoarele ei forme; dragostea de frumos, dragostea de copii și de toți oamenii, dragostea de casă și de țară și până la urmă dragostea pentru Dumnezeu — a cărui iubire desăvârșită le cuprinde pe toate celelalte.

NOUĂSPREZECE

În toamna anului 1944, când m-am întors de la București la Bran, mi-am adunat forțele cât am putut de repede ca să fac față dificultăților care ne apăsau din toate părțile. Așa cum se întâmplă deseori, după ce mi-am depășit propriile temeri și neliniști, ajutorul s-a dovedit a fi aproape de mine. Directorul școlii din sat a spus că el nu primise nici un ordin împotriva acceptării copiilor mei la școală acolo, și atâta vreme cât el însuși nu știa nimic în mod oficial despre această situație, de ce să nu-i primească? Astfel i-am aranjat pe Niki, Minola, Alexandra și Magi, căci, bineînțeles, Elisabeta nu avea încă vârsta necesară. Întrucât Ștefan era prea avansat pentru școala din sat, a fost găsită o soluție prin înscrierea lui neoficială la școala „Șaguna”, în clădirea căreia se afla spitalul Crucii Roșii din Brașov. Mulți profesori locuiau în Bran, iar unul dintre preoții din sat fusese învățător, așa că Ștefan putea să învețe acasă și să-și dea examenele în vară, când și le dădeau și ceilalți băieți. Asta îmi lua o mare piatră de pe inimă și îmi confirma încrederea în dragostea oamenilor.

Auziserăm că rușii nu vor veni pe la Bran din cauză că podurile de prin părțile noastre nu prezentau siguranță, dar deodată ne-am trezit că vin grupuri din armata lor. Sosirea lor era precedată de veștile despre cum „trăiau de pe urma țării” despre violurile și jafurile la care se dedau. Femeile, animalele de pe lângă casă, mașinile și ceasurile păreau să îi atragă cel mai mult, după cum auzeam. Țăranii își duceau animalele în munți, își ascundeau nevestele și fiicele și așteptau. Nu aveam nici un ajutor, de la nimeni. Întrucât garajul se afla chiar la șosea, nu puteam ascunde mașinile care ne erau atât de necesare. Nu aveam numai mașinile folosite de familia noastră — pentru transportul produselor de la fermă, aducerea proviziilor și deplasările pe care trebuia să le facem în sat, căci nu exista transport public —, ci mai aveam și camionul și un furgon care ne trebuiau pentru spital. Până la urmă am dus cele mai bune mașini în grădină și le-am acoperit cu crengi și fân, încercând să le facem să arate ca niște grămezi de îngrășământ. Spre ușurarea noastră au scăpat de privirile iscoditoare ale rușilor. Nu era posibil să ascundem în nici un fel spitalul. Se ajungea la el din drumul principal, după ce traversai râul pe un pod care se termină chiar în curtea spitalului. Prin urmare ne-am încrezut în respectul rușilor față de răniți, dar abia mai târziu am realizat cât de mult greșeam atunci când credeam că există așa ceva. Am fost salvați aproape printr-un miracol: rușii pur și simplu nu au traversat niciodată podul.

Puteți să vă imaginați cum este să aștepti să vină tâlharii, să știi că ești la discreția lor și că nu există nici o lege sau ordine la care poți apela? Este o stare de care civilizația americană a uitat încă din zilele întemeierii ei. Armata sovietică nu putea fi asemuită decât cu hoardele de tătari ale lui Genghis-Han. Soldații veneau pe jos, în căruțe, pe cai, în grupuri la întâmplare. Uneori erau mulți, alteori puțini, dar toți erau înarmați până în dinți cu arme moderne. Nu își făceau griji pentru hrană sau altele asemenea. Cu o simplitate înspăimântătoare și inumană își luau ceea ce doreau amenințând cu pistolul și împușcau oamenii cu acea

lipsă totală de sentiment pe care un om normal o poate avea numai când trage într-o țintă de carton.

Sătenii au descoperit repede că era mai bine să le lase la dispoziție o oarecare cantitate de hrană și animale: aranjament scump, dar care până la urmă s-a dovedit mai sigur, deși așa a început coruperea sistemului economic al comunității, ceea ce a făcut mai ușor drumul partidului care avea să „vină la putere” mai târziu. Problema femeilor era cu mult mai serioasă și se întâmplau scene teribile, de necrezut, despre care nu pot să scriu. Nu scăpau nici măcar femeile bătrâne. Partea cea mai îngrozitoare era brutalitatea metodică cu care se făcea totul. Rușilor nu părea să le placă nici puterea, nici păcatele lor. Încetul cu încetul am început să-mi dau seama de tragedia acestor oameni cărora li se răpise chiar sufletul, așa încât reacțiile lor nu mai erau nici măcar instinctuale, ca la animale, ci pur și simplu mecanice. În cele din urmă am înțeles, de asemenea, un lucru care la început mi s-a părut surprinzător: că ei îi jefuiau și pe bogați, și pe săraci deopotrivă. Nu aveau nici un standard după care să distingă o persoană de alta. În Rusia totul aparține statului; persoanele individuale nu dețin nimic în afară de un minimum de lucruri absolut necesare. Pentru ruși chiar și cei mai săraci țărani aveau în casele lor lucruri care lor li se păreau de lux, astfel că luau fără milă orice le venea la îndemână.

Devenise periculos să ne aventurăm până și la Poarta Bran. Întrucât nu aveam cum să ajung la Brașov, eram norocoasă că puteam să țin legătura cu spitalul de acolo prin telefon. Problema lor cea mai mare era că aveau câțiva răniți germani care erau prizonieri și câțiva pacienți care erau membri ai diviziei „Tudor Vladimirescu”. Aceasta era constituită din prizonieri români care fuseseră la muncă forțată în Rusia încă din primele zile ale războiului, izolați total de familiile și casele lor, iar cei care îi luaseră prizonieri le dăduseră informații absolut false despre ceea ce se întâmpla în țara lor. S-au utilizat presiuni și discursuri elocvente în fața lor ca să fie convinși să devină lideri într-o „România nouă” — care, după cum îi asigurau Ana Pauker și alți comuniști, avea sprijinul Marii Britanii și al Statelor Unite. În

cele din urmă locotenent-colonelul Nicolae Cambrea, care întotdeauna se opusese alianței cu Germania nazistă și fusese el însuși capturat la Stalingrad, a fost convins să-și asume conducerea unei divizii numite „Tudor Vladimirescu”, nume care în tradiția românească are rezonanțele pe care probabil la voi le au numele „Lincoln Division” sau „Nathan Yale Division” sau o „Rodger Young Division” și care în mod sigur nu putea fi nicicum asociat cu țelurile comuniștilor. Întrucât până în acel moment Stalin reușise să-i ducă de nas pe reprezentanții Marii Britanii și ai Statelor Unite în ce privește intențiile sale, nu încapă nici o îndoială că și acești soldați înfomețați, epuizați și chinuiți puteau fi înșelați la fel de bine. De fapt, după cum am aflat mai multe despre aceasta, a fost un motiv de mândrie pentru mine că atâtea alte sute de mii de prizonieri-sclavi români persecutați, fără speranțe, ducând dorul de casă, au rezistat pedepselor și strategiilor de convingere și au refuzat să ajungă la vreo înțelegere cu vechiul lor dușman.

Oricum, chiar dacă înțelegeam ce se întâmplase cu ei, nu ne era ușor să ne descurcăm cu cei din divizia „Tudor Vladimirescu”, în special pentru că la început ei se întorceau împreună cu rușii. A trebuit să mai treacă ceva timp până când au înțeles ei cât de mult fuseseră induși în eroare în ce privește starea din țară și până când au înțeles că fuseseră pur și simplu folosiți ca unelte ale rușilor, aruncați în războiul împotriva Germaniei și mare parte din ei omorâți, astfel încât la început doar aceia care fuseseră grav răniți erau trimiși acasă. Inițial acești oameni erau aroganți și greu de suportat; de exemplu, în Spitalul Crucii Roșii din Brașov ei au „ordonat” ca toți răniții germani să fie dați afară din spital imediat! Ne descurcam greu cu ei și din cauza faptului că răniții români îi priveau ca pe niște trădători și se străduiau să nu ajungă în același salon cu ei. Inițialele divizei lor, „T.V.”, erau brodate pe uniforme, făcând parte din emblema lor, și ceilalți români au interpretat aceste inițiale ca și prescurtarea de la „te-ai vândut” — ironie care, bineînțeles, îi înfuria pe cei din „Tudor Vladimirescu”.

Situația s-a înrăutățit atât de mult încât până la urmă am hotărât să ajung cumva la Brașov. Am primit ajutor din

partea muncitorilor de la spitalul meu, unde se executau ultimele lucrări de construcții. Un grup dintre aceștia, care mergeau în oraș cu un camion, s-au oferit să mă ia cu ei. A fost un drum foarte amuzant; în camionul plin de tot felul de oameni, toți erau hotărâți să pară veseli, ca să le arate rușilor că nu o să ne învingă; că încă puteam să mai facem ce doream cu viețile noastre și să mergem de la Bran la Brașov când era nevoie! Li se părea foarte distractiv să fiu cu ei și, când am ajuns cu bine în Brașov, m-au lăsat la poarta spitalului, promițând să se oprească iar ca să mă ia cu ei, pe seară. Dulce iluzie și pentru ei, și pentru mine!

Am fost primită la spital cu brațele deschise și cu vizibilă ușurare. Când am făcut turul de inspecție, toți ne-am comportat ca și când aș fi fost plecată o groază de timp, atâtea se întâmplaseră de când ne văzuserăm ultima dată. Era trist pentru mine să găsesc printre cei nou-veniți unii dintre băieții ale căror picioare le îngrijisem în ziua când mărsăluiseră prin Bran! Contactul dintre mine și cei din divizia „Tudor Vladimirescu” a fost ciudat. Puteam să le văd vechile sentimente luptându-se cu cele noi și lăsându-i nesiguri în privința comportamentului lor față de o principesă-soră medicală în România „nouă”; prin urmare i-am tratat și pe ei exact ca și pe ceilalți — ca pe niște oameni răniți, care, din cauza rănilor lor, aveau dreptul la îngrijirea și la afecțiunea mea. Pe măsură ce a trecut timpul am văzut că aceasta era metoda cea mai bună de a mă comporta cu ei și, de fapt, când le-am auzit poveștile și mi-am dat seama cum fuseseră speculate chiar foametea, durerea și disperarea lor de a-și revedea vreodată familia și casa și cum fuseseră înșelați în funcție de scopurile rușilor, am ajuns să nu-i mai acuz așa de tare. În același timp admirația mea pentru ofițerii și soldații noștri care rezistaseră acestei presiuni, și din acest motiv rămăseseră în robie, s-a transformat aproape în venerație față de curajul și rezistența lor.

În cele din urmă i-am instalat pe prizonierii noștri germani într-o mansardă la ultimul etaj, unde i-am făcut să se simtă cât de cât confortabil, și i-am lăsat în seama propriilor lor doctori. Toți membrii personalului din spital s-au comportat minunat în această situație dificilă și s-au descurcat

cu mult calm și cu eficiență. Simona și Nadejda erau excelente, ca de obicei, și când cei de la „T.V.” au mai creat probleme, Simona a propus ca ei și prizonierii germani să facă schimb de saloane, dacă ei chiar credeau că mansarda era mai confortabilă — ceea ce a pus lucrurile la punct pentru moment.

Este dureros atunci când trebuie să alegi între două datorii și două credințe. Am simțit că ar trebui să rămân la spitalul din Brașov pentru un timp, dar totodată știam că nu era deloc prudent să-mi părăsesc familia în acel moment. Astfel, când am auzit, spre seară, că rușii luaseră camionul muncitorilor (cam atâta despre Drepturile Muncitorilor!) și că urma să fiu lăsată acolo, m-am îngrijorat. Deodată mi-am amintit de prietenii mei, pompierii de la cazarme, iar ei au fost bucuroși să mă trimită înapoi cu mașina lor, singura mașină pe care rușii nu se ofereau să o ia niciodată! Întrucât mulți dintre noi sunt atrași de posibilitatea de a se plimba cu o mașină de pompieri, vă puteți imagina că era o ocazie amuzantă pentru mine, în ciuda tuturor dificultăților, chiar dacă suspensiile nu erau ideale, iar drumurile nici atât.

Trupele rusești care treceau prin Bran s-au rărit încetul cu încetul și, pentru o perioadă de timp, nu au mai venit aproape deloc. Mulți din cei care stătuseră cu noi pe timpul verii au reușit să se întoarcă la casele lor într-un fel sau altul, ceea ce m-a lăsat, practic, fără infirmiere. Noelle a fost obligată să se mute în alt loc pe timpul iernii, deoarece casa mea pe care o folosea nu putea fi încălzită. Deși rămăsese în Bran, ea a început să se ocupe cu făcutul untului, ca să poată să câștige câte ceva pentru familia sa până când soțul ei își găsea o slujbă, iar asta însemna că nu putea să dedice spitalului prea mult din timpul ei. Aceeași situație începuse să apară în Brașov, așa încât spitalul de acolo mi-a putut trimite o singură infirmieră, pe care am pus-o să facă de serviciu noaptea la spitalul meu. Pe timpul zilei veneau să mă ajute fiica bucătăresei și o fată din sat, dar, pentru că aveam doar vreo zece cazuri critice, puteam să ne descurcăm bine, chiar dacă cele două „asistente” ale mele erau neinstruite și fără experiență. Erau amândouă ascultătoare și pline de bunăvoință, și apoi soldații sunt întotdeauna

gata să-și facă patul singuri și să se ajute unul pe altul când starea lor le permite. Aveam la noi ca rezident permanent un student la medicină care era foarte priceput, iar unul din chirurgii noștri din Brașov ne vizita regulat.

Într-o astfel de situație dificilă ne aflam cu spitalul, când am trecut la o altă fază de îngrijorare medicală pe care până atunci o evitasem. În urma unui accident, unui muncitor de la o fabrică din apropiere trebuia să-i fie amputat un deget de la picior. Chirurgul a venit, dar studentul tocmai se îmbolnăvise și nu era nimeni altcineva să-l asiste. Mi-am oferit serviciile și, întrucât nu avea încotro, doctorul le-a acceptat și m-a instruit pe scurt ce să fac. Ne-am spălat și ne-am pus halate și mănuși sterile. Muncitorul a fost adus înăuntru, i s-a făcut o anestezie locală, și a început operația. Eram foarte agitată și mi-era tare teamă că nu voi putea face ceea ce trebuia, dar totul a mers bine până când a fost nevoie să țin carnea departe de os în timp ce chirurgul a început să taie osul. Am simțit o stare de slăbiciune; transpirația a început să-mi curgă pe spate; mi s-a făcut o greață îngrozitoare și am avut o senzație de leșin.

— Acum *trebuie* să suportați! mi-a spus chirurgul pe un ton aspru și, cu un efort de voință enorm, am reușit, dar a fost oribil. Din ziua aceea m-am hotărât să pun capăt acelei slăbiciuni. Am început să mă concentrez asupra sălii de operații. Încetul cu încetul mi-am depășit slăbiciunea și greața până când, în final, am reușit să urmăresc cu atenție și să înțeleg ce se întâmplă. Am citit manuale de medicină și am făcut desene, astfel că am devenit până la urmă o asistentă pricepută, capabilă să operez eu singură în situații extreme — dar asta s-a petrecut treptat, pe măsură ce și spitalul s-a dezvoltat.

Într-o dimineață am primit un alt telefon urgent de la Brașov. Se găseau în mare încurcătură și trebuia să mă duc să îi ajut. Am hotărât să-mi „dezgrop” mașina și să îmi asum riscul de a porni la drum, întrucât oricum nu prea mai era nimic sigur, dar am ajuns la Brașov fără probleme. Ceea ce am găsit era monstruos. Rușii veneau în oraș în număr mare și hotărâseră să ia ei în primire spitalul Crucii Roșii. Trebuia să ne mutăm în trei ore și orice ar fi fost lăsat în

urma noastră la sfârșitul acelor trei ore aparținea rușilor. Situația mă stupefia. Chiar dacă prizonierii germani fuseseră mutați cu câteva zile înainte într-o tabără, tot echipamentul nostru și mai mult de trei sute cincizeci de pacienți mai erau încă în spital.

Prima mea reacție a fost de refuz și revoltă, dar eram copleșită. De fapt mutarea deja începuse, întrucât fusese deja găsit un loc într-o mănăstire catolică ungară. Era o clădire urâtă, întunecoasă, iar locatarele ei nu erau deloc bucurătoare să ne vadă. Asta era de înțeles din punctul lor de vedere, totuși, enervant din al nostru. Din fericire, școala „Șaguna” se afla într-o piață mare și în mijlocul grădinii publice. Cu ajutorul vecinilor și al pacienților în stare să umble i-am dus pe toți răniții grav în paturile lor în grădină și am îngărmădit tot ce aveam lângă ei cât de repede am putut. În acest fel clădirea a fost golită de aproape tot în mai puțin de trei ore, dar încă mai rămăsese problema mutatului la noul nostru sediu. Întrucât aveam doar o ambulanță hodorogită și un camion, mutarea a fost foarte complicată, dar până la urmă am primit ajutor de la regimentele de lângă noi și de la una din fabrici. Am lucrat până seara târziu, așa încât am rămas la prietenii mei peste noapte și m-am întors la Bran abia în dimineața următoare. Eram îngrijorată pentru familia mea din cauza acestei noi apropieri a rușilor.

Simona și Nadejda au lucrat minunat la amenajarea spitalului în acest nou loc, dar acum trebuiau și ele să se întoarcă la București la familiile lor. Sediul din Brașov al Crucii Roșii trebuia să ia în primire spitalul și eram îngrijorată pentru că simțeam că nici una dintre femei nu avea destulă experiență în acest sens. Așa s-a și întâmplat și până la urmă ne-a fost trimisă de la București o femeie pricepută; o soră medicală care, pierzându-și singurul ei fiu pe front în Rusia, nu mai avea nici o dorință de la viață decât să-i ajute pe răniți. Eu însămi eram tot mai mult legată de Bran, întrucât spitalul de acolo continua să se extindă și îmi cerea tot mai multă atenție, iar vizitele mele la Brașov au devenit tot mai rare și mai neregulate. De obicei mă duceam acolo ca să aplanez diverse situații dificile care apar

în asemenea momente de încordare, căci să fie pace între doctori, infirmiere, lucrătorii de la Crucea Roșie, călugărițe și răniți nu era întotdeauna ușor. Toată lumea suferea din cauza înghesuiei din locurile de cazare, a dificultăților enorme pe care le întâmpinam în obținerea proviziilor, a pericolului continuu din partea rușilor și a aroganței crescânde a „Partidului Comunist”. Membrii acestuia erau diverși nemulțumiți care își urmăreau propriile interese și puțini dintre ei se gândiseră la partid cu câteva luni înainte.

Între timp tot mai multe cazuri grave erau trimise la Bran, așa încât era necesar un medic rezident. La început am suferit de pe urma unui plan foarte puțin practic, în care diferiți medici lucrau prin rotație. Abia ne obișnuiam cu unul, că și era schimbat cu un altul și, în timp ce unii erau buni, alții nu prea erau. Întrucât eram conștientă că în munca aceasta de tratare a bolnavilor era nevoie de o dăruire totală, am avut unele neînțelegeri cu câțiva dintre medicii care lucrau la noi prin rotație și care nu își luau munca în serios. Eram sigură că aceștia mă antipatizau puternic. Devenise tot mai greu să lucrăm în acest fel și în cele din urmă — mulțumită unei inspecții din partea comandantului general, Vasiliu Rășcanu — am obținut detașarea la noi a doctorului Dragomir, chirurg secund de la Z.I. 161, spitalul din Brașov.

Era un chirurg tânăr, dar foarte serios, astfel încât am lucrat minunat împreună. A fost de acord din toată inima cu planurile mele de asistență medicală a populației din satele răspândite în munții din împrejurimi, chiar dacă aceasta reprezenta un efort enorm, căci pantele erau abrupte și casele erau situate departe una de alta. Ne petreceam aproape toate după-amiezile în aceste „ronduri”, întrucât, dacă puteam lua ca pacienți bărbați civili, în schimb nu aveam sa-loane pentru femei.

Îmi amintesc de un telefon primit într-o seară dintr-un sat vecin unde o femeie pierdea mult sânge din cauza unui avort spontan. Ne-am repezit la mașină și am plecat la drum prin noapte. Era întuneric și frig; cădea o zloată cețoasă, prevenindu-ne că venea iarna. După ce am bâjbăit un timp, am găsit în sfârșit casa, într-o vale îngustă. Am intrat

în camera prost luminată în care femeia zăcea într-un pat care fusese înălțat în partea de la picioare în speranța că se va opri scurgerea masivă de sânge. Lângă ea stăteau cei din familie și mulți vecini; era o larmă asurzitoare, aerul era statut și plin de mirosuri respingătoare. Primul lucru pe care l-am făcut a fost să îndepărtăm lumea din cameră și apoi să aducem apă fierbinte și să facem cât de multă lumină. Lucrând în principal cu lanterna mea, pe care am pus-o să se reflecte într-o oglindă și folosind puținele instrumente pe care le aveam la dispoziție, i-am făcut injecțiile de care avea nevoie. În timp ce lucram mi-a trecut prin cap că ar trebui să ne echipăm și cu truse de prim ajutor cu toate pansamentele și instrumentele necesare și că, într-un fel sau altul, trebuia să fac cumva loc și pentru femei la spital.

Am reușit să o aducem pe pacienta noastră într-o stare cât de cât bună și în ziua următoare ne-am dus cu un specialist. A fost operată în spitalul meu, dar a trebuit să fie îngrijită mai departe în spitalul civil din Bran, o clădire inadecvată, administrată de doctorul din sat, care domnea peste ea de ani de zile și prea puțin se obosise să-și practice meseria. Pierduse de mult contactul cu metodele moderne, întrucât era mult mai mult interesat de politică decât de medicină. Nu eram de acord cu multe din lucrurile pe care și le permitea în spitalul lui.

Altădată am fost chemați de urgență la o femeie care locuia într-o vale foarte îndepărtată, unde nu am putut ajunge decât pe jos. Am constatat că avea meningită și că nu mai puteam să o ajutăm decât acordându-i o îngrijire care să-i aline suferința. Am confecționat o targă, așa cum învățasem pe vremea când eram la cercetașe, dintr-un pled și două prăjini solide, și astfel am ajuns cu ea până la mașină și apoi la spitalul civil. Încă o dată am găsit multe de comentat în felul în care a fost îngrijită acolo, dar în cazul ei nu mai conta, întrucât moartea era inevitabilă.

Următoarea pacientă pe care am avut-o își trăia ultimele clipe din cauza unui abces tuberculos în coapsă și, întrucât nu puteam suporta gândul de a o trimite la celălalt spital, i-am pus un pat în spălătoria de la Spitalul „Inima Reginei”. Când am văzut că i se apropia sfârșitul, am trimis-o

acasă, căci știam cât de mult îmi doresc țăranii să moară în propria lor casă, printre ai lor. Doctorul, studentul și cu mine urcam pe munte la trei zile o dată ca să îi schimbăm pansamentul și să îi mai dăm câteva ore de odihnă cu ajutorul morfinei. A murit în ziua de Crăciun, iar ultima noastră vizită la ea a fost în Ajunul Crăciunului. O să îmi amintesc mereu drumul acela, care a durat două ore din cauza zăpezii. Cerul era atât de albastru, aerul atât de curat, zăpada atât de sclipitoare! Simțai că totul trebuie să fie bine într-o lume așa de frumoasă. Apoi a urmat căsuța cea întunecată, cu biata fată pe patul de suferință. Știa că era pe moarte și și-a luat un rămas-bun emoționant de la mine, aruncându-mi-se în brațe și apoi binecuvântându-mă — după obiceiul nostru — făcând-mi semnul crucii pe frunte. Apoi am așezat-o pe pat și am binecuvântat-o la rândul meu. Toți aveam lacrimi în ochi.

În noiembrie a trebuit să părăsim castelul și să ne stabilim pentru timpul iernii în casa de la poalele dealului. Aceasta era o problemă serioasă, căci casa nu era construită să adăpostească atâta lume, și nici unuia din noi nu i-ar fi putut trece prin cap să-și petreacă iarna în castel. Erau cei cinci copii, Anton și cu mine, Frau Koller, Gretl și Bittermann. Mai era Sandu, ofițerul cel orb pe care îl cunoscusem în Austria, împreună cu credincioasa lui ordonanță și cu câinele pentru nevăzători pe care i-l găsisem în Viena. Îl invitase să-și petreacă vara cu noi, iar acum, neavând unde să se ducă, rămânea cu noi — tuturor ne făcea plăcere prezența lui, iar copiii erau bucuroși să ajute la îngrijirea lui. Cazarea și hrănirea atâtor oameni erau o problemă, și mai erau doctorul, studentul la medicină și două infirmiere cărora trebuia să le asigurăm locuință. Aveam acum două infirmiere în loc de una, pentru că, spre marele nostru noroc, ne-am pomenit într-o bună zi în prag cu o infirmieră de la Crucea Roșie. Era puternică, energică, pricepută și cea mai bună infirmieră de noapte pe care am avut-o vreodată. Soțul ei dispăruse și nu știa dacă fusese luat de către ruși sau de către nemți, așa că mi-a cerut să o iau la mine ca să mă ajute și s-a dovedit a fi o adevărată binecuvântare

pentru toți. Au trecut doi ani până când a reușit să aibă vești de la soțul ei, care izbutise să ajungă în Franța și mai târziu și ea a putut să-l urmeze acolo.

În ciuda tuturor greutăților, Crăciunul nostru din 1944 a fost fericit. În Ajun făcusem și vizita pe care am menționat-o. Aveam un brad în camera cea mică și, deși nu puteam primi mulți oameni în același timp, am păstrat tradiția de a invita pe toată lumea. Copiii din sat ne-au cântat colinde sub geam și le-am dat cozonac, ceai cald și câțiva bănuți. Pentru răniți aveam alt brad, care, și el, era tare frumos; și desigur, mai existau brazi în Brașov la Z.I 161, la spitalul militar și la încă un spital pe care îl vizitam când puteam. În aceste două spitale pe care le-am menționat se găseau prizonieri germani răniți, cu care puteam vorbi în limba lor — aducându-mi aminte cum i-am vizitat cu un an în urmă pe răniții români din Austria — și printre ei i-am găsit și pe răniții austrieci de la Bran.

Am reușit să vizitez și spitalul închisorii. Acolo l-am văzut pe fiul unuia dintre preoții din sat, care era deținut pentru activitate politică deși era bolnav de tuberculoză osoasă. Comuniștii începuseră vânarea tuturor celor suspecti că ar fi împotriva lor, iar acestui băiat de optsprezece ani i se dăduse o sentință de douăzeci și șase de ani închisoare. M-am folosit de toată influența pe care o mai aveam ca să-l scot din închisoare, dar nu am reușit decât mult mai târziu — când deja era prea târziu pentru el, dar cel puțin a murit în spitalul nostru. Oricum, datorită permisiunii pe care am avut-o pentru el, am putut să-i vizitez și pe ceilalți suferinzi — deținuți politici sau delincvenți de drept comun — și să le aduc puțină bucurie de Crăciun. Această vizită nu a avut nici o consecință neplăcută pentru mine, dar nu mi s-a mai dat voie să vizitez închisoarea din nou.

A fost o iarnă grea cu zăpadă multă și troiene mari. Spitalul s-a dovedit ușor de încălzit și, încetul cu încetul, a fost pus la punct. Depășiserăm micile dificultăți și aveam în mod normal cincizeci până la șaiszeci de pacienți — soldați, muncitori din fabrici, și o dată au fost operați trei copii care aveau probleme cu oasele de la picioare. Erau

dintr-un cartier foarte sărac din Braşov, şi specialistul ortoped foarte bun care îi operase ne-a rugat să-i luăm la noi pentru că aveau nevoie de o îngrijire specială. A trebuit să-i punem laolaltă cu soldaţii şi, în timp ce acest aranjament s-a dovedit destul de bun, mi-am dat seama că odată şi-odată va trebui să avem în spital şi un salon pentru copii.

Într-o după-amiază din ianuarie, simţindu-mă foarte obosită şi în pragul unei răceli, făcusem o baie şi mă pregăteam să mă vâd în pat când una dintre infirmiere, care era şi moaşă, a venit să-mi spună că în spitalul civil o femeie care se afla în chinurile facerii era pe moarte. Nu se putea face pentru ea nimic la Bran; singura ei speranţă era să fie dusă la un specialist în Braşov. Eram îngrozită. De trei zile nici o maşină sau căruţă nu reuşise să treacă de troiene şi, bineînţeles, întrucât fuseserăm „eliberaţi” de către ruşi, nu existau pluguri de zăpadă care să cureţe drumurile ce duceau în sate puţin importante, cum era al nostru. Anton a venit şi el în timp ce discutam ce era de făcut.

— De ce să nu încercaţi să treceţi de troiene? — a spus el. Oricum nu are importanţă dacă moare aici sau dacă moare pe drum, iar dacă reuşiţi să treceţi de troiene o puteţi salva!

Cu această încurajare m-am ridicat şi m-am îmbrăcat, deşi cam fără voia mea, pentru că mă simţeam rău şi tot planul părea de nerezolvat. Dar Anton a insistat să mergem şi a obţinut permisiunea gărzii să vină cu noi o parte din drum să ne ajute pe cea mai grea porţiune. Am plecat în două maşini: eu într-una, cu femeia şi soţul ei, infirmiera şi Bittermann; Anton şi cei doi jandarmi în cealaltă. Am mers pe câmp ca să evităm troienele; ne-am înţepenit şi am săpat să ieşim din ele. Vântul urla şi se strecura tăios ca un cuţit prin şalurile noastre ori de câte ori trebuia să ieşim afară pentru a săpa în zăpadă. Se făcea tot mai întuneric. Când în sfârşit am ajuns în locul în care drumul era mai accesibil, Anton şi gărzile lui s-au despărţit de noi. Femeia gemea, dar cel puţin mai era în viaţă.

După un timp ce mi s-a părut o eternitate am intrat pe străzile întunecate din Braşov, pe care, bineînţeles, nu se găsea nici un civil, întrucât nimeni nu îndrăznea să iasă

afară după lăsarea întinericului. Rușii jefuiau și omorau cu o libertate absolută ori de câte ori aveau chef și exista o pedeapsă cu moartea pentru oricine li se împotriva. Doar rușii puteau fi văzuți pe străzi; se auzeau împușcături răzlețe în toate cartierele. Apropos, acest din urmă fapt este o specialitate a ocupației rusești; se pare că întotdeauna împușcă, deși întrebările „Ce împușcă?” și „De ce?” rămânau, în mod sinistru, fără răspuns.

În noaptea aceea nu ne-a oprit nimeni și am ajuns la spital unde anunțaserăm prin telefon să ne aștepte. Femeia a fost dusă rapid în sala de operații și anesteziată în timp ce mă ținea de mână, strigându-mi numele, până când a adormit. Aceasta a fost prima dată când am asistat la o naștere ca infirmieră. Totul s-a desfășurat atât de nefiresc încât parcă a fost o minune că s-a putut termina cu bine. Copilul trăia, femeia era salvată și mie îmi venea să îngenunchez acolo și să mulțumesc.

După ce am ajutat-o să ajungă la pat, am petrecut restul nopții la o prietenă și am descoperit, când am avut timp să mă gândesc la mine, că mi-am revenit complet din răceala care mă amenințase! În dimineața următoare m-am întors la spital, după ce am găsit cu greu câteva cadouri pe care să le duc la nou-născut și la alți copii de acolo și am rămas să fiu nașă la botez. Mai târziu, în timpul zilei, ne-am întors acasă în siguranță, deși de câteva ori ne-am înțepe-nit în zăpadă. Oricum, pentru că nu mai eram în competiție cu moartea, nici unul din noi nu a mai fost așa de îngrijorat ca în noaptea dinainte.

Toată această experiență m-a făcut să îmi dau seama că, orice s-ar întâmpla, *trebuia* să am un salon pentru femei. Singurul spațiu pe care îl aveam în acel moment era o căsuță chiar peste drum de spital, pe care mama mea o construise pentru oaspeții din timpul verii. Nu era pregătită să fie folosită în timpul iernii, așa că trebuia să aștept să vină vremea mai caldă ca să o pot deschide oficial, dar am început îndată să adun ce era necesar. În primăvară, mă gândeam, Spitalul „Inima Reginei” va avea un salon pentru femei cu cinci paturi!

DOUĂZECI

In 7 decembrie 1944 cel de-al doilea guvern condus de generalul Sănătescu a căzut și a venit la putere unul condus de generalul Nicolae Rădescu, un vechi prieten de-al meu care fusese timp de șapte ani aghiotantul mamei mele. Acționând cu un eroism care face lumină în întunecata poveste a opresiunii României, el a luptat împreună cu regele Mihai împotriva dominației rușilor. Dar în 11 februarie 1945 a fost semnat acordul de la Ialta, lăsând România neajutorată în mâinile rușilor. În cele din urmă, la sfârșitul lunii februarie, premierul Rădescu s-a adresat cu îndrăzneală românilor în mod direct, într-un atac deschis și violent, având ca subiect ceea ce făceau comuniștii Ana Pauker și Vasile Luca, vorbind de ei ca oameni „fără Dumnezeu, fără țară și fără lege”. În ciuda acestui atac și a eforturilor Misiunii Politice Americane la București — pe care Vâșinski, emisarul lui Stalin, o ignora complet sau o sfida —, regele a fost forțat să cedeze cererilor Moscovei. Guvernul generalului Rădescu a fost destituit și prim-ministrul însuși a fost obligat să se refugieze în sediul Misiunii Milita-

re Britanice ca să-și salveze viața. În 6 martie 1945 Rusia, cu acordul pasiv al celorlalte două puteri aliante, a impus României un guvern comunist: dintre cei patru membri de frunte trei nici nu erau români.

Evenimentele politice ne-au atins mai puțin în valea noastră, așa cum era izolată de lumea din jur din cauza zăpezii în timpul acelor luni de iarnă, până când, în 5 ianuarie 1945, am auzit zvonurile teribile că toți cetățenii de origine germană urmau să fie deportați în Rusia. Toți bărbații între șaptesprezece și patruzeci și cinci de ani și toate femeile între optsprezece și treizeci de ani, fie că aveau sau nu copii, urmau să fie luați imediat. Auziserăm că protestele guvernului Rădescu împotriva acestui decret au fost inutile.

Teroarea intrase în inimile tuturor. Trupele rușilor veneau și înconjurau sat după sat, târând bărbații și femeile fără milă afară din casele lor. Mamele erau separate de copiii lor care plângeau; bărbații și fiii de soțiile și părinții lor; tinerele fete de familiile lor. Erau scene care-ți rupeau inima și îți făceau sângele să clocotească în vene. Și nu puteai face nimic — *nimic!* Încercam cu toții să ajutăm ascunzând vreun bărbat sau vreo femeie, dar rezultatul era că o altă mamă sau soție era luată în locul victimei căutate. Apoi deodată cel ce se ascundea ieșea din ascunziș, căci cine poate să vadă pe altcineva drag luat în locul lui?

În împrejurimile Branului se găseau multe sate săsești care fuseseră ridicate cu opt sute de ani în urmă; astfel am fost de față la răpirile în masă care în aproape trei săptămâni au trimis în robie în Rusia 35 590 de bărbați și 32 748 de femei, înghesuiți în vagoane de tren neîncălzite, în miez de iarnă. Acesta este unul din lucrurile cele mai cumplite pe care le-am văzut vreodată, iar doamna Podgoreanu a considerat și ea aceste trei săptămâni mult mai teribile decât orice altă experiență ce o avusese vreodată în gara din Brașov. Într-un sat de lângă Bran au fost lăsați fără părinți aproape optzeci de copii, iar nouă nu ni s-a permis să-i ajutăm. Puteau fi îngrijiți doar de către oamenii în vârstă care rămăseseră în sat. Aproape imediat a mai urmat un decret prin care toți germanii urmau să fie deposezați de

avutul lor. Țiganilor și trândavilor de prin orașe, care habar nu aveau ce înseamnă să lucrezi într-o gospodărie, dar care îmbrățișaseră comunismul cu mult zel în urma asigurării că vor avea tot ce-și vor dori, li s-au dat gospodăriile cele mai productive din România. Acest lucru a avut mai târziu efecte dezastruoase asupra economiei țării.

În zăpăceala și teama generală care îi stăpânea pe toți, faptul că în toamnă Transilvania fusese redobândită de la unguri și declarată din nou parte a României nu a mai adus prea multă bucurie sau entuziasm nimănui. Eram îndreptățiți să avem suspiciunile noastre în ce privește acest eveniment, căci ungurii din această provincie au văzut repede unde le stătea norocul. S-au alăturat imediat Partidului Comunist în număr foarte mare și s-au dat de partea rușilor, așa încât au putut să rămână la putere, iar românii au continuat să fie străini în propria lor țară. Era ca și cum un vâl de tristețe se așternuse peste noi toți, și oricum am fi încercat să ne adaptăm circumstanțelor, presiunea era prea mare. Totuși am continuat să ne luptăm, să construim în sens propriu cu „unelte teșite” și de multe ori fără nici un fel de unelte.

În februarie generalul Vasiliu Rășcanu, cel care rezolvase problema doctorului pentru spital, a venit iar în inspecție. Acum era, după cum auzisem, în mod clar de partea comuniștilor și încerca să intre în grațiile partidului. De fapt, datorită atacului său împotriva guvernului Rădescu, mai târziu, în cursul aceleiași luni, a fost răsplătit cu poziția de ministru de război în guvernul dominat de comuniștii ruși, care a fost format în 6 martie, și și-a menținut poziția până în decembrie 1947, iar după aceea a rămas, mai mult sau mai puțin, în grațiile comuniștilor până la mijlocul lui 1948. Ulterior, aparent terminându-se favorurile pentru el, a fost „expulzat” din partid împreună cu alți români care conlucraseră cu rușii din diferite motive și care au fost răsplătiți și ei în stil tipic comunist.

Oricum, în februarie 1945, Rășcanu era doar comandant general pentru regiunea noastră și anunțul său că urma să vină la spital într-o inspecție cu „un domn important” însemna doar că mai trebuia adăugată încă o activitate în

programul deja încărcat din ziua aceea. Faptul că a ajuns târziu, ceea ce ne-a dat peste cap programul, nu ne-a provocat nici el prea multă plăcere. Totuși, inspecția a mers bine și în ansamblu generalul a fost destul de mulțumit. „Domul cel important” nu mi s-a părut deosebit de important. Era un civil care părea de vârstă mijlocie, deși mai târziu am aflat că era mai tânăr decât arăta. Avea părul tuns scurt și o față puternică, colțuroasă, inteligentă, dar părea cumva neîndurătoare. Era manierat, cu toate că la început a fost distant și rezervat. Curând m-am trezit că mă entuziasmez din nou în speranțele mele legate de spital și i-am spus de planurile pe care le aveam — un salon pentru femei, unul pentru copii, o capelă, o secție pentru pacienții externi și o clădire pentru boli contagioase — toate lucrurile de care era deja în mod evident mare nevoie.

— Trebuie să vedeți, să vă imaginați toate aceste lucruri înălțându-se în jur!

Era atent și interesat de ceea ce îi spuneam. După inspecția oficială le-am oferit câteva gustări în biroul meu, unde ni s-a alăturat și Anton. Conversația s-a desfășurat firesc, „domnul important” părea mai puțin distant și a vorbit destul de mult. Pe când se pregăteau să plece, mi-a spus cu seriozitate:

— Eu sunt... — a pronunțat un nume pe care nu l-am auzit clar — secretarul Partidului Comunist. Nu am dorit să vin aici câtuși de puțin; am venit doar ca să-i fac plăcere prietenului meu, generalul. Acum mă bucur că am venit, căci mi s-a schimbat părerea despre dumneavoastră și munca pe care o faceți. Dacă — sau mai degrabă când — vom ajunge la putere, amintiți-vă de mine. O să fac tot ce pot să vă ajut.

Am murmurat mulțumiri, întrebându-mă cine o fi fost. După ce vizitatorii au plecat, i-am descifrat numele destul de greu din cartea de onoare a oaspeților: „Emil Bodnăraș”. Nu aveam cum să descopăr mai multe despre el, întrucât nu aveam pe cine să întreb.

Acum o să fac o mică digresiune, ca să vă povestesc o aventură, sau măcar partea din ea pe care o pot spune fără să-i pun pe alții în pericol. Nu vreau să o plasez în ordinea cronologică a acestei povestiri, de teamă să nu îi implic pe

cei care m-au ajutat, care ar putea fi încă în viață și ar fi pasibili de pedeapsă. Pentru același motiv pot să povestesc doar o parte din ceea ce s-a întâmplat. Este o poveste care a durat doi ani, interferând cu celelalte activități ale mele în tot acest timp, și a trebuit să o plănuiesc cu multă grijă.

A început odată cu venirea la mine a doi fugari — pe care o să-i numesc cu poreclele pe care le-am găsit pentru ei: „Deasupra” și „Dedesubt”. Cei doi erau diferiți doar în ce privește lungimea perioadei în care a fost nevoie să stea ascunși în comparație cu alții pe care a trebuit să-i ascundem, căci, bineînțeles, activitățile mele clandestine au început odată cu venirea rușilor, când mulți oameni mi-au încredințat viețile lor. Aceștia doi au venit din direcții opuse, dar au ajuns cam în același timp și în asemenea circumstanțe încât era clar că nu-i puteam trimite imediat peste graniță. De fapt, pe „Deasupra” l-am ținut la noi șase luni și pe „Dedesubt” doi ani. În cele din urmă am reușit să-i scoatem din țară cu acte false.

Singurul loc sigur pentru o ascunzătoare era chiar în castel. Iarna nu venea nimeni acolo, dar și acest lucru prezenta complicații. Trebuia să facem cumva cald pentru ei și totuși nu trebuia să se vadă deloc fum ieșind din coșuri. Trebuia aleasă o cameră care să fie încălzită cu electricitate și totuși trebuia să fie localizată într-un loc unde nimeni — nici îngrijitorul, de exemplu — să nu aibă vreo treabă; în același timp trebuia să fie și într-un loc în care să nu se topească zăpada de pe acoperiș datorită căldurii din încăpere. Am studiat împreună cu Anton problema și până la urmă am ales o cameră mică, lăturalnică, în care am construit un fel de cort care putea fi încălzit fără să afecteze acoperișul. Electricitatea nu funcționa în timpul iernii, dar Anton a introdus un fir secret, pe care din fericire îngrijitorul nu l-a observat niciodată.

A mai rămas problema de fiecare zi a mâncării și a apei, iar procurarea hranei suficiente pentru doi oameni când proviziile erau limitate, precum și aducerea ei în secret la castel nu era puțin lucru. Anton, Frau Koller și eu le duceam pe rând hrana, dar era datoria mea să fac rost de ea.

Am recurs la tot felul de stratageme, de exemplu am inventat o femeie săracă și bolnavă în sat, căreia trebuia să-i duc mâncare gătită în fiecare zi și am dat instrucțiuni la bucătărie să fie pregătită. Întrucât toată lumea din gospodăria mea cunoștea pe toată lumea din sat, acest șiretlic nu a mers prea bine în propria mea bucătărie, dar a reușit foarte bine în bucătăria spitalului, unde bucătarul era străin de Bran. Atunci când cădeau zăpezi mari era iarăși dificil, căci nu numai că era greu să ajungem la castel, ci mai erau de explicat și urmele proaspete de pași. Problemele cu „reședința de vară” erau diferite, dar nu mai puțin îngrijorătoare, pentru că între sat și castel umbla multă lume.

Toate acestea ne dădeau destule senzații tari, în special din cauză că existau pedepse grele — de regulă cu moartea — pentru ascunderea fugarilor. Nu știu în ce măsură au fost duse până la capăt acțiunile subversive împotriva Germaniei naziste, dar știu că prima dată când am venit în contact cu acțiunile împotriva rușilor erau oarecum dezorganizate, și cei în ilegalitate încă nu învățaseră prea bine cum să se ascundă. În orice caz, sub legea și poliția sovietică este greu să pui la cale o mișcare ilegală. În timpul sederii la noi „Deasupra” și „Dedesubt” ne-au oferit exemple de toate dificultățile posibile. Am avut o mulțime de aventuri, și tragice, și comice, dar și multă trudă — ceea ce de puține ori apare în cărțile de aventuri.

Poate una din cele mai periculoase perioade a fost atunci când „Dedesubt” a făcut o tumoare în piept, care putea fi canceroasă. Creștea foarte rapid și, deși speram că era benignă, doar o operație putea arăta adevărul. Am hotărât să-i încredințez secretul unui anumit doctor și să-i cer ajutorul, iar el a acceptat cu mult curaj. Între noi am aranjat încă o operație pentru care să fie nevoie de serviciile unui specialist la spitalul meu — ceea ce se întâmpla suficient de des pentru ca totul să pară rezonabil — și pentru aceasta am ales un specialist în care știam că ne putem încrede. Când i-am încredințat și lui secretul, s-a dovedit și el îndeajuns de curajos să-și riște viața. Am scos din spital prosoapele,

pansamentele și instrumentele sterile de care aveam nevoie, iar Anton le-a adus în siguranță în castel.

Ne-am pregătit ostentativ să-i invităm pe chirurgii care ne vizitau să-și petreacă noaptea la Bran, ca să se „odihnească” înainte de a se întoarce la casele lor. Pe de altă parte, în mijlocul unei nopți de iarnă, ei doi, Anton și cu mine ne-am croit drum spre castel, unde Anton alesese o încăpere potrivită care putea fi încălzită și pregătită în siguranță. Acolo ne-am plasat pacientul pe o masa improvizată și Anton l-a ținut până când l-am anesteziat cu eter. (Fapt care ne-a adus necazuri teribile mai încolo, căci este un miros de care este aproape imposibil să scapi pentru multă vreme.) În timp ce îl adormeam și atunci când s-a trezit din anestezie, „Dedesubt” ne-a recitat o grămadă de poezii, ceea ce a dat o vagă urmă de hilaritate unei scene care altfel era misterioasă și cam sinistă. Operația a reușit și tumoarea s-a arătat a fi benignă — după un aranjament complicat și secret pentru trimiterea țesutului la analiză sub numele unui pacient legitim al spitalului. Până atunci, însă, am avut mari probleme cu spălatul lenjeriei murdărite, căci trebuia să o termin pe toată până dimineață, iar petele de sânge necesită înmuiere îndelungată. A fost de asemenea o mare încordare nervoasă și să strecurăm înapoi în spital toate lucrurile, iar când în cele din urmă toate s-au sfârșit, am simțit că, în ce mă privea, m-aș mulțumi și cu o viață mai puțin agitată, dacă voi avea vreodată ocazia.

„Dedesubt” a mai avut o aventură la puțin timp după ce „Deasupra” a fost trimis pe drumul lui. Aceasta s-a întâmplat pe vreme caldă, pe când ne mutam înapoi în castel pe timpul verii. El trebuia să-și părăsească ascunzătoarea până când se făcea curățenie în castel și era pregătit să ne mutăm acolo. După aceea puteam să-l ascundem iar în siguranță. Anton și Ștefan i-au pregătit un adăpost în pădure, nu departe de castel, dar într-un loc în care se știa că nu se duce nimeni niciodată. L-au făcut cu multă pricepere și au pus la loc mușchii și tufișurile, astfel încât să nu se observe nimic de afară, deși jos, în vizuina lui, „Dedesubt” avea destul loc să se întindă confortabil și chiar să se și miște prin ea. El era foarte încântat de noul său „palat” și

l-am lăsat acolo, siguri că totul va merge bine — convingere care ne-a fost brutal zguduită nu de altcineva decât de idiotul satului.

Acest personaj plecase la plimbare prin pădure, cu privirea pierdută prin crengile cele mai de sus ale copacilor, când deodată pământul a cedat sub el și s-a trezit într-o groapă, holbându-se la un om care stătea întins destul de confortabil sub pământ și citea o carte la lumina plăcută a unei lămpi. De îndată ce și-a recăpătat răsuflarea a scos un strigăt de groază, a ieșit înspăimântat din gaură și a început să alerge de-i sfârâiau călcăile în josul dealului, prin pădure. Și mare noroc am avut, pentru că primul om cu care s-a întâlnit a fost Anton.

— Arhidue! Arhidue! — s-a plâns el. Necuratul e în pădure! Am căzut înăuntru la el! Era sub pământ și citea o carte!

Dându-și seama ce se întâmplase, Anton l-a asigurat că știa totul și că diavolul era chiar în grija lui, dar dacă se ducea acasă și nu spunea nimănui ce văzuse, fără îndoială sufletul său va fi în siguranță. Din fericire, idiotul nu a vorbit nimănui despre asta, ceea ce arată cât de îngrozit fusese; dar de fapt groaza lui nu era nimic în comparație cu cea a bietului „Dedesubt”! Pur și simplu a dispărut și a trecut câțva timp până când Anton a reușit să-l găsească și să-i facă un alt ascunziș.

După cum am arătat, la începutul lui 1945 Partidul Comunist începuse să iasă la vedere tot mai mult, stârnind greve și punând la cale „manifestații” păzite și susținute de trupele rusești. Aceasta a dus la discursul generalului Rădescu, pe care l-am menționat, discurs care l-a transformat pe autorul său într-un erou în ochii națiunii. Dăduse glas unor lucruri pe care le simțeam cu toții, ajungând, astfel, într-o situație foarte dificilă din cauza stăpânitorilor de atunci ai țării. În tot timpul cât s-a aflat în Legația britanică și în lunile în care a fost prizonier „protejat”, cu toții am fost îngrijorați pentru el, dar am răsuflat ușurați când s-a aranjat fuga lui, un an mai târziu. Știam că datorită sosirii sale în siguranță în Cipru și mai târziu în Statele Unite, vom avea în afara granițelor un vorbitor care să ne reprezinte pe noi,

cei de după Cortina de Fier. Eram foarte mândră de prietenul meu, pe care reușisem să-l vizitez în secret în timpul detenției sale. Îl cunoscusem pe când eram mică, la puțin timp după ce obținuse cea mai importantă decorație a României, în primul război mondial. Cu cei mai mulți era atât de liniștit și tăcut încât își făcuse o reputație de taciturn, dar cu mine a fost întotdeauna deschis la vorbă. Acum vorbise tuturor, atacând-o direct pe Ana Pauker și pe tovarășii ei, și acest lucru ne-a încurajat pe toți. Chiar dacă nu le-a schimbat planurile comuniștilor, măcar le-a aruncat o provocare.

Odată cu venirea la putere a guvernului dominat de ruși în 6 martie 1945, Petru Groza — un oportunist și o marionetă pentru alții, care îl manevrau din umbră — a fost declarat prim-ministru.

— Ați văzut, m-a întrebat dr. Dragomir atunci când s-au anunțat noii guvernanți, ați văzut că acest „domn important”, domnul Bodnăraș, are o poziție în noul guvern? Pare-mi-se că este „secretar general al Președinției”, sau așa ceva.

Am mai consultat o dată cartea de onoare a oaspeților și am comparat numele. Într-adevăr, erau la fel. *Venise* la putere, m-am gândit, dar nu am dat faptului prea multă importanță.

Acum persecuțiile începuseră mai serios și pe față. Brațul cel lung al „legii” comuniste ajungea departe în toate direcțiile. Printre primii arestați s-a găsit și chirurgul-șef de la Z.I. 161. A fost făcută imediat o petiție ca să fie eliberat, semnată de tot spitalul, inclusiv cei din divizia „Tudor Vladimirescu”, dar nu a avut nici un efect. Cu o încredere ce mi s-a părut absurdă, patetică și cu totul rău plasată, s-a apelat la mine. Ce puteam face? Soțul meu era un virtual prizonier și propria mea libertate atârna de un fir de păr. Dar doctorul era un om bun și trebuia salvat! Deodată mi-am amintit promisiunea lui Bodnăraș. Ei bine, ia să vedem ce va face! M-am așezat la birou și i-am scris.

A fost ca un episod dintr-un roman de aventuri, căci ordinul de eliberare a doctorului a venit în ultimul moment. El a fost efectiv tras afară din trenul care urma să-l ducă cine știe unde, în momentul în care părăsea gara din Brașov. Și

ca să știu cine era responsabil de aceasta, am primit o scrisoare de la Bodnăraș, în care-mi scria că făcuse ce i-am cerut, și chiar mai mult. Mă asigură că nu uitase de spital și de planurile mele și că dăduse ordin Ministerului Sănătății să-mi asigure toată asistența necesară. Așa deci! m-am gândit eu. În mod clar, este la putere, și pe deasupra își ține cuvântul.

Astfel a început legătura mea cu Ministerul Sănătății, care a generat atâta bine și mi-a deschis atât de multe uși încât am reușit să ajung mult mai departe decât visasem vreodată. Și așa am început cu Bodnăraș o stranie — cum să-i spun? Prietenie? Nu, căci nu era asta. Emil Bodnăraș și cu mine am fost întotdeauna în mod deschis în tabere opuse. Eram inamici până în străfundul gândurilor și idealurilor noastre. Totuși, un respect reciproc și o încredere în onestitatea celuilalt a creat cumva o punte în disprețul pe care îl simțeam fiecare din noi pentru lumea celuilalt, dispreț mai puternic decât ura, un dispreț care ne separa ca o prăpastie. Supraviețuirea unuia din noi însemna moartea celuilalt. Totuși, oricât ar părea de ciudat, el nu a lăsat nicio dată vreun apel de-al meu fără răspuns, și am apelat de multe ori la el. Poate că s-a întâmplat așa și pentru că apărurile mele erau întotdeauna impersonale, nu erau în propriul meu interes. Poate era din cauză că și el avea idealuri, deși acestea erau false după felul cum gândeam eu, și suferise pentru ele; astfel îmi respecta propria mea dorință să sufăr pentru ale mele — căci inevitabil a ajuns să-și dea seama că eram temerară ori de câte ori mi se cerea ceva. El mi-a spus o dată că vremea mea nu va mai dura mult, dar că atâta timp cât eram acolo, aveam munca mea de făcut și mă va ajuta să o fac.

— Totuși, este în zadar, înțelegeți? Acum încă mai sunteți necesară, dar în curând va trebui să plecați!

— Dar de ce nu dumneavoastră? l-am întrebat. Și asta s-ar putea întâmpla!

— S-ar putea, dar nu se va întâmpla, mi-a răspuns calm.

Deocamdată văd că a câștigat el primul. Dar atâta vreme cât lumea asta mai viețuiește, povestea nu s-a terminat!

Pentru mine prima sa scrisoare, în care mi se oferea ajutor de la Ministerul Sănătății, a fost o ocazie minunată să merg la București și să-mi încerc norocul pentru spitalul meu. Prima problemă, bineînțeles, a fost unde să stau; și atunci una din vechile prietene ale mamei mele mi-a ieșit în întâmpinare și mi-a oferit casa ei. Era o persoană fermecătoare, care locuia simplu și liniștit și care și-a pus tot ce avea la dispoziția mea. Nu voi uita niciodată primirea ei călduroasă, nici faptul că am putut să mă duc la ea ori-când fără să o anunț înainte, ceea ce era întotdeauna un mare avantaj și de multe ori, mai târziu, s-a dovedit a fi o necesitate imperioasă, căci nu puteam folosi telefonul fără să fiu ascultată și, în timp, s-au ivit și situații în care a trebuit să pornesc la drum fără să o anunț.

Îmi amintesc cum într-o zi am fost atât de obosită încât chiar mi-am pierdut cumpătul când am auzit micul zgomot care îmi indica faptul că ceea ce vorbeam era ascultat și înregistrat. „V-ați pregătit hârtia și creionul?” am întrebat sarcastică. „Vă convine să încep să vorbesc acum? Trebuie să-mi dați de veste dacă vorbesc prea repede!” A urmat un oftat scurt, înăbușit și apoi doar o tăcere rezervată.

În schimbul amabilității gazdei mele, îi puteam duce delicatese de la țară, în special carne, care era foarte greu de obținut în București. Îmi găseam o mare ușurare în scurtele mele vizite la ea și vorbeam despre speranțele și planurile noastre. În timpul uneia din șederile mele în casa ei l-am întâlnit pe inginerul Nicolae Malaxa, proprietarul fabricii care construise spitalul, sub direcția colonelului Șerbu. Era un om deosebit, căruia îi plăcea să se înconjoare cu un fel de mister sumbru în casa lui enormă, dar odată ce treceai de toate ușile glisante, silențioase, marele industriaș devenea foarte plăcut și îmi amintea mult de sora sa, care îmi fusese profesoară de matematică. I-am povestit despre cum mergeau lucrurile la Bran și despre tot ceea ce încă speram să mai pot face. M-a ascultat cu atenție și mi-a spus că era o idee bună să măresc spitalul, să creez locuri pentru femei și copii și că ar fi fericit să construiască el aripa de care aveam nevoie! Va da ordinele necesare și, data ur-

mătoare când veneam la București, urma să ne uităm peste planuri împreună. Între timp, a spus el, dorea să-mi ofere o sumă de bani din care să cumpăr lucrurile de care duceam cel mai tare lipsă la spital. Abia mi-am putut găsi cuvintele să-mi exprim recunoștința. Lucrasem din greu împreună cu micul meu personal ca să acoperim toate nevoile pe care le aveam; erau atâtea griji și probleme datorită ocupației rușești; eram confrunțați tot timpul cu o sumedenie de situații în care spitalul nostru nu putea face față în mod adecvat! Un asemenea ajutor chiar că mi se părea un miracol.

Încurajată de acest răspuns neașteptat la neîncetatele mele rugăciuni, am hotărât să mă duc mai întâi pe la Ministerul Sănătății, să văd cum doreau ei să mă ajute, înainte să cheltui din acești prețioși bani. Am descoperit că, deși ministrul se considera comunist, modul de organizare a muncii sale în mod sigur nu fusese afectat; și deoarece ministrul însuși era un medic bun și unul din marii noștri neurochirurghi, a făcut în așa fel încât nu a lăsat politica să-i stânjenească activitatea. Din nefericire, chiar el era foarte bolnav și după ce a murit în urma unui cancer la plămâni — pe care îl diagnosticase el însuși —, soția sa, de asemenea o doctoriță foarte capabilă, a continuat ceea ce începuse el.

Din nou am văzut cum faptul că lucrasem și crescusem odată cu țara mea îmi înlesnea mult aceste oportunități. Printre oamenii cu care lucram mai îndeaproape se găsea unul a cărui soție fusese în organizația mea de cercetașe; o altă cercetașă deținea o poziție influentă într-un alt departament — și așa treceam ușor de toată birocrația. Am descoperit că șefa unuia din birouri era mătușa unui ofițer rănit pe care îl cunoscusem în Viena. Toate astea însemnau că nu trebuia să-mi pierd timpul convingându-i pe oameni de seriozitatea scopului meu și de faptul că eram suficient instruită și aveam destulă experiență cât să duc totul la bun sfârșit. Chiar mai târziu, când ministerul a fost lăsat în seama unui bătrân comunist convins, am descoperit că și el era în primul rând doctor, al cărui interes special era medicina preventivă. Din păcate, acesta era un aspect al medicinei care avea puțini discipoli în România, dar eu

eram unul din ei, și astfel ne-am întâlnit pe terenul unui scop comun.

În ciuda bunăvoinței, am descoperit că la Ministerul Sănătății multe din lucrurile de care aveam nevoie nu erau în stoc. Din cauza raidurilor aeriene, materialele fuseseră dispersate prin toată țara și de câte ori acestea nu fuseseră păzite sau ascunse cum trebuie, rușii s-au servit din ele în mod stupid, fără multă chibzuință. Astfel, și-au făcut și din tifon chirurgical, au băut alcoolul și au găsit deosebit de amuzant să paveze pământul cu tablete și capsule; în același timp, propriii lor pacienți și dragii lor „tovarăși” erau lăsați fără îngrijire corespunzătoare. Un lucru pe care nu am reușit să-l obțin era instrumentarul pentru chirurgia abdominală și, de asemenea, nu am putut găsi nimic pentru electroterapie. Pentru aceste lucruri m-am dus în cele din urmă la unul din cele mai mari depozite de aparatură medicală — și acesta păgubit de pe urma bombardamentelor. Abia începusem să mă uit în jur, urmărind eforturile care se făceau să se pună lucrurile în ordine, când am și descoperit că proprietarul era o veche cunoștință de-a mea. El fusese farmacist într-unul din trenurile-spital care veniseră la Viena. M-a lăsat să aleg toate lucrurile de care aveam nevoie, apoi mi-a spus că ar considera drept o onoare să îl las să contribuie cu acele lucruri la spitalul înălțat în memoria reginei și că va adăuga lucrurilor pe care le selectasem altele, pe care le pusese deoparte și de care nu se putea face rost niciunde pe piață — anumite ustensile de cauciuc, de exemplu.

Și iată încă un miracol! Făcusem rost de aproape tot ce îmi trebuia și încă nu mă atinsesem de suma pe care mi-o dăduse Malaxa! Inima românului este generoasă, dar mai de preț pentru mine era faptul că toate acestea constituiau un tribut adus memoriei mamei mele. Până la urmă am găsit pe ce să cheltui banii: materiale groase din care să facem halate pentru pacienți, pe care să le poarte pe vreme rece. De asemenea am făcut rost de o lampă de cuarț, de un set de diatermie cu unde scurte și de niște instrumente chirurgicale rare folosite în operații de rinichi. Nu mi s-au dat toate sub formă de cadouri, dar nu am ieșit din nici un magazin

fără o contribuție oferită în mod voluntar. Asemenea gesturi ar fi fost oricând remarcabile, dar într-o situație ca aceea, când toate aceste lucruri erau aproape de negăsit, și oricum aveau niște prețuri enorme, erau cu totul miraculoase.

Acum puteți să înțelegeți de ce am iubit atâtă acest spital? Din cauză că tot ce se găsea în el era un simbol al dragostei. Dincolo de fiecare bucățică din el se găsea un gest de amabilitate, sau de noblețe, sau amintiri care-mi erau dragi; și împletite printre toate acestea erau orele de muncă grea care îl făceau să fie cu adevărat o parte din mine. (Odată cineva m-a întrebat cum am reușit să fac „toate astea”. „Cu picioarele”, i-am răspuns. Și asta era adevărat în multe privințe, căci lucrurile nu mi-au picat din cer. A trebuit să umblu după ele, să le caut.)

De data aceasta întoarcerea mea de la București a fost triumfătoare. Fusesem până acolo și mă înapoiasem teafără, și nu venisem numai cu brațele încărcate, dar și cu multe din speranțele mele de viitor transformate în posibilități imediate. Am descoperit că mai era o baracă nefolosită la fabrica Malaxa, care putea fi utilizată pentru maternitate și salonul copiilor, și încă mai aveam una din cele vechi pe care mi le dăduse generalul Tătăranu. Această, după ce am mutat-o și am aranjat-o în mod diferit în interior, a putut fi folosită ca depozit de alimente.

Un alt lucru minunat era că aveam ce să punem la păstrare pentru iarnă, în ciuda lipsurilor. Chiar eu aveam o micuță fermă lângă Brașov, și acum aflasem că doi din prietenii mei de la brigada de pompieri erau în pericol să-și piardă ferma. Ei erau de origine germană și numai poziția înaltă a soțului în armată îi ajutase să scape până atunci. Astfel, am cumpărat locul de la ei, păstrându-i pe ei ca administratori pe baza unui procentaj și cedând spitalului partea mea din recoltă. În acest fel o parte din proviziile noastre de hrană era asigurată și necontrolată. Acest aranjament și faptul că aveam mai mult decât ne trebuia pentru spital însemna că puteam face rost de hrană pentru cei ascunși în munți și pentru familiile celor desemnați de ruși ca „criminali de război” — termen care, după cum am mai

explicat, putea fi aplicat oricărui om din țară dacă „eliberatorii” noștri doreau. Multor astfel de familii li se luase tot ce aveau și li se interzisese să lucreze, astfel încât cei care nu muriseră de foame depindeau de generozitatea — și ingeniozitatea — celor de lângă ei.

Bineînțeles, aceste activități din partea spitalului nu au venit toate deodată, ci au apărut încetul cu încetul, pe măsură ce în România condițiile se schimbau, constant și necruțător, devenind tot mai grele.

DOUĂZECI ȘI UNU

Cam pe vremema aceea începuse să iasă la suprafață teribila problemă a „criminalilor de război”. Se formase un așa-numit „Tribunal al Poporului” care în mod sigur avea puțin de-a face cu poporul român. El aducea aminte prin procedurile sale de tribunalele asemănătoare de pe vremea Revoluției franceze. Diferența era că acesta era un fel *impus* de a face lucrurile, privit cu suspiciune și neîncredere de marea majoritate a oamenilor, în loc să fie izvorât mai mult sau mai puțin spontan din sentimentele poporului. Ca și celelalte „demonstrații”, despre care se spunea că erau expresia sentimentelor naționale, și el era pornit și sprijinit în mod artificial, iar ceea ce îi dăduse ființă era simpla amenințare cu moartea la adresa celor care protestau. Mulți au protestat și, prin urmare, mulți au și murit; dar se mai găseau și din aceia care își salvau pielea punându-se în serviciul comuniștilor.

Primele victime care au apărut înaintea Tribunalului Poporului au fost un număr de generali care luptaseră în

Basarabia și în Rusia și fuseseră implicați în acțiuni punitive în cursul campaniilor militare de acolo. Era interesant de observat că, chiar în timp ce se desfășurau astfel de „procese” pentru acțiuni petrecute în timp de război, rușii făceau lucruri mult mai rele în România, într-o perioadă ce se presupunea a fi de pace. Crima cea mai mare a generațiilor era de a fi executat ordine, dar numai cei ce luptaseră pe „sacru” pământ rusesc erau acum aleși pentru a fi judecați. Curând au venit teribilele vești că aceștia erau condamnați la moarte.

Condamnarea la moarte este împotriva Constituției României, ca și împotriva principiilor religioase ale românilor. Există doar pe front, în timp de război, pentru spioni și trădători. Întrucât această sentință a așa-numitului Tribunal al Poporului nu respecta una din legile fundamentale ale țării, punctul la ordinea zilei a încetat imediat să mai fie dacă generalii erau sau nu vinovați, așa cum fuseseră acuzați. Problema era acum faptul că generalii urmau să fie condamnați la o pedeapsă incompatibilă cu Constituția, în mod ilegal (întrucât ofițerii puteau fi judecați doar de către un tribunal militar) și de către persoane care nu erau considerate ca aparținând poporului român. Indignarea provocată de acest lucru a fost foarte mare și toată lumea a început să vorbească deschis, dar nimeni nu părea să *facă* nimic în această problemă. Indignării i se dăduse glas, dar autorităților nu le fusese adresat nici un protest.

Eu eram la fel de indignată ca și toți ceilalți. Tunam și fulgeram și mă întrebam de ce nimeni nu protesta. Apoi m-am gândit la mine. La urma urmei, și eu sunt la fel ca și ceilalți. Nici eu nu *fac* absolut nimic. De ce nu mă duc *eu* să protestez? Am întors-o pe toate părțile și am hotărât că nu se poate face nimic fără a risca: la o posibilă pierdere am refuzat să mă gândesc. Mă voi duce și voi vorbi cu Bodnăraș.

Asta nu era ușor de făcut, căci știam că nu-i puteam scrie în această chestiune și nimeni nu trebuia să știe despre ceea ce plănuiam. În cele din urmă, sub pretextul că trebuia să merg la București în legătura cu spitalul, am ajuns fără să mă anunț la casa prietenei mele și am fost primită cu căldură, ca totdeauna. Următorul lucru era să mă încred în

cineva care era gata să îmi acopere mișcările, acționând ca un alibi. Nu puteam să folosesc în acest scop pe gazda mea, căci nu voiam ca acțiunile mele să o compromită în caz că nu reușeam, dar am povestit ce doream să fac unui prieten care locuia în apropiere, suficient de aventuros și destul de responsabil ca să-i pot încredința o astfel de informație. Apoi am contactat o persoană care putea să-i transmită lui Bodnăraș că doream să-i vorbesc. Mesajul pe care l-am primit înapoi a fost că se putea, dar că trebuia să vin seara târziu la el și nimeni nu avea voie să știe unde eram. Întrucât fusese cerința mea, a trebuit să accept aceste condiții, iar aventurosul meu prieten a fost de acord să susțină — dacă se punea problema — că fusesem în vizită la el în timpul cât nu fusesem la gazda mea.

Și acum, când scriu despre toate astea, am aceeași senzație de ireal: nu-mi vine să cred că o situație ca aceea din romanele cu Bulldog Drummond, favoritul meu și al tatălui meu, putea să existe în România și că eu jucam un rol în ea. În același timp, deja văzusem destule ca să știu cum se purtau rușii și să îmi dau seama de pericolul la care mă expuneam cu planul meu. Am pornit în aventura mea oprindu-mă întâi la o bisericuță veche ce se afla foarte aproape de casa în care stăteam și acolo am aprins o lumânare cu gândul la cei pentru care pornisem să lupt.

Orașul se afla încă sub restricțiile impuse de camuflaj, așa că era absolut întuneric când m-am oprit să o informez pe prietena mea că plecam într-o vizită. Apoi am luat-o în josul străzii, către colțul unde urma să vină o mașină după mine. Mașina a venit — am recunoscut-o după număr — și m-am suit în ea. Înăuntru se găseau doi bărbați, unul conducea și celălalt stătea lângă el și, deși păreau destul de inofensivi, în imaginația mea păreau siniștri. Am străbătut în tăcere orașul întunecat și curând am părăsit locurile pe care le cunoșteam. Cum nu aveam nici cea mai mică idee unde mă duceau, spaima mea creștea mereu, orice aș fi făcut să mi-o stăpânesc. Am încercat să rețin curbele la dreapta și la stânga, dar în tulburarea mea nu am reușit să mi le amintesc.

După un timp ce mi s-a părut extrem de îndelungat, în care am continuat să mă gândesc la diferite romane polițiste pe care le citisem, am ajuns la o vilă cochetă, cu o grădiniță în față. Am fost condusă politicos până în pragul ușii unde se găsea Bodnăraș alături de tânăra și fermecătoarea sa soție. M-au condus într-o cameră frumoasă în care ardea focul într-un șemineu; primirea aceasta, bineînțeles, m-a făcut să-mi dau seama că fusese o nebunie să-mi fie teamă. Mai târziu am ajuns să cunosc acea parte a orașului foarte bine, întrucât era una din zonele rezidențiale cele mai moderne, construite cu puțin timp înainte de război, pe când mă aflam în Austria, dar atunci îmi era încă necunoscută. Până la urmă și-a pierdut acel aspect terifiant pe care îl avusese pentru mine în timpul celui prim drum cu mașina, prin întuneric, în necunoscut.

Doamna Bodnăraș ne-a servit cu o cafea excelentă — o mare delicată pentru mine, deoarece trecuse mult de când nu mai băusem cafea — și, după o conversație agreabilă, ne-a lăsat singuri. Acu-i acu. Doamne ajută-mă să nu fac vreo greșală! m-am rugat în sinea mea și am intrat direct în subiect. La început Bodnăraș a părut îndurerat șî în același timp îngrozit și a trebuit să ascult liniștită o lungă tiradă despre toate crimele pe care acești generali le comiseseră. Nu am protestat în nici un fel, dar mintea mea încerca rapid să găsească un mod de abordare. În cele din urmă am văzut că singura speranță care îmi mai rămânea era să arăt ce rău ar fi pentru comuniști în cazul în care și-ar începe guvernarea cu mâinile astfel pătate de sânge. Dar crima nu poate trece nepedepsită! mi-a răspuns el. Am discutat în contradictoriu mai bine de două ore, până când, la sfârșit, mi-a spus:

— Bine, dacă regele hotărăște să nu semneze sentința de pedeapsa cu moartea, promit că vom susține punctul său de vedere.

— Știți foarte bine, i-am spus eu, că regele nu va semna niciodată de bunăvoie un asemenea document anticonstituțional. Dacă o va face, acest lucru va fi pus pe socoteala voastră și guvernul vostru va purta vina în fața întregii

națiuni. În mod sigur acest handicap în plus nu vă este binevenit în acest moment!

Nu mi-a dat nici un răspuns clar, dar ne-am despărțit în relații bune. Ce rol o fi jucat intervenția mea nu știu, bineînțeles, dar sentințele au fost comutate la închisoare pe viață. Dacă până la urmă asta era mai bine, cine ar putea ști? Atâta vreme cât există viață, este speranță, dar aceasta este o vorbă care mă tem că nu prea se adevărește în locurile unde domnește Rusia sovietică. Pe vremea aceea am simțit cel puțin că susținusem ceea ce eu credeam că era drept și făcând aceasta luptam pentru lumea mea — o lume care era distrusă cu repeziciune. Poate că undeva, acolo unde se ține socoteala băătăliilor pierdute, se află și aceasta trecută în contul meu.

Am fost dusă înapoi la colțul străzii în același fel misterios și, deși de data aceasta eram mult mai liniștită, am fost bucuroasă când am ajuns la locuința confidentului meu și am putut să-i povestesc cum decursese vizita mea. După aceea m-am întors la gazda mea, care a avut delicatețea să nu întrebe prea multe despre îndelungata mea absență. Ulterior, când am simțit că nu mai era primejdios, i-am spus adevărul despre ceea ce făcusem.

În ziua următoare m-am întâlnit cu domnul Malaxa și cu arhitectul său. Mi-au arătat planurile pentru aripa destinată copiilor și femeilor, o clădire solidă, cu două etaje. Mie mi s-a părut un proiect costisitor, care, de altfel, nici nu se armoniza cu restul spitalului. Încercând să nu jignesc sentimentele nimănui, am arătat că barăcile pe care deja le aveau la fabrică ar fi foarte bune dacă le-am împărți mai eficient pe dinăuntru, ar costa mai puțin și s-ar încadra mai bine între celelalte clădiri. Arhitectul nu a fost peste măsură de încântat, dar domnul Malaxa a râs și a spus că eram prima femeie pe care o întâlnea care se gândea să cheltuiască mai puțin în loc să cheltuiască mai mult. Bineînțeles, trebuiau făcute noi planuri, dar timpul pierdut în felul acesta urma să fie câștigat construind ceva mai simplu decât proiectul inițial.

Când m-am întors la Bran mă așteptau alte schimbări. Z.I. 161 din Brașov urma să fie demobilizată, dar spitalul

„Inima Reginei” urma să treacă sub tutela spitalului militar. Acesta era un mare avantaj și un adevărat compliment pentru munca pe care o desfășuram la spitalul meu, căci în loc să fim sub protecția unui spital al Crucii Roșii, care la rândul lui era sub protecția spitalului militar, acum eram asociați direct cu cel militar și, prin urmare, sponsorizați de către Ministerul de Război. Puteam să fim aprovizionați și să avem doctori pe care, ca spital particular mai puțin controlat, nu i-am fi putut obține în vremuri ca acelea.

Mai puțin bună însă era vestea că doctorul Dragomir urma să fie eliberat din armată și dorea să se întoarcă la Universitatea din Iași să-și continue studiile. Generalul Vasiliu Rășcanu, care era unchiul lui, era acum ministru de război și se purta foarte îndatoritor cu nepotul său, așa că Dragomir m-a întrebat cine aş vrea să îl înlocuiască. Credea că putea să-l roage pe general să îl detașeze pe doctorul care-l doream și să mi-l trimită fără ca eu însămi să cer oficial acest lucru. Astfel această numire mi-ar fi fost ca și impusă, ca să spunem așa, și aş fi putut să mă plâng în caz că exista ceva în dosarul său la care comuniștii să obiecteze mai târziu, ceea ce era posibil oricând sub regimul rusesc. M-am gândit că era un gest foarte amabil și bine gândit din partea lor, căci se evita măcar unul din posibilele necazuri pe care le-am fi putut avea în viitor cu spitalul.

Am întrebat în diverse locuri și am descoperit că un bun medic ar fi dr. Radu Pușcariu, care pe atunci încă se găsea pe frontul german. Tatăl său, originar din Bran, era membru al Academiei Române și o mare autoritate în studiul limbii române. Tatăl locuia acum în Bran, dar avea sănătatea zdruncinată din cauza unui atac pe care îl suferise recent, la puțin timp după moartea soției sale. Știam că ar fi o mare mângâiere pentru familie să-l aibă lângă ea pe tânărul doctor. „Familia” consta din soția doctorului, cele două încântătoare fetițe ale lor și sora doctorului, soția unui inginer care dispăruse când se retrăseseră trupele germane. Era o prietenă minunată și avea o fiică aproape de vârsta lui Magi a mea.

Toți erau intelectuali cu o cultură solidă, deși — ca mulți alți români — făceau parte din prima generație care nu

mai erau țărani și încă aveau multe rude „analfabete”. Am constatat că această situație este deseori greșit înțeleasă de către mulți americani și europeni, probabil ca urmare a faptului că istoria României nu este, în general, cunoscută. „Țăranii” noștri nu sunt drojdia societății, oameni care au decăzut treptat pentru că nu au avut capacitatea sau ambiția să-și facă o educație. Clasa țăranilor români include, ce-i drept, și asemenea oameni, care există în orice țară, dar mai cuprinde și oameni foarte capabili, cu o mare voință și inteligență! Niciodată în România știința de carte nu a fost o metodă de testare a capacității intelectuale, îndemnării sau ambiției. Nu este un lucru neobișnuit ca un om de stat, scriitor, militar sau artist să aibă părinți analfabeți sau să provină dintr-o familie umilă de țărani, la care de multe ori se întoarce ca să găsească înțelegere și încurajare.

Trebuie să țineți minte că nu cu multe generații în urmă eram sub suzeranitate otomană; că de atunci lupta pentru independența față de alte țări a fost aproape neîntreruptă, și nu întotdeauna încununată de succes. Sub nici una din stăpânirile străine învățământul pentru români în România nu a fost adecvat și au existat tot timpul încercări, zadarnice totuși, de a învăbuși limba, cultura și religia românilor. Românii s-au luptat să înființeze școli și să le mențină, dar, bineînțeles, beneficiile acestui gen de învățământ care întâmpina tot felul de dificultăți nu se puteau extinde prea departe. În Transilvania, sub stăpânirea maghiară, de exemplu, aproape că nu exista posibilitatea de a face studii superioare pentru români, în afară de cazul că mergeau la Budapesta sau Viena, și puțini dintre ei aveau pregătirea sau banii necesari. Mi se pare însă minunat faptul că acest contact cu lumea ungară și germană nu a influențat sentimentele naționale ale acelor români care și-au permis să urmeze studii superioare, ci doar a intensificat dorința lor de libertate. Singurul pe care mi-l amintesc să nu fi rămas un patriot de nădejde este Petru Groza, care a ajuns să fie o „fațadă” pentru exploatarea rușii ai țării sale.

Privind înapoi spre istoria noastră furtunoasă, cred că este remarcabil cât de mult s-a făcut pentru educație într-un

răstimp relativ scurt. Cred că puține societăți erau mai rafinate sau aveau o educație mai complexă sau o varietate mai mare de interese decât clasa intelectuală a României, din care se ridicau profesori și învățători care să extindă educația înspre părțile cele mai îndepărtate ale țării. În 1919, când în România Mare a început temeinica muncă de extindere a învățământului în mod egal pentru toată lumea, pentru toți cei optsprezece milioane de cetățeni, a fost bineînțeles evident că va exista o limită în ce privea viteza cu care vor putea fi construite atâtea școli sau formați atât de mulți profesori. Totuși, în scurtul răstimp de optsprezece ani, din 1919 până în 1937, rata analfabetismului a devenit neglijabilă în generația care se forma atunci. Numărul de studenți în cele patru universități din România era în medie de 30 000 pe an, cu o medie de 6 000 de absolvenți în fiecare an. Puține țări se găseau în Europa unde să le fie mai ușor studenților săraci să își urmeze studiile la universitate, dacă aveau capacitatea necesară, pentru că învățământul era gratuit și — până în 1937 — guvernul plătea toate cheltuielile legate de cămin și masă pentru aproape 15 000 de studenți și aproape 30 000 de elevi. Nu lipsa capacității sau ambiției a fost cea care i-a ținut pe țărani departe de învățământul oficial, după cum ne demonstrează cu prisosință această generație care nu a avut posibilitatea să se instruiască.

Nu era deloc ușor să îți faci apariția cu succes în saloanele pe care le știam în București pe vremea aceea. Să vorbești franceză, engleză și germană, pe lângă română, era considerat de la sine înțeles; era de așteptat să cunoști istorie și literatură universală și să poți încadra muzica românească în mișcarea muzicală a epocii. Chiar și la Bran, mai ales în timpul iernii, când contactul cu restul lumii era întrerupt, aveam o intensă viață intelectuală, de obicei mai accentuată în timpul vacanțelor, când studenții se înapoiau de la universități, căci cele mai multe familii — după cum am arătat — făceau efortul să-și trimită un fiu sau o fiică într-unul din orașele universitare.

La spital am instituit o serie de prelegeri și dezbateri pentru doctori și infirmiere; exista și un club muzical care

îmi plăcea foarte mult, deși lipsa mea de talent mă împiedica să mă înscriu în el, și care la ocazii speciale se constituia în cor bisericesc. Un club literar care ființa de mulți ani în sat avea o librărie care ne era de mare folos în discuțiile din grupul nostru. Aveam și un club sportiv și, dacă în timpul iernii nu erau decât echipa spitalului și cea din sat care să joace meciuri de volei, vara, în schimb, se mai alăturau în competițiile noastre echipele Y.W.C.A. și cea a Companiei de Telefoane. Iarna reușeam să organizăm concursuri de schi cu echipele din vecinătate.

Pe lângă toate acestea, mai era acea datină minunată a țăranilor care dăinuie de secole: șezătoarea. Aceasta îi aduna pe oameni în casa unuia sau altuia ca să toarcă sau să curețe boabele de pe știuleți, sau pentru alte munci care se puteau face în colectiv. Stăpânul casei oferea de mâncare și felurite distracții, de exemplu cântece și muzică interpretată la diverse instrumente. Tineri și bătrâni se strâneau împreună să lucreze și în același timp să se amuze, iar la aceste adunări oamenii mai în vârstă și femeile bătrâne spuneau legende și povești vechi care au menținut în viață cultura românească timp de generații.

Aceste șezători sunt mai importante decât adunările asemănătoare care există pentru o perioadă de timp atunci când se formează un popor nou, dar mor când nu mai este nevoie de ele. În România ele nu reprezentau doar o simplă nevoie de a combina o muncă unde erau necesare mai multe mâini cu o adunare socială care putea fi ținută și cu alte ocazii. Șezătorile constituiau mai mult decât atât: erau un mod de a păstra individualitatea unei națiuni întregi. Astfel, timp de secole, istoria națională, literatura și muzica au trecut pe cale orală de la generație la generație, și fără cărți au fost menținute vii limba și credința. Istoria nu a fost învățată de către români la școală, ci la gura sobei în umila lor locuință, în timp ce ascultau seara, la lumina lumânării, într-o atmosferă de voie bună și intimitate, vocea respectată a unei persoane apropiate. Istoria nu este pentru ei ceva ce se studiază, ci este o parte din viața lor cea mai intimă, o moștenire conștientă. Fie ca acest lucru să se mai întâmple încă în locuințele mici, izolate, din munții

îndepărtați ai țării mele! Căci școlile care au fost înființate în orașe și sate în zilele României Mari au fost transformate în armele lui Iuda de către invadatori, ca să-i trădeze pe copiii noștri și să le distrugă moștenirea.

În iarna din 1944–1945 lumea tulburată din afară ne intensifica într-un fel plăcerea vieții pe care o duceam în Bran, unde ne simțeam oarecum ca pe o insulă binecuvântată și tihnită înconjurată de o mare furtunoasă. Fiecare plecare a unuia dintre noi și sosirea unui membru nou în comunitatea noastră era de mare importanță pentru ceilalți. Cu mare regret ne-am luat în final rămas-bun de la dr. Dragomir, care a plecat însoțit de urările noastre de bine. Îi eram adânc recunoscătoare pentru ceea ce făcuse în beneficiul spitalului și al oamenilor din Bran și pentru toate câte mă învățase, căci îmi dăduse multe ore de instruire în anatomie și alte materii care țin de medicină, pe lângă că mă pregătise și ca asistentă de chirurgie. Cred că nici pentru el nu era ușor să plece. Condițiile în Iași erau grele după diferitele ocupații, germană și rusă, dar pentru cariera sa era necesar să își continue pregătirea. Aveam multe amintiri comune și de ne-numărate ori ne luptaserăm împreună pentru a salva viețile pacienților; după ore îndelungate de strădanie de multe ori ne uitam unul în ochii celuilalt, găsind acel răspuns de bucurie și ușurare la câștigarea bătăliei împotriva morții.

Cu puțin timp înainte de a pleca dr. Dragomir, am mai adăugat cu plăcere încă un membru la comunitatea noastră: un tânăr student la medicină care avea motive să umble cu un nume de împrumut și să părăsească spitalul de campanie unde lucrase sub îndrumarea unuia din cei mai buni chirurghi ai noștri, spital în care era soră-șefă o prietenă de-a mea. A dat peste mine într-o după-amiază când eram singură și mi-a înmănat un bilet mototolit în care prietena mea și doctorul mi-l recomandau pe băiat și mă rugau să-l ajut. Era un tânăr prezentabil, în uniformă de soldat, și avea o expresie prietenoasă, deschisă, dar atunci arăta o neliniște care nu putea fi trecută cu vederea. S-a întâmplat ca tocmai atunci studentul care fusese la noi să

trebuia să se întoarcă la studii, și pentru acest motiv eu și doctorul căutam un asistent.

— Dumnezeu ni te-a trimis! i-am spus eu.

Expresia de neliniște de pe chipul lui a dispărut, și-a smuls chipiul de pe cap și l-a aruncat la pământ de bucurie.

— Nu este deloc un gest ostășesc! — i-am spus cu severitate, la care el a râs din toată inima și ne-am împrietenit imediat.

Timp de trei ani am lucrat împreună. Participa cu entuziasm la toate activitățile spitalului și avea o energie care nu îl părăsea niciodată. Copiii se atașaseră foarte tare de el și în final Badillo — cum îi spuneam noi — s-a îndrăgostit de Gretl, îngrijitoarea copiilor. După ce am plecat din România, s-a căsătorit cu ea și mai târziu și-a luat diploma de medic în Austria, întrucât el era unul din cei pe care am reușit să-i iau cu mine când am plecat.

Cea mai importantă achiziție pentru grupul nostru a fost, totuși, succesorul doctorului Dragomir, doctorul Pușcariu, pe care deja l-am menționat. Întrucât era originar din Bran, probabil simțea că noi eram intruși acolo, dar lipsise atât de mult încât momentul acela el era cel nou în viața comunității noastre așa cum era organizată. Era un chirurg cu experiență vastă, provenit de la Universitatea din Cluj, și, deoarece studiasse și în Franța, Germania și Austria, am câștigat foarte mult cu venirea lui. Întreg spitalul a fost adus la un nivel mai înalt de tehnică operatorie și eficiență. Era un adevărat maestru în meseria lui, așa încât, după ce am făcut rost de toate instrumentele necesare, aproape că nu mai era operație pe care să nu o putem face. El a propus o serie de îmbunătățiri pe care am fost bucuroasă să le îndeplinesc — în măsura posibilităților. Doctorul avea talent la muzică, desen și sculptură și avea un dar minunat de a spune povești. Se părea că avea o tolă plină. Era foarte plăcut să lucrăm cu el și singura mea obiecție în ce-l privea era că nu se implica deloc în organizare și lăsa toate părțile neplăcute ale administrației în seama mea, chiar și alegerea angajaților, al căror număr era în creștere. Am spus atâtea despre el pentru că simt că așa este cinstit — să-i recunosc calitățile. Doar pe parcurs a devenit tot mai evidentă

o anume lipsă de integritate în personalitatea sa. Oricum, la sfârșit, când comuniștii au luat spitalul, comportamentul său a fost o surpriză pentru toată lumea, și în apărarea lui poate veni, cred, doar faptul că fusese o victimă a încordării caracteristice războiului sau poate că nu era în totalitate el însuși atunci...

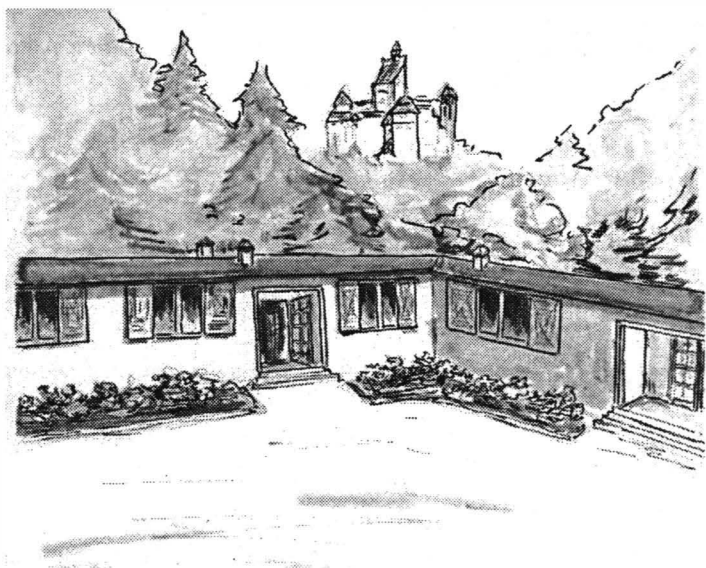
Personalul spitalului creștea considerabil. Trebuia să angajez un administrator pentru că manevrăm diferite sume de bani, din diverse surse, aveam de ținut socoteala proviziilor și alte socoteli de acest fel. De exemplu, aveam rații militare pentru soldați; dr. Pușcariu, un student și trei surori erau plătiți de către armată; cei de la asigurările sociale plăteau o cotă mică, insuficientă pentru muncitori (am avut tot timpul discuții și certuri cu ei); mai târziu Ministerul Sănătății a mai subvenționat doi doctori și trei surori. Restul banilor veneau de la alți pacienți, din donații și din propriul meu buzunar.

Susținerea financiară a spitalului a constituit o grijă permanentă, care nu mi-a dat niciodată pace. Primeam multe donații sub formă de echipament medical sau chiar de alimente, dar preocuparea de a avea bani peșin pentru salarii și cheltuielile de funcționare era un coșmar continuu, mai ales că propriile mele resurse erau atât de reduse încât nu-mi puteam pune nădejdea în ele. Aveam deja o reputație serioasă și ne veneau pacienți și din alte zone decât cele treisprezece sate ale noastre, așa încât întotdeauna părea că ni se cere ceva mai mult decât puteam efectiv da.

Personalul era compus din dr. Pușcariu și doi studenți; dr. Lăzărescu, intern, și soția lui, care îl asista la laborator; dr. Herman, farmacistul; și șapte surori pe lângă sora-șefă. Această ultimă numire a fost până la urmă necesară, pentru că, pe măsură ce trecea timpul, eu am avut tot mai mult de-a face cu administrația generală, obținerea de provizii, și altele asemenea, astfel încât trebuia să fie o persoană căreia să-i revină responsabilitatea pentru surori câtă vreme eu eram plecată. Pe lângă medici și surori, mai era un administrator și ajutorul său, un șef pentru lenjerie și spălătorie, două ordonante, patru servitoare și un grădinar.

Acesta era personalul spitalului pe vremea când ajunseserăm să avem o sută douăzeci de paturi.

Pentru această muncă începuseră să mă pregătească micul meu dispensar de la Sonnberg și munca mea cu răniții din Austria. Niciodată nu-mi imaginasem că voi ajunge aici și că voi putea vreodată să mă descurc cu o asemenea organizare — în special într-o țară care întâi a fost în război, iar apoi sub stăpânirea unui tiran străin.

DOUĂZECI ȘI DOI

In vara anului 1945 a început construcția aripii destinate femeilor și copiilor, dar deoarece colonelul Șerbu nu mai era acolo să supravegheze lucrările, totul a mers foarte încet și nu mai puțin plăcut. Nu a putut fi dată în folosință decât în primăvara lui 1946, dar întrucât i se pusesse acoperișul până în 29 octombrie — ziua de naștere a mamei mele — m-am folosit de această ocazie pentru a o sfinți. Acea zi a fost și un bun prilej să-i invităm pe binefăcătorii noștri și pe cei ce reprezentau autoritățile de care depindeam și ne-a dat o șansă să le mulțumim și să le arătăm ce făcuserăm în decurs de un an și ce planuri de viitor mai aveam. A fost o zi foarte reușită, care i-a făcut pe cei care ne-au ajutat să simtă că totul meritase efortul și că spitalul era un proiect reușit la care puteau fi mândri că ajutaseră. De asemenea, unii care fuseseră până atunci mai reținuți au fost stimulați să-și ofere serviciile când au văzut ce am reușit să facem.

Pentru oricine a pus vreodată pe picioare un proiect de orice mărime, ar fi de prisos să amintesc că au existat multe dificultăți în încercările de a-i convinge pe oameni să lucreze

împreună, dar această etalare a ceea ce îndeplinisem ne-a ajutat mult în această direcție. Avusesem unele dificultăți cu Crucea Roșie — lucru pe care l-am regretat nespus. Mă bucuram că aceste dificultăți au dispărut, și de atunci înainte am colaborat în toate momentele mai importante. Aceasta se întâmpla cu puțin timp înainte ca organizația Crucii Roșii să fie atacată de comuniști într-un mod cât se poate de ticălos — dar despre asta voi vorbi mai târziu. Pe lângă reînnoirea și cimentarea unor vechi relații de prietenie, sărbătorirea i-a inspirat pe cei de la administrația armatei să îmi cedeze o spălătorie mecanică care era în plus și urma să fie luată în curând de către ruși dacă nu era instalată undeva. S-a hotărât să fie amplasată într-una din vechile barăci-depozit pe care mi le dăduse generalul Tătăranu la început, dar nici acest proiect nu a fost finalizat decât în primăvară.

Odată cu seceta care a început în 1945, și care avea să dureze trei ani, a venit și o epidemie cumplită de febră tifoïdă, urmată la scurt timp de tifos, difterie și alte flageluri de acest fel. Bran nu era imun, dar am făcut tot ce am putut ca să combatem infecțiile și am avut atâta succes încât ministerul a hotărât să pună și spitalul civil local sub administrația mea, ca să fie folosit ca spital de boli contagioase subvenționat de el. A fost renovat și gata de folosire până în toamna lui 1946. Puteți să vă dați seama din aceste puține întâmplări, care fac parte dintr-o poveste destul de lungă în sine, că spitalul s-a format din pură necesitate și din încrederea crescândă a oamenilor și a autorităților în seriozitatea și onestitatea muncii pe care o făceam.

Curând a început să se intereseze de noi cei de la Crucea Roșie americană și pot să spun că au fost foarte generoși. Colonelul Sigerist ne-a făcut o vizită, cu rezultate benefice pentru noi, iar prin mult iubitul și admiratul meu verișor, contele Bernadotte, șeful Crucii Roșii suedeze, și această organizație ne-a trimis ajutoare considerabile. Crucea Roșie elvețiană ne-a trimis lapte condensat, iar cei de la American Catholic War Relief au fost de asemenea foarte generoși. După cum am spus, o parte din ceea ce aveam foloseam ca să-i ajut pe cei care nu puteau primi oficial nici un ajutor.

Asta este o altă poveste, dar nu vă pot relata decât unele fapte, pentru că trebuie să îi protejez pe cei care sunt încă sub ocupația rușilor.

Pot să vă dau aici un exemplu din acele activități ale mele care nu făceau parte dintre activitățile obișnuite ale spitalului. Le ajutasem pe cele de la Y.W.C.A cu tabăra lor din Bran și am mai ajutat și cu o tabără paralelă condusă de foste secretare de la Y.W.C.A. și adăpostită în clădirea școlii și în casele învecinate care erau disponibile. Această a doua tabără era pentru fetele refugiate din Basarabia, eleve de liceu și studente la universitate. Curând a fost nevoie de mult sprijin financiar și moral căci rareori am mai văzut asemenea sărăcie și mizerie. Aproape toate aceste fete erau orfane care știau că părinții lor fuseseră uciși — de multe ori chiar sub ochii lor — sau care își văzuseră părinții deportați în timpul anexării Basarabiei în 1941. Inițial fuseseră sub protecția Ministerului Educației și Ministerului Muncii și studiau cu burse, dar acum erau într-un pericol continuu de a fi revendicate de către ruși ca cetățene sovietice și „repatriate” — în lagăre de muncă sau mai rău. Cel mult puteam spera pentru ele să fie uitate de autorități cât mai mult timp posibil, așa că niciodată nu îndrăzneam să insistăm prea mult pentru un ajutor oficial pentru ele, ci trebuia să avem grijă de ele în particular și, pe cât se putea, în mod discret.

Când le-am instalat în tabără am observat că puține din ele aveau lenjerie de schimb, iar unele nu aveau defel. În Statele Unite, în care necesităților de toaletă intimă li se face atâta reclamă, poate ar trebui să menționez foarte direct că este greu pentru cei care niciodată nu au suferit ca refugiați sau fugari, sau nu au lucrat niciodată ca să ajute astfel de oameni, să-și imagineze disconfortul fizic pe care erau nevoite să-l îndure aceste fete. Aveau un pieptene la zece fete; periutele de dinti, prosoapele și bureții de baie erau articole de lux de mult uitate, iar pentru ciclul lunar nu puteau folosi decât ziare pe post de tamponare. Acestea sunt câteva din micile probleme care se adăugau la mizeriile existenței pentru cei a căror casă era lagărul de concentrare, lagărul de muncă sau lagărul de refugiați. Fetelor le

lipseau pantofii și ciorapii, multe nu aveau haine suficiente pentru vremea rece, iar cel mai mult le lipsea dragostea și mângierea sentimentului că cineva avea grijă de ele.

Conducătoarea taberei era una din cele mai iubitoare, înțelegătoare, și totuși energice, eficiente și generoase femei pe care le-am cunoscut. Era o prietenă veche de-a mea; îmi făcusem ucenicia sub îndrumarea ei pe când eram încă foarte tânără, ca și cercetașă. Am făcut tot ce mi-a stat în putință pentru ele, făcând rost de provizii, haine și asistență medicală de la spital, dând ce puteam din propriile mele provizii și cerând una sau alta în jurul meu sau îndemnându-i pe alții să procedeze la fel. Am făcut tot ce am putut să le dăm și hrană spirituală, organizând prelegeri sau discuții de grup, având ca invitați clerici și laici. Ne întâlneam la mine în grădină de două ori pe săptămână pentru acest fel de lucruri, atunci când vremea ne permitea, și de multe ori ni se alătura câte un vizitator în vacanță, răătăcit pe acolo, ceea ce făcea și mai plăcute întâlnirile noastre. Cu toate astea, exista mereu gândul că tot ce făceam pentru aceste fete, care își pierduseră părinții și casa, țara și viitorul, erau doar lucruri mărunte chiar și atunci când ne străduiam să le ajutăm cu tot ce ne stătea în putință.

Eu nu eram întotdeauna prezentă la întâlnirile lor pentru că aveam programul meu la spital, care devenea tot mai riguros pe măsură ce avansam în cunoașterea și înțelegerea medicinei. Pe lângă asta, de multe ori trebuia să mă reped la București ca să răspund câte unui apel de ajutor, căci multe cereri de tot felul își găseau drum spre mine, pe măsură ce oamenii își dădeau seama că puteam să mă fac auzită de către cei din guvern. Poate că lucrul cel mai greu de îndurat era critica celor care mă acuzau cu înverșunare pentru aceste contacte și spuneau — mai mult altora decât mie, bineînțeles — că ar fi fost mult mai „potrivit” să mă fi ținut deoparte, în mândră demnitate, și să-i fi ignorat pe intrușii comuniști! Acestora puteam doar să le răspund că aș fi acordat mai multă importanță criticilor lor dacă nu ar fi alergat chiar ei la mine, de îndată ce se loveau de prima dificultate, să mă roage să-i ajut să primească vești de la cei dragi sau să încerc să le scot vreun membru

al familiei din închisoare sau din lagăr. În ziua în care nimeni nu o să-mi mai ceară ajutorul, am spus odată cu amărăciune, o să am și timp să mă țin deoparte cu demnitate — dar ziua aceea nu a venit niciodată.

Am avut cerințe din cele mai curioase și mai neașteptate. Cele mai obișnuite erau, desigur, să descopăr unde erau închiși câte unii, să duc mâncare sau medicamente cuiva în lagăr sau în închisoare, sau să scot pe cineva din necazul pe care-l avea cu poliția cea mereu vigilentă, dar mai erau și altele. Să opresc distrugerea a hectare întregi de câmpuri de orez, pentru care a fost închisă apa doar ca să i se facă șicane proprietarului pentru că fusese general; să primesc pe cineva în spital; să ajut să dispară vreun bucovinean sau basarabean care se găsea pe punctul de a fi repatriat; să salvez vreun depozit de alimente sau îmbrăcăminte care aparținea de câte o instituție, ca să nu fie confiscat de către partid; să aranjez transportul unor provizii, și tot așa, la nesfârșit.

Poate că ar trebui să vă dau ca exemplu aici un incident de acest fel care s-a întâmplat în vara următoare, când deja mă obișnuisem cu tot felul de cerințe și învățasem diverse modalități de a mă „descurca” într-o situație sau alta. Era absolut împotriva strategiei rușilor, după cum vă puteți da seama, să fie de acord cu trimiterea ajutoarelor de orice fel în România. Asemenea acțiuni nu numai că atrageau atenția străinilor asupra stării de mizerie în care se găsea țara, dar i-ar fi făcut pe români să simtă că aveau prieteni „afară”, doritori să-i ajute, și rușii nu s-ar fi împăcat niciodată cu această situație! Până în 1946 un întreg șir de dificultăți din ce în ce mai mari au fost puse în calea organizațiilor străine care încercau să ajute organizațiile românești, și în calea eforturilor individuale de a ajuta persoanele individuale de aici, prin punerea unor taxe enorme, descurajante pe pachetele cu mâncare și îmbrăcăminte, inclusiv pachetele CARE*

* *Cooperative American Relief Everywhere* — organizație particulară de colectare de fonduri și bunuri în scopul trimiterii lor în alte țări, ca ajutor (*n. t.*).

trimise din străinătate în România. Întrucât nimeni nu-și putea permite să plătească taxele, nimeni nu putea să beneficieze de aceste ajutoare și până la urmă organizația CARE și-a închis pur și simplu depozitele din România.

Într-o zi mi-au cerut ajutor adventiștii români de ziua a șaptea. Membrii Bisericii lor din Statele Unite au adunat și au trimis șapte vagoane pline de haine vechi, și aceste vagoane sosiseră acum în depozitele de marfă din București. Oricum, taxele puse pe ele erau cu mult mai mari decât valorau hainele în sine, dar depășeau cu mult suma pe care își putea permite Biserica să o plătească. Nu puteam eu încerca să obțin o anulare a taxelor, întrucât, oricum, nici una din haine nu era nouă și toate fuseseră trimise în scopuri caritabile? Mi-am dat seama că ar fi fost o încercare disperată, dat fiind că toate astea erau bine cunoscute de comuniști. Mi-a trecut însă prin cap o idee. Am transmis grupului de la Biserică să-mi facă mie personal cadou cele șapte vagoane de îmbrăcăminte! Întrucât membrii familiei regale erau încă privilegiați să primească daruri fără a plăti taxe, m-am gândit că dacă ne mișcam repede planul acesta ar putea avea succes.

Și bineînțeles că toată lumea s-a mișcat repede. Membrii Bisericii au făcut aranjamentele necesare ca eu să primesc „în dar” hainele; am avut permisiunea reginei ca vagoanele să fie mutate în stația privată, între zidurile palatului; în mai puțin de o săptămână, folosind toate felurile de transport care se puteau imagina și, desigur, un mare număr de brațe puternice, membrii Bisericii au descărcat vagoanele în palat, și apoi au luat hainele și le-au distribuit repede și eficient. Ca să-mi arate recunoștința lor mi-au dat și mie din haine ca să distribui la spital, lucru pentru care am fost profund recunoscătoare. Și ca să le dau comuniștilor măcar atâta credit, pot să spun că niciodată nu am suferit de pe urma acestei evaziuni. De fapt ministrul sănătății chiar s-a distrat atunci când mi-a spus, la următoarea întâlnire:

— Ei bine! De data asta chiar ne-ați păcălit!

Oricum, nu prea era nimic distractiv în cele mai multe din aceste cereri de ajutor, și exista întotdeauna un anume pericol în încercările mele de a rezolva aceste probleme,

după cum mă avertizau mereu chiar și comuniștii. Suportam greu să fiu criticată pentru ce făceam pe vremea aceea, dar măcar am fost ferită de orice posibilitate de a mă simți mândră sau mulțumită de mine însămi! În schimb eram obligată continuu să-mi reexaminez motivele și să hotărâsc dacă acționez sau nu în conformitate cu principiile mele cele mai prețioase — ceea ce făcea ca totul să fie și mai greu.

După ce am plecat din România, în 1948, și începusem să simt că mă aflu la capătul puterilor, îmi amintesc cum am fost provocată într-o manieră cam condescendentă de către o persoană care mă implorase și insistase ea însăși să-mi folosesc relațiile într-o chestiune importantă. Cu ce mă alesesem din toate până la urmă? voia să știe acum această persoană. Nu mă găseam în aceeași poziție ca toți ceilalți?; nu eram o exilată, condamnată ca și „dușman al statului” la pierderea cetățeniei și a avutului? Am putut doar să-i amintesc de o discuție pe care o avusesem cu ea când încă eram acasă, discuție în care îmi atrăsese oarecum cu mai multă amabilitate atenția asupra riscului la care mă expuneam.

— Amintește-ți ce am vorbit atunci, i-am zis eu. Aș spune același lucru și dacă ar fi să o iau de la capăt: „Puțină speranță ne-a rămas nouă, tuturor, și sfârșitul se apropie, orice aș face. Activitatea mea nu are nici o importanță din perspectiva *acelui* rezultat final. Totuși, în viața de zi cu zi, are importanță, căci fiecare zi în care pot să ajut pe cineva să iasă din închisoare, să îi fac pe cei care sunt în închisori să-și păstreze încrederea este o zi câștigată într-o ultimă evaluare. O lovitură din partea noastră poate să încurajeze pe altcineva să încerce o altă lovitură; și un asemenea lanț de mici eforturi poate să afecteze în final structuri mai mari. Prin urmare, dacă tot sunt pe cale să îmi pierd capul, măcar atâta timp cât încă îmi mai stă pe umeri mi-l voi folosi cât voi putea de bine!”

Ei bine, capul îmi este încă, în mod miraculos, tot pe umeri și încă mi-l folosesc pentru a servi aceeași cauză și ca să lupt pentru aceeași libertate.

Mai trebuie să vă spun cât de obosită eram de multe ori? Cât de grea îmi era inima și cât de epuizată și descurajată ajungeam? Deseori nu mai reușeam să dorm deloc —

stare care a devenit destul de gravă pentru o perioadă — după ce am fost obligată să părăsesc România. Mi se părea că înaintea ochilor mei se află încontinuu toată suferința — și fizică, și mentală — la care fusesem martoră în ziua aceea. Și mai era și durerea pe care o simțeam pentru cei pe care nu fusesem în stare să-i ajut; ale căror suferințe nu putusem să le ușurez în ziua aceea. Tot timpul îmi venea în cap gândul la torturile pe care numeroși oameni, din care pe mulți îi cunoșteam personal, le îndurau în lagăre; pedepsele, foametea, setea, frigul sau arșița. Presiunea continuă la care erau supuși în acest fel cei din familiile lor și prietenii lor, pentru a-i face să ajungă la capătul puterilor — toate acestea mă chinuiau la nesfârșit, chiar dacă până la urmă mi-am dat seama că asta mă putea face să îmi pierd și eu puterile.

Sunt atâtea cazuri pe care nu o să le pot uita niciodată, care pentru voi poate sunt doar povești, dar pentru mine sunt amintiri vii de carne și sânge, minți și inimi crucificate. Bineînțeles, nu pot să vă povestesc despre multe din eforturile mele încununate de succes, căci dacă aș face asta aș pune în pericol mulți oameni care încă se află în România. Este mai puțin primejdios să vă povestesc despre eșecurile mele! De exemplu, am cunoscut o tânără fermecătoare, care studia medicina și care a făcut o boală ce i-a afectat ambii plămâni. Mama și tatăl său care o adorau și prietenii ei au ținut-o în viață timp de treizeci și cinci de zile făcându-i respirație artificială, fără să se oprească un singur moment, până când i-a fost trimis un plămân artificial din partea Misiunii Americane. Un cadou de la Cucea Roșie, trimis de peste ocean! Când a sosit acest prețios instrument, toate speranțele au înflorit din nou, și fata a început să dea semne clare de însănătoșire.

Chiar atunci comuniștii au descoperit că tatăl ei fusese consilier tehnic în guvernul Antonescu timp de trei luni, deci era un criminal. L-au arestat sub ochii fiicei sale suferinde, l-au dus în închisoare, și a fost condamnat la muncă silnică. Casa familiei putea fi acum confiscată în orice moment; modestul lor venit era de asemenea în primejdie. O mătușă de-a fetei a venit la mine la Bran, ca să îmi ceară să

îi ajut. De îndată ce am putut am plecat să le vizitez pe biata fată și pe mama ei. Era prima dată când vedeam un plămân artificial. Era o situație tristă chiar și fără tragedia petrecută cu tatăl și confiscarea care plana asupra familiei. Le-am spus toate lucrurile încurajatoare și pline de speranță la care m-am putut gândi, în timp ce îmi frământam mintea ca să văd cum îi puteam ajuta.

I-am invitat pe domnul și doamna Bodnăraș la masă — acum puteau să mă vadă pe față din când în când, întrucât se pare că Ana Pauker le dăduse această permisiune. Aveam o fotografie a fetei care se găsea, ca din întâmplare, pe masă și în cele din urmă privirea lui Bodnăraș s-a oprit și asupra ei. I-am spus trista poveste a bolii ei fără să spun cine era, sau ce se întâmplase cu tatăl ei, și astfel i-am trezit imediat simpatia pentru ea:

— Bine, dar unei asemenea mame ar trebui să i se ridice un monument! a spus el.

— Cel mai bun omagiu ce i s-ar putea aduce ar fi ca soțul ei să fie lăsat să ia și el parte la îngrijirea copilului, am răspuns eu.

— Adică cum? a întrebat el repede.

Când i-am explicat, s-a necăjit și a părut îngrijorat.

— Asta nu e deloc ușor, a obiectat el, dar am insistat să încerce.

Totuși, după săptămâni de efort, și chiar după ce am luat-o pe doamna Bodnăraș, cu un nume de împrumut, să o vadă ea însăși pe fată, nu am putut obține nimic în afară de asigurarea că familiei i se va permite să-și păstreze casa și banii. Până la urmă fata a făcut gripă și a fost clar că nu va putea trăi. Toată lumea — regele, șeful Misiunii Americane, generalul Schuyler, care făcuse primele aranjamente pentru plămânul artificial — toți au făcut presiuni ca nefericitului tată să i se permită să vină să-și vadă fiica înainte să se sfârșească, dar totul a fost zadarnic. Copila a murit chemându-l în van pe tatăl ei. Crima acestui om a fost că își servise țara într-o funcție minoră, atunci când fusese chemat de șefii statului. Singura concesie care i-a fost făcută a fost permisiunea să vină la înmormântare cu o gardă

numeroasă și să țină câteva momente mâna soției sale, fără nici o vorbă.

Nu am fost la acea tragică înmormântare și nici nu am mai vizitat casa aceea vreodată. Pierdusem, și nu puteam suporta să ajung față în față cu acea mamă căreia i se luase tot ce avea. Acum deseori îmi reproșez lipsa mea de curaj.

A mai fost o situație în care nu am avut curajul să anunț veștile rele. O personalitate binecunoscută a venit să îmi ceară să îl găsesc pe fiul său, care fusese ofițer atașat unei misiuni străine pentru că studiasse în acea țară. Într-o zi acest tânăr dispăruse fără urmă. M-am folosit de toate sursele pe care le știam și am descoperit că nu era nici un dubiu că fusese dus în Rusia. Știam că în acest caz nu se putea face nimic și m-am gândit că poate era mai bine pentru părinți să continue să spere și să creadă că nu încercasem destul să îl găsesc sau că nu putusem să aflu nimic mai degrabă decât să afle teribilul adevăr. Dar oare aveam eu atunci dreptate?

Astfel de cazuri alungau somnul; sau informația — care fusese scăpată „din greșeală” — că în acea noapte o persoană era torturată pentru a o face să vorbească. Bineînțeles, aceste vești care aparent erau „scăpate din greșeală” făceau parte din sistemul terorii și mai târziu oamenii puteau să verifice că asemenea aparente „scăpări” erau adevărate. Atunci fiecare astfel de zvon se adăuga disperării celor care pentru moment se aflau, fizic, în libertate. Însăși victima, dacă se întorcea în viață, nu vorbea niciodată de tratamentul la care a fost supusă. Doar corpul său — văzut în secret, într-un spital — sau expresia sa mortificată stă mărturie pentru adevăr. Astfel se răspândește frica, în timp ce cauza ei este negată „oficial” și de către autorități, și de către victime.

DOUĂZECI ȘI TREI

In vara anului 1945 situația politică în România a ajuns la un alt punct culminant, care, pentru un timp, ne-a făcut să sperăm că am putea primi ajutor de la ceilalți doi Aliați. Marea Britanie și Statele Unite refuzaseră să recunoască guvernul Groza, impus de comuniști, care își începuse activitatea în 6 martie. Conferința de la Potsdam, de la sfârșitul lui iulie și începutul lui august, reclama, printre altele, „un guvern democratic recunoscut” în România, și puțin după aceea președintele Truman, vorbind la „Vocă Americii”, a reafirmat acest lucru, adăugând că „România, Bulgaria și Ungaria... nu trebuie să fie sfere de influență ale nici unei puteri”. În ziua următoare ministrul de externe al Angliei, domnul Bevin, a susținut această idee, afirmând că el nu crede că guvernul din România reprezenta o majoritate în țară; că „un fel de totalitarism era înlocuit cu un altul”.

După aceste recunoașteri și condamnări publice ale guvernului care le fusese impus românilor, reprezentanții Statelor Unite și ai Marii Britanii în Comisia de Control a

Aliaților de la București au transmis într-o notă regelui Mihai că guvernele lor refuzau să recunoască guvernul Groza; că nu puteau să restabilească relații diplomatice cu ei, nici să-i invite la Conferința de Pace de la Paris. Prin urmare regele Mihai a simțit că va avea sprijinul acestor două țări în stabilirea unui guvern reprezentativ în România și a cerut prim-ministrului Groza să demisioneze. Groza, după un apel la Rusia și o promisiune din partea acesteia că îl va sprijini, a refuzat să demisioneze. Apoi a urmat o perioadă dificilă în care regele Mihai a refuzat să se întâlnească cu oricare din reprezentanții guvernului a cărui demisie o ceruse, timp în care același guvern, ajutat de forțe rusești, continua să conducă treburile țării. Actele fără semnătura regelui nu erau valabile din punct de vedere legal, dar curând ajunsese clar că cei care refuzau să accepte decretele și documentele guvernului doar pentru că nu erau recunoscute legal puteau avea probleme serioase.

România se afla într-un impas, pe care Rusia l-a folosit în propriul ei avantaj. În schimbul sprijinului pe care Stalin îl acorda guvernului comunist Groza au fost făcute multe concesii în plus Rusiei și astfel viitorul României a fost încărcat cu și mai multe lanțuri de robie neputincioasă. Fără îndoială că este încă prea devreme pentru a cunoaște strategiile Aliaților. Poate simțeau că Rusia va da înapoi în fața simplei forțe a cuvintelor, căci în mod sigur nimeni în Anglia sau America nu se simțea prea entuziasmat în privința unui război cu Rusia ca urmare a faptelor comise de ei în Europa. Prea puține știa marele public din ambele țări despre adevăratele scopuri ale Rusiei și despre zădărnicia strategiilor de „împăcare”.

Au trecut și august, septembrie și octombrie. Românii așteptau, credincioși întru totul regelui lor, dar fără să poată lua în nici un fel în mână mersul lucrurilor. Armata română aștepta și ea, loială șefului lor regal, dar neajutorată în fața forțelor rusești, bine înarmate și conduse cu cruzime, care le ocupau țara.

În 8 noiembrie era ziua onomastică a regelui Mihai, ziua sa de naștere fiind sărbătorită tot atunci. De obicei nu erau organizate pentru această ocazie mari festivități, dar

oamenii se duceau să-și semneze numele în registrul vizitatorilor de la palat, și se cânta un Te Deum la Patriarhie — biserica în care slujește patriarhul, capul Bisericii ortodoxe române. În anul acela guvernul a descurajat orice sărbătorire a evenimentului, dar ocazia unei demonstrații publice de loialitate nu a fost ocolită. Deși regele se afla la Sinaia, oamenii s-au îndreptat spre palatul din București în valuri, ducând cu ei steaguri și cântând imnul național; bărbați și femei, bătrâni și copii s-au înghesuit în piață. Camioanele rusești, pline de soldați înarmați, au venit să împrăstie mulțimea. Oamenii, sfidând gloanțele, prin simpla forță a brațelor lor, au răsturnat camioanele și le-au dat foc. Au fost aduse forțe și mai mari, și sute de oameni au fost efectiv bătuți cu sălbăcie și târați în arest înainte ca mulțimea să poată fi împrăștiată. Cred că puține popoare s-au lăsat vreodată împușcate ca să-i ureze regelui lor la mulți ani!

A fost o demonstrație emoționantă, dar tot atât de inofensivă ca și un om care ar ataca un tanc ajutându-se doar de propriii săi pumni. Comuniștii au încercat să o minimizeze, anunțând că „fasciștii și capitaliștii” au împușcat și omorât „muncitorii săraci, neînarmați”. Ei au adunat cât mai multe din corpurile morților, luându-le de la familiile îndurerate, care protestau, și au aranjat o înmormântare nemaipomenită pentru aceste „victime” ale „fasciștilor” — procesiune funerară ce nu i-a păcălit decât pe cei din afara granițelor care au citit și au crezut știrile apărute în ziare. A fost săpat un mormânt comun, special, într-unul din marile parcuri publice, care era menit să urmeze linia partidului. La origine era Parcul Jianu, numit astfel după un erou național, dar sub regimul comunist a fost rebotezat „Parcul Tito”. De la căderea în dizgrație a lui Tito am auzit că i-a fost schimbat din nou numele, și acum se numește „Parcul Stalin”.

După această demonstrație de loialitate către rege, România a fost supusă unei presiuni din ce în ce mai mari din partea Rusiei și a guvernului comunist impus de ruși. În sfârșit, la Conferința Aliaților de la Moscova din decembrie, regele a fost sfătuit să accepte un „compromis”, care s-ar putea traduce, în mare, prin adăugarea în guvernul Groza

a câte unui ministru fără portoliu din fiecare din celelalte două partide politice. Întrucât aceste două partide reprezentau de fapt marea majoritate a poporului român și întrucât poziția celor doi miniștri în guvern era doar nominală, acest compromis l-a forțat pe rege să accepte o situație pe care înainte o repudiasse. Fără marea dragoste și respectul pe care poporul le avea pentru regele său, în aceste împrejurări prestigiul său ar fi suferit serios. Așa cum era în acel moment situația, această acțiune servea la discreditarea celorlalți doi Aliați în opinia românilor, căci era clar că ei nu se vor opune serios acțiunilor rușilor.

Lipsa totală de putere a acestor doi miniștri adăugați ulterior am constatat-o mai târziu, când am fost chemată în ajutor de către Partidul Național Țărănesc — unul din cele două partide astfel „reprezentate”. Spre marea mea bucurie am reușit să îl ajut pe unul din nepoții favoriți ai domnului Maniu, intervenind printr-o cunoștință pe care nu este cazul să o invoc acum. Aceasta s-a folosit de numele meu și s-a dus drept la ruși. A fost singura dată când am fost de acord cu o astfel de procedură, dar circumstanțele erau deosebite și sunt bucuroasă că a fost un efort care s-a soldat cu succes.

În timpul aceleiași toamne a anului 1945 am avut din nou probleme mari legate de școlile copiilor. Cei trei copii mai mari aveau nevoie de o pregătire mai avansată decât cea pe care o puteau primi în școala din sat. Maicile catolice de la Sfânta Maria din București s-au oferit să le ia la ele pe Minola și pe Alexandra. De mulți ani conduceau una dintre cele mai bune licee pentru fete din țară, iar familia mea avea o legătură apropiată cu ele din cauză că regele Carol I, fratele bunicului meu, le ajutase să își înființeze comunitatea. Am fost profund emoționată de oferta lor și am acceptat-o fără să mai întreb pe altcineva. Din fericire, această situație nu a creat încurcături nimănui.

Problema școlii, însă, nu a fost rezolvată tot atât de ușor și pentru Ștefan. Își trecuse examenele pe anul precedent cu succes, dar fără îndoială că primea o educație insuficientă datorită instruirii neoficiale și neregulate, care fusese cel mai bun lucru pe care îl putusem aranja pentru el cu un an

înainte. La Predeal, în munții de deasupra noastră, se găsea o școală militară faimoasă, în care se primea de departe cea mai bună și mai democratică educație din țară, școala care fusese fondată de Nicolae Filipescu pe când era ministru de război, sub domnia fratelui bunicului meu. Scopul esențial al școlii era să instruiască băieți de țărani cu capacități deosebite pentru a deveni ofițeri, dar exista și un mic număr de locuri pentru băieți din alte clase sociale. Am întrebat un fost aghiotant care era acum în Consiliul de administrație dacă se putea cumva să îl ia pe Ștefan în școală, și el mi-a promis că va vedea ce se poate face.

Mare mi-a fost bucuria atunci când mi-a spus că totul fusese aranjat și că, dacă Ștefan își putea trece examenele de acolo, nu vedea nici un motiv pentru care să nu poată fi înscris. Mi-am dat seama că toată această chestiune era foarte delicată, căci încă se presupunea că eu nu am nici un fel de contact și nu comunic în nici un fel cu regele. Am simțit că este mai bine să nu îl contactez personal nici pe ministrul de război, de care depindea școala, din cauza situației politice echivoce care exista încă din 6 martie, când ne fusese impus guvernul comunist. Ne găseam pe vremea aceea cam la începutul perioadei de câteva luni în care regele ignora guvernul, iar guvernul, sprijinit de Rusia, îl ignora pe rege; dar nu îmi dădeam câtuși de puțin seama care era de fapt situația reală. Odată ce descoperisem că dacă întrebam prea multe ajungeam să primesc doar răspunsuri negative, pentru că toți se temeau să-și asume vreo responsabilitate, am hotărât să nu mai pun întrebări deloc, ci doar să accept declarația consilierului așa cum era. Ștefan a plecat la Predeal însoțit de Bittermann, din cauză că eu eram bolnavă, în pat, lucru care s-a dovedit ulterior un mare noroc pentru mine.

Ștefan a fost primit de însuși Vasiliu Rășcanu, care era acum ministru de război, și s-a făcut mare agitație cu venirea lui acolo, ceea ce nu ne doream deloc, bineînțeles, iar acest lucru m-a pus pe mine în situația falsă de a mă fi arătat în relații bune cu guvernul discreditat în ochii lui Mihai, care nu era numai nepotul meu, ci și regele meu. Încă nu am înțeles în ce intrasem, nici chiar când am auzit

de primirea oficială. Când am aflat că Rășcanu a anunțat că regele își dăduse consimțământul ca Ștefan să fie înscris la școală, am fost încântată și i-am scris imediat lui Mihai, ca să-i mulțumesc. Atunci s-a văzut că Mihai nu știa nimic de toate astea și era foarte furios pentru felul în care această situație fusese folosită ca o armă politică. Mi s-a ordonat să-l retrag pe Ștefan de la școală.

Simțeam că această decizie era și necinstită, și nu prea înțeleaptă. Acționasem într-o manieră firească și nu era nici vina mea, nici a lui Ștefan că alții se folosiseră de cerința mea inofensivă ca de o minge de fotbal. Mi se păruse de la bun început mare nedreptate ca nepotului regelui Ferdinand și al reginei Maria să i se refuze posibilitatea de a învăța în țara lor, și simțeam că și numai propria mea muncă merita favoarea de a li se permite copiilor mei să meargă la școală în țară. Am plecat la București ca să încerc să-l văd pe rege, dar mi s-a comunicat că era imposibil să fiu primită. Prietenul pe care mi-l făcusem cu un an în urmă, generalul Aldea, care încă mai avea acces la rege, a pledat cauza mea; dar — politica fiind tot politică — i s-a spus că, din nefericire, mă situasem pe o poziție greșită și dacă asta se întâmplase din ignoranță sau nu, tot nu mai avea importanță. Ștefan trebuia să părăsească școala în care de la început se simțise bine, ca acasă. Am fost informată că în următorul weekend trebuia să-l iau de acolo.

Am sperat și m-am rugat să intervină ceva, dar săptămâna a trecut fără evenimente. Vineri seara m-am mai rugat o dată, cu disperare, și apoi m-am culcat, dar nu am adormit mult timp. Într-un sfârșit mi-am spus „Facă-se voia Ta. Dacă este bine ca Ștefan să rămână acolo, atunci să rămână. Dacă nu, atunci va trebui să plece.” Deodată m-am simțit liniștită și am adormit. Sâmbătă dimineața m-am trezit pe o ninsoare teribilă, neașteptat de timpurie pentru luna în care eram. Troienele erau înalte până la brâu; nu puteau fi scoase nici săniile. Pentru mine răspunsul era clar. Ștefan nu putea veni acasă. Am simțit că avusesem parte de un miracol.

M-am folosit de răgazul pe care mi-l dădea zăpada pentru ca să insist cu mai mult curaj și mai multă putere să fiu

primită la rege. Până la urmă el a acceptat, dar nu am putut să-l văd decât cu puțin înaintea Crăciunului, pentru că în continuare nu se putea circula. Și chiar și atunci a fost o aventură drumul spre București, iar Ștefan a trebuit să vină acasă de la școală pe schiuri. Era o mare bucurie să-i văd pe Sitta și pe Mihai din nou și să simțim iarăși, reciproc, căldura companiei celuilalt. Am vorbit despre toate, și atunci am înțeles în ce poziție teribilă fuseseră. Și ei, la rândul lor, și-au dat seama că, neavând posibilitatea să mențin legătura cu ei, nu știam de toate intrigile care se desfășurau în jurul lor, sau de felul cum era deformată imaginea mea în fața lor. Nu era prima acțiune a mea care fusese folosită în acest fel, dar până la urmă cei care doreau să ne separe, pentru interesele lor proprii, merseseră prea departe. Își apăraseră propriile lor scopuri făcându-mă să mă simt suficient de disperată cât să insist să-l văd pe Mihai, și astfel eram iarăși împreună, așa cum fuseserăm întotdeauna în mintea și în sufletul nostru. Acum puteam să ne vedem aproape normal, ceea ce era o mare mulțumire pentru mine și, în timp, am putut să le fiu de ajutor, spre marea mea bucurie.

Și iarna din 1945–1946 a adus noi probleme la spital. Epidemia de tifos pe care am menționat-o a lovit din greu spitalul. M-am trezit cu aproape toți membrii personalului doborâți de tifos, inclusiv dr. Pușcariu și Badillo. Cea mai mare problemă era să găsim pe cineva care să-i îngrijească, pentru că mai aveam doar două infirmiere valide, iar eu tocmai îmi reveneam după o operație ușoară și după dificultățile pe care le avusesem în ce privește școala lui Ștefan. Din fericire Frau Koller și Gretl au putut să ne dea o mână de ajutor și, întrucât nu toate infirmierele erau la fel de bolnave și nu s-au îmbolnăvit deodată, ele puteau, într-o oarecare măsură, să se ajute unele pe altele. Spitalul militar mi-a trimis un doctor, o persoană amabilă, deși nu cu prea multă experiență. De asemenea, am refuzat să primim alți pacienți, ca să avem șansa să localizăm cauza epidemiei și să dezinfectăm totul.

În ciuda tuturor greutăților, ne-am străduit să ținem sărbătorile de Crăciun cum se cuvine, atât pentru familia noastră, cât și pentru pacienți. Ba chiar m-am îmbrăcat cât am

putut de elegant, ceea ce a părut să placă tuturor foarte mult. De fapt, Badillo, care era cel mai grav bolnav dintre toți, mi-a spus mai târziu că am fost singura imagine clară și fericită pe care o avusese în acele zile. Dr. Pușcariu fusese dus la un spital din Brașov, căci el făcuse flebită la un picior. A trebuit să fac un drum la București ca să obțin pentru el toate medicamentele necesare, o călătorie teribilă din cauza zăpezii, dar m-am întors la timp cu medicamentele. Atunci una dintre infirmierele din Bran — ca să nu fie mai prejos de doctor, după cum i-am spus noi! — a făcut flebită la un braț, un caz rar, care ne-a produs multe griji câte-va zile și peste care tuturor ni s-a părut că a trecut ca prin miracol.

Când, în sfârșit, toată lumea a reușit să se însănătoșească și am putut reîncepe munca noastră, am fost mai mult decât mulțumită. Ultimul care avea să se întoarcă a fost dr. Pușcariu, dar am putut să-l aducem acasă la el pentru perioada convalescenței. Medicul militar se întorsese la Brașov, astfel că eu și Badillo ne străduiam să conducem acum spitalul cât mai bine, vizitându-l pe șeful nostru zilnic ca să-i spunem tot ce se întâmpla și să-i cerem instrucțiuni. Îmi amintesc de acele vizite cu multă plăcere. Ajunseserăm să-l cunoaștem bine și eram încântați de spiritul și inteligența sa. Badillo, fiind tânăr, a ajuns în curând să îl idolatrizeze și astfel, mai târziu, când a descoperit că idolul său avea picioare de lut — cum deseori se întâmplă — durerea lui a fost foarte mare. Eu aveam ceva mai puține iluzii în ce-i privește pe oameni, totuși mă bucuram și eu de prezența acestui om inteligent și am învățat de la el multe lucruri.

În timpul convalescenței doctorului Pușcariu a venit la noi o femeie în travaliu. Moașa considera că era absolut imposibil ca femeia să nască natural, întrucât era foarte îngustă în șolduri și nu prea tânără, și apoi era la prima naștere. Trebuia să i se facă cezariană. Eu dădusem ajutor la o cezariană, dar Badillo doar urmărise una. Să îndrăznim să o facem? Apoi mi-am amintit că era o doctoriță ginecolog care își petrecea vacanța într-un sat din vale, nu departe de

noi. Asta ne-a dat un sentiment de ușurare. Puteam s-o aducem la noi și făcea ea operația.

Doctorița a venit cu plăcere și ne-a dat sfaturi din plin tot drumul, de la casa ei până la spital. De fapt, până când am ajuns la spital ea reorganizase în capul ei întregul așezământ, se instalase în el și îl transformase într-o maternitate de prima mână, cu ea pe post de director. Când am menționat că spitalul era deja organizat și că avea un director, ea a dat la o parte toate explicațiile ca și cum nu erau câtuși de puțin importante și ne-a asigurat, foarte mulțumită de sine, că se afla în termeni foarte buni cu regimul din București! Badillo și cu mine ne-am uitat unul la altul, neștiind dacă era cazul să ne indignăm sau să ne amuzăm. Odată ajunși în spital, doctorița noastră a consultat femeia în cauză și, după examinări îndelungate, care arătau pline de importanță, a anunțat că era necesară o cezariană. Apoi ne-a spus calmă că ea nu operase niciodată; Badillo trebuia să facă asta, ea va asista, iar eu puteam să ajut la instrumente. Din nou ne-am uitat, eu și Badillo, zbârliți, unul la celălalt, și am aranjat chestiunea între noi. Ea putea să opereze cu numele, dar noi făceam de fapt toată treaba.

Ca să salveze aparențele a fost de acord, dar și-a continuat manevrele spălând și pretinzând că asistă. Până la urmă m-a împiedicat atât de mult tot ordonându-mi ce să fac, spunându-mi cum să aranjez masa cu instrumente și în general punându-ni-se mereu în cale și enervându-ne, încât am făcut ceea ce rareori mi-am permis. M-am suit la înălțimea mea regală: am pus-o la locul ei cu fermitate; am dat-o cu blândețe, dar hotărâtă, la o parte, și ne-am pus pe treabă. Era reconfortant și mă flata faptul că pacienta arăta deplină încredere în mine și a luat anestezicul calmă. Badillo și cu mine ne-am descurcat bine, copilul a fost adus pe lume cu bine, și toate au decurs normal și cu mama. Trebuie să vă mai spun că eram ușurați și bucuroși, și mai eram și mândri?

Doctorița a plecat ceva mai puțin mulțumită, dar nu a încetat niciodată să-și folosească influența pe care o avea la București ca să pună cumva mâna pe spital. Din fericire nu a reușit. Mai neplăcut era faptul că se întâmpla să fie

soția unui om care fusese drăguț cu noi și nu doream să-i lezăm sentimentele. Cu oarecare emoții am făcut vizita noastră zilnică la Pușcariu și i-am spus de isprava noastră. Nu ne-a certat deloc, ba chiar ne-a lăudat pentru curaj și inițiativă și ne-a spus că faptul că aveam un medic înregistrat oficial cu noi ne acoperea în fața legii. Această experiență mi-a dat mie și lui Badillo mai multă încredere în noi înșine și Pușcariu a părut mulțumit că găsisese doi învățăcei buni. A propus ca mai târziu, în cursul anului, să încercăm să aranjăm o vizită la Universitatea din Cluj, ca să vedem clinicile de acolo. Desigur, așteptam de mult asta. A fost o experiență din cele mai interesante, dar acesta este unul din lucrurile care fac parte din altă poveste.

De îndată ce ne-a permis vremea, am reînceput lucrul la noua aripă. Nu era prea ușor. Domnul Malaxa plecase în Statele Unite, directorii fabricii se schimbau mereu, iar inginerii erau mult mai interesați de propriile lor profituri decât de spital. Această categorie de oameni a fost influențată într-o măsură mai mare de regimul comunist decât muncitorii, care păreau că rămăseseră mai conștiincioși și mai săritori. Doar într-o singură împrejurare am avut probleme cu un muncitor, iar acela era un pacient de care eram sigură că fusese „lucrat” special ca să găsească hibe în spital, pentru a crea un pretext celor care voiau să îl ia în primire „pentru a servi interesele poporului”. Ca să fiu cinstită ar trebui să spun că cei care se pretau să facă asemenea lucruri, precum și cei care erau influențați de propaganda de partid erau nemulțumiți și incompetenți, „plevușca”, care fuseseră depășiți în profesiile lor pentru că erau mediocri și acum căutau ocazia să-și arate devotamentul față de regim, sperând să poată profita de pe urma lui. Păreau să simtă că în acest fel ei puteau „să își ia revanșa” față de o lume care nu îi răsplătise pentru incompetența lor. Autoritățile superioare nu ascultau niciodată plângerile lor în ce privea spitalul și nu îi sprijineau în eforturile lor de a strica ceea ce făceam, dar nu era întotdeauna ușor să găsim timp să ne luptăm și cu dificultățile pe care le făceau câteodată să apară în programul nostru zilnic.

O asemenea întâmplare a avut loc atunci când construcția se terminase și nu mai erau de făcut decât zugrăvitul și vopsitul. Inginerul care se ocupa de acestea a anunțat triumfător că nu era nici o sumă alocată curățării care trebuia să fie făcută înainte de zugrăvire și trebuia cumva să avem noi grijă de asta înainte de a se apuca el de treabă. Bineînțeles că nu aveam destui bani ca să mai plătim și alți oameni, așa că am făcut apel la personalul meu să ajute la curățarea clădirii în timpul liber. Toți s-au oferit în mod voluntar, începând cu doctorii, și ne-am distrat bine spălând pereții și râcâind podelele. Cântam, râdeam și lucram într-una veselă, și deodată cine vine, dacă nu inginerul nostru, ca să contemple, presupun, dezamăgirea și frustrarea noastră. În aparență era cam surprins să ne audă cântecele vesele și a întrebat cam incisiv unde eram eu.

— Acolo! a spus cineva, arătând spre coridorul în care, cu o rochie veche, suflecată, și o basma roșie legată pe cap, stăteam în genunchi și spălăm pe jos.

— Cum, a spus el în bătaie de joc, aveam impresia că dumneavoastră conduceți spitalul, nu spălați pe jos!

— Chiar? i-am răspuns eu. Ei bine, fac orice este necesar: spăl pe jos, operez, sau discut cu dumneavoastră în biroul meu, unde tocmai vă invit acum să veniți!

Mi-am lăsat fusta în jos, am luat baticul de pe cap și l-am condus în birou. El m-a urmat în tăcere și am rezolvat problema noastră fără multă discuție. La sfârșitul interviului s-a scuzat cam neconvingător.

— Da, i-am spus, ați făcut o greșală aici. Munca nu trebuie luată în râs niciodată, și astăzi este extrem de imprudent să faci una ca asta.

În altă zi am avut o vizită din partea noului șef al asigurărilor sociale. Era un muncitor obișnuit, un comunist, dar mi se părea un om cinstit, care credea că putea face ceva pentru tovarășii săi muncitori. În mod sigur ajunsese la mine după câteva pahare de vin și folosea din plin jargonul partidului. M-a salutat nonșalant, a intrat, legănându-se nesigur, înaintea mea în birou și s-a așezat la biroul meu ca să-mi pună întrebări. Amuzată, în sinea mea, și amintindu-mi de „Căruța cu mere” a lui Shaw, l-am întrebat dacă

pot și eu să mă așez. Spre marea mea încântare mi-a răspuns imediat, exact ca și personajul din piesă:

— O, lăsați deoparte formalitățile cu *mine*!

A urmat o inspecție a spitalului, în timpul căreia s-a putut vedea clar pe chipul lui cum își schimba concepția despre cum trăia „regalitatea cea care sugă sângele poporului”. La sfârșit m-a luat de gulerul uniformei și, scuturându-mă puternic înainte și înapoi, plin de afecțiune, m-a asigurat că, în ciuda faptului că eram prințesă, eram o persoană destul de cumsecade și că munca pe care o făceam merita să fie sprijinită! De fapt omul era plin de bune intenții, iar când era treaz era foarte rezonabil. Și-a repetat vizitele de câteva ori și am devenit prieteni buni. A simțit că eu urmăream ca oamenii muncii să primească înapoi sub formă de beneficii ceva mai mult din banii pe care-i plătiseră timp de ani de zile în asigurări obligatorii, și într-adevăr asta urmăream. Ei nu primiseră niciodată sumele la care aveau dreptul. Ceea ce mi se plătea pentru îngrijirea lor acoperea efectiv doar hrana, nelăsând nimic pentru medicamente, îngrijire medicală, sau operații, după cum arătau clar actele, și multe spitale nu puteau sau nu doreau să acopere toate acestea din alte fonduri, așa cum făceam eu. „Corupția” din cadrul sistemului obligatoriu de asigurări sociale era unul din lucrurile despre care și cel mai pornit anticomunist credea că va fi ameliorat de către acest partid, cu scopurile sale declarate de a-i ajuta pe muncitori. Bineînțeles că nu se făcea nimic de acest fel, și abuzurile pur și simplu creșteau în favoarea partidului și a beneficiilor sale. Asta era descurajant pentru toată lumea, dar era și nemaipomenit de frustrant pentru aceia care crezuseră sincer că în intențiile comuniștilor ar exista, totuși, ceva cinstit.

Bietul meu inspector devenea tot mai trist pe măsură ce-și dădea seama de mersul lucrurilor și îmi încredințase multe detalii. Mi-a spus cum administrația asigurărilor, în loc să fie simplificată astfel încât banii să ajungă direct la îngrijirea pacienților, devenea tot mai complicată. Tot mai mulți „paraziți” intrau pe fir.

— Nu se face nimic în avantajul săracilor sau al muncitorilor, a spus el trist. Nu pot înțelege: pur și simplu nu pot! Și doar atâta am așteptat ziua asta!

Îmi părea rău pentru el, dar era doar unul din marele număr de oameni — din care câțiva erau sus-puși — care fuseseră duși în eroare de scopurile Partidului Comunist. Cunosco câțiva din aceștia, care au fost literalmente doborâți de această dezamăgire pe măsură ce trecea timpul și a căror moarte s-a datorat pur și simplu înțelegerii faptului că fuseseră înșelați pentru a-și trăda țara. Cât despre inspectorul nostru, întrucât era un om simplu și nu înțelegea complicațiile administrației, a fost în final înlăturat pe motiv de incompetență și în locul lui a fost pusă o persoană mai puțin cinstită și mai influențabilă. Acest nou funcționar era un bun contabil și, deoarece fusese instalat în funcția sa în mod ostentativ ca reprezentant al „poporului”, oamenii nu puteau protesta împotriva necinstei lui fără să li se spună:

— Dar voi înșivă l-ați ales! El este reprezentantul nostru!

Aceasta este una din metodele comuniștilor de a aranja lucrurile după bunul lor plac. O instituție este pusă în mâinile „poporului” însuși. Apoi, pe măsură ce evenimentele dovedesc că ei, bineînțeles, nu pot să se descurce într-o funcție complicată, pentru care nu sunt pregătiți, în locul lor este pus un *adevărat* membru de partid, necinstit și fără scrupule. Orice protest este un sabotaj împotriva statului, care este prezentat ca ceva ce exprimă voința „poporului” însuși. În cele din urmă, spre absoluta lor uimire, muncitorii descoperă că au devenit sclavii a ceva ce li se spune că este propria lor voință și nu mai știu cum să se mai descurce din toate astea. Când discuți aceste lucruri cu cineva care se află „sus-pus” în comunism, îți spune fără să clipească cum că „individul trebuie sacrificat intereselor societății”. Ceea ce doream eu să știu și nu am aflat niciodată este: *când* devine acest individ o parte a acelei societăți care profită de toate sacrificiile sale? Căci dacă ar exista o perioadă clară de probă, sau ucenicie, după care ai putea să fii admis între cei tari și să ai parte de câteva din acele mitice

beneficii rezultate din acest sacrificiu, sunt sigură că oricine și-ar părăsi casa fără întârziere, luând doar ceea ce poate duce în mână, sau chiar ar îngărmădi în ea necunoscuți, sacrificându-și astfel intimitatea — ca să menționez doar câteva feluri în care individul contribuie la „societate”. Oricum, se pare că nu a existat niciodată vreun răspuns la întrebarea mea, după cum am spus.

În schimb, „intimitatea” este categorisită ca una din acele noțiuni „burgheze” pervertite, favorizate de „fasciști”. În România cam pe vremea aceea sensul cuvântului „fascist” începuse să fie lărgit în cel mai nepotrivit fel pentru a denota tot ceea ce nu era comunist. Am citit odată într-un articol referiri la „anglo-hitleriști” și „monarho-fasciști”, printre alte lighioane stranii, toate menționate în *Scânteia*, unul din ziarele comuniste de frunte. Asemenea fraze se presupunea că o să fie înghițite urgent de cei credincioși partidului, dar rezultatul dorit nu era întotdeauna atins din cauză că românii tind să fie nemilos de critici față de tot ceea ce nu este impecabil din punct de vedere intelectual. Mai demult consideram „despicatul firului în patru” un element distructiv în mentalitatea românească. Cineva a spus odată, „România este singura țară în care succesul nu are succes!” dar în acest moment o asemenea atitudine critică ne-a făcut un mare serviciu, căci această propagandă cu toptanul nu a avut atâta succes pe cât se așteptau rușii. În sinea lor oamenii nu erau într-un totu impresionați, chiar dacă pe față trebuiau să se conformeze.

Îmi amintesc cum, o dată, spitalul a fost vizitat de cei de la Apărarea Patriotică, una din asociațiile comuniste principale. I-am găsit prin saloane, distribuind mici cadouri, și întrucât eram ocupată și nu am dat comentariilor lor prea multă atenție, am făcut greșeala amuzantă să cred că erau de la Apărarea Civilă. Doar la sfârșit mi-am dat seama cine erau de fapt, când au spus că le-ar plăcea să vină din nou, cu o piesă și cu cântece care să îi lumineze pe bieții pacienți cu *adevărul*. Le-am mulțumit politicos, dar le-am arătat că nu aveam efectiv spațiu pentru o scenă și altele asemenea și am spus vag că poate vom putea aranja așa ceva altă dată.

Câteva zile mai târziu, când am intrat dimineața în sa-loane, nu am fost salutată cu obișnuitul „Să trăiți, domniță!” În schimb, toți cei care puteau să umble, o făceau într-un fel împiedicat și ezitant, ca și cum ar fi mers prin ceață; iar pacienții care stăteau în pat se frecau la ochi și își duceau mâna streășină în timp ce se zgâiau la mine, ca și cum și-ar fi pierdut brusc vederea. Mi-am dat seama că era o glu-mă, dar nu înțelegeam ce voiau să însemne toate astea, așa ca, după ce am râs, așa cum se și așteptau să fac, am întreb-bat despre ce era vorba.

— Ce! mi-au spus, prefăcându-se surprinși. Nu știți că asta e o casă plină de întuneric și că împiedicați orice lumi-nă să ajungă la noi? Încă tot nu înțelegeam. Aha! au spus ei. Asta provine din faptul că nu citiți ziarele! și mi-au ară-tat un articol din *Scânteia*, în care era vorba despre vizita cu care fusesem onorată și se termina cu acuzația că refuzasem să le permit săracilor, asupriților, nefericiților mei pacienți să afle toate lucrurile bune care îi așteptau în minunata lume nouă.

„Sau îi este cumva teamă acestei mari doamne — se în-cheia articolul — că lumina ar putea să intre în această casă plină de întuneric și să o demaște?”

Cuvintele bombastice gâdilaseră simțul umorului la „să-racii, asupriții, nefericiții mei pacienți”, și gluma a fost bună pentru o bucată de vreme. Ei știau că nu era adevă-rat, și au râs. Și eu am râs, dar astăzi știu că nu e așa de amuzant. Astăzi știu că acesta este singurul fel de literatu-ră care se permite să fie citită și că tinerii care nu au cu ce să o compare nu numai că sunt înșelați de conținutul unor astfel de articole, dar nici nu știu cât de prost sunt scrise după standarde pur literare. Întregul nivel de cultură și educație este coborât, pe lângă corupția de idei care se pe-trece, și ajungi să te întrebi cât timp vor mai fi oameni care știu acest lucru și care îndrăznesc să-l arate.

În Brașov când afișele îi îndemnau pe oameni „să cum-pere și să răspândească” *Scânteia*, publicul reacționa spon-tan cumpărând ziarul în cantități mari și „răspândindu-l” — adică rupându-l în bucăți și aruncându-l peste tot. Chiar și în București, cu mitralierele rușilor la vedere, paradele și

demonstrațiile „spontane” impuse și păzite de poliție ale muncitorilor erau întotdeauna cu probleme. Muncitorii, obosiți și iritați, nerăbdători să ajungă acasă la cină, țipau comentarii ironice și nu prea delicate la adresa membrilor partidului, ale căror portrete le duceau pe post de pancarde sau foloseau aceste stindarde în scopuri cam indecente și nerespectuoase. Nu o dată am fost recunoscută de câte unii din demonstrații necăjiți, care se opreau din marș ca să mă întrebe veseli ce mai făceau copiii mei, sau să mă întrebe numele „eroilor” comuniști ruși ale căror portrete le duceau și să comenteze într-o manieră liberă și nu prea politicoasă asupra înfățișării sau a probabilei ascendențe a domnilor în cauză! Mă îndepărtam de ei întotdeauna cât de repede puteam, de teamă să nu le aduc necazuri din partea rușilor și de cum plecam mă găseam mereu împărțită între plăcerea de a vedea că ei nu erau cu adevărat înșelați de asupritorii noștri și îngrijorarea pentru starea economică a țării — căci, bineînțeles, aceste parade și demonstrații se desfășurau în timpul orelor de lucru și erau plătite de către patron; în felul acesta se dezorganiza producția.

Cei „mai puțin de o mie” de membri ai Partidului Comunist din momentul în care a fost impus României un guvern comunist erau o reflectare fidelă a atitudinii românilor față de comunism, și nu vorbesc doar de clasele de sus, ci și de coloana vertebrală a țării: țăranii și clasele de mijloc.

DOUĂZECI ȘI PATRU

Cam pe vremea aceea mi-a spus Bodnăraș că, după părerea lui, ar trebui să fac cunoștință și cu restul guvernului, așa că m-a întrebat dacă accept o invitație la o petrecere organizată acasă la el? M-am gândit la asta și mi-am dat seama că existau unele avantaje. Dacă regele acceptase compromisul care îi fusese impus la Conferința de la Moscova și acum exista o relație politică între el și guvern, nu aveam nici un motiv serios să spun nu. Am acceptat invitația și, când am ajuns la casa lui, erau toți! Atunci l-am întâlnit pentru prima dată pe Groza, care, cu felul lui vesel de a fi, știa să fie antrenant într-o societate. Râdea zgomotos, iar glumele sale erau prea puțin rafinate. Sitta mi-a spus odată că puteam fi chiar recunoscători la aceste petreceri pentru incapacitatea lui totală de a simți atmosfera, ceea ce îl făcea să umple toate golurile din conversație gălăgios și plin de el. Mai era și Gheorghiu Dej, fostul mecanic de tren, un bărbat solid și nu neplăcut ca înfățișare; Maurer, care era poate mai distins decât ceilalți din grup; Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul justiției, cu frumoasa

și talentata lui soție — singura femeie dintre cele prezente îmbrăcată cu gust; și mai era și scundul, antipaticul Theohari Georgescu, ministrul de interne, care nici măcar nu se străduia să fie agreabil.

La urmă, dar în mod sigur nu mai puțin importantă — Ana Pauker. Corpulentă, cu un păr cărunt, scurt și în dezordine, cu ochi albaștri tăioși, privind pe sub sprâncenele joase și cu un zâmbet fascinant, nealterat de faptul că buza de sus se răsfrângea peste cea de jos, ea îi făcea pe toți să simtă că aveau de-a face cu o adevărată personalitate. Am avut întotdeauna impresia când mă aflam în preajma ei că era ca un boa constrictor care abia a fost hrănit, așa că nu te mănâncă pe loc! Greoaie și trândavă cum părea, avea tot ce este respingător, dar totodată fascinant la un șarpe. Puteam să-mi imaginez cu ușurință, doar privind-o, că își denunțase propriul soț, care fusese, ca urmare, împușcat; iar întâlnirile mele ulterioare cu ea mi-au arătat strălucirea rece și dezumanizată datorită căreia ajunsese la puternica poziție pe care o ocupa acum.

În acea primă seară n-am vorbit cu ea decât puțin. Cu altă ocazie, când încercam să ușurez cumva teribilul tratament de care aveau parte cei din puscării, am conceput planul de a o invita să ia masa cu mine și cu copiii în București. Oarecum spre uimirea mea, a acceptat. Toți copiii erau prezenți și, ca de obicei, înainte de a ne așeza la masă, cel mai mic a spus rugăciunea — și iat-o pe ateea noastră stând în picioare, cu respect, ca și noi. Era chiar simpatică în modul cum vorbea cu copiii despre ceea ce învățau la școală și, după ce au plecat să se culce, am avut cu ea o conversație foarte interesantă care a durat aproape trei ore. La sfârșit am fost surprinsă și chiar amuzată să o aud spunând:

— Acum mă concediați sau să plec eu singură? Atât de mult mi-a plăcut această conversație încântătoare încât am uitat cum este protocolul!

Nu fusese o conversație în care să mă disting eu în vreun fel, căci nu puteam ține piept avalanșei de jumătăți de adevăr și fapte vag deformate pe care le folosea cu dexteritate în argumentările ei. Uneori răspundea la întrebări atât de direct, cu o asemenea o lipsă de „omenie” cum spunem noi,

încât îmi amintea de primii soldați ruși pe care îi văzusem la Bran.

Știu că am rugat-o să-mi explice câteva din principiile și metodele comuniste; de ce, de exemplu, foloseau atâta violență, când violența nu a convins niciodată pe nimeni.

— Nu este menită să convingă, a replicat ea calmă, ci să înspăimânte. Când cineva plantează din nou, întâi distruge tot ce crește: și rădăcini, și crengi. Apoi nivelează pământul. Doar după aceea se poate planta bine.

Era destul de sinceră în ce privește motivele comportării lor față de oameni. Spunea că nu era posibil, din păcate, să se distrugă o întreagă generație și să rămână doar tinerii de instruit. O anume cantitate de muncă fizică era totuși necesară — munca la drumuri, în agricultură, în industrie — pentru a susține copiii până la majorat. Pentru asta trebuia lăsată în viață generația mai în vârstă, dar aceștia trebuiau să fie prea înspăimântați ca să mai îndrăznească să intervină în educația pe care o fac comuniștii copiilor. Pentru a ajunge la această stare erau inventate amenințări morale și fizice de toate felurile și procedând astfel nu era nevoie să se acorde nici o importanță vieții omenești. Erau, oricum, destui în generația „de sacrificiu”, prea bătrâni ca să mai fie instruiți pentru a munci, așa că nu conta în ce număr erau folosiți sau omorâți.

În cele din urmă am ajuns la subiectul închisorilor; mi-a povestit despre propriile ei detenții, care totalizau nouă ani.

— Și v-a schimbat închisoarea? — am întrebat-o.

— Nu, mi-a răspuns ea, dar v-am mai spus că nu căutam să îi schimbăm pe oameni în închisori. Sunt prea bătrâni ca să mai poată fi convinși; obișnuințele lor sunt prea puternice. Doar dăm răul la o parte din drum atunci când îi întemnițăm.

— Dar de ce să nu îi omorâți pe față pe cei care intenționați să îi pedepsiți cel mai grav? am întrebat-o.

Și iarăși senzația de neomenie cumplită, impersonală, neîndurătoare.

— Simpla moarte ar fi prea bună și prea ușoară, a spus ea. Și nu i-ar înspăimânta pe ceilalți suficient.

O singură dată am reușit să o las fără replică, dar numai pentru o clipă. Vorbeam tot despre condițiile din închisori și m-a asigurat cu bunăvoință că multe lucruri erau exagerate; că de fapt condițiile nu erau chiar atât de rele pe cât credeam eu. Am spus că aș vrea să o pot crede.

— Bine, a spus ea, puteți vedea oricând, cu ochii dumneavoastră, dacă mergeți în câteva închisori, că nu e chiar atât de rău!

I-am răspuns prompt:

— Atunci să mergem chiar acum! M-aș bucura să-mi arătați că am greșit!

A ezitat un moment, evident luată prin surprindere, dar și-a revenit repede.

— Dar, draga mea, replică ea zâmbind, ce ar spune lumea — ai dumneavoastră și ai mei — dacă ne-ar vedea mergând prin închisori împreună!

Poate că nu mai este necesar să adaug că rugămintele mele pentru ușurarea înspăimântătoarelor suferințe și torturi au fost în van.

Am vorbit și despre America. După cum aveam să observ de multe ori, ura comuniștilor pentru Statele Unite era de o înverșunare fantastică, mai puternică decât ura lor față de orice altceva. Ana Pauker, ca și alți comuniști cu care am vorbit, era foarte precisă în ce privește planurile lor referitoare la această țară. De fapt nu am fost atât de impresionată atunci pe cât am fost când am venit în Statele Unite, căci propriile mele cunoștințe despre condițiile de aici erau destul de vagi. Abia acum încep eu să apreciez informațiile și evaluările detaliate și îngrijite cu care comuniștii păreau să fie atât de familiari. Întrucât pe acea vreme românii încă vedeau această țară ca pe un puternic salvator care ar putea pune capăt ocupației rușilor în România, am fost șocată de calmul cu care Ana Pauker desconsidera în mod absolut această posibilitate.

Ea mi-a explicat destul de convingător și — după cum am putut până acum să îmi dau seama din ziarele și revistele pe care le-am citit aici — destul de corect sistemul industrial al Statelor Unite, și îmi amintesc cum a pus accentul în special pe dependența acestuia de energia electrică.

Venea cu cifre și statistici care arătau că dacă energia electrică ar fi distrusă, întreaga țară ar fi atât de dezorganizată încât nu ar putea să-și revină decât atunci când ar ajunge la putere cei pregătiți special pentru această situație. O altă metodă ușoară de atac, a explicat ea, ar fi oferită de tipul sistemului de alimentare cu apă potabilă de care depindea un mare procent din populație și care putea fi distrus sau poluat simplu și ușor. Mi-a explicat că aceste posibilități și altele similare existau nu numai din cauză că populația urbană uitase principiile fundamentale de cultivare a cerealelor și legumelor și de preparare și conservare a alimentelor, dar și pentru că sistemul de distribuție a hranei putea fi conturbat serios doar cu un mic efort și complet distrus cu un efort puțin mai mare. În această direcție fuseseră deja făcute niște experiențe în Statele Unite, m-a asigurat ea, așa că informația în ce privește metodele generale fusese verificată și pusă la punct cu mare acuratețe. O serie de lovituri mici și strategice, era ea de părere, ar putea face inutile bombele nucleare; dar numai câteva bombe bine plasate ar rezolva toată treaba dacă aceasta părea o metodă mai bună. Ca măsură de precauție, ea mi-a explicat într-o doară de ce acest lucru era imposibil în Rusia, unde organizarea era absolut diferită.

Avea ea dreptate? Cum ar putea să verifice acum cineva? După cum am spus, era o vorbitoare excelentă, o armă cumplită și inumană a unei forțe care reprezintă însăși esența răului. Veninul comunismului este tot atât de impersonal de malign pe cât este cel al unui șarpe care mușcă. Desigur, faptele pe care le prezenta ea păreau corecte, și concluziile pe care le trăgea puteau constitui măcar una din posibilități în situația de atunci. Bineînțeles, ea îl lăsase pe Dumnezeu total în afara planurilor, iar eu nu pot face asta pentru că am văzut puterea Lui. Totuși, nu cred că este dorința sau planul Lui să credem că propria noastră ignoranță ne va apăra. Cred că dorința Lui este să credem în Dragoste și Înțelepciune care astăzi se pare că prea puțin se mai manifestă în viața oamenilor. Am văzut, la urma urmei, cum nazismul a luat în stăpânire o țară, iar comunismul alta. Una din ele nu este încă liberă în întregime,

iar cealaltă se află încă în robie absolută. Asta poate mă face mai conștientă decât aş putea fi în alte circumstanțe de posibilitățile noastre și de nevoia de a recunoaște aceste rele în mod inteligent și de a ne apăra împotriva lor. — Dar uit de povestirea mea!

În vara anului 1946 mi-am luat în sfârșit o vacanță, căci mă simțeam complet epuizată și simțeam tare mult nevoia unei schimbări. Încercasem să-mi aranjez programul astfel încât să pot petrece un anumit timp cu Anton și cu copiii, lor fiindu-le câteodată greu să-și amintească faptul că munca pe care o făceam nu era doar pentru alții, ci și pentru ei. Activitățile mele îi apărau. Întreaga noastră existență, până la cei șaptezeci de acri de pământ cultivabil pe care-i dețineam, ar fi fost sub un control mult mai sever dacă spitalul, servind în mod demonstrabil țării, nu ar fi fost efectiv parte din existența noastră. De la mici privilegii până la cele mari, cum era educația copiilor, mi se îngăduiau anumite libertăți întrucât chiar și comuniștii recunoșteau că viața mea era incontestabil o viață de muncă serioasă.

În general încercam să mă țin de un program zilnic care începea la ora 6.00 dimineața. La 7.00 eram în spital, la ora 8.00 acasă, la micul dejun, și la 8.30 îi duceam pe cei mici la școală, care se afla chiar peste drum de spital. Dr. Pușcariu venea la 8.45 și făceam turul de inspecție împreună; apoi aveam pacienți externi și operații până în jur de ora 1.00, când mergeam acasă pentru a lua prânzul. Atunci încercam să mă odihnesc o jumătate de oră și să-mi petrec după-amiaza cu familia, dar deseori trebuia să o combin și cu câte ceva din munca mea. Uneori, de exemplu, îi luam pe copii la plimbare, ca să pot astfel vizita vreun pacient de-al nostru, încercând să-i determin să fie interesați de activitățile mele. Îi puneam să facă tot felul de drumuri, sau le ceream să urmărească progresele câte unui copil care ieșise din spital, iar într-o vară fiicele mele mai mari, sub supravegherea lui Gretl, au condus salonul copiilor în timp ce infirmiera era în concediu. La 4.30 ne beam ceaiul, de obicei în grădină în timpul verii, iar de la 5.00 până la 7.00 eram iarăși la spital. La 7.30 cinam, iar apoi jucam tot felul de jocuri în familie. Monopoly era favoritul, dar câteodată citeam cu glas tare pentru copiii cei mai mici, în timp ce

Anton juca bridge cu Frau Koller, Gretl și cu una din fetele mai mari după ce se întorceau de la școală. Încercam să mă culc până la ora 9.00, iar în zilele care fuseseră foarte încărcate, luam cina în pat.

Acest program era de multe ori diversificat, câteodată printr-un picnic după-amiaza, sau printr-o partidă de înot în piscina noastră, pe care o puteau folosi oricând și membrii personalului. Altădată programul era schimbat atunci când trebuia să-mi petrec toată ziua și o bună parte din noapte la spital, în vreo urgență. De asemenea, mă mai îndepărtam de programul obișnuit ca să fac inspecții la ore neașteptate, să verific dacă totul era în regulă și toți erau la posturile lor în timpul orelor mai puțin tensionate ale după-amiezii și nopții.

Simțeam că trebuie să plec pentru câteva zile, căci și vizitele mele la București erau departe de a fi relaxante, chiar dacă îmi dădeau ocazia unei ieșiri din rutina zilnică. Am acceptat o invitație de la o prietenă și i-am luat cu mine pe cei trei copii mai mari. La început nu am vrut să mă duc din cauză că lui Anton încă nu i se dădea voie să plece din Bran, dar el a insistat că aveam nevoie de odihnă și trebuia să mă folosesc de această ocazie. Cella, care fusese prietenă bună și cu mama, avea o casă la țară, în Oltenia — o regiune frumoasă din România, care este mărginită de Carpați, Dunăre și Olt. Oltul este un râu mare, care șerpuiește întâi prin Transilvania și până la urmă se varsă în Dunăre. Despre Olt se spune că a dus în el lacrimile românilor asupriți din Transilvania, către frații lor din sudul munților, care erau mai liberi.

Din păcate, seceta care începuse cu un an înainte încă mai continua și acum și era tare tristă priveliștea pământului uscat și a lanurilor sărace. Seceta făcuse mare prăpăd în Oltenia. Cu greu mi-am putut crede ochilor când am văzut că marele Olt devenise un pâraiaș amar. În mod normal este unul din râurile noastre cele mai mari și mai repezi, croindu-și drum printre strâmtori magnifice și pașiști vrăjite și spălând picioarele minunatelor, vechilor mânăstiri. Totuși, în ciuda secetei, eram fericită să mă găsesc în această parte a țării care, istoric vorbind, este leagănul

României. În susul Oltului au urcat romanii să atace Sarmizegetusa, fortăreața dacilor și tot aici și-a ridicat stindardul primul voievod, în secolul al XIII-lea. Orașul Curtea de Argeș, situat nu foarte departe, a fost prima capitală a Țării Românești, și aici, unde au fost îngropați primii domnitori, odihneau în pace și părinții mei. Este o regiune extraordinar de frumoasă, care pare să-ți arate câte un tablou în orice parte te-ai uita. Costumele românilor de aici sunt cele mai frumoase și mai variate din toate câte le are România: fiecare vale pare să-și aibă propriul costum. Deși nu am locuit niciodată acolo, ceva din Oltenia pare să fie foarte aproape de coardele sufletului meu. Când mă gândesc la pământul românesc, simt că acolo sunt cel mai adânc înfipite rădăcinile mele.

Și mama a iubit această regiune a țării. Avea un atașament deosebit pentru satele de aici; pentru oamenii simpli, cumpătați, atât de mândri de trecutul lor; pentru mănăstirile construite pe cele mai frumoase coaste de deal, cu zidurile albe ale fortificațiilor profilându-se pe fundalul pădurii lor și cu bisericile splendid pictate, străjuite de aceste ziduri. Frumusețea, demnitatea și liniștea acestor locuri — monumente care au rezistat vicisitudinilor a nenumărate războaie și ocupații — ne-au încântat pe amândouă

Într-una din aceste mănăstiri, cea de la Horezu, am înființat prima mea organizație de cercetase. Îmi amintesc ultima zi a taberei noastre, când a venit mama ca să depunem jurământul în fața ei. Parcă văd și acum careul format de fetele în uniforme albastre, în curtea împrejmuită de ziduri albe, cu biserica frumoasă și veche în spatele lor. Stăteau cu brațele întinse, iar vocile lor se înălțau în aerul curat de munte în timp ce rosteau jurământul înaintea reginei, care se afla în galeria sculptată în piatră din față. În seara aceea am făcut un foc de tabără în jurul căruia am stat cu toții, iar mama, îmbrăcată în minunatul costum al regiunii, ne-a spus povești din copilăria ei. Noaptea cobora și se aciua pe sub copacii din pădure, învăluind încet cercul nostru, lângă foc. Flacăra s-a micșorat și s-a lăsat tăcerea. Nu mai aveam nevoie de povești, noi însene trăiam una atât de frumoasă. Pline de mulțumire, cu fericire în inimi, am

cântat rugăciunea de seară. Apoi ne-am strecurat printre copaci până la locuința noastră, ducând fiecare ceva prețios, ceva ce cred că purtăm totdeauna cu noi într-o lume care a distrus atâtea lucruri pentru care trăiam. Din toate treizeci și două, câte eram în seara aceea, doar eu am scăpat, doar eu sunt liberă. Nici nu vă puteți imagina cum este să înduri un asemenea gând!

Am fost fericită să le pot arăta copiilor mei aceste locuri pe care le iubisem atâtea în tinerețe. Casa Cellei nu era deosebită, dar avea ziduri groase, zugrăvite în alb, și oferea o priveliște minunată. Mai era acolo și o grădină, neîngrijită, dar plină de flori, în ciuda vremii secetoase, și lanuri de porumb și grâu care ajungeau până la drumul mărginit de sălcii bătrâne cu ramuri lungi. Seara îmi plăcea să mă plimb pe acest drum drept și prăfuit, pe sub copaci, uitându-mă la căruțele trase de boii suri, răbdători, care se târau încet în drumul lor spre casă, venind de la câmp. Apoi păraseam șoseaua, treceam printr-un lan de porumb, și ajungeam pe malurile Oltului, care în locul acela era mai îngust și mai puțin turbulent, dar curgea tot repede. Cella și cu mine ne așezam sub un copac și îi lăsam pe copii să înoate — ceea ce altădată ar fi fost periculos din cauza curentilor. Chiar și acum erau deseori duși la vale în apele maronii, dar se găseau în drumul lor destule bancuri de nisip care să le oprească trecerea.

Cum stăteam acolo mai trecea câte un țăran sau un ȝigan și schimbam câteva vorbe. Era impresionant câți dintre ei își aminteau de vizitele mamei. Discutam de zilele de demult, când puteam face ce doream noi cu „sărăcia” noastră. Odinioară cei din familia soțului Cellei fuseseră proprietarii întregii regiuni aproape. Acum abia mai aveau câte ceva, și chiar și acest puțin fusese mult redus de noua reformă agrară; totuși lucrurile nu se schimbaseră foarte mult. Țăranii încă mai veneau la boier — stăpânul moșiei — cu necazurile și nevoile lor, cu neînțelegerile dintre ei, ca să li se dea de cap, și cu bolile lor, ca să fie vindecați.

Ne întorceam când se lăsa întunericul să cinăm ca la țară — pui fripți pe frigare, în curte, serviți cu legume și cu brânză proaspătă din lapte de oaie. Mâncam la lumina

opaițelor și apoi Cella ne cânta la pian un preludiu sau o nocturnă de Chopin. După aceea ne retrăgeam fiecare cu lumânări în camerele noastre și găseam la capul patului o cană cu apă rece și o linguriță de dulceață. Îmi plăcea să-mi sting lumânarea și să contemp lu câmpiile și copacii în lumina argintie a lunii și căsuțele țăranilor strălucind albe printre arbuști. Mai plutea încă în aer fumul provenit de la focurile la care se gătise, dând locului o înfățișare ca de vis. Mă culcam în așternutul răcoros și adormeam liniștită, ascultând lătratul îndepărtat al câinilor și cântecul privighetorilor, care fac parte, amândouă, din nopțile românești. Iertați-mă dacă v-am luat atâta timp descriindu-vă ceea ce mie îmi este atât de drag, dar gândul la toate acestea încă mă liniștește în această viață ciudată și nouă pe care o încep.

După zilele acelea, puține în fond, m-am simțit într-adevăr odihnită. În drum spre Bran ne-am oprit la Curtea de Argeș să vizităm mormintele părinților mei, pe care copiii mei nu le văzuseră niciodată. Drumul până acolo, printre dealuri, a fost foarte frumos, chiar dacă seceta făcuse ravagii și prin locurile acelea și a trebuit să facem un ocol serios nu numai din cauza stării drumurilor, ci și ca să nu dăm de ruși. Curtea de Argeș se află pe versantul sudic ale Carpaților, în valea Argeșului, care este un alt râu dintre cele mai mari. După cum v-am spus, în vremurile mai vechi fusese capitală și încă se mai văd ruinele și fundația vechiului palat al voievozilor. Biserica veche încă este în picioare, iar săpăturile și restaurările făcute cu grijă au scos la iveală frumoasele fresce și mormântul domnitorului Neagoe Basarab, voievodul din secolul al XVI-lea.

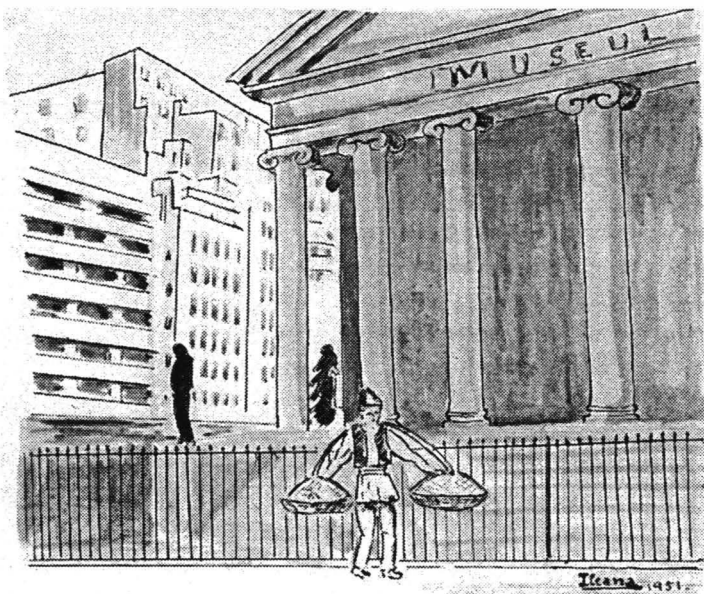
Fratele bunicului împreună cu soția lui și părinții mei nu sunt îngropați în biserica veche, ci în altă biserică, pe care unchiul meu a restaurat-o după moda timpului său, reconstruind efectiv întreaga biserică, dar respectând vechile planuri și pictura. Biserica se afla într-un parc întins, iar în spatele ei se găsea un palat mare din cărămidă. Jumătate din această clădire era folosită de parohul care locuia acolo, iar cealaltă jumătate era rezervată familiei regale, fiind destul de confortabilă, chiar dacă este de regretat că nu se

armoniza întru totul cu biserica. Aceasta din urmă este o bijuterie, toată zugrăvită în alb, albastru și auriu. Cu inima bățându-mi puternic am condus mașina până în fața bisericii și am urcat scările, dar ușa era încuiată. A apărut repede un călugăr și ne-a deschis-o. Ochii i s-au umplut de lacrimi când m-a văzut.

— Nu avem voie să o ținem deschisă. Prea mulți oameni vin...

Am pășit în interiorul răcoros, cu frescele lui și lumina scăzută. Spre dreapta, cum se intră, se află mormintele regelui Carol I și reginei Elisabeta (Carmen Sylva), precum și al unicei lor fiice, Maria, care a murit la patru ani. Mormintele sunt acoperite cu lespezi de marmură frumos sculptate; în stânga, sub o fereastră, după niște coloane arcuite, sunt alte lespezi sculptate care acoperă mormintele tatălui și mamei mele. Aici am îngenuncheat întâi și am spus o rugăciune, mulțumind lui Dumnezeu că acum se odihneau și nu mai puteau fi îndurerați de nenorocirea care se abătuse asupra țării și a copiilor lor. Apoi am îngenuncheat lângă celelalte trei morminte și, după ce m-am dus la altar ca să mă rog și acolo și am sărutat cu smerenie icoana din dreapta, după cum este obiceiul la noi, m-am întors și am plecat, tristă, fără nici un cuvânt. Dacă aș fi știut că era pentru ultima dată că veneam acolo, oare cum aș fi suportat? Dumnezeu are milă de noi nelăsându-ne să știm ce ne așteaptă.

Am auzit că și aceste morminte ar fi fost distruse de comuniști; corpurile scoase și arse; cenușa lor împrăștiată. Dar sufletele nu pot fi distruse tot așa de ușor!

DOUĂZECI ȘI CINCI

După cele cinci zile petrecute în Oltenia m-am întors la munca de la spital cu puterile reînnoite. Cam pe vremea aceea am cumpărat o casă micuță dar plăcută în București, căci devenise necesar nu doar pentru mine să am o casă a mea, ci și pentru Minola și Alexandra să aibă unde să se ducă în după-amiezile lor libere și la sfârșit de săptămână. Era nu numai complicat, ci și periculos să le aducem la Bran pentru perioade scurte de timp — era o distanță de mai bine de două sute de kilometri prin munți. Avusesem eu însămi câteva experiențe neplăcute, din care una s-a întâmplat atunci când conduceam spre București cu Noelle și soțul ei.

Când rușii „fac autostopul” ei nu procedează așa cum se întâmplă în Statele Unite. Ei stau în mijlocul șoselei cu o mitralieră îndreptată spre tine, așa că trebuie să oprești. Apoi, dacă ai noroc, fermecătorul cavalier se așază lângă tine și îți indică prin mormăieli drumul pe care vrea să o iei. Dacă nu ai noroc, te dă afară cu un șut — dacă nu mai

mult — și ia el însuși mașina. În acest caz am fost norocoasă. Nedoritul meu tovarăș s-a așezat lângă mine, după ce i-a expediat pe Noelle și pe soțul ei pe bancheta din spate. Ca să nu am nici o îndoială în privința a ceea ce s-ar întâmpla dacă nu ascultam ordinele, mi-a împuns în coaste țeava unei puști și a indicat că trebuia să conduc drept înainte. Așa am și făcut. După vreo treizeci de kilometri a mormăit iar și a indicat că trebuie să mă opresc. Am făcut și asta, întrebându-mă ce-o mai veni după aceea. Spre marea mea ușurare, mi-a rânjit, și-a exprimat oarecare mulțumiri pentru călătorie și ne-a făcut semn să ne continuăm drumul; dar acest gen de experiență era întotdeauna un chin.

Într-o altă seară veneam acasă de la București — cu Bittermann la volan și cu mașina plină, ca de obicei, căci transporturile mergeau atât de rău încât întotdeauna se găsea cineva care dorea să fie luat — când, într-una din numeroasele curbe ale văii Timișului, am depășit o coloană rusească. Ei s-au grăbit să se arate cât mai ofensați pe acest motiv și au trimis după noi câteva gloanțe. Am accelerat în josul dealului, temându-ne să ne oprim în raza lor. La poalele dealului era o barieră de control și pentru români, și pentru ruși. Or să ne lase să trecem destul de repede? Încă o curbă și iată bariera — închisă! Dar, pe când ne apropiam de ea disperați, s-a ridicat. Soldatul de la barieră fusese mai demult una din gărzile noastre de la Bran și, întrucât recunoscuse mașina, ne-a lăsat să trecem și a închis bariera după noi. Nu ne-am oprit să ne uităm în urmă și când Bittermann m-a întrebat râzând dacă am simțit fiori reci pe șira spinării, am admis, destul de rușinată, că da.

Asemenea experiențe îmi sporeau îngrijorarea la gândul că și copiii mei circulau cu mașina, iar ceea ce s-a întâmplat cu Ștefan și Niki, când s-au dus într-o zi la Brașov cu intențentul castelului, nu m-a încurajat deloc. Omul îi lăsase pe băieți în mașină, dar un grup de ruși s-au apropiat să o ia. Dacă ei mi-au recunoscut sau nu copiii, nu știu, dar precepele din piață i-au recunoscut. La strigătele lor furioase s-a adunat o mulțime de oameni după care ele au adus găleți cu apă fierbinte ca să-i izgonească pe ruși. S-a iscat

un mare scandal, rușii au chemat poliția, dar în mod neașteptat (cel puțin pentru ruși) polițiștii au luat partea copiilor! Până la urmă, băieții au fost obligați să ia opt ruși în mașină și să-i ducă până într-un anumit loc, dar rușii căzuseră de acord să nu îi vatăme pe copii în nici în fel și să nu conștie mașina.

Toate astea m-au făcut să mă gândesc că era mai bine dacă fetele mai mari ar sta în București în timpul anului școlar, cu excepția vacanțelor mai lungi. A fost mare bucurie să aranjăm noua căsuță și am simțit că era un avantaj să ne putem întâlni și cu dușmanii, și cu prietenii când doream, fără a compromite pe nimeni. În plus, casa era și un loc bun pentru a depozita lucrurile, căci primeam ajutoare tot mai generoase, după cum voi arăta mai târziu — provizii de care puteam dispune în mod neoficial sau puteam să le trimit celor în ilegalitate, și era mai bine să nu avem totul adunat în același loc.

În timpul discuțiilor mele cu Bodnăraș, pe când încercam să obțin permisiunea ca prizonierii politici să primească pachete de la familiile lor în mod regulat, m-a întrebat dacă nu mi se părea dificil „arestul” prelungit a lui Anton la Bran. Am spus că într-adevăr nu era deloc ușor, deoarece Anton era îngrijorat de condițiile din Austria și dorea să se ducă înapoi să vadă el însuși ce se întâmplase.

— Nu ați cerut niciodată nimic pentru dumneavoastră, mi-a amintit Bodnăraș. Cred că este timpul să o faceți. Sau, mai bine, o să cer chiar eu în locul dumneavoastră. Soțul dumneavoastră trebuie eliberat.

În ciuda bunăvoinței sale în ce privea această problemă, a durat destul de mult până când ordinul a fost executat. Și regele a intervenit în această chestiune și i-a vorbit de ea în repetate rânduri lui Tătăărăscu, ministrul afacerilor externe. Acest om jucase un rol dubios în politica românească, iar eu nu simțeam în nici unul din contactele mele cu el că făcea ceea ce trebuia. Deși cu mine era plin de promisiuni, nimic nu s-a întâmplat. Oricum, odată ce am fost încurajată să pledez pentru libertatea lui Anton, am luptat pentru

asta cu toată puterea mea, și în sfârșit mult așteptata eliberare a venit, spre sfârșitul anului 1946, odată cu un pașaport românesc, astfel încât să poată pleca în străinătate. A plecat în Elveția și a rămas acolo până în primăvară, încercând în van să obțină aprobarea de intrare în Austria. Nu a fost posibil decât să aibă lungi discuții la graniță cu colonelul Zwilling, administratorul domeniului nostru din Austria. Colonelul Zwilling avea doar vești proaste, cum ar fi distrugerea sălbatică a Sonnenbergului de către ruși și stricăciunile aduse proprietăților altor prieteni sau membri ai familiei lui Anton sub ocupația continuă a rușilor; dar era o ușurare pentru amândoi să se afle în legătură unul cu celălalt.

Exceptând faptul că Anton nu a putut fi cu noi, Crăciunul lui 1946 a fost fericit. Când spun „fericit” mă refer la sensul modificat al acestui cuvânt, cu care ne obișnuiserăm. Nu aveam cazuri critice la spital în zilele acelea, nici un dezastru major nu ne dădea de lucru și iarna nu era atât de grea pe cât fusese cea din anul precedent. Canalul Turcu, de unde ne venea curentul electric, nu avea prea multă apă, așa că de multe ori trebuia să recurgem la lămpi cu petrol. Lămpile îmi plăceau când le foloseam acasă, dar la spital constituiau o problemă.

Însă mult mai serios decât problema luminii era, totuși, spectrul foametei care amenința peste tot, despre care o să am mai multe de spus în alt capitol. Chiar și în anul precedent fuseseră luați copiii de la familiile lor muritoare de foame din Moldova și trimiși în regiunile în care se găsea mai multă hrană. Această acțiune era prost organizată și mă cutremur când mă gândesc cât sufereau mulți din acești copii și cât de puțini dintre ei își mai găseau drumul spre casă, în special cei care fuseseră scoși din țară și dați în grija Marelui Frate Rus. Mulți copii au fost totuși mai norocoși și au dat peste familii bune și case primitive.

Până la urmă am luat la noi doi dintre aceștia, cu toate că la început nu m-am încumetat din cauză că deja răspundeam de niște copii ai nimănui, care fuseseră lăsați, într-un fel sau altul, la spital. Pe primul, un bebeluș a cărui mamă murise în urma unei hemoragii după ce fusese adusă

la spital când nu mai era pentru ea nici o speranță, l-am luat acasă, și copiii mei, împreună cu Gretl, și-au dat toată osteneala să-l salveze pe bietul Ilie. Dar, el nu a fost destul de puternic pentru a supraviețui iernii grele și a murit. Apoi am avut-o pe Suzi, al cărei tată, rămas de curând văduv, ne-o adusese la spital într-o zi; apoi a venit o femeie cu fiul ei, Gheorghiță, care mai că murea de foame; apoi o bunică a adus o nepoată malformată — și întotdeauna părinții sau cei care răspundeau de copii păreau să dispară și copiii rămăneau cu mine. Mai erau și femeile care nu-și puteau găsi de lucru pentru că aveau copii mici și, ca să le ajut, am adunat până atunci la urmă un grup întreg de semi-orfani, așa că am înființat o creșă.

Mai apoi am adăugat la acești așa-zisi „copii rezidenți”, copiii sănătoși sub trei ani ai mamelor care aveau nevoie de îngrijire medicală. Descoperisem că multe femei nu veneau sau mai degrabă nu puteau să vină la spital pentru că nu aveau cu cine să-și lase copiii mici. Acum îi luaserăm în creșa noastră gratuit, în timp ce mamele lor erau internate, și cred că acest lucru este unul din cele mai folositoare pe care le-am făcut vreodată. Cu timpul au început să vină la noi mai multe femei și au putut fi salvate înainte ca bolile lor să devină prea grave. Convingerea țăranilor că spitalul era un loc unde veneai să mori a început să se schimbe pe măsură ce vedeau că poți să te și vindec acolo. Cum unii pacienți le recomandau altora spitalul, încrederea în noi a crescut și rata mortalității s-a micșorat foarte mult.

Unul din cele mai fericite evenimente s-a petrecut chiar în cercul nostru. Dragul nostru ofițer orb, Sandu, pe când studia la Viena, se îndrăgostise de o studentă româncă ce studia acolo medicina. Ea era tare drăguță și — mai important decât toate — era o fire foarte iubitoare. Războiul o prinsese în Austria și noi nu mai avuseserăm absolut nici o veste de la ea — circumstanță care ar fi fost groaznică pentru oricare tânăr îndrăgostit, dar era și mai tristă pentru Sandu în situația lui. Toți încercam să-l îmbărbătăm. El studia ca să-și ia doctoratul în filozofie, iar eu am aranjat să fie ajutat de câțiva prieteni dispuși să-i citească.

S-a întâmplat ca el să fie în București când am primit o telegramă de la logodnica lui, al cărei nume era tot Ileana,

în care-l anunța că ajunsese la frontieră și era în drum spre Bran. Își închipuia că eu știu unde este Sandu și venea direct la mine! Acesta a fost poate unul din cele mai fericite mesaje telefonice pe care le-am putut transmite vreodată și, în acele vremuri de suferință și disperare, când toată lumea se aștepta numai la vești proaste, mi-a produs o bucurie de nedescris să pot să transmit vești bune.

Ei au hotărât să se căsătorească imediat, căci le-a fost de-ajuns lunga și chinuitoarea despărțire și, de cum s-a întors ea de la Constanța, de la părinții ei, am făcut nunta la Bran. Doar părinții Ilenei și tatăl și sora lui Sandu au stat la noi, căci ceilalți oaspeți — câțiva ofițeri și prieteni apropiați — au rămas numai peste zi. Ca să scutească banii pentru rochia de mireasă, Ileana a purtat unul din costumele mele populare cele mai frumoase și a fost tare drăguță. Mi-aș fi dorit mai mult ca niciodată ca Sandu să o poată vedea. Când i-am adus mireasa lângă el am încercat să-i explic cum arăta. El s-a apropiat de ea și și-a trecut încetisor mâinile peste ea, îngenunchind la sfârșit ca să își poată forma mai bine o imagine și despre fusta și pantofii ei. Nu o să pot uita niciodată scena aceea: el îngenuncheat în fața ei, „văzând-o” cu mâinile, și ea uitându-se în jos spre el cu zâmbetul acela fericit. M-am întors cu spatele căci mi s-au umplut ochii de lacrimi. M-am simțit ca o intrusă într-o poveste care nu era pentru mine.

Un an mai târziu li s-a născut un fiu în spitalul meu; a devenit finul meu. Tinerii și-au făcut o casă nu foarte departe, împreună cu tatăl lui Sandu, care venise să stea cu ei. Aveau o mică fermă și o tutungerie în Brașov, ceea ce îmi dădea ocazia să îi vizitez deseori și să văd ce mai făceau. Ileana era atât de frumoasa încât câteodată mă temeam pentru Sandu, dar greșeam. Un cuplu mai fericit și mai armonios cu greu se putea imagina, dar lupta pentru existență era foarte grea. Sandu fusese decorat cu cea mai înaltă medalie de război, ceea ce îi oferea anumite avantaje, numai că el își câștigase medalia și își pierduse vederea în afara Odesei, pe „sacru” pământ rusesc, așa că era aproape imposibil să primească „drepturi și privilegii” din partea guvernului comunist. Inima mi se strânge dureros când mă

gândesc la ei. Am auzit mai demult, printr-o a treia persoană, că au mai avut și o fetiță și că și-au pierdut ferma, dar și aceste vești sunt de acum vechi.

Unul din cei mai buni prieteni ai mei pe vremea aceea era generalul Aldea, care în primele zile de armistițiu fusese atât de bun cu mine. După ce a căzut de la putere, el nu a conținut să fie activ în sprijinul țării sale și în curând a ajuns capul unei fracțiuni din mișcările ilegale tot mai răspândite. Pentru un timp relativ lung el a fost suspectat, dar nu a fost prins, și a avut destul de multă libertate în mișcări. Îl întâlneam deseori, deși Bodnăraș mă avertizase în privința lui și îmi atrăsese atenția asupra faptului că în cercul său asocierea mea cu Aldea era cam rău privită. I-am răspuns că niciodată nu îi lăsasem pe alții să îmi aleagă prietenii. Dacă aș fi lăsat pe alții să aleagă, atunci în mod sigur el nu ar fi unul dintre aceștia! A râs, dar a continuat să mă dezaprobe. Cât despre mine, aveam grijă să nu întreb prea multe despre ce făcea generalul Aldea, ci doar să ajut acolo unde puteam, să cer ajutorul când era nevoie pentru cineva sau să transmit mesaje. Îmi dădeam seama că cu cât știam mai puțin cu atât era mai bine, căci ceea ce nu știam nu puteam repeta mai departe — vrând-nevrând.

Într-o seară l-am întâlnit pe general în casa unei a treia persoane în București și îmi amintesc că a fost o seară amuzantă. Se găseau acolo oameni de o inteligență excepțională, iar conversația era spumoasă. Când eram pe punctul de a pleca, unul din grup s-a întors și ne-a spus că o mașină de mare putere se afla chiar în spatele mașinii generalului Aldea, evident cu scopul de a-l urmări. Aldea mărturisise că fusese urmărit câteva zile de oamenii Anei Pauker, dar că a crezut că reușise să le scape. Mă tem că asta era marea lui greșală: era curajos, îndrăzneț și hotărât, dar nu era destul de precaut, și până la urmă a fost prins și i-a tras pe mulți alții în jos odată cu el.

În seara aceea, oricum, am pus la cale un plan să-l scăpăm. Eu urma să plec ca de obicei și să ocolesc blocul; el trebuia să fie atent și la întoarcere, când încetineam, se repezea în mașina mea și încercam să fugim de ei. Strategia noastră a decurs bine și am reușit să luăm un avans față de

cealaltă mașină. Nu o să uit niciodată urmărirea aceea nebunească — în susul și în josul străzilor, semafoare pe roșu, și curbe luate pe două roți! Era palpitant, ca în filmele de aventuri, vă asigur. Când am avut convingerea că îi pierdusem pe urmăritorii noștri, l-am lăsat pe general la un colț nu departe de locuința lui secretă. A fost amuzant ceva mai târziu, când m-am pomenit din nou cu mașina pe urmele mele. I-am dus într-o altă cursă nebună cotind pe tot felul de străzi, după care am încetinit și am oprit liniștită în fața casei mele! Trebuie să mărturisesc că mi s-a părut distractiv de tot.

În final generalul Aldea a fost prins în flagrant delict și închis. Odată cu el a fost închisă și doamna în casa căreia fuseserăm atunci și încă o prietenă. Acestor femei am reușit să le fiu de un real folos și să le scot din închisoare, dar pentru general nu se putea face nimic, deși am încercat în toate felurile posibile. Organizația sa era mult prea extinsă și eficientă pentru ca cei care-l închiseseră să-l lase să plece. Tot ce puteam să fac acum era să-i trimit soției sale vitamine și medicamente de care el avea mare nevoie. În acest caz cererea mea de la început de a se permite trimiterea de pachete pentru deținuți l-a ajutat pe prietenul meu. Odată cu el au intrat în închisoare și alții de care eram foarte atașată, sau pe care îi cunoscusem în tinerețe, și descoperirea activităților sale m-a pus și pe mine într-un pericol serios.

Într-o seară domnul și doamna Bodnăraș au cinat cu mine și pe când stăteam pe terasa casei mele, după ce am mâncat, Bodnăraș m-a rugat să îi acord câteva minute între patru ochi.

— V-am avertizat mereu asupra prieteniei cu Aldea, a spus el, iar acum văd că el a dezvăluit partea dumneavoastră în activitățile lui ilegale!

Scoțând o hârtie din buzunar și aplecându-se înainte să prindă o rază de lumină care ajungea din casă până la noi, mi-a citit o parte din „mărturisirea” lui Aldea. Totul era adevărat, până la ultimul cuvânt. Era o surpriză nemaipomenită.

I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru semiîntunericul de pe terasă și mi-am ținut în continuare fața în umbră. Am fost recunoscătoare și pentru educația de care avusesem parte ca membră a familiei regale și care ne învăța să ne păstrăm sentimentele doar pentru noi. Chiar și Gestapolului și „perchezițiilor” lor de la Sonnberg le-am păstrat un gând recunoscător pe când negam cu sânge rece și hotărâtă totul. M-am urât în acel moment pentru faptul că am considerat prudența mai potrivită în situația aceea și pentru că mă desolidarizam de prietenul meu. Aș fi preferat să fiu alături de el, dar aceasta nu i-ar fi folosit în nici un fel și i-ar fi trădat și pe alții care erau implicați și care aveau dreptul la protecția mea. Am mințit senină, cu logică și, după câte știu, nu am fost descoperită niciodată nici eu, nici alți doi oameni care erau îndeaproape implicați în activitățile lui.

Dar arestarea lui Aldea a fost pentru mine o mare durere. Eram sincer atașată de omul pe care domnul Markham îl numea „distinsul și înfocatul general Aurel Aldea”. Sfaturile lui fuseseră întotdeauna de ajutor, iar curajul și eroismul lui m-au inspirat întotdeauna. Ce puteau să-i facă să-l determine să vorbească? În acele zile metodele folosite de comuniști ca să extragă „mărturisiri” nu erau atât de cunoscute cum sunt acum. Aceasta a fost singura sa abatere de care am auzit; restul veștilor erau pe măsura lui și arătau nu numai curajul său, ci și priceperea de a-i face pe alții să nu-și piardă încrederea. Eram în Argentina când am auzit de la cineva că doamna Aldea fusese la Aiud, o mare închisoare a statului cu o reputație cumplită, ca să ia de acolo corpul neînsuflețit al soțului ei. Dumnezeu să-i odihnească sufletul — „în loc luminat, în loc de verdeață; în loc de odihnă”.

O altă mare tristețe ne aștepta în primăvara anului 1946. Sănătatea prințului Știrbei se înrăutățise de câțva timp. Soția sa se găsea de mulți ani într-o invaliditate aproape completă și el o îngrijise cu o dragoste mișcătoare și cu devotament. Doar datorită ei putea lua de la căpătâiul ei, iar acum părea incredibil să îl știm bonav și în imposibilitatea de a mai răspunde chemărilor ei. Parcă îi văd și acum pe amândoi în minunatul budoar verde al prințesei, la Buftea,

în frumoasa și spațioasa lor casă cu parc englezesc — singurul loc care rămăsese complet neschimbat de pe vremea copilăriei mele. Nu era prea departe de București și îmi plăcea să îi vizitez când aveam timp.

Deși prințul Știrbei se retrăsese total din viața politică activă după nefericitul armistițiu și după „pace”, el rămăsese adânc preocupat de evenimente și le urmărea cu interesul arzător al unui mare patriot. Întotdeauna îl asociasem cu tot ceea ce era maiestuos și rafinat; el își păstra demnitatea și în cele mai dificile situații. Întotdeauna aproape de părinții mei, fiind cel mai bun prieten al lor și sfătuitor, i-a ajutat de-a lungul anilor de succes ai vieții lor. Când l-am vizitat la Buftea am simțit că priveam sfârșitul ultimei vieți care mă lega de trecutul atât de drag. Pe sfatul lui întotdeauna te puteai bizui și reproșurile lui erau atât de logice și de blânde că nu putea fi nimeni jignit de ele — cel puțin eu niciodată nu am fost. Păstrez la loc de preț în inima mea aceste ultime vizite pe care le-am făcut la „Omul Bun”, cum îl numeam eu în copilărie. Moartea lui a fost un șoc, pentru că nimeni nu se așteptase să vină atât de curând — și totuși cât de bine este pentru cei care plecau dintre noi. „Și am găsit că morții, care au murit mai înainte, sunt încă mai fericiți decât cei vii, care sunt încă în viață” (Eclesiastul 4, 2).

Înmormântarea s-a transformat într-un doliu național, deși guvernul nu a fost de acord. „Tătucul” Stalin îl insultase pe prinț, într-o cuvântare în public, cu câteva zile în urmă. Totuși, oamenii de toate categoriile au umplut biserica din București în care a fost ținută slujba de înmormântare, dar cel mai mult m-a emoționant ceremonia de la Buftea, unde țăranii și muncitorii din fabricile de pe domeniul său au urmat sicriul până la cripta familiei. Eu am fost adânc impresionată și de tristețea demnă a prințesei rămasă văduvă.

— Am fost atât de fericită timp de peste cincizeci de ani, mi-a spus ea, încât mi-a venit și mie acum rândul să sufăr.

Ea, care vorbea de fericirea ei, nu putea să meargă de douăzeci de ani. Trei luni mai târziu fiica ei cea mai mică avea să moară în Elveția. Astăzi, alungată din casa ei, prințesa Știrbei este atât de săracă încât nu își poate permite să

cumpere timbre ca să-i scrie fiicei ei în America, iar fiica nu poate să-și ia mama la ea, să o elibereze. Și totuși, Nadejda Știrbei este una din acele ființe care nu au avut niciodată altceva decât bunătate pentru toată lumea în inima lor.

Unul după altul reprezentanții vremurilor pe care le știam se duceau dintre noi. Moartea și închisoarea îi reclamau și odată cu ei pierrea câte puțin și din speranța noastră. Ne luptam cu vitejie împotriva deprimării și a tristeții, împotriva disperării crescânde. Nu o să cedăm! Un miracol tot se va întâmpla! Prietenii noștri din Vest vor veni să ne ajute! În mod sigur și-au dat seama până acum că acest curent care ne mătura pe noi nu se va opri la granițele României!

Apoi au venit veștile că Antonescu era din nou în România. „Ei” îl aduseseră la București. Nimeni nu știa ce se întâmplase cu el; nu se știa decât că la puțin timp după arestarea lui, în noaptea de 23 August 1944, fusese dus în Rusia. Acum era adus înapoi, ca să fie judecat în bațjocura celor care își spuneau „Tribunalul poporului”. El a fost judecat și condamnat nu din cauza greșelilor pe care le făcuse în timp ce-și guvernase țara (căci asemenea greșeli puteau fi judecate doar de către compatrioții săi), ci din cauză că își exprimase, luptând împotriva Rusiei, convingerea sa nestrămutată că Rusia era inamica României. Nu era vocea nici unui „popor” cea care vorbea sub acel travesti de justiție, ci vocea sovieticilor; ascuțită și metalică, așa cum fusese sunetul mărit în mod mecanic de portavocile care culegeau „cererile” artificiale pentru moartea lui Antonescu de la simpatizanții comuniști — la care eu însămi fusesem martoră — și le transmiteau la radio. E ciudat cum, din întâmplare, am trecut cu mașina prin Piața Universității în ziua aceea și astfel am putut să văd cum a fost pusă în scenă această „demonstrație” a „voinței poporului”.

Piața avea pentru mine multe asociații cu trecutul. În fiecare an, de când îmi aminteam, văzusem aici parade cu ocazia Zilei Naționale, 10 Mai. Aici tatăl meu își trecea trupele în revistă, iar mama călărea prin fața lui în uniforma ei de comandant onorific al Regimentului 4 Roșiori. Acum,

în ziua aceea de vară, cu atâția ani mai târziu, se adunase aici o mică mulțime de oameni, nu prea în largul lor, iar eu m-am oprit să văd ce făceau. Camioane, cu soldați ruși înarmați, aduceau muncitori și muncitoare din fabrici, lăsându-i în piață, și apoi reîntorcându-se goale să aducă și mai mulți oameni. Alți soldați înarmați prezidau această adunare „entuziastă”, dar, în ciuda prezenței lor, mulți bărbați și femei se strecurau pe străzile laterale și pe alei, luând-o apoi printre case. Pentru acest motiv „mulțimea” nu era nicicum în creștere, deși camioanele continuau să-și aducă în piață nefericitele grupuri de muncitori. Prin mulțime se strecurau membri de partid, încercând să incite și să smulgă strigăte de „Moarte lui Antonescu! Moarte!” Aveau puțin succes, dar vocile acestor lideri artificiali erau amplificate de microfoane și răspândite prin toată piața, tot așa cum erau transmise prin radio în toată lumea, precum și la tribunalul în care era judecat Antonescu — unde nu avea loc un proces pentru viața lui, ci doar se aștepta sentința rușilor. Sunetele stridente, nenaturale, inumane ale amplificatoarelor care repetau „Moarte! Moarte!” mi-au răsunat în urechi multă vreme după aceea.

O altă coincidență despre care nu am aflat decât mult mai târziu a fost că în ziua în care sentința de pedeapsă cu moartea a lui Antonescu a fost adusă regelui, care a fost forțat să o semneze, am avut în inimă un sentiment accentuat de îngrijorare. Eram încă în București și deodată am simțit că trebuia să încerc să o văd pe bătrâna mamă a lui Antonescu. Așa am și făcut, lăsându-mi mașina pe o stradă laterală și pornind pe jos, din casa unei prietene. Bătrâna doamnă Antonescu era aproape oarbă, dar extraordinar de activă și de vioaie. Era încurajator să îi vezi stăpânirea de sine și mândria pentru fiul ei. Am povestit despre multe lucruri și mi-a arătat pachetele pe care se pregătea să le ducă fiului său chiar în după-amiaza aceea.

— Căci, spune bucuroasă, în sfârșit mă lasă să-l văd!

I se permitea să îl vadă, și el nu îi spusese că nu va mai avea nevoie de darurile ei dragi, pentru că nu mai avea decât câteva ore de trăit. El și-a jucat rolul în conversația lor

ca și când încă mai era speranță, iar mama lui poate fi pusă alături de marile mame ale tradiției. Când i s-au dat vestea, a suportat-o cu calm și demnitate. Ultima dată când am văzut-o a fost la câteva zile după moartea fiului său. Stătea pe balconul casei sale, îmbrăcată în negru, cu lacrimile curgându-i încet din ochii fără lumină. Când, mai târziu, cineva l-a criticat pe rege în fața ei, pentru că semnase condamnarea la moarte, ea i-a răspuns repede și hotărât:

— A trebuit să facă așa ca să salveze țara de la ceva mai rău, a spus ea. Nu știți că dacă fiul meu ar fi avut de ales între mine și țara sa, nu ar fi ezitat să mă lase să fiu împușcată?

În ea se regăsește imaginea unei mame românce de demult, ale cărei cuvinte au devenit o parte din mândria noastră națională. Când fiul ei, Ștefan cel Mare, s-a întors rănit, noaptea, dintr-o bătălie în care armatele sale fuseseră învinse, ea i-a vorbit de la o fereastră a castelului, încuiat și baricadat, trimițându-l înapoi, la victorie.

— Fiul meu nu s-ar întoarce viu fără să fie victorios! i-a spus ea. Du-te înapoi! Ai dreptul să transformi Modova într-o țară de morminte, dar nu ai nici un drept să o lași să fie o țară de robi!

Vestea despre semnarea condamnării la moarte a lui Antonescu a ajuns la mine în timp ce mă îndreptam de la spital spre castel. „Și uite așa a fost semnată și condamnarea noastră la moarte” — mi-am spus eu. Nici până acum nu s-au adunat destule fapte care să le permită istoricilor să emită judecăți asupra lui Antonescu ca om de stat și soldat, și nici eu nu am încercat să-l judec — nici atunci, nici acum. În inima mea am plâns pentru acel Antonescu care îmi era prieten.

Nu ar fi prudent să vă spun cum am reușit să o văd pe văduva marelui Antonescu, care fusese deținută în Rusia, căci a fost un aranjament dificil, care a implicat mai mulți oameni, și a fost periculos pentru noi toți. Am găsit o femeie tristă, cu părul alb și cu fața aproape tot atât de albă ca și părul, îmbrăcată într-o rochie simplă, curată, neagră care se tocise la coate și prin alte locuri, unde deja începea să se vadă urzeala. Era aproape de nesuportat să

vezi cât se schimbaseră. Am luat-o în brațe și ea a început să suspine cu neajutorarea îngrozitoare a unui copil disperat.

I-a trebuit o bucată bună de timp până să își poată găsi cuvintele și să-mi povestească despre ea. În cele din urmă a început să-mi spună cu o voce monotonă cum fusese luată în Rusia; cum a fost târâtă prin unsprezece închisori, dar totdeauna în timpul nopții, ca să nu știe niciodată unde se afla; mi-a spus despre câteva din torturile pe care le îndurase; despre cum fusese ținută timp de un an în tăcere absolută și nu auzise nici o voce omenească; despre gardienii care îi făceau numai semne și fluierau când trebuiau să comunice unul cu celălalt acolo unde i-ar fi putut auzi și ea, așa că atunci când i se vorbise, după acel an, abia a putut să suporte durerea produsă de sunetele cu care nu mai era obișnuită. Mi-a spus cum încercase, în disperare, să-și taie venele; despre cum fusese forțată să stea culcată cu mâinile deasupra păturii, astfel încât dacă adormea și își trăgea mâinile sub pătură din cauza frigului, era trezită din somn cu violență. Avusese pneumonie și febră tifoidă și totuși nu a murit.

— De ce? mă întreba întruna disperată, fără nici o inflexiune în voce. De ce trebuia să trăiesc?

Cel mai zguduitoare în toată această întâlnire a fost momentul în care unul din cei care făcuseră posibilă această vizită a venit să o avertizeze că trebuie să plece. Teroarea, încremenită și inumană, a apărut în ochii ei. Fără cuvinte, frângându-și mâinile ofilite, s-a întors să plece repede, ca un câine bățut. Am sărit și am îmbrățișat-o încă o dată, dar am simțit că nu mai putea fi atinsă de mila oamenilor.

Fusese separată de soțul ei în 23 august 1944. I se permisese să îl vadă doar o dată înainte să fie ucis. Rușii se mai gândiseră la încă un rafinament al cruzimii: mareșalul Antonescu a fost obligat să îi spună că fusese condamnat la moarte, dar nu i se dăduse voie să îi spună ziua și ora, așa că timp de multe, multe zile a fost ținută în încordare, întrebându-se dacă fusese împușcat. După mult timp a auzit și ea povestea acelei morți; a curajoasei sale declarații din final; cum soldații care trebuiau să-l împuște pe soțul ei

și-au greșit ținta de mai multe ori; cum un ofițer l-a împușcat până la urmă cu revolverul său.

Mai târziu doamna Antonescu a fost eliberată și i s-a permis să stea împreună cu mama ei bolnavă, dar nu li s-au dat niciodată cartele de alimente și astfel au fost nevoite mereu să trăiască din pomana altora. Ele au fost supravegheate tot timpul. Doamnei i se permitea câte o oră de plimbare pe săptămână, tot sub pază. Putea să și primească vizite — bineînțeles, nu fără riscuri, pentru că în fiecare săptămână era trimisă la guvern o listă a vizitatorilor. Sunt bucuroasă să spun că au fost mulți aceia care și-au asumat acest risc și chiar și cei care erau mai temători au trimis provizii prin cei care erau mai curajoși. Ea a fost unul din ultimii oameni pe care i-am văzut înainte să plece din București pentru ultima dată. Ea a fost una dintre persoanele care mi-au cerut să obțin prin spital vreo otravă pe care să o ia ca să evite o altă detenție în Rusia. Cum ați putea voi, care trăiți fără nici o grijă, să înțelegeți o viață atât de chinuită încât darul cel mai bun pe care îl poți da unui prieten să fie o otravă mortală?

Domnul Iuliu Maniu, marele lider al Partidului Național Țărănesc, era următoarea țintă pe care o aveau în vedere forțele distrugătoare ale comunismului. Era un om fin, integru. Rece și rezervat, nu atrăgea simpatia celor din jur, dar toți îi respectau onestitatea, fie că erau de acord sau nu cu politica sa. Îl știam încă din primele zile ale Marii Uniri dintre Transilvania și România Mare, dar am început să-l cunosc mai bine în timpul Regenței, din 1927 până în 1930, când copilul Mihai era rege din cauza renunțării tatălui său la tron.

Domnul Maniu a avut un comportament nobil în timpul ascendenței germanilor și al ocupației rusești. După cum am spus mai devreme, el a dus tratative tot timpul în vederea unui acord între România și Aliați, chiar și când România a fost forțată să lupte de partea Germaniei. În timpul procesului lui Antonescu a fost chemat să fie martor și, când a plecat de la bară, s-a oprit să dea mâna cu cel deja condamnat. Acesta era, după cum a spus mai târziu Maniu unui prieten, un act firesc din partea unui om și a unui

creștin, iar dacă nu l-ar fi făcut s-ar fi considerat un laș; dar astfel și-a mai adăugat o doză de ură din partea rușilor. Afișe ale „delictului” în care el dădea mâna cu un „criminal” au fost imediat lipite peste tot de către comuniști, dar acestea nu au făcut decât să mărească popularitatea deja enormă a lui Maniu și au întărit convingerea că Antonescu fusese judecat și condamnat pe nedrept. El și partidul lui au început să reprezinte tot ceea ce pierduseră românii: libertate, egalitate, democrație, justiție.

Alegerile din 1946, care au urmat „compromisului” de la Conferința de la Moscova, când regele Mihai fusese forțat să accepte un guvern discreditat, sprijinit doar de Rusia, se presupuneau a fi „libere”. În schimb, au fost cu grijă organizate de comuniști ca să fie oricum *numai libere nu*, după o domnie sistematică a terorii la toate adunările din țară, menite să arate românilor că nu era înțelept să se opună guvernului comunist. Ca să fie sigur că Partidul Comunist va primi o majoritate convingătoare, un mare număr din electori au fost privați de drepturile lor: de exemplu, toți cei despre care se știa că nu erau de partea comuniștilor, toți oamenii care luptaseră pe pământul rusesc (și familiile lor) și toți cei care avuseseră vreo funcție între 1940 și 1945. Pentru ca mistificarea să fie completă, toți străinii care intraseră în țară în ultimele trei luni (în special rușii) au primit drept de vot, iar oamenii „de bază” au primit cinci până la șapte buletine.

Dar, nici aceste precauții nu au ajutat. Una din femeile considerate „de bază” mi-a spus râzând: „O să votez unul cu ei, pentru că dacă nu fac așa mă vor prinde, dar șase din voturile mele se duc la Maniu!” Spre surpriza și furia rușilor, votul s-a dovedit a fi optzeci la sută împotriva comuniștilor, și nu le-a mai rămas nimic de făcut decât să suprimе rezultatele alegerilor și să anunțe pur și simplu minciuna că Partidul Comunist primise peste optzeci la sută din voturile exprimate! Frauda a fost atât de flagrantă încât au fost trimise note oficiale de protest din partea Marii Britanii și a Statelor Unite. Guvernul sovietic nu a dat nici o atenție acestor note.

Faptul că aproape toți votaseră pentru Maniu a sporit și mai mult aversiunea lor împotriva lui, dar nu a fost închis până în vara lui 1947. Atunci România a fost invitată să ia parte la planul Marshall, dar guvernul Groza, sub presiunea Rusiei, a refuzat. Ziarul lui Maniu, *Dreptatea*, a dorit să publice acest fapt, dar a fost, bineînțeles, o știre cenzurată imediat. *Dreptatea* a ajuns la tipar cu spațiile corespunzătoare pline de citate din Declarația Americană de Independență. Câteva zile mai târziu Maniu și adjunctul său, Mihalache, au fost arestați, iar apariția ziarului a fost interzisă. Partidul Național Țărănesc a fost lichidat și scos în afara legii în iulie 1947, iar Maniu a fost condamnat la închisoare pe viață în 11 noiembrie 1947, după încă o parodie de proces.

În România era ca și cum ai fi stat pe o insulă de nisip, din ale cărei margini cădeau încontinuu în mare bucăți enorme, micșorând astfel mereu locul pe care stăteai.

DOUĂZECI ȘI ȘASE

Imi era imposibil să mă gândesc doar la dificultățile pe care le știam la București, căci aveam multe griji și acasă. În vara anului 1946 a izbucnit încă o epidemie de febră tifoidă și ne-am organizat în așa fel încât să îi facem față pe o scară mai largă și mai sistematic decât înainte. Investigațiile pe care le-am făcut și lupta noastră cu toate problemele, începând cu prejudecățile și inerția și până la birocrație ar fi o poveste prea lungă pentru a fi spusă aici, dar trebuie să menționez că lucrătorii spitalului și cu mine aduceam regulat contribuții personale și oficiale la acest efort concentrat. Încercam să-i educăm pe oameni în privința celor mai moderne metode igienice de prevenire a bolii; să accepte folosirea DDT-ului și vaccinarea. În fiecare duminică toți doctorii și infirmierele se împrăștiau prin văile din jur pe la biserici, unde eram siguri că o să îi găsim împreună pe toți sătenii și încercam, cu ajutorul preotului, să-i convingem pe oameni să se lase vaccinați. Întrucât după injecții urma o senzație dureroasă, nu era ușor să-i facem să mai vină și a doua și a treia oară, iar ținerea evidențelor

nu era nici ea o treabă ușoară. Deoarece casele erau împrăștiate peste dealuri și văi, trebuia să parcurgem kilometri întregi de urcuș serios pe munte pentru a putea considera treaba dusă cu bine la capăt în toată zona.

Mi s-a părut o ironie a sorții ca fiul meu Dominic să se îmbolnăvească de febră tifoidă. Eram de-a dreptul îngrozită. Fratele meu cel mai mic, Mircea, pe care îl adorasem, murise de această boală îngrozitoare în timpul primului război mondial. Mult timp după ce el trecuse în neființă, vocea lui de copil îmi răsună în urechi chemându-mi numele, ore în șir, și acest lucru nu l-am putut uita niciodată. Întotdeauna cel mai greu pentru mine a fost să lucrez cu copiii, în toată experiența mea de spital, căci plânsetul unui copil în suferință sau în delir mi-a adus mereu în minte zilele acelea de chin ale copilăriei mele când mi-am pierdut frățiorul. Spre marea mea bucurie, cazul lui Niki s-a dovedit a fi o formă ușoară și am putut să-l îngrijesc acasă, pentru că neprețuita mea Frau Koller s-a oferit încă o dată să fie izolată împreună cu pacientul, așa cum făcuse și când Minola avusese scarlatină. Am descoperit, de asemenea, că boala lui Niki avea un efect bun și asupra țăranilor din satele noastre. Păreau să creadă că dacă însuși fiul *meu* a putut să se îmbolnăvească de febră tifoidă, atunci nimeni nu era în siguranță; și au venit în număr mare ca să îi vaccinăm.

În timpul toamnei am constatat că aveam probleme tot mai mari cu spatele. Întotdeauna suferisem într-o oarecare măsură de artrită, dar acum durerile deveniseră greu de suportat. Pe lângă munca obișnuită pe care o făceam, mai erau împrejurări în care trebuia să ridic sau să car corpuri grele, să mă încordez ca să împing mașini sau să dau la o parte zăpada atunci când eram nevoiți să ne deplasăm pe vreme rea. Am fost sfătuită să urmez un tratament cu raze X, care trebuia făcut la Brașov, dimineața foarte devreme, și care îmi complica programul destul de mult. Acesta a fost începutul stării de invaliditate pentru care încă și acum mă tratez, deși am reușit să fiu relativ activă până după ce am ajuns în America de Sud.

V-am povestit de iarna lui 1946, când Anton era în Elveția încercând în van să primească încuviințarea de a intra în

Austria și am menționat că a fost o iarnă liniștită și fericită, fără dificultăți majore, iar febra tifoidă părea să se termine în sfârșit. Ceea ce nu am menționat este faptul că pachetelor noastre li s-au mai adăugat unele de la prietenii noștri americani, niște oameni deosebiți, despre care aș dori să vă vorbesc acum. Mulți veneau să admire Branul, căci era un castel unic în felul lui, dar puțini se interesau în vreun fel de locuitorii din satul nostru. Unii nu doreau acest lucru, iar alții nu puteau; dar s-au găsit unii care au făcut-o și ne-au rămas de atunci prieteni de nădejde — nu numai mie și familiei mele, dar și locuitorilor satului, și României în general.

Primul pe care aș dori să-l menționez este episcopul O'Hara (acum arhiepiscop) al Bisericii romano-catolice, care a fost numit conducător la Nunțiatura Apostolică din București în mai 1946, dar din cauza întârzierilor în obținerea vizei nu a ajuns la București decât în ianuarie 1947. El era primul american numit în această funcție în țara noastră. Cei care avuseseră această misiune înaintea sa se menținuseră aproape de îndatoririle lor imediate, dar arhiepiscopul avea o viziune diferită despre cum trebuia făcută munca lui. El a hotărât să cunoască țara în care fusese trimis, astfel că a vizitat-o de la un capăt la altul, văzând nu doar locurile în care se găseau bisericile cultului său, ci și alte locuri în care auzise că sunt necazuri. Pot spune cu invidie că el a explorat părți ale țării în care nici măcar eu nu am fost niciodată! Nu numai că făcea vizite, dar părea să și înțeleagă țara și pe oamenii ei. Înainte fusese trimisă în România o mare cantitate de medicamente și hrană de către papa Pius al XII-lea și distribuită de către Crucea Roșie, dar în martie 1947 ajutorul de la Catholic War Relief a fost organizat pe o scară extinsă. Acesta era o adevărată binecuvântare, care ajungea departe, spre multe sate aproape abandonate. Hrana, medicamentele și îmbrăcămintea erau distribuite fără să se țină cont de religie sau naționalitate. Arhiepiscopul O'Hara nu își îndrepta eforturile doar către cei din Biserica lui, ci a răspuns întotdeauna și apelurilor mele. În mare parte datorită lui puteam să întreținem tabăra pentru fete refugiate de care am pomenit.

Într-o singură împrejurare a fost el, în mod indirect, responsabil de a fi adus necazuri unui om nevinovat, dar nimeni nu ar fi putut prevedea acest lucru! Arhiepiscopul O'Hara trimisese hrană suplimentară la școala în care era Ștefan, dar instrucțiunile de pe cutii erau tipărite în engleză. Comandantul a adus un dicționar englez ca să le poată traduce; bietul om a fost pe loc atacat că este „simpatizant capitalist” și aproape că și-a pierdut poziția. Din această cauză și în urma altor asemenea incidente atât de tipice pentru comuniștii ruși, etichetele au început să fie tipărite în română, ceea ce a făcut ca lucrurile să fie mult mai ușoare. Arhiepiscopul a rămas la postul său, lucrând în niște condiții care într-o zi vor fi mai cunoscute, până când a fost forțat să părăsească țara. El este un creștin și un american de valoare și poporul român îi va fi mult timp recunoscător.

Un alt prieten american era Sergentul Wilmer Park care a venit odată cu prietenul său, domnul Albănași, să viziteze pe cineva care stătea cu noi, și apoi a venit în repetate rânduri să ne vadă. Prin acești oameni am trimis primele mesaje pentru prietenii mei din Statele Unite și prin ei am obținut manuale americane pentru surori medicale, care au devenit surse de cunoștințe și ajutor pentru mine. În semn de mulțumire simt că ar trebui să le enumăr aici. Pentru mine aceste cărți erau un înlocuitor al școlilor medicale și bibliotecilor care vouă vă sunt atât de accesibile în țara voastră, dar pe care eu nu le aveam: *The Principles and Practice of Nursing*, de Harmer și Henderson; *Nursing: an Art and a Science*, de Tracy; *The Textbook of Anatomy and Physiology*, de Kimber, Gray și Stackpole. Am și acum volumele, acestea în biblioteca mea din Newton. Vedeți, comuniștii mi-au permis să le iau cu mine, întrucât erau cărți care mă puteau ajuta să îmi câștig existența ca „om al muncii” în loc să rămân un „parazit” al societății. Toate celelalte cărți care nu apucaseră să fie distruse de ruși la Sonnberg au fost reținute ca proprietate a statului, inclusiv unele de neînlocuit, care îmi fuseseră date de mama și aveau autograful ei.

Aceste cărți americane erau un dar neprețuit pentru munca noastră de la spital. Am început să traduc capitole

ca să le citesc infirmierelor. Am adaptat anumite grafice și diagrame, iar altele, pe care le-am găsit în texte, m-au inspirat să creez unele originale, pe care le puteam folosi. Visam să pot obține într-o zi de la autori dreptul să traduc cărțile și să le adaptez pentru România. Poate, mă gândeam câteodată cu o voioșie hotărâtă, vor fi primele manuale după care se va învăța la Școala pentru Infirmitate pe care speram să o înființez.

Printre noii noștri prieteni se mai găsea și locotenent-colonelul Krichbaum, de profesie medic, atașatul medical al Misiunii americane. Și el călătorea prin țară în lung și în lat. Ajunsese să o cunoască și să o iubească, să înțeleagă sufletul oamenilor, adâncimea și puterea rezistenței lor în fața ocupației ruse. Colonelul Fred G. Sigerist, șeful Crucii Roșii americane, era și el neabătut în eforturile sale de a ne ajuta și lui trebuia să-i mulțumim pentru generosul cadou de la președintele Statelor Unite, din martie 1947 — un vapor plin de rații pentru populația înfometată din Moldova.

Bunătatea acestor oameni, atât de diferiți unii de alții și totuși atât de asemănători în esență, mi-a arătat pentru prima dată generozitatea americanilor, lipsa lor de resentimente și dorința de a-și ajuta aproapele. Darurile lor așezate sub pomul de Crăciun mi-au amintit de o noapte, cu mulți ani în urmă, când Moș Crăciun a venit la o fetiță româncă din Iași. Atâtea lucruri bune ni s-au întâmplat încât nu le pot menționa pe toate aici din lipsă de spațiu. De exemplu, le voi fi mereu recunoscătoare celor care mi-au dăruit cărțile americane de literatură — ediții tipărite de Armed Services, care m-au ajutat atât de mult să evadesc un pic, în mintea mea, într-o altă lume.

În februarie 1947 am primit vești minunate și încurajatoare despre un vapor cu hrană trimis de președintele Truman, a cărui încărcătură urma să fie distribuită în regiunile pline de foamete din Moldova. Ceea ce mi s-a părut extraordinar a fost faptul că guvernul comunist a acceptat aceasta, cu anumite restricții, și a dat autorizațiile necesare pentru căile ferate în vederea transportării acestor provizii. Distribuirea hranei era, desigur, o sarcină enormă și a fost nevoie să fie plănuită cu multă strategie ca totul să meargă

bine. Problema a fost rezolvată într-un fel interesant. Crucea Roșie a apelat la voluntari, și aproape toți cei din personalul armatei noastre, pe lângă mulți alți ofițeri — care au fost cu toții obligați să demisioneze în 1945 —, și-au oferit serviciile pentru acest proiect. Domnul Costinescu, președintele Crucii Roșii române, a dat mână liberă generalului Mardari, un general foarte capabil, fost aghiotant regal — una din victimele de mai târziu ale comunștilor, deportat până la urmă în Rusia.

Întregul plan a fost întocmit ca o adevărată campanie militară, sub supravegherea Crucii Roșii și a reprezentanților Misiunii militare americane sub conducerea generalului de brigadă Schuyler. Rândurile erau completate și de alți civili cu experiență și lucrători ai Crucii Roșii. Întrucât pe vremea aceea spitalul mergea destul de bine mi-am oferit și eu serviciile și am rugat-o pe draga mea prietenă, doamna Podgoreanu, să vină și ea. A fost de acord și de bună seamă că și ei trebuie să-i mulțumim pentru rezultatele pe care le-am avut și pentru ordinea și seriozitatea cu care a lucrat grupul nostru. Eu doar îndeplineam și transmiteam zâmbind mai departe ordinele la care se gândea ea, poate cu ceva mai mult tact decât ar fi făcut-o ea.

Am cerut să fiu trimisă, dacă era posibil, în regiunea Piatra-Neamț, situată pe valea Bistriței, în partea de Nord a Moldovei. În timpul primului război mondial petrecusem acolo o vară fericită, departe de ororile războiului pe care le vedeam în Iași, și acolo am învățat pentru prima dată să iubesc și să respect țăranul român. Tot acolo mi-am consolidat cunoștințele destul de aprofundate de limba română, căci țăranii sunt adevărații ei păstrători. Este o limbă arhaică, cu adevărat frumoasă, iar faptul că o stăpânesc este unul din lucrurile pentru care sunt într-adevăr mândră.

Crucea Roșie a fost de acord cu cerința mea și regele și guvernul la fel. Apoi am cerut, dacă era posibil, să fiu cazată într-un vagon de tren, ca să evit necesitatea de a accepta ospitalitatea cuiva, căci îmi dădeam seama că oricine intra în legătură cu mine putea să se pună în pericol. Aproape speram că voi putea avea vechiul meu vagon, în

care călătorisem atât de mult prin toată țara înainte de a mă căsători. Fusesse decorat după gustul meu, și pentru că îmi plăcea marea atât de mult, îl făcusem să semene cu un vapor. Dar nu mai exista, căci fusese distrus într-unul din bombardamente, și în consecință au găsit pentru mine unul ministerial. Era destul de confortabil și nu numai că putea fi încălzit independent, dar avea și un fel de bucătărioară în el, ceea ce îl făcea și mai folositor. Pot să spun că am simțit un anume fior de plăcere când ne-am adunat toți și am plecat din gara centrală din București. Grupul meu includea pe doamna Podgoreanu, două din infirmierele mele și alte trei fete din Bran, precum și șapte bărbați aleși de către cartierul general, ceea ce constituia o „echipă” de paisprezece membri. Am călătorit toată noaptea, astfel încât să putem ajunge în Piatra cu mult înaintea primului tren cu provizii.

Am sosit pe o dimineață umedă de martie, dar soarele strălucea. Deși fusesem avertizată că acesta era un oraș „roșu”, am avut parte de o primire generoasă și am fost invitată să iau micul dejun într-o casă particulară unde am început să aflu exact care era situația în oraș. Spre bucuria mea, acolo l-am întâlnit pe vechiul bibliotecar și prieten al tatălui meu, care mi-a fost de mare ajutor. Am aflat că cel mai greu va fi să mă înțeleg cu prefectul, șeful administrativ al regiunii, care era un membru convins al Partidului Comunist. Mi-a fost descris ca un administrator capabil, oricum, și în nici un caz un om rău, dar și ca unul care nu era deloc prietenos cu Crucea Roșie, fiind tot timpul în alertă în ce privea sentimentele și activitățile anticomuniste.

Imediat după micul dejun am chemat autoritățile locale la o întâlnire cu administratorii Crucii Roșii, cu doamna Podgoreanu și cu mine. Am explicat că eu eram doar o femeie, cu puține cunoștințe despre cum se organizează astfel de activități și absolut fără nici o informație în privința resurselor orașului, a stării drumurilor și a cantității de provizii care va trebui transportată. Oricum, am spus eu, știam că ei vor ști să se descurce în această situație, întrucât domnul prefect era cunoscut și la București pentru splendidele sale capacități de organizator, așa că lăsam totul pe

seama lui. El și cu oamenii Crucii Roșii puteau să o scoată la capăt, eram sigură, iar eu voi urma îndrumările pe care mi le vor da. Trenul cu provizii sosea în seara aceea. Ar avea amabilitatea să vină la vagonul meu la ora cinci ca să putem lua hotărâri în privința ultimelor detalii? La ora șase, în sala de așteptare, am sugerat eu, ne-am putea întâlni cu echipele noastre, inclusiv cele organizate local, iar domnul prefect ar putea să le expună planurile și să le dea instrucțiunile necesare.

Mi-am dat seama că eu câștigasem prima rundă, așa că m-am înclinat politicos și am părăsit întâlnirea. Am petrecut timpul pe care l-am mai avut liber vizitându-mi câțiva prieteni vechi, căci pentru mine era foarte emoționant să mă reîntorc în acest orașel de munte, atât de mândru de trecutul său, pe care atunci când eram mică îl vizitasem deseori în timp ce ne petreceam vacanțele de vară la Bicăz. Când ne-am întâlnit din nou cu grupul, am descoperit că nu mai era nimic de îmbunătățit la aranjamentele făcute, iar întâlnirea din stație a decurs la fel de bine. Mai târziu mi s-a spus că în ultimii trei ani nimeni nu a adus vorba în public de rege, de americani sau de Dumnezeu; eu îi menționasem pe toți în discursul meu și nici cerul nu a căzut pe noi, nici domnul prefect nu a plecat de la întâlnire!

Lucrul nostru a început la ora șase în dimineața următoare. Domnul prefect a fost acolo din prima clipă, supraveghindu-mă precaut, dar asta nu mă deranja deloc. De fapt eram mulțumită să lucrez cu el, pentru că în felul acela știam și eu, mai mult sau mai puțin, ce punea *el* la cale. Nu aveam nici o intenție să permit ca ajutorul Crucii Roșii americane să fie transformat într-o armă a partidului. Ne supravegheam cu grijă. Am fost tovarăși inseparabili pentru cel puțin paisprezece ore în fiecare din următoarele saisprezece zile. Nici unul din noi nu ar fi putut să comită ceva rău în restul de zece ore, pentru că eram mult prea obosiți. O dată l-am întrebat: „Ce o să faceți când o să plec?” și el mi-a răspuns întunecat: „O să dorm și o să mănânc!”

În acea primă dimineață a trebuit să luăm în primire bunurile aduse și să le încărcăm pe cele pentru valea Bistriței într-un tren de linie îngustă și în camioane. Acest

lucru a fost îndeplinit de către soldați și muncitori și noi a trebuit să îi supraveghem cu grijă, că și ei erau foarte flămânzi, iar vederea unor asemenea cantități de hrană era tentantă și pentru ei. Era o muncă ingrată să verificăm transportul acestor provizii, și era epuizantă și fizic, și emoțional. Observatorul american pentru secțiunea noastră, un ofițer cumsecade (îmi pare rău că am uitat numele și gradul lui) a apărut în cursul dimineții și m-a sfătuit să mă odihnesc. S-a oferit să împartă rația sa de mic dejun cu mine și l-am invitat în vagonul meu, pe care cred că l-a găsit mult mai puțin fastuos decât se aștepta. De fapt nu am găsit decât o singură farfurie.

— Dar, am spus eu, vedeți că are marginе aurie, așa că nu puteți spune că nu v-am tratat regește!

Așa am spart gheața și am răs amândoi. M-am reîntors la postul meu încălzit și cu puterile refăcute și în curând totul a fost încărcat și ne-am încheiat activitatea pentru ziua aceea. Un domn se pusese cu amabilitate la dispoziția noastră, împreună cu mașina lui, și cu toate că aceasta era și antediluviană și capricioasă, răzbea surprinzător de bine prin nămeții de zăpadă și șuvoaiele de noroi. Într-adevăr, ne-a dus prin tot felul de locuri, deși nu m-am putut abține să nu-l tachinez pe șofer, spunându-i că i-am împins mașina mai mulți kilometri decât stătusem în ea. Și domnul prefect a fost obligat să împingă. La început a părut puțin surprins că eu mă așteptam în mod evident ca el să ne ajute, dar apoi mi s-a alăturat chiar cu bunăvoie. Acest lucru ne-a ajutat să devenim un fel de prieteni, căci doi oameni nu pot rămâne țepeni și ostili după ce au împins de multe ori o mașină care brusc țâșnea înainte și îi lăsa să cadă în față în același troian de zăpadă. Să împarți o rație militară și să rupi un măr în jumătate și apoi iar în jumătate, ca să faci să ajungă la toată lumea, sunt fapte care ajută la formarea unei anumite simpatii mutuale.

Doamna Podgoreanu venea cu o altă mașină, astfel încât puteam să acoperim distanțe mari și în același timp să ne completăm, căci rutele noastre erau astfel aranjate încât să se întretaie. În acest fel am vizitat treizeci și opt de sate în

saisprezece zile, ceea ce este o performanță, dacă luăm în considerare starea drumurilor și vremea îngrozitoare, care trecea de la furtuni de zăpadă la topiri bruște și invers. A fost trimisă câte o echipă în fiecare sat, care să răspundă de distribuirea echitabilă a proviziilor și să controleze listele. Mașina domnei Podgoreanu și a noastră au mers apoi din sat în sat ca să verificăm cum se desfășurau lucrurile, să rezolvăm dificultățile și neînțelegerile și să dăm tot felul de explicații — sarcini care nu erau deloc ușoare.

Mizeria pe care am văzut-o era copleșitoare. Primul lucru care m-a frapat a fost neobișnuita pustietate din sate. În mod normal trebuiau să fie pline de oameni, de copii, și de tot felul de animale — oi, câini, găște și găini —, dar acum nu erau animale deloc. Oricine avea o vacă era fabulos de avut, cel care avea câteva găini era bogat, iar omul care avea făină sau porumb în casă era considerat uimitor de binecuvântat cu roadele pământului. Nu era ușor să alegem care dintre familii erau mai sărace acolo unde toți erau înfometăți, și oricum nu era destul ca să dăm fiecărei familii câte ceva. Fuseseră făcute în avans liste cu cei care urmau să fie ajutați, și fiecare listă era citită tare tuturor sătenilor, ca să fie de acord. Rareori au sugerat să fie luat numele cuiva de pe listă, dar de multe ori îi numeau pe cei rămași pe dinafară și care erau mai necăjiți decât cei selectați. Foarte bine, ziceam noi, dar cine să fie scos de pe listă pentru a fi trecut altul în locul lui? Doar erau cu toții atât de săraci! Cum putea cineva să decidă?

Nu pot să vă descriu vouă, care nu ați fost de față, dramatismul unei asemenea situații, nici nu doresc să vă împovărez cu imagini de coșmar. Și totuși, despre oameni aflați în asemenea condiții i-am auzit pe americani spunând: „Dar de ce nu se *revoltă* împotriva comuniștilor?” Nu ne amintim întotdeauna că, pentru a ne revolta, nu este necesară doar o anumită putere fizică, și totodată uităm și că mizeria prelungită duce până la urmă la o stare morală confuză, care are un efect paralizant. Poate un exemplu este suficient ca să vă arăt cum stăteau lucrurile, și am ales unul mai puțin dur din câte am văzut. Într-o după-amiază, pe când mă întorceam cu mașina la vagonul meu de la

gară, am mâncat un măr și am aruncat cotorul afară. A căzut într-o baltă mizerabilă cu apă neagră, plină de noroi, dar un copil care se găsea lângă ea s-a aruncat înfometat după el și l-a înfulecat cât ai zice pește. La început m-am uitat, oripilată, și apoi m-am repezit să-i dau ce-mi mai rămăsese din rația pentru ziua aceea, dar nu puteam face așa ceva decât foarte rar. Doamna Podgoreanu, Bittermann și eu aveam rații pe cinci zile, care erau proviziile principale trimise din Statele Unite special pentru noi, dar trebuia să fim foarte economicoși cu ele. Trebuia să le împărțim pe ale noastre cu cei doi soldați trimiși să mă păzească, pe care autoritățile nu au găsit de cuviință să îi hrănească, și cu însoțitorul de la calea ferată. Din fericire restul de paisprezece oameni din echipa noastră fuseseră cazați în oraș și își primeau rațiile acolo.

Când am ajuns la Bicaz, unde îmi petrecusem vara din 1918, am avut niște emoții teribile. Fiecare colțișor îmi aducea aminte de tata și mama, de surorile mele, și de iubitul nostru prieten canadian, colonelul Boyle, pe care l-am numit „Uncle Joe”. Am aruncat o privire în casa albă de pe malul Bistriței, atât de dragă mie, unde îmi petrecusem multe ore pe când eram copil, privind plutele care treceau repede, dar am găsit-o răvășită de invadatori. Camera mamei mele, aranjată tot timpul așa cum îi plăcea ei, era acum goală și ferestrele erau sparte. Voiam să îmi împărtășesc cuiva amintirile, dar dintre cei care se aflau cu mine nu era nimeni care să fi fost acolo înainte. Am părăsit casa și m-am întors la țăranii care așteptau, și atunci din mulțime a pășit înainte o femeie.

— Domniță, nu-ți amintești?

Ce cuvinte mai dulci aș fi putut să aud? Își amintea și ea, ca mulți alții. Cu greu găseam un sat sau o mânăstire unde să nu fiu întâmpinată cu aceste cuvinte. Erau femei cu care mă jucasem pe când erau și ele copii, și mulți alți oameni care își aminteau detalii ale unor evenimente pe care eu aproape că le uitasem. Era greu întotdeauna să mă despart de ei; aveam atâtea lucruri despre care puteam vorbi. Dar aveam treabă de făcut, nu-mi puteam petrece mult timp vorbind despre lucruri trecute, oricât mi-ar fi

încălzit acestea inima. Deseori descopeream nu numai trecutul, copilăria mea, ci și o punte între acele zile și prezent. Odată, într-o gară mică unde poliția îi ținea pe oameni la distanță, s-a iscat deodată o agitație la capătul peronului. A apărut o mână care flutura o hârtie și s-a auzit o voce de bărbat strigând:

— Dar trebuie să o văd pe domnița! Vă spun, este prietena mea! Uitați, asta e o vedere pe care mi-a scris-o!

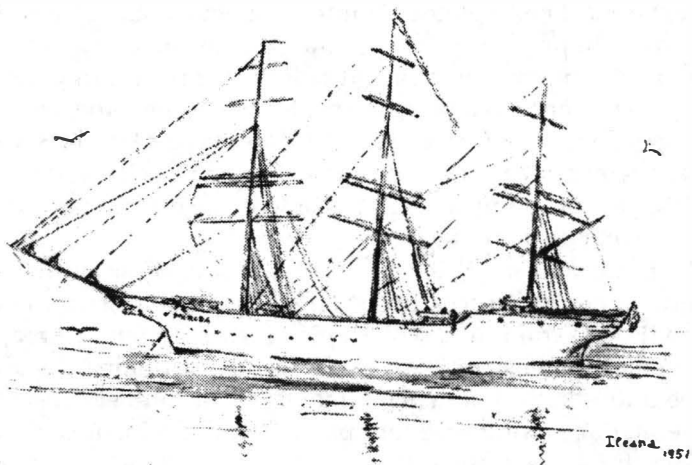
Când am insistat să i se permită să vină la vagon am descoperit că era unul din răniții mei români, un soldat care își pierduse brațul și fusese internat într-un spital din Leipzig. Acelor oameni care erau atât de departe încât nu-i puteam vizita tot atât de regulat ca pe cei din Viena încercam să le trimit cărți poștale la intervale regulate, iar acest soldat păstrase de atunci o vedere cu Sonnbergul. Și cu el aveam multe lucruri de vorbit și multe amintiri de depănat, toate doar în timpul scurt până când trebuia să plece trenul.

În general ajutorul trimis în Moldova era mai important din punct de vedere moral decât material. Rațiile pe cinci zile pe care le distribuam cât de echitabil puteam nu adăugau prea mult la totalul de hrană din fiecare sat, și apoi țăranii nu erau obișnuiți cu astfel de alimente. Bineînțeles că ei nu puteau citi instrucțiunile în engleză, pe care trebuia să le explicăm în fiecare sat, și în același timp lăsam o traducere șapirografiată pe care să se poată uita mai târziu. O bucată de ciocolată cu nucă de cocos însemna puțin pentru un copil de țăran care nu gustase niciodată ciocolată sau nucă de cocos. Era greu să-i faci pe părinții lui să înțeleagă că o grămăjoară de pudră se putea transforma într-o supă bună și hrănitoare pentru toată familia. Excelenții biscuiți nu puteau să înlocuiască pentru ei pâinea sau mămăliga, aceasta din urmă fiind baza alimentației lor.

Totuși, din punct de vedere moral, efectul acestei distribuii era mai mare decât puteam să ne dăm seama. Oamenii simțeau că, într-adevăr, nu fuseseră uitați; că prietenii americani cu care ei nu voiseră să lupte le trimiseseră ajutor. Am fost martora multor scene emoționante în care, în discursuri spontane, sub privirile muștrătoare ale comuniștilor prezenți mereu peste tot, am fost delegată de către

oameni să le mulțumesc americanilor pentru ce făcuseră. Aș fi fericită dacă prin intermediul acestei cărți aș putea în sfârșit să le transmit cititorilor mei americani mulțumirile cu adevărat călduroase și sincere ale poporului meu care a rămas în spatele Cortinei de Fier, în robie, motiv pentru care nu își poate exprima el însuși mulțumirile. Cât despre mine, sunt adânc recunoscătoare pentru ocazia ce mi s-a dat de a vizita din nou încă o regiune a săracei mele țări, înainte de a fi obligată să o părăsesc pentru totdeauna.

Mai era ceva în legătură cu această împărțire a proviziilor de la americani care cred că v-ar fi impresionat. Era aprecierea aproape reverențioasă a țăranilor pentru sacii cu mazăre care le-au fost aduși odată cu rațiile. În fiecare sat, înainte de a o găti, oamenii așteptau să vadă dacă mazărea ar crește sau nu în caz că era plantată și când descopereau că semințele încolțeau, puneau mazărea deoparte ca să o planteze. Trebuie să rețineți că acești oameni nu aveau semințe pentru anul următor și nici unelte cu care să lucreze pământul. Totul le fusese luat, până și sapele, și cazmalele, și greblele, așa că trebuiau să se folosească de propriile lor mâini ca să planteze și să cultive pământul. Așa flămânzi cum erau, încă tot își mai puneau deoparte câte ceva care putea fi înmulțit în anul următor, chiar dacă asta însemna că mai mulți din ei vor muri între timp. Acesta era presupusul ideal comunist, pe care comuniștii de fapt nu-l puneau în practică, dar care era aici dus la îndeplinire prin voința liberă a oamenilor. Întrucât ei înșiși erau cinstiți, puteau să se sacrifice într-adevăr în mod individual spre binele „societății”, chiar dacă ei nu și-ar fi descris acțiunea în astfel de termeni. Dar un asemenea plan nu se poate *impune* unui grup, căci această impunere din exterior nu numai că nu reușește să inducă integritatea necesară, ci chiar o distruge, în caz că ea într-adevăr există.

DOUĂZECI ȘI ȘAPTE

Intregul proiect legat de vaporul american cu alimente a fost un succes imens și a făcut mai mult pentru recâștigarea încrederii în prietenia poporului american decât s-ar fi putut realiza prin orice alte mijloace — exceptând doar, bineînțeles, punerea în practică a unui efort mai mare — de a-i ajuta pe români să-și recâștige libertatea. Oricum, chiar și impresia bună făcută de acest cadou reprezentând hrană nu putea decât să-i enerveze pe comuniști și pentru acest motiv au fost și mai porniți, dezaproband fățiș agențiile de ajutorare străine care lucrau în România. Crucea Roșie română a fost una din primele care avea să sufere, fiind atacați în același timp și organizația în sine, dar și ofițerii și membrii ei individuali.

Guvernanții l-au arestat în primul rând pe secretarul general pentru lipsă de onestitate, acuzație pe care nu au putut să o dovedească niciodată și care era excesiv de crudă, pentru că el era foarte bolnav în momentul acela. Îl vizitam în mod regulat și mi-am dat seama cât de serios îl afectase și fizic, și psihic o asemenea acuzație nedreaptă. Nu

cu mult mai târziu era arestată președinta onorifică, doamna Irina Sturdza, o femeie cu o asemenea integritate de caracter încât nedreptatea actului a fost evidentă pentru toată lumea. Împreună cu ea au intrat în închisoare soțul ei, cei doi fii și o noră. Întrucât președinta onorifică din Crucea Roșie română avea un rol important în organizație, arestarea ei a fost o lovitură puternică. Regina se găsea la Sinaia pe vremea aceea și mi-a transmis să mă duc la București și să fac tot ce puteam ca să o eliberez pe doamna Sturdza și pe membrii familiei ei.

Eram mai mult decât fericită să aduc acest ajutor, nu numai pentru Crucea Roșie, ci și pentru Sitta, și nu m-am lovit de foarte multă opoziție în eforturile mele. Aproape imediat am reușit să-i scot din închisoare pe domna Sturdza, pe unul din fii și nora ei, iar mai târziu și soțul ei a fost eliberat, dar a durat șase luni până să iasă din închisoare celălalt fiu — în parte și din cauză că a fost foarte dificil să descopăr unde fusese închis. Era caracteristic sistemului comunist să-i faci pe cei arestați să dispară, pur și simplu, astfel încât nu numai că nu se știa motivul acuzației, dar nici dacă victima a fost omorâtă, trimisă în Rusia, sau dacă nu cumva se găsește la colțul următor, fiind torturată în secret.

În timp ce încercam să dau de urma familiei Sturdza am descoperit că exista un sentiment de nesiguranță general și că guvernul cerea schimbări radicale în întreaga organizație a Crucii Roșii. Deodată m-am găsit în poziția de mediatore în această problemă, poziție care îmi absorbea o mare parte din timpul și energia mea. Am avut discuții nesfârșite cu Bodnăraș, cu ministrul sănătății și cu Ana Pauker. Am aranjat discuții între aceste oficialități din guvern și reprezentanții principali ai Crucii Roșii, având grijă să nu particip la nici una din întâlnirile lor, ca să pot rămâne o intermediară cât se putea de impersonală. Colonelul Sigerist, care fusese la Geneva pentru un timp, acum s-a întors ca să aibă grijă de depozitele lăsate de Crucea Roșie americană, întrucât acestea erau în pericol să fie trimise în ajutor comunistului Marko, în Grecia. Spre surpriza mea, m-am trezit că mediez și interesele americanilor, ceea ce arăta încă o dată cât de puțin le păsa comuniștilor de ceea

ce spuneau sau făceau americanii. Ura și disprețul pe care le nutreau comuniștii față de orice avea legătură cu Statele Unite și care ajungea la obsesie ieșeau la iveală acum încă o dată, dar am reușit să pun la cale o discuție încununată de succes între colonelul Sigerist și Bodnăraș.

Eram în vara lui 1947 și speram să pot pleca la mare pentru două săptămâni cu familia mea. Totul fusese aranjat: un prieten ne împrumutase o casă pe o plajă izolată la sud de Constanța, care avea încântătorul nume Manjapunar, și așteptam cu toții expediția. Oricum, lupta pentru supraviețuirea Crucii Roșii într-o formă acceptabilă pentru organizația internațională s-a tot lungit, și până la urmă am hotărât să-l trimit pe Anton cu copiii înainte. I-am condus, întrebându-mă dacă o să reușesc și eu să ajung acolo vreodată. În București vremea era caldă și uscată, spatele îmi provoca probleme tot mai mari, și discuțiile continuau la nesfârșit. Până la urmă lucrurile au părut să fie cât de cât puse la punct, și am putut și eu pleca — dar nu am avut parte decât de o scurtă odihnă.

La câteva zile după ce am sosit, când am coborât la parter, am găsit un mesager de la București șezând, efectiv, pe pragul ușii. Îmi aducea vestea despre o nouă lege care urma să fie promulgată. Ea ar aduce schimbări arbitrare și astfel ar distruge Crucea Roșie, dar legea încă nu fusese semnată. Puteam să mă întorc la București și să încerc încă o dată? Un drum de zece ore de condus pe drumuri imposibile, pline de praf în timpul zilei, sau o noapte într-un tren fără nici o facilitare pentru dormit! Am simțit o epuizare copleșitoare la gândul de a face față oricăreia din aceste posibilități. Apoi mi-a venit o idee strălucită. Gheorghiu-Dej, ministrul comunicațiilor și unul din șefii supremi ai partidului, era în vacanță într-o reședință frumoasă din apropiere, care fusese mai demult o stațiune de vară la modă. Am mers până în satul vecin, unde se găsea un telefon și, spre enorma uimire a operatorului, am cerut să vorbesc cu tovarășul ministru Dej. Și cine îndrăznește să ceară așa ceva? Domnița Ileana? Nu se poate! În cele din urmă am izbutit să ajung la acest mare „reprezentant al poporului”, iar el, cu multă amabilitate, a fost de acord să-și sacrifice o oră sau

două din orele de odihnă care-i mai rămăseseră ca să mă vadă, căci era pe punctul de pleca spre București.

M-am dus cu mașina până în dreptul unei reședințe impozante și extrem de bine păzite. În mod sigur, în astfel de vremuri, „reprezentanții poporului” nu lăsau nimic la voia întâmplării și nici a „dragostei” oamenilor pe care se presupunea că-i reprezentau! Pe Dej l-am găsit întotdeauna un om destul de drăguț. Era simplu și se bucura ca un copil că fusese propulsat din muncitor într-o poziție de vârf. Nu se putea abține să nu se laude cu aceasta tot timpul — parte din comportamentul său care îl făcea să pară întrucâtva de compătimit, până când nu apucați să te gândești la situația dezastruoasă în care ajunsese țara folosind asemenea oameni binevoitori, dar stupizi ca unelte ale forțelor distrugătoare mai inteligente. Am mai pledat o dată cauza Crucii Roșii și el a promis că nu va semna decretul, promisiune pe care și-a ținut-o, deși până la urmă nu a mai avut nici o influență restrictivă asupra cursului evenimentelor.

Pot să termin foarte bine povestea acum, spunându-vă că până la urmă Crucea Roșie a fost obligată să țină o adunare generală, în ideea de a face ca schimbările dorite să pară că sunt legale. Când această mișcare a fost blocată, întâlnirea a fost luată cu asalt de către instigatori și s-a transformat într-o adevărată luptă în care au fost rănite mai multe femei, printre care și două infirmiere care fuseseră pe front. Guvernul a pus imediat această tulburare pe seama Crucii Roșii și a fost numit un nou comitet executiv, unul așa-zis provizoriu. Unii din foștii lucrători au rămas, dar a existat o divergență privind continuarea lucrului alături noua organizație sau exprimarea dezaprobării față de aceasta, prin retragerea din cadrul ei. Eu, personal, simțeam că atâta timp cât nu era încălcată nici o procedură și cât membrii nu făceau nici o mișcare politică, ei trebuiau să încerce să rămână suficient de mult cât să poată salva pentru România ce materiale mai puteau, distribuindu-le rapid și în cantități cât de mari posibil, căci din nou amenința pericolul ca totul să fie trimis forțelor lui Marko în Grecia.

În cele din urmă a fost adoptată această strategie, dar prea târziu ca să mai poată fi de vreun real folos. Îmi amintesc

că atunci când gărzile comuniste au venit să supravegheze plecarea mea de la Bran încă mai aveam o încăpere plină de rezerve de la fosta Cruce Roșie care fuseseră distribuite cu disperare în ultimul moment, dar pe care încă nu avusesem timp să le trimit mai departe celor care se găseau în ilegalitate. Gărzile erau comuniști, dar erau și români, și cunoșteau suferințele poporului lor. Mai degrabă decât să confiște pachetele pentru membrii de partid străini, au permis ca acestea să fie trimise la spitalul meu, unde puteau în continuare să servească românilor. Dar cu asta mă îndepărtez de la povestirea mea. Lupta pentru menținerea Crucii Roșii din România ca parte a Crucii Roșii Internaționale a fost până la urmă pierdută. Alte organizații, inclusiv CARE, au ajuns și ele în aceeași situație. Swedish Relief, care cuprindea și un fond special, „Salvați copiii”, datorită căruia fuseseră hrăniți zilnic șaiszeci de mii de copii, a fost forțată să se retragă în 1948. Monseniorul John C. Kirk, secretarul Nunțiatului, era responsabil întru totul de serviciile prestate de Catholic War Relief în România începând din primăvara anului 1947, când guvernul îi refuzase permisiunea de a se reîntoarce domnului Thomas Fox, care începuse serviciul cu patru luni înainte. Deja am vorbit despre domeniul larg pe care îl acopereau aceste servicii, dar dificultățile de a le pune în practică au crescut mereu până în toamna anului 1948, când monseniorul Kirk a fost obligat de către guvern să pună capăt ajutorului său.

Chiar și vacanța mea la Constanța a fost scurtată, după cum v-am spus, dar și timpul petrecut acolo a fost complicat de o serie de dificultăți care variau de la lucruri grave la lucruri amuzante. Pe vremea aceea toată țara se găsea într-o stare de surescitare și oamenii cu greu mai aveau încredere în cineva. Erau preluate cu aviditate și răspândite mai departe cele mai absurde povești; tot felul de zvonuri erau adunate de către poliția secretă într-un efort de a arăta șefilor partidului cât de atenți și activi erau reprezentanții lor. Într-o după-amiază, o nefericită familie, aflată într-o barcă de cauciuc, a făcut imprudența să-și salute veselă prietenii, strigându-le „La revedere! Plecăm în America!”. Au fost arestați imediat, iar barca confiscată de către poliție. Anton,

neștiind nimic despre aceste întâmplări, a încercat să aranjeze să împrumute barca „deținută” și imediat s-a răspândit zvonul că și noi încercăm să fugim în America în acea barcă nenorocită și cu totul neadecvată. Când am plecat la București și la întâlnirile Crucii Roșii de acolo, Bodnăraș mi-a spus că dacă era necesar ca eu să mă înapoiez repede îmi va trimite avionul lui, iar eu am menționat cuiva faptul că aș putea pleca pe calea aerului. Remarca mea a fost imediat adăugată la povestea „fugii” în America și mai târziu Bodnăraș mi-a arătat, distrându-se copios, un raport detaliat al acestor întâmplări, pe care i-l înaintaseră cei de la poliția comunistă locală. Găsea foarte amuzant faptul că ei supravegheau vigilenți avionul lui pentru ca să împiedice plecarea mea în America.

Dar poveștile acestea nu mi se păreau cu adevărat amuzante, căci îmi aminteam cu tristețe ce a ajuns această țară care fusese cândva fericită, înfloritoare. În jurul meu erau peste tot doar exemple ale distrugerilor care s-au produs. Iubesc marea, iar Constanța fusese locul de vis al copilăriei mele. Flota României era mică, dar bine pusă la punct, și pentru că mama fusese fiică de marinar — tatăl ei fusese întâi comandant al Flotei Britanice Mediteraneene Britanice și apoi al Flotei Naționale Britanice — noi, copiii, am fost crescuți în spiritul cunoașterii și iubirii a tot ceea ce avea legătură cu marea și vapoarele. Din copilărie cunoscusem toate vasele noastre — și ale marinei regale, și cele comerciale. Mai târziu, în adolescență, dragostea mea pentru mare și navigație m-a îndemnat să încep studiul navigației. Apoi, pentru că văzusem că nimeni nu mă lua în serios, mi-am luat masterul la Școala Regală de Navigație din Constanța și am trecut cu medie destul de bună pentru o fată, în special pentru una care își făcea studiile în vremuri atât de tulburi. Mai târziu, fiul meu Ștefan, completând un formular pentru admiterea sa la Institutul de Tehnologie din Massachusetts, a fost chiar bucuros când și-a amintit de acest lucru, căci era în măsură să completeze în formular rubrica referitoare la școli absolvite de mama sa!

Constanța însemna mult pentru mine. Doream să le-o arăt copiilor cum trebuie și să aranjez pentru ei o plimbare

pe mare. De aceea am fost profund dezamăgită nu numai pentru că am găsit orașul teribil de distrus de pe urma războiului, dar mi s-a și interzis să intru în port de către o gardă rusească. În cele din urmă și-a făcut apariția și a intervenit amiralul român. În tinerețe el trecuse, împreună cu mine și cu alte cinci persoane, printr-o întâmplare memorabilă în care a trebuit să navigăm pe furtună împotriva vântului pe timp de noapte. Cât de departe mi se păreau acele vremuri! Și acum ne întâlneam din nou, certându-ne cu asupritorii noștri ruși. I-am spus că doream să văd vasele noastre sau cel puțin cele pe care rușii catadicsiseră să le lase să se întoarcă la noi — căci în 1944 ne luaseră pe nedrept vapoarele. I s-au umplut ochii de lacrimi.

— Sunt într-o stare îngrozitoare, mi-a spus. Și nu poate nimeni să urce la bord fără autorizație de la București.

M-am întors cu inima îndurerată, simțindu-mă încă și mai tristă pentru țara mea. Până la urmă s-a aranjat să vizităm vasul-școală „Mircea” și să facem o plimbare într-una din bărcile sale, dar nu mai era ca în zilele de demult. Am fost primiți la bord cu toate onorurile regale, căci ofițerii și oamenii insistaseră să procedeze astfel atunci când au aflat că vizita noastră fusese permisă. Copiii s-au distrat când au auzit fluierul șefului de echipaj care anunța sosirea la bord. Au aflat că în vremurile de demult era obiceiul ca vizitatorii importanți să fie urcați la bord într-un coș, iar fluierul șefului de echipaj era semnalul să fie trași în sus. Marina-rii au stat în rând și ofițerii s-au prezentat oficial, iar garda de onoare a stat în poziție de drepti când am ajuns, dar spiritul întâlnirii noastre era mort chiar dacă încercam să ne prefacem că era o reuniune fericită și că nu simțeam prezența spionilor și a trădătorilor printre noi. Pe „Mircea” se găsea un băiat care se reîntorsese cu divizia „Tudor Vladimirescu” și care purta însemnul mult urât pe braț. Acest băiat aparținea unei familii aristocratice cu tradiție în serviciul țării și era singurul fiu. Când s-a întors, a mers drept acasă, dar tatăl său s-a uitat la el fără să dea semne de recunoaștere.

— Bine. Dar nu mă recunoști, tată? — a întrebat tânărul, sunt fiul tău!

— Nu, nu te cunosc, a răspuns bătrânul domn. Am avut un odată un fiu, dar el a murit în Rusia!

Știind povestea aceasta, m-am uitat la el cum stătea în ziua aceea printre noi și mi-a părut rău pentru el, căci deși nu era exclus dintre alții pe față, totuși între el și ei era un zid de netrecut.

Am mai făcut o încercare să aduc înapoi trecutul pentru copiii mei. Am făcut o vizită pe minunata plajă de la Mamaia, pe care părinții mei construiseră o vilă frumoasă în stil italian. Acolo, pe când eram tânără, am organizat de câteva ori petreceri în zilele de 15 august, Ziua Marinei la noi. Prima dată nu am putut găsi locul, atâtea case apăruseră în jurul ei. Toate erau în ruină și, pe când umblam printre ele, am recunoscut deodată vila după forma ei. Și ea era tot o ruină. Sârmele și conductele fuseseră smulse din pereți, șemineele erau sparte în bucăți și din podelele pe care altădată pășeam ușor în timp ce dansam creșteau acum buruieni. De ce încercasem să mă întorc? m-am gândit. Cât de triste sunt imaginile pe care copiii le vor duce cu ei din aceste locuri, care au fost odată pline de verdeță și atât de frumoase. Viziunea mea despre ceea ce fusese acolo nu era destul de puternică pentru a le-o transmite mai departe lor. Nu ar trebui niciodată să încercăm să vizităm trecutul.

Să nu fiu însă nerecunoscătoare. De la Manjapunar nu am păstrat amintiri, dar acolo marea și nisipul și spațiile largi mi-au adus vindecarea și puterea de care aveam nevoie ca să mă întroc la ceea ce mă aștepta. M-am gândit mult, în acele zile petrecute pe malul mării, la copiii mei și la viețile lor. Într-un fel încercarea mea nereușită de a recrea pentru ei propria mea părțică de trecut din Constanța era o imagine a insuccesului inevitabil pe care simțeam că îl înfrunt când încercam să recreez pentru ei trecutul țării mele: un trecut în care existaseră libertatea și frăția în lupta pentru scopul comun al României Mari.

O plagă intelectuală își făcea drum încetul cu încetul printre noi, mult mai gravă și mai fatală decât fusese epidemia de febră tifoidă. Încet dar sigur doctrinele comuniste erau introduse în toate școlile. Istoria era schimbată astfel

încât să urmeze linia partidului. În școala la care mergeau fetele mele mai mari acest lucru s-a făcut într-un mod foarte simplu și explicit. Profesorii au adunat manualele de istorie și le-au dus în curtea școlii unde le-au pus ceremonios pe un foc în jurul căruia era adunată toată școala, în cerc. În acest fel fetele au putut să își dea seama clar că trecutul și tot ce li se predase despre el fusese rău și fals și trebuia distrus. În alte școli manualele vechi au fost confiscate și înlocuite cu altele. Era interzis să fie menționat orice alt eveniment istoric netrecut în manual sau să vină cu suplimentare la interpretarea comunistă a acestor evenimente. Am fost șocată când am descoperit că în noile manuale domnia regelui Carol I era menționată numai în relație cu răscoala țăranilor din 1907. Nu se făcea nici o referire la altceva din toți cei treizeci și trei de ani de domnie, deși el eliberase România de turci și o transformase într-o țară independentă. La domnia tatălui meu — treisprezece ani în care fusese creată și se dezvoltase România Mare — se făcea o singură referire, atunci când se spunea că „revolta din 1919” a avut loc în timpul domniei sale.

Nu mai este nevoie să spun că adevărul despre „revoltă” nu era dezvăluit și, pentru că mi-l aminteam foarte bine, implicațiile acestor noi manuale de istorie mi se păreau incredibil de flagrante în minciunile lor. În București în 1919 fusese într-adevăr o mică revoltă, care nu a ținut nici o zi, revoltă care fusese pornită de către comuniști, dar se stinsese imediat. Îmi amintesc cum, atunci când tatăl meu a auzit de ea, el, împreună cu foarte popularul prim-ministru de atunci, mareșalul Averescu, s-au strecurat în mașină — după o mică altercație privind care din ei să conducă, în care a învins tatăl meu — și au plecat în piață fără gărzi sau arme care să-i protejeze. Acolo au dat peste o mică încăierare între trupele care se găseau pe atunci în oraș și muncitorii care fuseseră stârniți. Aceasta a încetat aproape imediat, în urale entuziaste pentru rege, care pe vremea aceea făcea tot posibilul să rezolve revendicările care apăreau din cauza condițiilor de după război și care erau folosite ca să incite mulțimile.

În același fel arbitrar în care a fost rescrisă istoria, au fost „epurați” mulți poeți și prozatori din literatura noastră.

Aceștia nu mai existau: nu existaseră niciodată. Ilustrațiile cu regi și regine române, cu eroi și oameni de stat erau scoase din manuale și înlocuite cu cele ale lui Stalin și Groza. În școala lui Ștefan infiltrația a fost mai subtilă și mai gradată. Manualele au fost abandonate mai degrabă decât arse în mod solemn, dar profesorii și elevii nu aveau voie să le aibă în posesia lor. În loc de manuale au fost introduse „prelegeri” la toate materiile, în afară de matematică, unde erau permise problemele tipărite. Îndoctrinarea cu teoriile comuniste a fost introdusă sub forma unui curs de „educație generală” care se presupunea că „suplimentează și completează” cursurile oficiale. Ca și cămila din cortul arabului, acest curs a început să absoarbă tot mai mult din timpul studenților și a devenit orientat tot mai specific. Metoda de instruire folosită ar merita mai mult timp decât pot să-i acord aici, dar în general i-a orientat pe elevi cu iscusință, astfel încât ei credeau că trag propriile lor concluzii „impărțiale”, când de fapt erau duși, fără să știe, în direcția dorită. Această metodă e tipică pentru comuști și este folosită pe o scară mai mică de către instructori individuali care sunt membri de partid și dețin poziții înalte în licee și facultăți din multe țări.

Până la urmă s-a ajuns la situația în care acest curs de „educație generală” nu numai că cerea timp și energie, dar nota pentru el conta cât jumătate din nota finală pentru anul respectiv. Toate celelalte cursuri, toate notele la instrucție și conducere militară erau adunate și li se făcea media împreună, dar contau doar cincizeci la sută din nota finală. Aceasta îl pune pe reprezentantul partidului în școală într-o poziție în care controla în mod absolut toți elevii, căci cine nu lua cursul de „educație” pierdea anul, și nu mai exista nici o posibilitate de reexaminare sau de apel. Pe lângă efectul distrugător al acestei strategii în privința celorlalte materii, morala școlii a fost subminată de stabilirea treptată a unui sistem de spioni, astfel încât fiecare băiat știa că este spionat de unul din colegii săi. Rareori se știa cine era spionul, deși Ștefan a fost avertizat de către unul din „paznicii” săi datorită prieteniei adevărate și adânci care întotdeauna a existat între ei. Pentru a întări

acest sistem erau folosite presiuni care, în câteva cazuri rare, încercau să lucreze prin recompense, dar în cele din urmă, din cauza înaltei calități morale a băieților, au fost înlocuite cu șantaje și amenințări care implicau securitatea câte unui membru din familiile lor.

În școala din sat la care încă mergeau copiii mei mai mici efectul a fost la început mai puțin evident din cauza vârstei copiilor și pentru că învățătorilor li s-a lăsat relativ mai multă libertate. La urma urmei, le-a trebuit destul de mult timp celor din Partidul Comunist să „ajungă” la toată lumea! Copiii au fost forțați să se uite la filme de propagandă sovietice, și să învețe cântece și să recite angajamente de dragoste și devotament către guvernul comunist, dar chiar și în școlile primare a existat o rezistență în fața acestui proces. Atunci când tablourile cu regele au fost luate de pe pereți și înlocuite cu ale lui Stalin și Groza, toți copiii au purtat mici insigne „la butonieră” făcute din timbre care aveau capul regelui pe el. Curând toate insignele au fost interzise și atunci copiii le-au purtat sub revere. Pentru un timp învățătorii au putut să predea în secret unele din adevărurile care fuseseră eliminate din manuale și din cursuri, dar când sistemul de spioni a fost pus pe picioare, acești învățători au fost descoperiți și îndepărtați de la catedră. Și încă o dată adevărul a putut fi aflat doar acasă, în jurul focului, seara — și asta înainte ca mințile copiilor să fie deformate astfel încât să spioneze și să-și trădeze propriii părinți.

Și în micuța noastră școală din Bran eram forțați să „celebrăm” toate sărbătorile închinatelor noastre, politice și „culturale”, cu marele frate rus. Stăteam cu toții respectuoși la Imnul rusesc și la Internaționala, pe care copiii mei le cântau viguros și fără să înțeleagă, împreună cu ceilalți, în timp ce eu fierbeam! Copiii nu înțelegeau prea multe, desigur. Îmi amintesc un incident care acum pare amuzant, dar care pe vremea aceea mi-a făcut inima să stea în loc. Era cu ocazia uneia din acele sărbătoriri rusești când se produceau multe cântece și multă vorbărie despre marea și glorioasa uniune dintre România și Rusia. (Cuvântarea era pregătită de către partid și înmănată nenorocosului „vorbitor al serii” chiar înainte ca acesta să-și ia locul pe podium — lucru

pe care l-am aflat cu toții foarte curând și care ne-a ferit să învinuim pe vreunul dintre vorbitori pentru sentimentele exprimate.) Sub ochii scrutători ai comuniștilor care ne păzeau era menținută o atmosfera artificială de urale și zâmbete, astfel încât la o privire superficială evenimentul putea părea chiar foarte fericit. Dar la sfârșit micuța Magi mi-a spus, într-o șoaptă mult prea clară:

— Mama! Nu prea înțeleg! Ne bucurăm cu toții pentru că rușii pleacă în sfârșit?

Raportată la locul potrivit, remarca ei ar fi putut trimite toată familia în lagăre de muncă în Rusia și recunosc că am fost îngrozită. Cum nu s-a întâmplat nimic, mi-am dat seama că și cei care se aflau în jur simțiseră că ea vorbise și pentru ei, dar nu era o situație prea liniștitoare. Era încurajator să vezi că profesorii nu erau foarte activi și serioși în „instrucția” comunistă a copiilor, dar îmi dădeam seama că lucrurile deveneau tot mai periculoase. Cum poate o mamă să-și avertizeze fetița de șapte ani să nu-și condamne cu inocență familia la moarte sau robie? Cum poate ea să aleagă mulțumită, pentru fiul ei de paisprezece ani, între adevărul care îl poate costa viața și minciuna care îi poate distruge mai mult decât trupul?

La toate astea m-am gândit acolo, pe plaja de la Manjapunar, în timp ce copiii se jucau în soare iar eu mă uitam visătoare în zare. Poate ar fi mai bine să mă urc în barca de cauciuc, la urma urmei! Dar să încerc să scap împreună cu familia mea de opresiunea la care era condamnat poporul meu nu putea să fie niciodată soluția cea bună pentru mine. Era de datoria mea să stau în țara care îmi dăduse viață și pentru care trăiam și să nu o părăsesc la vreme de necaz. Nu eram numai o persoană individuală, o mamă care trebuia să se gândească doar la familia ei. Eram și un simbol, un membru al familiei regale, care își servise întotdeauna poporul. Din acest motiv eu și familia mea izbuteam, poate, să facem mai mult decât alte familii ca să întărim și să ținem vie o mică flacără secretă de speranță pentru o Românie Mare în viitor. Am hotărât să mă zbat mai mult, cu și mai mult curaj. M-am întors la Bran ducând această hotă-

râre în inima mea, neștiind că în curând nu voi mai putea lua nici o decizie.

Când am ajuns la castel am aflat că în sfârșit venise mult așteptata permisie a lui Anton de a intra în Austria. Era nerăbdător să plece, ca să poată avea timp să se și întoarcă înainte de Crăciun, și Frau Koller urma să meargă cu el. Îmi fusese o tovarășă dragă și credincioasă timp de peste opt ani; trecuse împreună cu noi prin multe momente dificile și de multe ori îmi găsisem consolare în prezența și prietenia acestei femei mai în vârstă care ne-a ajutat să depășim momente grele. Fusese bună și drăguță cu copiii și trăise cu noi la țară, ducând o viață nu prea ușoară pentru cineva care crescuse în Viena. Nu îmi venea să cred că acum ne despărțeam într-adevăr, și eram tristă și pentru motivul plecării ei. Fiica ei, o actriță din Dresda, scăpase de ocupația rusă nevătămată, dar murise cu un an mai târziu în circumstanțe tragice, lasând în urmă un fiu. Frau Koller se ducea acum la el, după mari dificultăți pe care le avusese în obținerea actelor.

Era greu să o văd plecând. Știam că și Gretl trebuia să se întoarcă în curând acasă, căci mama ei era bolnavă. Mă întrebam ce voi face atunci, dar această problemă a fost și ea rezolvată. Gretl a plecat din România odată cu noi, și în drumul nostru spre Elveția ea a rămas în Viena. Atunci, deși eram bolnavă, nu aveam alte îndatoriri și puteam să am grijă de copii singură.

Dar nu puteam să prevăd această situație în toamna anului 1947. Eram uimitor de departe de orice premoniție a sfârșitului vieții mele în România. Continuam să plănuiesc viitorul. Mulțumită generozității unui industriaș bogat, am început să construiesc în curtea spitalului o micuță capelă, care semăna exact cu cea a mamei mele din Balcic. Acolo am planificat să așez inima mamei mele, așa încât să rămână pentru totdeauna în Spitalul „Inima Reginei”, care fusese dedicat memoriei ei. Am găsit un pictor talentat care să realizeze frescele. Am început chiar să construiesc în grădină o casă din bârne, pentru iarnă, care înlocuia casa din sat și oferea familiei mele posibilitatea să aibă, fiecare din noi, câte o cameră. Plănuiam să transform casa noastră

de iarnă într-un internat pentru Școala de Infermiere pe care doream să o fondez.

Aranjamentele pe care le făcusem ca să plătesc toate acestea au fost date peste cap din cauza unei mișcări financiare a guvernului comunist în august 1947. Toți cetățenii, exceptând membrii de vârf ai partidului și instituțiile de propagandă comunistă, care erau în mod normal scutite, au fost obligați să ia parte la o operațiune care, după cum ne asigurau conducătorii noștri, ar opri inflația severă din țară și ar duce la instaurarea unor condiții normale. Era simplu: toată lumea trebuia să dea toți banii pe care îi avea, inclusiv propriile economii, și primea în schimb 125 de lei, ceea ce însemna cam trei dolari și jumătate. Oricine avea aur sau alte valori putea să depoziteze aceste valori la Banca Națională și să primească noile bancnote, dar cei care nu aveau puteau să înceapă o nouă viață cu trei dolari și jumătate. Această mișcare i-a lovit pe țărani cel mai tare, dat fiind că era un pas plănuit în înrobirea economică a țării, dar în același timp măsura era oarecum surprinzătoare pentru cei care credeau în spusele comuniștilor, și anume că partidul lor era *al poporului*. Eu am rămas cu fermele mele și cu pădurile care, deși distruse și restrânse mult, încă mai puteau aduce, dacă erau bine administrate, un oarecare venit; așa că am continuat să fac planuri și să lucrez.

Pe vremea aceea eram implicată și într-un proiect nou de ajutorare a intelectualilor, a familiilor deținuților politici și a altor oameni care nu puteau fi ajutați fățiș. Descoperisem că un număr destul de mare de oameni încă rămăseseră pe vremea aceea în posesia caselor lor.

Acest număr a tot scăzut de atunci drastic. *O singură* cameră este suficientă pentru o familie. Și dacă în dormitorul în care trebuie să doarmă un bărbat cu soția sa, câțiva copii și o bunică, e nevoie să fie atârnată o draperie, ca să dea, cât de cât, o impresie de intimitate, înseamnă că acea cameră a fost împărțită în două camere de această draperie, deci în cealaltă cameră poate fi instalată o altă familie. Asemenea lucruri mă ajutau să înțeleg chinul care se degajă dintr-o scrisoare care mi-a parvenit pe ascuns din România nu demult: o scrisoare în care o prietenă îmi

scrie: „Nu mai cerem libertate. Nu mai cerem decât minimele necesități ale existenței.”

În 1947, după cum am spus, multe din aceste familii care încă mai locuiau în casele lor doreau și erau nerăbdătoare să-i ajute pe cei mai puțin norocoși, dar mâncarea era atât de puțină încât le era tot mai greu să o facă. M-am gândit la un plan prin care să ajut oamenii să îi ajute pe alții, dându-le proviziile de care aveau nevoie pentru aceasta. Astfel, fiecare din aceste case a devenit un depozit de provizii unde, în aparență întâmplător, dar în realitate potrivea unui orar plănuiră cu grijă, „prieteni” erau invitați la masă — la intervale regulate.

Arhiepiscopul O'Hara a cooperat la această activitate și a devenit sursa mea regulată de provizii, care trebuiau, bineînțeles, să fie distribuite în cel mai mare secret. Adventiștii de ziua a șaptea care mai demult, dacă vă amintiți, mi-au făcut „cadou” cele șapte vagoane de haine vechi, au ajutat și ei la acest plan și, de asemenea, misiunile de la Crucea Roșie norvegiană și daneză. Și Regina a fost entuziasmată de acest plan și a împărțit cu mine surplusul ei de provizii și de donații că să-l folosesc în felul acesta. În ciuda aranjamentelor neoficiale și a necesității de a le ține în întregime în secret și sub acoperire, numărul de familii și de studenți pe care am putut să-i ajutăm a ajuns de ordinul sutelor, și planul pornise numai bine până când a trebuit să plec.

Prin tot felul de mijloace și căi ocolite, pe care nu le pot descrie acum pentru că mulți alții erau implicați, am preparat și am distribuit pachete de hrană și îmbrăcăminte familiilor deținuților politici și altora care trebuiau ajutați în secret. Aveam un grup de colaboratori excepționali, care lucrau ore întregi zi și noapte. Nu aș putea spune de ce activitatea din subsolul casei mele din București nu atrăgea în nici un fel atenția, cu excepția poate doar a polițistului de la ușa mea care simțea că era mai bine să nu se intereseze ce se întâmplă. La urma urmei, eu întotdeauna promisem multă lume, și apoi nu era pe la mine un du-te-vino de miniștri din guvern și alți comuniști importanți? Mărturisesc că simțeam o mare bucurie să primesc acești oameni în vizită în timp ce prietenii mei lucrau dedesubt! O dată

chiar am și arătat pur și simplu camera în care se lucra unui grup de înalte oficialități și am explicat că acolo făceam pachete pentru copiii din satul Bran. Mă tem că încă nu mă rușinez de minciuna aceea, care speram să protejeze munca noastră de orice investigație în caz că apăreau zvonuri despre activitatea noastră. Și bineînțeles, copiii din Bran nu au fost uitați, căci mulțumită Crucii Roșii elvețiene am deschis o cantină care a funcționat toată iarna.

Am reușit oare să vă fac să vă dați seama câte din activitățile mele se găseau doar la început și câte altele erau în plină desfășurare? Atunci poate că înțelegeți șocul pe care l-am simțit când toate acestea au luat sfârșit, nu în mod natural, ci ca și cum un cuțit ar fi tăiat cu grosolănie printr-o viață întreagă, într-o singură clipă. Am fost condamnată nu la moarte, ci la o moarte în viață.

Era la sfârșitul anului 1947. Începuse o iarnă ciudată, amarnică. Furtunile cu tunete și fulgere se amestecau cu ninsorile, iar vânturile reci erau atât de puternice încât am văzut bulgări de zăpadă cât roata carului mânați cu furie peste câmpie. Natura însăși părea să se revolte.

DOUĂZECI ȘI OPT

Regele Mihai și mama sa, regina Elena, fuseseră invitați la nunta prințesei Elisabeta a Angliei. Toată lumea era foarte încântată de această ocazie, inclusiv guvernării care, bineînțeles, sperau că regele nu va mai avea curajul să se întoarcă. Familia și poporul său sperau ca el să își găsească o mireasă și curând au început să circule zvonuri că într-adevăr își găsise. Toți se bucurau pentru el și așteptau nerăbdători anunțul public. Se răspândise vestea că guvernul chibzuia la acest lucru și că totul era pregătit în așteptarea regelui, care fusese stabilită pentru 20 decembrie 1947.

În ziua aceea mă aflu în București cu Ștefan și fuseserăm invitați să ascultăm un nou Oratoriu de Crăciun care urma să fie interpretat de Corul Operei și de Orchestra Filarmonicii. Nu am răspuns dacă pot să vin decât în ultimul moment, ca să evit orice fel de demonstrație, dar am stat, ca de obicei, în loja regală, eu îmbrăcată în uniforma Crucii Roșii și Ștefan în uniforma militară a școlii sale. A fost un concert frumos, care m-a emoționat adânc, dar mi-am dat

seama că trebuia să plec în pauza dintre partea a doua și a treia ca să pot ajunge la timp să îl întâmpin pe Mihai. Prin urmare, când corul a încheiat partea respectivă m-am ridicat de la locul meu și, după cum era obiceiul, m-am înclinat către muzicieni în semn de mulțumire. S-au ridicat cu toții ca un singur om și toată sala s-a ridicat deodată cu ei și acolo am primit cele mai mari ovații din viața mea. Este adevărat că de câte ori am ajuns într-o sală publică, oricât de neoficial, am fost întâmpinată cu urale, în special în ultimii doi ani. Dar, de data aceasta era ceva diferit. Simțeam un fel de agonie în ele. Era emoția exprimată de oameni disperați, care apelau la cineva din casa regală pentru înțelegere. În acel moment reprezentam nu numai propria mea persoană, ci și instituția din care făceam parte. Strigătele și uralele lor erau o expresie a dragostei aproape dureroase pentru tot ceea ce fusese distrus și a pierderii speranței că țara va mai putea fi salvată. Am simțit acest lucru până în măduva oaselor. Am încercat să plec, dar eram mereu nevoită să mă întorc, căci strigătele se înălțau tot mai puternice și mă înghițeau în avalanșa sunetelor și ecourilor aproape de nesuportat.

În sfârșit m-am smuls din mijlocul lor, adânc mișcată. Am condus mașina cu Ștefan alături, de-a lungul străzilor goale, păzite ca să nu se poată apropia nimeni de gara în care urma să sosească regele. Acolo i-am găsit pe reprezentanții guvernului, tăcuți, cu fețele posomorâte. Doar Groza, Bodnăraș și Ana Pauker au venit să vorbească cu mine, Ana remarcând politicoasă cât de mult a crescut Ștefan. După sala din care tocmai plecasem, mă simțeam în acest anturaj ca și cum aș fi căzut într-o apă rece ca gheața în care trebuia să înot zâmbitoare.

Trenul a ajuns în gară, și iată-l și pe Mihai, în uniformă, înalt, frumos, cu un zâmbet de mulțumire interioară pe care nici măcar primirea rece, neprietenoasă de care avea parte nu reușea să-l întunece. Și Sitta arăta mai bine și m-am bucurat mult să îi văd. Pe când mă îndreptam cu ei către palat am încercat să le transmit puțin din dragostea și fidelitatea reală a oamenilor, care nu aveau cum să ajungă la ei, ca să le exprime. Căci nu numai că toate străzile care

dădeau spre gară erau închise și păzite, creând o impresie ciudată și nenatural de pustietate pe măsură ce înaintam, dar chiar și ora exactă a sosirii regelui fusese ținută în secret.

Cât despre ei, aveau lucruri mai plăcute de povestit. În primul rând era Ana. Fotografiile cu ea au fost scoase la iveală, și fața strălucitoare a lui Mihai îi trăda fericirea. El și Sitta erau plini de planuri despre cum vor aranja lucrurile; despre cum vor transforma Foișorul — reședința lui Mihai de la Sinaia. Apoi mai erau și toate veștile de la verii noștri englezi și de la toate celelalte rude, și era minunat să le aud. Era ca o adiere din altă lume. M-am întors acasă mult mai fericită, deși cele două evenimente contrastante ale zilei mă îngrijoraseră. Ce va urma? Știam în inima mea ceea ce era inevitabil, dar refuzam să accept.

Crăciunul la Bran a fost plăcut pentru copii. Anton a ajuns tocmai la vreme, cu surprize și cadouri cumpărate în Elveția, și cu unele lucruri pentru spital care nu puteau fi obținute în România. Au urmat sărbătorile obișnuite și am purtat diadema mea cea frumoasă cu safire și diamante pentru ultima dată. Poate din cauză că a fost ultimul Crăciun petrecut în România, ziua aceea îmi este foarte clară în minte, nu din cauza vreunui eveniment special, ci pentru că fiecare clipă care s-a scurs de atunci a făcut ca acea zi să-mi fie mai dragă. Zăpada era adâncă și scârțâia sub picioare; cerul era plin de stele; cântecele copiilor se înălțau clare și vesele; toate fețele erau pline de zâmbete și de dragoste pentru ceilalți; darurile fuseseră alese și pregătite cu grijă. Era una din acele împrejurări care îți încălzesc inima și o umplu de mulțumire.

Zilele următoare au fost și ele liniștite și fără evenimente. Ne-am dus cu mașina la Sinaia ca să-i vedem pe Mihai și pe mama sa și i-am găsit bine, plini de proiecte. Când am rămas singură cu Sitta, însă, și-a mărturisit o adâncă neliște. Guvernul încă nu-și dăduse consimțirea oficială pentru logodna lui Mihai. De ce amânau? Dar am încercat să ne îmbărbătăm reciproc, crezând că în curând lucrurile se vor rezolva. M-am întors la Bran împreună cu ai mei, fără să am nici o bănuială că aceasta avea să fie ultima lor vizită la Sinaia.

În seara de 30 decembrie ne-am dus la Noelle, la un ceai. Mai era acolo încă un prieten, și am stat împreună la gura sobei în minunatul salon din casa pe care Noelle și cu soțul ei și-o construiseră cu multă trudă și în care continuau să-și trăiască noua lor viață atât de fericiți și curajoși. Afară era viscol și m-am gândit că nu era cazul să stau prea mult, pentru că mai târziu nu voi putea circula nici cu jeepul meu. Când am intrat în curte, farurile mașinii au căzut pe fața albă și îngrozită a îngrijitorului.

— Domniță! a strigat el în culmea disperării, domniță! Nu mai avem rege! Suntem pierduți! Îl văd și acum cum își frământa mâinile. Suntem pierduți! Țsta e sfârșitul! Gata cu regele! repeta el.

Am fugit în casă și i-am găsit pe toți ai mei în jurul radioului în camera copiilor. Ascultau mesajul. Regele, văzând că nu mai poate să fie în slujba poporului său, ci era doar un impediment în propășirea acestuia, abdicase de bunăvoie și ura poporului său numai bine. Încetul cu încetul s-au adunat în cameră doctorii, infirmierele și alți prieteni care auziseră veștile. Am stat cu toții, fără să scoatem o vorbă, mult timp. Acesta era sfârșitul.

Mai târziu, în noaptea aceea, a sunat de la București administratorul meu să-mi spună că Groza dorește să-mi vorbească: puteam să vin de urgență? Regele, mi-a spus el, se afla la București, dar se întorcea la Sinaia. Bineînțeles, nu am putut să întreb mai multe la telefon.

În ziua următoare, dimineța devreme, am plecat cu mașina, împreună cu Ștefan, Bittermann și Badillo. Ningeă încet, neconținut. Totul în jur era încremenit. M-am despărțit de Anton și de ceilalți copii cu o mare teamă în inimă, totuși simțeam că trebuia să merg, pentru siguranța tuturor. În plus, trebuia să-i găsesc pe Sitta și pe Mihai și să vorbesc cu ei. Am întâlnit puține mașini pe șosea, iar cei care ne recunoșteau se înclinau triști și tăcuți. La Sinaia am hotărât să risc o mică întârziere și m-am abătut până la Foișor. Când am ajuns la poartă am găsit cele două gărzi la locul lor, dar când m-am uitat mai atent, am văzut că erau neînarmate. M-am oprit și am vorbit cu un ofițer care se

găsea în apropiere. Mi-a explicat cu o voce întreruptă și răgușită de emoție.

— Ne-au dezarmat cu forța azi-noapte. Cei din divizia „Tudor Vladimirescu” au preluat comanda. Am obținut permisiunea să facem această ultimă gardă, ca să întâmpinăm pe Maiestatea sa pentru ultima dată. El încă se mai află în capitală. Să dea Domnul să nu i se întâmple nimic. De data asta vrem să îl salutăm cu cuvintele: „Să ne reveniți, Maiestate! și apoi ne pot împușca!

Am luat-o în sus, pe lângă Peleşul cel demn, pe lângă dragul, bătrânul Pelișor, casa fericită a copilăriei mele, și am ajuns la Foișor, ca să-i aștept pe Sitta și pe Mihai. Servitorii erau triști și neliniștiți. Nici unul din noi nu vorbea mult — ce am fi putut vorbi? După două ore am hotărât să risc un telefon la București și, spre surprinderea mea, mi s-a permis să vorbesc cu regina. Fuseseră întârziați, dar erau pe punctul de a pleca. Era mai bine dacă și eu plecam spre București, astfel încât să ne întâlnim pe drum.

Zăpada continua să cadă. Sinaia era învelită în alb. Era ceva aproape ireal în toate; întregul drum a fost un coșmar prelung de uimire albă. I-am întâlnit la Câmpina și ne-am oprit ca să urc în mașina lui Mihai și să plecăm afară din oraș, unde puteam vorbi mai bine. El și Sitta mi-au povestit cum fuseseră chemați la București, cum plecaseră, crezând că este vorba de logodna lui Mihai. Imediat după intrarea în palat fuseseră separați de suitele lor. La uși se găseau gărzi necunoscute. Apoi Groza și Gheorghiu-Dej îi puseseră în față lui Mihai actul de abdicare, informându-l că în oraș se găseau trăgători instruiți să împuște oamenii dacă el refuza să semneze. Era ca și cum i s-ar fi pus lui însuși la cap un revolver: nu putea să facă nimic altceva decât să semneze.

Acum se întorceau la Sinaia să împacheteze și urmau să fie trimiși în Elveția cât de curând se putea. Mihai întrebase ce se va întâmpla cu cele două mătuși ale sale, cu sora mea Elisabeta și cu mine, și i se spusese că noi puteam rămâne, dacă doream, ca simple cetățene. L-am întrebat ce dorea el să fac? Mi-a spus că după părerea lui ar trebui să încerc să rămân, dar că nu putea să mi-o ceară în mod direct pentru

că nu voia să risc în continuare viața mea și a copiilor mei. Trebuia să cântăresc lucrurile și să hotărâsc eu singură.

Această conversație a decurs liniștit, cu vocile controlate, fără vreun semn de emoție din partea noastră. Nici unul dintre noi nu ar fi putut suporta atunci expresia vreunei emoții! Astfel ne-am despărțit acolo, pe marginea drumului, fără să știm ce va urma, sau când ne vom întâlni din nou, sau cum. Data următoare când ne-am întâlnit, a fost la Lausanne, în Elveția. Eram în viață cu toții și sănătoși, dar pierduserăm prea mult ca reîntâlnirea să fie cu adevărat un prilej de bucurie. Nu simțeam mai mult decât o simplă mulțumire că eram în viață.

În momentul în care am intrat în București am știut că nu o să pot îndura să rămân sub un astfel de regim. Erau steaguri roșii peste tot, afișe cu insulte la adresa familiei mele, și — ceea ce părea cel mai rău din toate — gărzile, care stăteau mohorâte la posturile lor, sprijinindu-se neglijent de pereți și fumând, cu steagul roșu fâlfâind deasupra lor și cu osanale către stăpânii ruși scrise pe pereți. Acest prim sentiment era pur instinctiv, dar în curând aveam să descopăr că faptele îl sprijineau. Administratorul mă aștepta la mine acasă să-mi spună că toate proprietățile mele fuseseră confiscate: castelul, pădurile de la Poieni Moldova și micile ferme. Curând a sunat Anton să ne spună că gospodăria fusese despărțită de spital, de unde fuseseră luate imediat portretele de familie și în locul lor fuseseră atârinate tablouri cu Stalin. Castelul era pus sub sigiliu și păzit, iar gărzile la casa noastră fuseseră dublate de comuniști și nu era îngăduit nimănui să iasă din incintă. Deci în acest fel, m-am gândit eu, sunt tratată ca simplă cetățeană.

Groza ceruse să vin să-l văd, dar nu era nicicum de găsit. Secretarul lui mi-a spus că prim-ministrul dorea numai să mă asigure că nu aveam de ce să-mi fac griji. Am simțit această asigurare cam ironică în circumstanțele respective și am hotărât că dacă Groza spusese că vrea să mă vadă, atunci așa să fie! Știam că în fiecare dimineață făcea o plimbare pe jos, așa că Bittermann și Badillo au stat la pândă în ziua următoare — căci, oricât de uimitor ar părea, casa mea nu fusese pusă sub supraveghere strictă. Când l-au

văzut ieșind din casă, care era cam la zece intersecții de casa mea, m-am repezit în mașină împreună cu Ștefan și am pornit pe o stradă laterală. Acolo ne-am dat jos și am început să mergem agale, ca și cum și noi ne-am fi făcut plimbarea de dimineață și l-am fi întâlnit ca din întâmplare.

Groza ne-a salutat deosebit de amabil și a remarcat ce zi frumoasă era. Am fost de acord, dar nu l-am lăsat să plece numai cu atât. I-am spus tot ce mi se întâmplase și când s-a arătat surprins am insistat ca lucrurile să fie puse la punct, ceea ce a promis că va face. Nu pot spune că s-a purtat rău cu mine, iar de câte ori l-am încolțit — ceea ce s-a întâmplat de câteva ori — a facilitat o serie de mici îmbunătățiri, dacă se pot chema astfel. De exemplu, la Bran, celor din familie li s-a dat voie să umble pe acolo nestânjenți și să comunice cu personalul spitalului. Până la urmă am vorbit cu Bodnăraș la telefon, dar până în momentul acela cursul evenimentelor începuse să fie atât de limpede încât i-am spus că mă temeam că treaba mea se cam terminase și era mai bine să plec și eu. Mi-a răspuns, cu regret, că acesta era cel mai bun lucru pe care-l puteam face deocamdată, dar era sigur că vremurile acestea tulburi se vor mai potoli, astfel încât voi putea să mă întorc. Mi-a cerut permisiunea să vină împreună cu soția lui să-și ia rămas-bun de la mine, ceea ce, bineînțeles, nu au făcut. Cu Groza am continuat să mă întâlnesc și prin el am făcut ultimele aranjamente pentru plecarea noastră.

Guvernul a fost de acord să ne dea un tren în care urma să călătorească și Elisabeta. Ea încă se mai găsea în conacul ei de la țară, dar urma să vină în oraș. Ni s-a dat voie să luăm numai lucruri personale — adică haine, lenjerie de pat și tacâmuri de argint pentru opt persoane — dar nici o lucrare de artă, căci acestea erau „proprietatea poporului”, nici covoare, nici bijuterii, cu excepția celor care erau în mod indiscutabil „bijuterii de familie”, nu dobândite în ultimii ani. O comisie de control a sosit să ne supravegheze cu grijă, ca nu cumva să „furăm” ceva din proprietatea noastră — doi oameni la București și optsprezece oameni la Bran. Acești erau cu noi în permanență, astfel încât nu putea fi vorba de intimitate, nici măcar pentru discuții, dar mai

păstraseră, într-o oarecare măsură, o urmă de omenie, așa încât la rugămintea mea au făcut o excepție: pentru acest motiv se află statuia Sfântului Benedict în dormitorul meu astăzi, după ce am scos-o afară din castel „cu aprobare”, înfășurată în draperii.

Era teribil să fiu tot timpul însoțită de aceste gărzi chiar și la despărțirea de prietenii mei — oricum momentele acestea erau incredibil de greu de îndurat. Cu fiecare era aceeași durere, aceeași ultimă îmbrățișare disperată, aceeași agonie, repetată la nesfârșit, zile întregi. Tot mai mulți mi se adunau în casă; bătrâni și tineri, oameni de tot soiul. Am plâns atât de mult încât în cele din urmă nici nu am mai avut lacrimi. Eram golită de orice sentiment, mi-a mai rămas numai o imensă durere, și doar nevoia de a-i duce pe copii de acolo mă mai ținea în picioare și mă obliga să fac pregătirile necesare mecanic, cu sânge rece. Dacă aș fi fost singură, am ajuns să-mi dau seama, nu aș fi plecat niciodată din România.

În 6 ianuarie 1948 totul era, în sfârșit, pregătit pentru ca să pot merge la Bran și să îi iau pe copii și bagajele de acolo. Dacă nu ar fi fost arhiepiscopul O'Hara, care, cu amabilitatea lui, mi-a împrumutat unul din camioanele de la Catholic War Relief pe care s-a oferit să-l conducă soțul uneia din cele mai bune prietene ale mele, nu aș fi putut transporta la București tot ce ni s-a permis să luăm cu noi. Mi s-au acordat două zile în care să mă duc la Bran și să mă întorc, deși de fapt nu am plecat efectiv din București spre Elveția decât în 12 ianuarie, și acest aranjament mi-a mai oferit încă aproximativ 24 de ore în Bran. Groza a trimis cu mine un om de la serviciile secrete, ca să mă „protejeze”, deși i-am spus tânărului că nu simțeam că viața mea ar fi amenințată de altcineva decât de propriii săi colegi! Oricum, am fost cât am putut de amabilă, încercând să-i câștig simpatia, și am reușit. S-a purtat atât de drăguț pe cât îi permitea poziția dificilă în care se afla.

A fost un miracol pe care am avut răgazul să-l prețuiesc cum merită abia după ce am plecat din România, faptul că am putut să obțin nu numai permisiunea comuniștilor pentru cea mai mare parte a muncii mele, ci și respectul lor

față de propria mea persoană și viață. Au fost împrejurări în care, ca să-i protejez pe alții, am venit în contradicție cu activitățile soldaților ruși fără vreun alt mijloc de a-i convinge decât o mare și arzătoare indignare, și ei au dat înapoi. Nu prea aveam timp să mă las cuprinsă de spaimă și doar de câteva ori am simțit cu adevărat frică pentru mine însămi. Totuși nu desconsideram pericolele. Știam că activitățile mele secrete erau mereu în primejdie de a fi descoperite și că nu aș fi putut să scap de o pedeapsă rapidă. Purtam cu mine o otravă și aveam grijă să fie destulă și pentru copii dacă se hotăra ca ei să fie despărțiți de mine și trimiși în Rusia. Aș fi folosit-o oare? De unde să știu? Mi se pare un comentariu suficient pentru situația de atunci ca o mamă să fie forțată să ia în considerare posibilitatea unei asemenea decizii.

În dimineața aceea din ianuarie am plecat spre Bran cu Ștefan, Badillo și garda mea. Pe drum ne-am oprit la Brașov ca să o vedem pe doamna Podgoreanu, pe Sandu și pe soția sa, dar durerea acelor despărțiri este atât de mare încât nu pot vorbi despre ea nici acum.

În Bran i-am găsit pe toți cu nervii întinși la maximum. Nu li s-a permis să împacheteze nimic până la venirea mea și castelul era încă încuiat și sigilat, dar la sosirea mea gărzile comuniste l-au deschis. M-am plimbat prin încăperi, urmată mereu de unul sau altul dintre păzitorii mei, și mi-am luat adio de la această reședință atât de dragă mamei și mie. Se năpusteau spre mine de fiecare dată când atingeam un obiect, ca să vadă dacă nu „furam” ceva. Am încercat să mă revăd în trecut și în acest fel să-mi șterg din minte ororile prezentului... Nu vreau să mai zăbovesc spunându-vă cum am văzut Branul pentru ultima oară.

În castel era o micuță capelă boltită pe care mama mea a decorat-o și a sfințit-o cu mult timp în urmă. Când frumoasa biserică de la Cotroceni s-a dărâmat, la cutremurul din 1940, am obținut permisiunea să iau din sicriul de acolo rămășițele lui Mircea, frățiorul meu cel mai mic, și să le aduc la Bran. El era marea dragoste a inimii mele. Nu avea nici patru ani când a murit, în octombrie 1916, fiind una din primele victime ale febrei tifoide în epidemiile din timpul războiului. Foarte curând după aceea germanii au avansat și au forțat guvernul să se retragă la Iași, astfel încât corpul

lui Mircea a rămas în acea parte din țară care era ocupată de inamici. Acum am îngenuncheat în micuța capelă și am citit din nou inscripția pe care mama o gravase pe mormântul lui când războiul s-a terminat și ne-am întors la București.

În acest sanctuar de la Cotroceni, lângă cei care în zilele de demult au fost domnitorii acestui pământ, se odihnește fiul mai mic al regelui Ferdinand și al reginei Maria, născut în decembrie 21, 1912,

MIRCEA

mort în 20 octombrie 1916, în timp de război, când soldații României își sacrificau viețile pentru un vis care dăinuia de secole.

Timp de doi ani a rămas singur păzitor al casei părinților săi, deasupra căreia drapelul țării a încetat să mai fluture. Jeliți-l, căci el a împărțit cu noi zilele de suferință, dar pe cele de bucurie nu a mai apucat să le vadă.

Încă o dată a rămas Mircea să fie singurul păzitor al casei noastre. Dar de data aceasta inima mamei lui, aflată în stânca de peste valea îngustă, îi ținea companie. Am vrut să o luăm cu noi, dar sarcofagul de marmură era atât de bine cimentat în stâncă încât nu am putut nici să-l deschidem, nici să-l mișcăm. Apoi m-am gândit că poate era dorința mamei ca inima ei să rămână cu poporul ei, în pietrele și pământul românesc. Deși noi toți trebuia să plecăm, ceva din ea și din fiul ei mai mic rămânea; un simbol al dragostei și credinței pe care nici o putere de pe pământ nu le poate distruge.

Am îngenuncheat cu Anton și copiii pentru ultima dată la altarul unde era inima și ne-am rugat adânc, în tăcere. Atunci mi-am promis solemn că oriunde aş merge voi încerca să îmi continuu munca; mi-am promis că, deoarece în inima mea era încrustată imaginea României, viața mea va rămâne în continuare dedicată ei. Luasem o cutiuță veche și frumoasă de metal de pe una din mesele din castel și,

dând la o parte zăpada cu mâinile, am umplut-o cu pământ românesc. Din câte am adus cu mine, acesta este lucrul cel mai prețios pe care îl am în casa din Noua Anglie.

Cea mai dureroasă a fost despărțirea de spital. Am putut să mă duc acolo doar pe înserate, iar copiii au venit cu mine. Întâi ne-am adunat în sala de mese și am rostit ultimul meu mesaj, înecată în lacrimi. Apoi am mers prin saloane, unde fiecare pacient și-a manifestat în felul său tristețea și disperarea. Fiecare despărțire era ca o rană ade-vărată în inima mea, mai ales când am ajuns la soldați, care la început încercau să se comporte bărbătește, dar nu puteau să continue așa prea mult. Unul chiar mi-a căzut la picioare și, îngropându-și fața în șortul meu, a început să plângă disperat. Apoi am urmat copiii, micuții orfani adunați la creșă. Ei nu înțelegeau ce se întâmpla și, când am îngenucheat să îi iau în brațe, mi-au făcut desene pe față cu lacrimile mele. În sfârșit m-am desprins și de ei. Am aruncat o ultimă privire și în sala de operații care, cu albul ei strălucitor, părea să reprezinte toată dragostea și devotamentul pe care le dăruisem spitalului. Era oare posibil ca eu să nu mai lucrez acolo niciodată? Niciodată?

Nu mai rămânea acum decât să spun pur și simplu la revedere și să mă despărțesc de colaboratorii și de prietenii mei. Am îngenucheat și ne-am rugat ca Dumnezeu să binecuvânteze munca la spital în continuare și ne-am rugat să ne binecuvânteze și pe noi, în acea oră de despărțire. Alte cuvinte erau de prisos. Am deschis ușa și am trecut pragul pentru ultima dată, după care noaptea neagră m-a înghițit.

I. Radu - 19 si -

DOUĂZECI ȘI NOUĂ

7 ianuarie, 1948: 3.30 după-amiază.
Un ultim rămas-bun căsuței noastre dragi; camerei mele, cu tablourile iubite și patul confortabil; scaunelor și meselor atât de familiare. Rămas-bun, dragă casă, un bun-rămas căldurii și atmosferei tale plăcute. Nu te voi mai vedea niciodată, aceasta este ultima dată. Nu voi mai intra niciodată sub acoperișul tău, nu voi mai privi niciodată zorile de la ferestrele tale.

Ca un condamnat la moarte am părăsit-o, știind că, într-adevăr, acesta era sfârșitul. Când am ieșit din cameră, în coridorul îngust, servitorii mei plângeau. Mi-au sărutat mâna, jelind ca și când aș fi fost deja moartă. M-am desprins de ei și, adunându-i la un loc pe copiii tăcuți și speriați, am ieșit, împreună cu ei și cu Anton, în curte. Cele trei mașini și camionul care ne fusese împrumutat erau gata de plecare.

Personalul spitalului era acolo să-și ia rămas-bun încă o dată și unii dintre pacienți erau și ei acolo. Pe stradă gărzile avuseseră grijă ca nimeni să nu stea prin apropiere sau

să ne conducă. M-am dus la fiecare din cei care aşteptau: pacienţii mei, prietenii mei şi cei cu care lucrasem din greu şi atât de bine. Nu mai reuşeam să scoatem nici un cuvânt, dar lăsam lacrimile să ne curgă pe obraji fără să ne fie ruşine. Ne-am sărutat pe rând, un sărut de pace, de prietenie, de rămas-bun. Numai cu unul singur nu am schimbat această îmbrăţişare, căci la această oră adevărul apărea prea transparent şi ştiam că ar fi fost un sărut făţarnic. Nu aveam resentimente. Puteam să iert, dar nu puteam să mă prefac.

La poartă stătea vechiul meu prieten, cârciumarul, în privinţa căruia fusesem avertizată că era comunist. El a trecut cu paşi hotărâţi pe lângă cel care ne păzea, ignorându-l şi, aruncându-şi braţele în jurul meu, m-a sărutat din toată inima, amestecându-şi lacrimile cu ale mele.

— Să-ţi aminteşti că tu eşti Ilenuţa noastră dragă: nimic nu o să poată schimba asta: copilul nostru drag!

Nu am putut decât să-i ţin mâna bătrânului strâns între ale mele. Întorcându-mă încă o dată către ceilalţi am încercat să zâmbesc, apoi am intrat în maşina care mă aştepta. Am ieşit din curte şi, când am trecut pe lângă jandarmul de la poartă, în ciuda ordinelor, el a luat poziţie de salut şi a strigat „Să trăiţi, domniţă!” aşa cum făcea întotdeauna.

După ce am traversat podul, la marginea satului stăteau o mulţime de ţărani şi de studenţi aflaţi acasă în vacanţă. Aşteptaseră acolo, unde erau siguri că gărzile nu-i puteau împiedica să stea. Veniseră atâţi câţi putuseră, chiar şi din cele mai îndepărtate sate, la auzul veştii de ultim moment. S-au adunat în jurul maşinilor, iar eu am coborât în mijlocul lor. Mi-au sărutat mâinile şi poalele uniforme; mi-au dat ramuri de brad, care reprezintă eternitatea dragostei, viaţa şi credinţa. Apoi au îngenuncheat înaintea mea şi mi-au cerut binecuvântarea, iar eu am făcut semnul crucii deasupra capetelor plecate.

Am intrat iarăşi în maşină. Oamenii s-au dat deoparte, pentru a ne lăsa să trecem, au îngenuncheat din nou şi din piepturile lor s-a ridicat un vaier prelung. Mă simţeam ca şi cum aş fi participat la propria mea înmormântare.

După-amiaza se apropia de sfârșit și îmi simțeam inima grea. Drumurile erau încă blocate de troiene, astfel încât a trebuit să facem un ocol pe la Tohan — un sat de muncitori care era considerat în întregime „roșu”. Nici pe acolo nu se putea trece. Am încercat să o luăm pe câmpurile de pe care vântul spulberase zăpada, dar acolo se produsese un dezgheț. Două dintre mașini și camionul s-au afundat în pământul moale și nu le-am mai putut urni din loc. La ora aceea oamenii se întorceau pe jos de la fabrica din apropiere.

— Mă duc să aduc ajutoare, am spus eu. Cei care erau cu mine, în special gărzile comuniste, au considerat că ar fi o imprudență și s-au temut de posibilele consecințe, dar mie nu mi-a fost frică deloc și m-am îndreptat către niște oameni să le cer ajutorul. Ei au încuviințat tăcuți și m-au urmat imediat. Cu mari eforturi, după ce au săpat, au împins și au tras, după ce s-au udat de tot și s-au umplut de noroi, au adus mașinile pe pământ solid din nou, într-un loc de unde am putut să ajungem la șosea. Totul fusese făcut bine și eficient, dar într-o tăcere neobișnuită.

— Trebuie să mă duc înapoi la ei și să le mulțumesc, le-am spus gărzilor.

— Asta ar fi o mare greșeală! Se întunecă și s-ar putea să vă facă vreun rău, am fost avertizată. Totuși, am mers înapoi pe urma pașilor mei până acolo unde stătea micul grup de oameni taciturni.

— Vă mulțumesc, le-am spus. Vă rog luați banii aceștia și împărțiți-i între voi. Știu că este puțin, dar asta este tot ce am. — Și le-am întins toți banii care îmi fuseseră lăsați.

Oamenii s-au uitat unii la alții și apoi unul a pășit în fața mulțimii.

— Nu, domniță, mi-a spus el trist. Nu luăm noi astăzi daruri de la dumneavoastră. Oare nu ați răspuns chemărilor noastre zi și noapte? Nimeni nu a bătut la ușa dumneavoastră fără să fie primit. V-am făcut un bine mic, dar atât de trist — vedeți, nici pământul nu vă lasă să plecați. Mai avem însă o rugămintă la dumneavoastră. Vreți să îngenuncheați cu noi ca să spunem o rugăciune pentru rege și țară și pentru ca să vă reîntoarceți?

Și acolo, în câmpul plin de noroi, în timp ce soarele asfințea dincolo de Carpați și umplea lumea cu ultima scânteiere de splendoare, am îngenuncheat, rugându-mă împreună cu muncitorii și lucrătorii pământului. „Tatăl nostru, Care ești în ceruri...”

Soarele a apus atunci, dar el răsare din nou!

Socotesc de cuviință să subliniez că această carte este propria mea poveste. Neavând pretenția de a fi o lucrare politică sau istorică, ea doar încearcă să arate influența pe care au avut-o evenimentele politice recente asupra unei persoane particulare — și aceea sunt eu. Există un îndoit motiv pentru care am încercat să povestesc toate acestea: în primul rând adâncă mea credință că lupta pentru o lume liberă este o luptă pe viață și pe moarte, și apoi dragostea profundă și durabilă pe care o nutresc pentru România. Nu este nevoie să-mi apăr convingerile față de persoanele cu judecată, ci doresc să spun mai multe despre țara mea atât concetățenilor mei, cât și celor pe care îi interesează povestea mea.

Simt dragoste și mândrie față de România care a luptat de-a lungul secolelor pentru independență națională, precum și România Mare care a obținut această independență. Însă mai adânci și mai greu de pus în cuvinte sunt dragostea și mândria pe care le simt pentru România din anii ei de suferință. Atunci a existat o solidaritate remarcabilă, o frăție pe care nu am întâlnit-o în vremuri mai bune. În zilele acelea de întuneric și disperare, în ciuda spionilor și a denunțurilor, am rămas împreună. Nimeni nu ar fi refuzat să ofere adăpost oricui i-ar fi bătut la ușă. Opiniile politice nu aveau importanță. Eram cu toții români, împotriva noastră ca un singur om opresorilor și puterilor întunericului.

Astfel, dacă celor care au urmărit aceste evenimente din afara țării li se va părea că nu condamn sau nu apăr anumite fapte cu destulă hotărâre, aceasta se întâmplă parțial

și din cauza acestei frății pe care am trăit-o. Se întâmplă, după cum am spus, și din cauză că aceasta este povestea mea și, ca persoană individuală, am putut întotdeauna să țin cont și de punctul de vedere al celuilalt. Speranțele, bucuriile și tristețile oamenilor m-au mișcat întotdeauna profund pentru că am văzut tot timpul individul ca ființă umană mai degrabă decât ca exponent al vreunei concepții sau doctrine, iar mila a fost sentimentul meu cel mai puternic și față de prieteni, și față de dușmani. Acest fapt nu m-a îndemnat în nici un caz la toleranță în fața răului, ci mi-a dăruit un fel de înțelegere care separă individul și răul în loc să-l prezinte pe unul ca personificare a celuilalt.

Am trăit timp îndelungat în spaimă și durere și de atunci valorile și-au schimbat înțelesul pentru mine. Nu doresc să judec pe nimeni, ci stau cu intransigență de partea libertății și a dreptății. Voi lupta cu puterile întunericului, în orice formă le voi întâlni, până la moarte. Nu simt nici resentimente, nici ură. Acestea sunt slăbiciuni în care nu avem dreptul să ne complacem astăzi. În ele se pierde putere, energie, și nu ne putem permite să pierdem nici una dintre acestea. Întrucât am fost soră medicală, de cele mai multe ori am avut de a face cu bolnavi și muribunzi, iar ei nu aveau nici o culoare politică, rasă sau credință care să-i deosebească în salonul din spital. Prima mea grijă a fost să îi ajut și să nu las sentimentele personale sau opiniile politice să umbrească datoria pe care trebuia să mi-o fac acolo. Prin urmare, am conlucrat cu autoritățile cât am putut de mult, atâta vreme cât acest aspect nu interfera cu convingerile mele religioase.

În această carte nu am încercat să descriu toată acea muncă umanitară splendidă pe care au făcut-o diferitele societăți de ajutorare în România, căci despre fiecare din acestea am putea spune o poveste întreagă. Aici se află mai degrabă o înșiruire de întâmplări la care am fost martoră, cu excepția schiței de fundal istoric necesară pentru a explica împrejurările acestor evenimente. În zilele noastre, când atâtea lucruri sunt transmise mai departe doar din auzite, cred că fiecare ar trebui să fie atent să spună numai adevărul pentru care își poate asuma responsabilitatea,

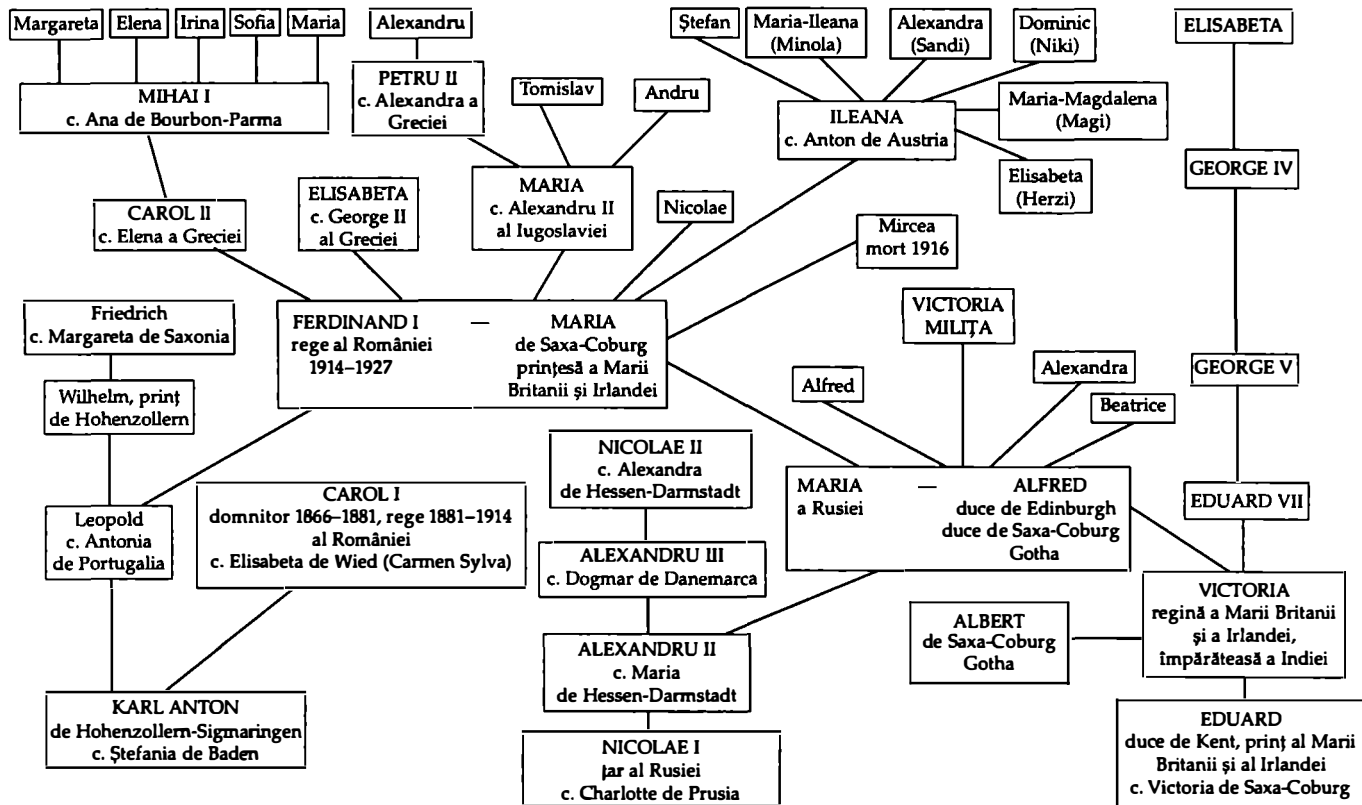
căci numai cu adevărul putem lupta împotriva puterilor răului, care umbresc o mare parte din lumea noastră. Astfel, trebuie să las nepovestite eforturile făcute de alții la care eu nu am avut nici o contribuție, dar vă reamintesc că povestea mea nu e strict individuală, ci este o caracteristică vieții românilor într-o perioadă de încordare și pericol. Chiar și cu aceste limite, trebuie să las multe nespuse pentru a-i proteja pe cei care încă se află dincolo de Cortina de Fier.

Doresc să le mulțumesc aici celor care m-au ajutat să duc această carte la bun sfârșit. Nu pot să-i mulțumesc atât cât merită colaboratoarei mele, Dorothy Kuenzli Hinckley, căci ea aproape că a devenit o parte din mine, dar mulțumim amândouă soțului ei, dr. Eduard B. Hinckley, care a citit cu multă sârguință fiecare capitol, sfătuindu-ne și criticându-ne fără să ne descurajeze. Mulțumiri se cuvin și familiilor noastre, care au suportat cu răbdare neglijența noastră în ce privește îndatoririle de mamă și de soție, în favoarea „cărții”: lui Ștefan, Maria-Ileana, Alexandra, Dominic, Maria Magdalena și Elisabeta; și lui Marjorie, Edward Charles și Louis Vivian Hinchley.

Sunt recunoscătoare dr. John D. Montgomery, care a citit manuscrisul, și domnului Brutus Coste, care mi-a furnizat multe date istorice și mi-a pus la dispoziție note și documente cu ajutorul cărora mi-am putut completa sau corecta scurtele referințe politice și istorice. Oricum, toate reacțiile la aceste evenimente sunt reacțiile mele personale.

Între mulțumirile mele cred că ar trebui să menționez și ajutorul pe care mi l-au dat gândurile și rugăciunile poporului meu — și ale celor în exil, și ale celor care încă se află în robie. În măsura în care am reușit să contribui la o apreciere mai conștientă a libertății drept ceva ce trebuie apărat și la o mai bună cunoaștere a țării mele iubitoare de libertate, vă vorbesc în numele acelor români care nu vă pot vorbi ei înșiși.

Massachusetts, SUA
1951

CREDINȚA LĂUNTRICĂ

„Dacă aceasta e moartea, atunci e minunat să fii mort”, gândeam în timp ce priveam chipul calm, împăcat al unchiului.

Întotdeauna, ochii unchiului m-au privit de la înălțimea „omului mare” și a regalei sale demnități, dar astăzi Unchiul* zăcea nemișcat pe divan și chipul îi era la același nivel cu al meu. Toți în jur lăcrimau pentru că bătrânul rege cel auster murise. Pentru copilul de cinci ani care eram eu atunci, multe dintre acestea erau ciudate și de neînțeles — plânsul, draperiile negre, sporul de respect al tuturor pentru părinții mei**, cântările solemne și lumânările arzânde — toate acestea mă zăpăceau. Un singur lucru era perfect clar: bătrânul pentru care simțeam dragoste, teamă și respect era foarte departe de toată această furtună. Încetase să fie inabordabil, era mai degrabă lipsit de apărare; aș fi putut întinde mâna să-i ating acele trăsături de piatră, dar îl simțeam protejat de chiar acea nemișcare. Întreaga teamă și neliniște pe care o simțisem înainte de a mă apropia de catafalc dispăruseră. Stăteam doar și mă minunam, știind în adâncul inimii mele că lacrimile și, mai ales, teama nu-și aveau locul aici.

Poate acela a fost începutul evoluției mele spirituale. E greu de zis, deoarece credința a făcut totdeauna parte integrantă din mine, niciodată n-a fost un amuzament intelectual. Am simțit întotdeauna că, în ciuda tuturor suferințelor și nenorocirilor, dincolo de bine și de rău, există ceva care

* Regele Carol I al României.

** Regele Ferdinand și regina Maria ai României.

conferă vieții rațiunea de a fi și stabilitate. Chiar în cele mai întunecate clipe, pentru mine „Dumnezeu este în Ceruri, iar în lume totul e în ordine.”

Iată-mă depănând povestea credinței mele, atât cât mintea mea o poate azi cuprinde. Dacă pronumele „eu” apare adesea, aceasta este pentru că experiențele și gândurile își aparțin mie; nu-mi iau libertatea de a le spune altora ce ar trebui să creadă sau să nu creadă. Vorbesc aici despre sărmanu-mi suflet, în speranța că se va găsi cineva care să se simtă solidar cu lupta mea. Acesta e motivul pentru care prefer să nu folosesc pronumele „noi” în anumite cazuri.

Am crescut cu povestirile Bibliei, care-mi erau citite cu voce tare. Multe ilustrații mi-au rămas imprimate puternic în memorie — și acum îl mai văd pe Daniel în groapa cu lei, și pe Iisus lăsând copiii să vină la El. Îmi plăceau povestirile despre Moise copil, despre David și Iosif. Iisus era pentru mine o realitate incontestabilă și de aceea de-abia puteam asculta vorbindu-se despre crucificare fără să-mi acopăr fața și să-mi ascund lacrimile.

Mergeam la biserică în fiecare duminică — nu-mi plăcea, dar nici nu-mi displăcea în mod special; foarte curând am descoperit însă bucuria de a fi singură în biserica goală. Era ușor de făcut asta, căci casa noastră era construită în apropierea unei încântătoare capele vechi. Acolo, obișnuiam să îngenunchez și să mă rog în tăcere în fața câte unei icoane, de obicei Fecioara cu Pruncul. Îmi dau seama acum că încă de mică îmi croiam pe neștiute calea spre meditație și contemplație, deși pe atunci aceste cuvinte n-ar fi însemnat nimic pentru mine. Cred că nimeni n-a încercat să-mi vorbească despre ce înseamnă religia ori să-mi explice credința sau necesitatea ei. Religia era, asemeni existenței părinților, un fapt — nu o speculație.

Înclinațiile mele religioase au trecut prin multe fluctuații, căci am fost atrasă când de o formă, când de alta; dar credința profundă în existența unui Tată ceresc ce ni s-a arătat prin Fiul Său nu m-a părăsit niciodată. Am fost înzes-trată cu neprețuitul dar de a nu mă îndoi niciodată.

Am fost șocată să aflu că existau oameni care nu împărtășeau această credință și am simțit că este de datoria mea să le arăt cât puteam din gloriosul adevăr; astfel, îi învățam pe alții cu asiduitate cu mult înainte de a putea înțelege eu însămi în întregime. În timpul primului război mondial, când aveam în jur de opt ani, mama creștea în casa noastră patru copii orfani. Mi-am asumat educarea lor religioasă și le citeam zilnic câte un capitol din *Mica Biblie*, o remarcabilă adaptare românească a Scripturilor, scrisă pentru copii.

La începutul războiului, iubitul meu frate mai mic, Mircea, a murit de febră tifoidă, care degenerase în meningită, astfel că i-am ascultat, cu inima zdrobită de spaimă, urletele de durere. Moartea lui a fost unul dintre lucrurile cu care nu m-am putut împăca; dar simțeam cumva că cei patru copii îi țineau acum locul și era datoria mea să-i învăț despre Dumnezeu. Înzestrată cu credință, știam instinctiv că eram capabili să înfruntăm toate tristețile și durerile. Era atât de multă tristețe și durere peste tot în jur: în spitale, pe drumuri, în mijlocul celor săraci și flămânzi — chiar și în privirea liniștită din ochii plini de suferință ai animalelor. Dumnezeu avea răspunsul la toate acestea, și, chiar dacă noi înșine nu puteam stăpâni înțelesul, nu conta, atâta timp cât îi rămâneam credincioși. La momentul stabilit, urma să ne ia în acel loc în care nu e durere, nici măcar umbra suferinței, și unde toate erau veșnic verzi; pentru că în această moarte generală care părea să ne aștepte la fiecare colț, nu era tristețe; doar suferința și cruzimea erau chinuitoare. Toate acestea nu-mi erau clare în atâtea și-atâtea cuvinte, dar instinctiv le știam.

Am crescut în Biserica ortodoxă; tata era însă romano-catolic, iar mama anglicană; deseori îl însoțeam fie pe unul, fie pe celălalt la bisericile lor. O armonie religioasă perfectă domnea în sânul familiei noastre; niciodată n-am auzit un cuvânt de discreditare sau critică la adresa credințelor noastre. Nici nu mi-am bătut capul cu diferențele dintre Biserici înainte să fi împlinit treisprezece ani, și probabil n-aș fi făcut-o la o vârstă atât de fragedă dacă Biserica de la Roma n-ar fi luat o decizie. Tata a fost excomunicat parțial, pentru

că noi, copiii săi, eram ortodocși*. Pentru a fi reabilitat, s-a stabilit ca eu să am, în afara celorlalți profesori, un romano-catolic, care, sub pretextul de a mă învăța italiană, urma să mă „expună” doctrinei romane. Cum eram tânără și nestăpânită, de îndată ce am descoperit despre ce era vorba, am și fost pe picior de război și am decis cu fermitate să pun la îndoială fiecare argument. L-am solicitat pe capela-nul nostru, profesor în teologie, să-mi fie dascăl. Era un om înțelegător, care mă pusese deja la curent în linii generale cu tot ce înseamnă pregătire religioasă obligatorie, așa că știa că sunt în stare să înțeleg laturile mai controversate ale teologiei și dogmei. Astfel, încă de mică, am beneficiat de o pregătire temeinică în privința învățăturilor Bisericii mele; cât despre sărmanul meu profesor romano-catolic, nu a reușit nici să mă învețe italiană, nici să mă câștige de partea Romei.

Acum, sunt recunoscătoare pentru acest incident, pentru că a constituit o bază solidă pentru toate studiile mele de mai târziu și m-a făcut să înțeleg și să respect credința copiilor romano-catolici. În zilele noastre, când văd oameni discutând despre necesitatea studiului religiilor comparate, îmi doresc mereu să-i povățuiesc să știe mai întâi în profunzime învățăturile proprii Biserici înainte de a se aventura dincolo de ele.

La șaisprezece ani, am fost trimisă în Anglia, la Hethfield — o școală anglicană. Aici, religia a devenit marea mea mângâiere; mi-era foarte dor de casă și eram îngrozitor de singură; capela școlii a devenit singurul meu refugiu, iar rugăciunea marea mea ușurare. În timpul Adventului, înainte de sărbătoarea Crăciunului, am ascultat o predică care m-a impresionat profund, iar discuțiile ulterioare cu preotul au avut darul să mă îndrepte pe calea studiului religios mai riguros, cu lecturi regulate din Biblie. Curând după ce m-am întors acasă pentru sărbători, o mare nenorocire a căzut asupra familiei noastre, pentru care am avut nevoie de deplină putere spirituală. Am spus adio copilăriei;

* Conform Constituției, acest lucru era obligatoriu pentru copiii familiei regale.

din acel moment, am încetat să fiu spectator și am început să împărtășesc responsabilitățile familiei. Nu m-am mai întors la Heathfield, iar studiile le-am continuat acasă.

Noile mele îndatoriri m-au purtat în afara vieții familiale, în miezul noilor mișcări pentru tineri; Asociația Tinerelor Creștine și apoi Organizația Cercetașelor au devenit principalele mele preocupări. Fiind mezină și singura principesă necăsătorită rămasă acasă, am câștigat în mod firesc rolul de conducere. Am fost binecuvântată cu darul natural de a-mi pune gândurile în cuvinte și de a-i inspira pe ceilalți prin credința mea. Sentimentul datoriei și al obligației mi-a dat avânt, în ciuda timidității extraordinare ce-mi împovăra fiecare mișcare. Nu voi pretinde că am auzit voci, dar am avut o „chemare” — o chemare căreia nu m-aș fi putut împotrivi atunci mai mult decât astăzi.

Am început simplu: conducând grupuri de studiu al Bibliei și ținând scurte discursuri libere în fața unor tinere de vârsta mea și uneori mai mari. Treptat, cercul s-a lărgit: cu cât predam mai mult, cu atât învățam mai mult; cu cât încercam să fiu mai limpede în răspunsurile la întrebări, cu atât întrebările la care răspundeam deveneau mai limpezi. A fost o descoperire minunată, care a rămas esențială pentru mine, o aventură a spiritului la care sunt încă părtașă — să caut, să găsesc, să învăț eu însămi, să-i învăț pe ceilalți.

Noi căi mi se deschid mereu, noi orizonturi se desfășoară în fața ochilor mei încântați, sursă nesecată de frumusețe și bucurie. Chiar și în cele mai întunecate ceasuri de deznădejde, am știut în adâncul ființei mele că, până și ele, mă vor ajuta să fac noi descoperiri, mă vor îmbogăți cu o învățătură mai profundă, mă vor pune în fața unei frumuseți și mai impresionante. Când am făcut greșeli cumplite și am trecut prin teribile experiențe aducătoare de bezna, în care mi-a fost dat să trăiesc sub etaloanele mele de viață, scânteia a continuat să mă conducă și, în final, să mă elibereze. Vreau să le spun celor care pot pași pe această cale a disperării că am cunoscut chiar chinuitoarea dorință de a mă sinucide. Am fost împiedicată de două lucruri: de convingerea că nu aș face decât să adaug în mod ireparabil la păcatul original; și sentimentul de responsabilitate față de

cei pe care i-aș lăsa în urmă. Ce nu știam atunci, dar știu acum, este că aș fi jertfit marile bucurii pe care viața pământescă mi le oferă — și nu m-aș fi lepădat de nenorociri.

Treptat, credința mea a evoluat de la un imbold instinctiv, de la o perseverență plină de pasiune la ceea ce am simțit că este adevărat și bun. Acest imbold a devenit cunoaștere curată a acțiunilor lui Dumnezeu în sufletul omenesc și în evoluția individului. Formele exterioare ale Bisericii mele au încetat să fie simple simboluri; ele au devenit fapte adevărate, realități prin care intangibilul a devenit tangibil. Am început să văd că, deși concepția despre Dumnezeu a fiecăruia e personală — așa cum într-adevăr izbăvirea fiecăruia trebuie să fie personală —, făgașele îndurării dumnezeiești sunt cele sfințite de timp, căci Dumnezeu le-a ales pentru a fi mijloacele de a ajunge până la noi. Niciodată nu am pus la îndoială tainele. Pentru înțelegerea mea profundă însă, puterea și adevărul lor mi-au devenit limpezi doar treptat.

Poate ceea ce a avut cea mai mare înrâurire asupra înțelegerii mele a fost măreția milosteniei lui Dumnezeu — faptul extraordinar și minunat că întotdeauna există o a doua șansă, că în fața Domnului nimic nu e prea târziu. Atâta timp cât suntem pe lume, până în ultimul ceas, putem să ne căim și să ne îndreptăm. Trebuie doar *să vrem*, atât este de simplu. Deseori, sunt uimită cât de arareori ne smerim și ne recunoaștem greșelile, când în orice ceas al vieții noastre ne putem întoarce la Dumnezeu; ispășirea este pe veci la îndemână prin Domnul nostru Iisus Hristos.

De-abia treptat am înțeles modul în care viața și sacrificiul lui Iisus mi-au făcut accesibilă răscumpărarea. Nu trebuie doar să-i urmez învățătura și preceptele; trebuie să fiu parte din El: din suferința și pătimirea Lui, din moartea și învierea Lui. Doar în duhul meu pot face aceasta. Îmi găsesc hrana în Sfânta Cuminecătură, la împărțirea căreia pot deveni parte a lui Hristos și pot să-mi găsesc mântuirea, deși sunt păcătoasă și bicisnică. Întărită de Sfânta Împărțășanie, pot, prin propriile-mi acte de milostenie, slujire și lepădare de sine, să ajut cu smerenie la răscumpărarea marii datorii a omenirii față de Creatorul său, și astfel să am

o viziune nu numai asupra a ceea ce Biserica simbolizează, ci și asupra a ceea ce ea este: extraordinara și măreața comuniune a sfinților, în care toți sunt uniți — viii și morții — și din care nimeni nu e surghiunit, dacă nu se surghiunește singur prin păcat.

Căutând să-mi înțeleg mai amplu și mai profund propria credință, am citit și studiat gânditori ai Răsăritului și ai Apusului. Cu cât citesc mai mult, cu atât mă simt mai aproape de gândirea și filozofia ortodoxă. Faptul că atât de mulți teologi ai Bisericii ortodoxe răsăritene au fost mireni și că nici unul nu se pretinde a fi fără greș mă umple de încredere. Ei, preoți și mireni, dau doar glas și caută să comunice gândirea și experiența colectivă a întregii Biserici sobornicești, care datează din vremurile apostolice. Cuvântul *sobor* însuși are un înțeles profund. Citez explicația pe care o dă Bulgakov acestui termen:

Atingem aici însăși esența doctrinei ortodoxe a Bisericii. Întreaga tărie a ecleziologiei ortodoxe e concentrată în acest punct. [...] Sufletul ortodoxiei este *ὑπακοή* [*sobornost*]. [...] Cuvântul provine din verbul *ὑπακούω* [*sobirat*] „a reuni, a aduna”. Din acesta provine cuvântul *συνελευσίς* [*sobor*], care, printr-o uimitoare coincidență, înseamnă atât „sinod”, cât și „biserică”. [...] Ortodoxia, spune Komiakov, e opusă atât autoritarismului, cât și individualismului; este o unitate, o sinteză a autorității. Este libertate în iubirea care unește credincioșii.*

Îmbinarea dintre somptuozitatea ceremonialului și tihnită neprotocolară a slujbelor din bisericile noastre, misterul ce învăluie ortodoxia, care nu încearcă să dea explicații exacte inexplicabilului, armonia dintre misticism și vigurosul realism al concepției sale conferă ortodoxiei o măreție omenească, dar în același timp dumnezeiască în cel mai înalt grad. Biserica mea încearcă să pună de acord dualismul spiritual și material al firii noastre și ne învață să-l urmăm pe Iisus, punând întreaga noastră ființă în slujba Sa.

Acum câțva timp, am venit în contact cu o concepție apuseană, în particular cu cea a Bisericii episcopale, care

* Serghei Bulgakov, *The Orthodox Church*, Morehouse-Gorham Co., New York, 1935.

mi-a fost de cel mai mare ajutor în studiile mele religioase. Influența pe care a avut-o asupra mea confesiunea anglicană a fost amplă și profundă. Recunoștința mea adâncă se îndreaptă către preoții săi, către minunatele, înălțătoarele ei servicii divine și către mirabilul și liniștitul refugiu al mănăstirilor. Fără a mă îndepărta de propria-mi Biserică, m-a primit cu brațele deschise și mi-a oferit hrană spirituală când sufletul îmi era însetat.

Ar fi greu să spun care este acea carte, *unica*, dintre cele pe care le-am studiat, care a fost cea mai importantă pentru mine; fiecare pe un drum diferit a lucrat asupra ideilor mele și mi-a deschis noi căi pentru gândire, readucându-mă mereu și mereu la aceeași sursă a întregii inspirații, Biblia, de care nu m-am despărțit niciodată — nici măcar pentru o zi. Dacă, la plecarea într-o călătorie, uit accidental s-o iau cu mine, mă simt incredibil de singură. Biblia mi-a fost tovarăș constant de când am învățat să citesc — și totuși cât de departe sunt de a o înțelege!

Am căutat cu toată sinceritatea să înțeleg diferitele puncte de vedere și interpretări ale unor secte. Trebuie să mărturisesc că, după ce am citit multiplele lor puncte de vedere și am văzut cum despică ele firul în patru, m-am întors de fiecare dată, cu un suspin de ușurare, la afirmarea senină a adevărilor indiscutabile prezentate în bisericile tradiționale, consfințite. Găsești aici o naturalitate și o simplitate de neconceput pentru nonconformiști.

Nu sunt ortodoxă doar prin tradiție, ci și din convingerea profundă că ortodoxia deține, mai mult decât oricare alta, adevărul, duhul și iubirea creștinești. Între hotarele Bisericii mele mi-am dezvoltat propria concepție individuală despre Dumnezeu, în care am fost ajutată de gândurile și meditațiile multor mari gânditori de toate confesiunile.

Cred într-unul Dumnezeu, a cărui lege guvernează universul și a cărui finalitate îl ține împreună — un Dumnezeu personal, care se îngrijește de întreaga Sa creație. Mintea mea finită nu poate cuprinde ființa Sa infinită; dar pot înțelege grija Sa nemijlocită și tandră pentru nevoile mele finite și năzuințele mele infinite. „Și Cuvântul s-a făcut

Trup și s-a sălășluit între noi" (Ioan 1, 14). Cuvântul — legea cea veșnică prin care toate lucrurile sunt făcute — s-a întrupat în Iisus Hristos. Ca om, El a demonstrat perfecțiunea Legii Creatorului. „Eu împlinesc Legea" a spus El, și prin aceste cuvinte înțeleg că s-a referit la mult mai mult decât la Legea iudaică; El vorbește despre Legea fundamentală ce se găsește în toate credințele, de la un capăt la celălalt al pământului. Esența și substanța învățăturilor lui Iisus sunt expresia desăvârșită și purificată a Adevărului aflat în toate învățăturile religioase ale tuturor timpurilor, de la Egiptul antic la China. Hristos este Lumina care strălucește în întuneric, de la care și despre care vorbesc toți profeții; Iisus este Lumina întrupată, Cuvântul și Legea lui Dumnezeu și, prin urmare, Dumnezeu în adevăratul sens al cuvântului. Așa cum spune William Temple, „ceea ce vedem când privim viața lui Iisus este însăși lumina din ceruri — cu adevărat Dumnezeu în expresie umană".

Mântuirea poate avea loc doar prin Hristos, Adevărul, așa cum afirmă El însuși: „Eu sunt calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la Tatăl decât prin mine" (Ioan 14, 6). Pentru că suntem muritori, ne așteaptă sfârșitul și avem nevoie de o dovadă tangibilă a perpetuei Sale prezențe alături de noi, El ne-a lăsat Sfânta Împărtășanie. În liturghie (sau misă), nu sperăm mântuirea, ci *o avem*. Aceasta înseamnă Biserica pentru mine; acesta e motivul pentru care nu pot trăi fără Biserică.

Nu mă îndoiesc nici o clipă că există viață dincolo de moarte; dar cred cu tărie că alegerea o facem aici, pe pământ, prinși în trupurile noastre pământești. O dată morți, pierdem acea libertate specifică existenței terestre: alegerea dintre bine și rău. De cealaltă parte, ducem la bun sfârșit ceea ce am ales aici. Existența noastră pe pământ este mult prea scurtă; de aceea, adevărata evaluare a vieților noastre se va face pe lumea cealaltă. Posteritatea, când timpul ne așază într-o perspectivă favorabilă, ne cinstește doar într-o mică măsură; odată ce am trecut de pragul morții, opinia obștească nu mai are însă nici un sens. Prea des ne găsim justificarea în aplauze și în aprobarea publică. Aprecierea și succesul public nu demonstrează defel că lucrările noastre

sunt bune și că noi înșine avem dreptate. Asta se întâmplă, cred, pentru ca noi să acționăm corect de dragul corectitudinii înseși, și nu pentru vreun avantaj ori beneficiu personal. Cred că asta explică de ce nu găsim aceleași daruri la cei sus-puși pe care le găsim la cei umili. Să fie oare pentru că cei sus-puși au inevitabil avantaje personale ce rezultă din acțiunile lor, în timp ce cei de jos culeg foarte rar, poate niciodată, roade materiale din virtuțile lor? Toți suntem înzestrați cu daruri ce ne sunt de ajutor ca să ne atingem scopurile; dacă binele va supraviețui sau nu în urma noastră depinde de țelurile noastre. Dacă suntem înțelepți, scopul nostru va fi să-i aducem laude lui Dumnezeu și să facem ca omenirea să devină mai bună. Acest țel poate fi atins doar de cei cu inima smerită — de cei precum Sf. Francisc din Assisi, Sf. Serafim și Schweitzer. Omul e judecat doar de legea lui Dumnezeu: „Voi judecați după trup; Eu nu judec pe nimeni. Și chiar dacă Eu judec, judecata Mea este adevărată, pentru că nu sunt singur, ci Eu și Tatăl, Care M-a trimis” (Ioan 8, 15–16).

Unul dintre marii mei dascăli în viață a fost suferința. Pentru că sunt singură în chinul meu, asemeni fiecărui om, mă tem de el; dar numai în această singurătate am simțit că Dumnezeu vorbește cu mine. E ca și cum Dumnezeu își pune mâna pe umăr și-mi spune: „Șezi deoparte și gândește-te la ale tale.” Curajul de a suporta durerea întărește și el; durerea sporește înțelegerea și conferă celor ce știu să-i devină tovarăși serenitatea și blândețea firii. Dar nu e suficient să suport durerea fără să mă revolt; dacă nu știu cum să mă afund în durerea celorlalți și să sufăr laolaltă cu ei, împărtășindu-le în totalitate întregul chin și întreaga spaimă, nu mă voi alege cu nimic de pe urma suferinței mele. „Și de aș împărți toată avuția mea și de aș da trupul meu ca să fiu ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi folosește” (I Cor. 13, 3). Singurul fel în care pot învăța este prin împărtășirea durerii celorlalți — nu doar prin propria-mi durere. Pentru a face aceasta, trebuie să mă identific pe cât posibil cu suferința lor. Până când nu încerc cu adevărat vitregiile îndurate de frații mei, nu pot ajuta. Dumnezeu n-a ales ca unicul Său Fiu „să coboare” printre

cei de jos, ci „să fie” una cu ei — născut într-un staul. Jertfa oferită la înfățișarea Sa la Templu a fost o pereche de porumbei. „El își începe misiunea cu un dar al spiritului într-o formă ce sugerează sacrificiul — și acela, sacrificiul săracilor.”*

Distincția dintre bine și rău mă preocupă — la fel cum îi preocupă pe toți oamenii. Răspunsul la această întrebare îl găsesc în propria-mi inimă și în conștiință pe care mi-a dat-o Dumnezeu. Știu perfect de bine ce înseamnă fiecare lucru. S-ar putea ca nu totdeauna să fiu capabilă să determin care este rezolvarea cea mai bună, și astfel fac greșeli — ce sunt serios cenzurate de lume; în timp ce deseori păcatele mele, despre care știu prea bine că sunt păcate, trec neobservate. Doar Domnul știe ce se află în inima fiecărui om — doar el poate discerne. Această cunoaștere m-a învățat să fiu îndurătoare când îi judec pe frații mei oamenii și mi-a dat răbdare; m-a ajutat să-mi strunesc limba și să nu-l osândesc pe cel osândit; m-a ajutat să ofer dragoste și prietenie acolo unde dragostea și prietenia sunt refuzate.

În aceste vremuri încâlcite, nu e ușor de știut care e decizia cea bună și foarte rar socotesc că drumul e limpede. Și nici nu poate fi limpede, deoarece modesta mea cunoașterea a factorilor implicați e insuficientă — pot doar să mă rog ca să pot lua decizia corectă. Pentru ca rugăciunea să fie eficientă, am descoperit cu mult timp în urmă că accesele de rugăciune sau rugăciunea ocazională nu sunt suficiente; obiceiul trebuie format — un fâgaș deschis, construit zi de zi, prin care gândul potrivit sau inspirația pot ajunge la mine. Lupt să-mi transform gândirea într-o rugăciune constantă, astfel încât, în mijlocul oricărei mulțimi, să pot întinde mâna către acel ajutor statornic ce se revarsă perpetuu de la Tatăl ceresc. Nu cred în rugăciunea pentru un lucru anume, deși mărturisesc că uneori m-am rugat cu disperare pentru nevoile altora sau ale mele și am găsit în acest lucru o mare mângâiere. Întotdeauna mi s-a dat răspuns — uneori „Da”, alteori „Nu” sau, pur și simplu,

* *The Followers of Sacrifice*, Hicks.

„Așteaptă” — iar evenimente ulterioare au dovedit justetea răspunsului. Totuși, cred că puterea rugăciunii nu vine din faptul că cer, ci din faptul că mă las în voia îndurării dumnezeiești.

În toate câte citesc, încerc să găsesc o învățătură și un mesaj. Deseori am observat că, în mijlocul unei pagini, alunec în lungi meditații și mă rog din adâncul inimii. Cele mai minunate ceasuri sunt acelea când gândurile, găsind noi înțelesuri, mi se opresc; și contemplan dumnezeiasca minune.

Când îngenunchez în fața icoanelor mele și repet o rugăciune simplă, de obicei Rugăciunea lui Iisus, mă trezesc auzind o „blândă șoptă” și mă întorc întărită la realitate și la pace. În ciuda profunde și stăruitoare mele credințe, viața pare uneori grea și amară; întunecate ceasuri mă împresoară și tânjesc la eliberarea pe care o aduce moartea; devin tot mai conștientă de cât de departe mai am de mers pe drumul rugăciunii. Blânda șoptă continuă să-mi vorbească; lumina nu se stinge niciodată, și din fiecare luptă câștig sporită lumină, înțelegere și bucurie, recunoștința îmi inundă inima și vreau să strig: „Doamne, cât de minunată e opera ta, cât de binecuvântați sunt cei ce-și pun credința în Tine!”

*INTRODUCERE LA
RUGĂCIUNEA LUI IISUS*

Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul!

Am citit adesea Rugăciunea lui Iisus în cărți de rugăciuni și am auzit-o în biserică, dar ochii mi s-au deschis pentru întâia dată acum câțiva ani, în România. Acolo, în micuța mănăstire Sâmbăta, ascunsă în inima codrului întunecat, în bisericuța albă ce se oglindea în lacul montan ca de cleștar, am întâlnit un călugăr ce practica „rugăciunea inimii”. Pace și liniște profundă domneau în Sâmbăta acelor timpuri; era un loc al tihnei și al tăriei; mă rog Domnului să fi rămas așa.

De când am fost ultima oară la Sâmbăta, pașii m-au purtat departe, dar, în tot acest timp, Rugăciunea lui Iisus a stat tainic în inima mea, asemeni unui dar prețios. A dăinuit latent acolo până acum câțiva ani, când am citit *The Way of a Pilgrim**.

De atunci, am căutat să o practic neîntrerupt. Uneori, răătăcesc calea; și totuși, rugăciunea mi-a deschis în inimă și suflet orizonturi neînchipuite.

Miezul Rugăciunii lui Iisus, sau al Rugăciunii Inimii, e însuși Sfântul Nume. Se poate spune, în întregime: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul”; se poate schimba cu „noi, păcătoșii” sau cu numele altei persoane, ori poate fi prescurtat. Puterea ei stă în numele lui Iisus; astfel, Iisus, singur, poate satisface în întregime nevoia celui care se roagă.

Rugăciunea își are rădăcinile în Noul Testament, iar utilizarea ei pune bazele unei îndelungate tradiții. Metoda

* Lucrările menționate în acest eseu sunt descrise la p. 386.

contemplației bazate pe Sfântul Nume este atribuită Sfântului Simion, numit „Noul Teolog” (949–1022). La paisprezece ani, Sf. Simion a avut viziunea unei lumini cerești, în care părea că s-a desprins de trupul său. Uimit și copleșit de o bucurie fără margini, a fost cuprins de o fierbinte smerenie și a exclamat, inspirat de rugăciunea vameșului (Luca 18, 13), „Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului.” După multă vreme de la această viziune, aceeași imensă bucurie îl copleșea pe Sf. Simion de fiecare dată când repeta rugăciunea; și i-a învățat pe discipolii săi să se închine asemenea lui. Rugăciunea a evoluat la forma sa extinsă: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul!” Sub această înfățișare ne-a fost transmisă din generație în generație de călugări pioși și de mireni.

Invocarea Sfântului Nume nu e specifică doar Bisericii ortodoxe, ci este folosită — într-o măsură mai mică — și de romano-catolici, anglicani și protestanți. Pe Muntele Sinai și la Athos, călugării au elaborat un întreg sistem de contemplare întemeiat pe această rugăciune simplă, practică în tăcere absolută. Acești călugări sunt cunoscuți sub numele de isihasți (din grecescul ἡσυχάζω „a sta liniștit, nemișcat”).

Sf. Grigore Palamas (1296–1359), unul dintre ultimii mari Părinți ai Bisericii, a devenit exponentul isihasților. După o luptă îndelungată și istovitoare, a reușit să confere, în cadrul Bisericii, un loc de necontestat pentru Rugăciunea lui Iisus și pentru isihasm. În secolul al XVIII-lea, când puterea țaristă oprima monasticismul în Rusia, iar turcii zdrobeau ortodoxia în Grecia, Mănăstirea Neamț din Moldova (România) devenea una dintre cele mai importante centre ale Rugăciunii lui Iisus.

Rugăciunea are o importanță spirituală atât de mare, deoarece e centrată în întregime asupra lui Iisus: gânduri, năzuințe, speranțe, credință și dragoste, toate sunt revărsate în evlavia față de Dumnezeu-Fiul. Ea duce la îndeplinire două porunci fundamentale din Noul Testament. Într-una, Iisus a spus: „Adevărat, adevărat zic vouă: orice veți cere de la Tatăl în numele Meu, El vă va da. Până acum, n-ați

cerut nimic în numele meu. Cereți și veți primi, ca bucuria voastră să fie deplină” (Ioan 16, 23, 24). În cealaltă, găsim îndemnul Sf. Pavel de a ne ruga fără încetare (I Tes. 5, 17). De asemenea, ea urmează învățătura (dată de Iisus în timp ce-i învăța pe discipoli Rugăciunea Tatălui) privind modul în care să ne rugăm: „Când te rogi, intră în cămara ta și, închizând ușile, roagă-te Tatălui tău Care este în ascuns, iar Tatăl tău, Care vede în ascuns, îți va răsplăti la arătare” (Mat. 6, 6).

Iar Iisus ne-a învățat că tot ce este impuls, bun sau rău, își are originea în inima omului: „Omul bun scoate lucruri bune din vistieria bună a inimii lui, iar omul rău scoate lucruri rele din vistieria rea a inimii lui; căci din prisosul inimii vorbește gura” (Luca 6, 45).

Acestea, precum și multe alte precepte din Noul și Vechiul Testament sunt fundamentele pe care Sfinții Părinți, chiar dinainte de Sf. Simion, și-au formulat rugăciunile lor fervente și simple. Ei au dezvoltat o metodă de contemplație în care rugăciunea necurmată devine la fel de firească precum respirația, urmând cadența ritmică a bătăii inimii.

Toate drumurile care duc la Dumnezeu sunt presărate cu capcane, căci dușmanul (Satana) așteaptă să rătăcim calea. Stăruința atacului său se îndreaptă spre cel dornic să se mântuiască, deoarece tocmai acestuia vrea să-i pună piedici. În rugăciunea mistică, ispitele de care ne lovim le întrec pe toate celelalte în pericolozitate; cum gândurile noastre se găsesc la un nivel mai înalt, ispitele sunt proporțional mai subtile. Cineva spunea că „misticismul a început în obscuritate și s-a sfârșit în schismă”; această remarcă cinică, venită din partea unui necredincios, are un sâmbure de adevăr. Misticismul are valoare spirituală reală doar când e practicat cu sobrietate absolută.

La un moment dat, a apărut o controversă în jurul unor isihasti care împinseseră prea departe actele de pietate și postul, pierzându-și simțul moderației, pe care Biserica îl consideră de o atât de mare valoare. Stăruim asupra întrebuintării abuzive a Rugăciunii lui Iisus doar pentru a demonstra că exagerările de orice fel sunt dăunătoare și că trebuie să folosim controlul de sine. „Practicarea Rugăciunii

lui Iisus înseamnă aducerea tradițională la îndeplinire a poruncii Apostolului Pavel de a ne «ruga mereu»: nu are nimic de-a face cu misticismul, care este o moștenire păgână.”*

Biserica ortodoxă este plină de viață mistică profundă, pe care o apără și supraveghează prin puterea legilor ei tradiționale; cu toate acestea, misticii săi răătăcesc adeseori calea. „«Viața ascetică» este o existență în care predomină virtuțile «dobândite», cele rezultate din eforturi personale, însoțite doar de harul universal cu care Domnul binecuvântează fiecare suflet bun. «Viața mistică» este o viață în care darurile Sfântului Duh sunt superioare eforturilor umane și în care virtuțile «insuflate» sunt superioare celor «dobândite»; sufletul devine mai degrabă pasiv decât activ. Să folosim o comparație clasică: între viața ascetică, adică viața în care predomină acțiunea umană, și viața mistică, adică viața în care predomină acțiunile lui Dumnezeu, este aceeași diferență ca între a vâsli și a pluti într-o barcă; vâsla este efortul ascetului, pânza este pasivitatea misticului care se desfășoară pentru a prinde briza divină.”**

Rugăciunea lui Iisus este miezul rugăciunii mistice; ea poate fi folosită de oricine, în orice moment. Nu e nimic misterios în asta (să nu confundăm „misterios” cu „mistic”). Începem prin a urmări preceptele și exemplele frecvent date de Domnul nostru. Întâi, retrace-te într-un loc liniștit: „Veniți numai voi înșivă deosebi, în loc pustiu, și odihniți-vă puțin” (Marcu 6, 31); „Și să râvniți ca să trăiți în liniște” (I Tes. 4, 11); apoi, roagă-te în taină — singur și în tăcere.

Expresia „a te ruga în taină, singur și în tăcere” are nevoie, simt, de o explicație mai amănunțită. „În taină” ar trebui înțeles așa cum este el utilizat în Biblie: de pildă, Iisus ne spune să dăm de pomană în taină — să nu lăsăm mâna stângă să știe ce face cea dreaptă. Să nu fim ostentativi în practicarea religiei, nici să ne fălim. „Singur” înseamnă să ne separăm de lumea din jur și de influențele ce ne-ar tulbura. De fapt, când ne rugăm avem mai multă tovărășie

* În *Cuvânt introductiv la Scrieri din Filocalia*.

** *Spiritualitatea ortodoxă*, p. 25.

ca niciodată, „...având împrejurul nostru atâta nor de mărturii...” (Evrei 12, 1). Martori sunt toți cei care se roagă: îngeri, arhangheli, sfinți și păcătoși, morții și viii. În rugăciune, mai ales în Rugăciunea lui Iisus, devenim cât se poate de conștienți de apartenența noastră la trupul viu al lui Iisus. „În tăcere” presupune că nu rostim rugăciunea cu voce tare. Nici măcar nu medităm asupra cuvintelor; le folosim doar pentru a ajunge, dincolo de ele, la esența însăși.

În viețile noastre atât de ocupate, nu e simplu, dar e posibil — fiecare dintre noi poate găsi câteva minute în care să folosească o rugăciune din doar câteva cuvinte sau chiar unul singur. Această rugăciune ar trebui repetată în tăcere, fără grabă, profund. Fiecare gând ar trebui să se concentreze pe Iisus, uitând toate celelalte, bucurii și necazuri deopotrivă. Orice gând rătăcit, fie el și bun sau pios, poate deveni un obstacol.

Când îmbrățișezi o persoană iubită, nu te gândești cum și de ce iubești — știi doar că iubești din toată inima. La fel se întâmplă când îl strângem spiritual pe Iisus Hristos la inima noastră. Dacă dăm atenție profunzimii și calității iubirii noastre înseamnă că suntem preocupați mai degrabă de propriile noastre reacții decât să ne oferim cu entuziasm și fără rezerve lui Iisus. *Gândește* rugăciunea în timp ce inspiri și expiri; calmează-ți atât mintea, cât și trupul, folosind bătaia inimii ca ritm. Nu căuta cuvinte, ci continuă să repeți Rugăciunea, sau doar numele lui Iisus, cu dragoste și adorație. Asta e TOT! Curios — în atât de puțin ai mai mult decât totul!

E bine să ai ore regulate de rugăciune și să te retragi ori-când poți în aceeași cameră sau în același loc, dacă e posibil în fața unei icoane. Icoana este înzestrată cu prezența obiectivă a Celui zugrăvit, ajutând astfel foarte mult în invocație. Călugării și măicuțele ortodoxe socotesc că folosirea mățăniilor îi ajută să-și păstreze atenția focalizată. Sau poate veți considera că este mai bine să închideți încet ochii, concentrându-vă spre universul lăuntric.

Rugăciunea lui Iisus poate fi folosită pentru a venera sau pentru a cere; pentru mijlocire, invocare, adorare și mulțumire. Este un mijloc de a pune tot ce avem în inimă pentru

Dumnezeu și oameni deopotrivă la picioarele lui Iisus. Este o cale de comuniune cu Dumnezeu și cu toți cei ce se roagă. Faptul că ne putem familiariza inima cu exercițiul rugăciunii chiar și când dormim ne ține încontinuu în comunitatea rugăciunii. Aceasta nu este o afirmație fantezistă; mulți au încercat acest adevăr dătător de viață. Continuitatea în rugăciune nu o putem realiza, desigur, deodată, dar această stare poate fi atinsă; pentru că merită osteneala, trebuie „...să alergăm cu stăruință în lupta care ne stă înaintea...” (Evrei, 12, 1)

Am avut dovada cea mai extraordinară a comuniunii neîntrerupte cu toți cei care se roagă când am suferit o operație nu mult în urmă. Am fost pentru mult timp sub anestezie. „Iisus” fusese ultimul meu gând conștient și primul cuvânt pe buze la trezire. A fost o minune dincolo de cuvinte să descopăr că, deși nu am știut nimic din ce se întâmpla cu corpul meu, am fost tot timpul conștientă că există oameni care se roagă pentru mine și că eu însămi mă rog. După o asemenea experiență, nu mai ești cuprins de uimire că există suflete mari, care-și consacră viața exclusiv rugăciunii.

Rugăciunea a avut dintotdeauna pentru mine o însemnătate deosebită, iar obiceiul format în fragedă copilărie de a mă ruga dimineața și seara nu m-a părăsit niciodată; în practica Rugăciunii lui Iisus însă, sunt doar o începătoare. Dar mi-ar plăcea să trezesc interesul față de această rugăciune, deoarece, chiar dacă am ajuns doar la poalele veșmântului ceresc, le-am atins, iar bucuria este atât de mare, încât vreau s-o împart cu ceilalți. Nu este un mod de rugăciune pentru oricine; poate că nu vei găsi în ea aceeași bucurie pe care o găsesc eu, căci rugăciunea ta poate fi foarte diferită — dar la fel de frumoasă.

În teamă și bucurie, în singurătate și alături de alții, ea este mereu cu mine. Nu numai în tăcerea rugăciunilor zilnice, ci oricând, oriunde. Pentru mine, ea transformă nemulțumirea în zâmbet; înfrumusețează, asemeni unei pelicule ce a fost îndepărtată de pe o fotografie veche pentru a lăsa culorile să apară limpezi și strălucitoare, precum natura

într-o zi caldă de primăvară după ploaie. Chiar și deznădejdea s-a atenuat, iar căința și-a atins scopul.

Când mă trezesc dimineața, mă hrănește cu bucurie în ziua cea nouă. Când călătoresc în aer, pe pământ sau pe mare, îmi cântă în piept. Când sunt pe podium în fața ascultătorilor, pulsează a încurajare. Când îmi adun copiii în jur, murmură o binecuvântare. Iar la sfârșitul unei zile ostenitoare, când mă întind să mă odihnesc, îi ofer lui Iisus inima mea: „(Doamne) în mâinile tale îmi încredințez sufletul.” Dorm — dar, în timp ce bate, inima mea se roagă: „IISUSE!”

O notă despre lecturi suplimentare

Există câteva cărți referitoare la Rugăciunea lui Iisus. Este menționată în majoritatea cărților despre ortodoxie. Trei cărți sunt vrednice de reținut și ar trebui studiate de cei ce doresc să o practice în mod serios: *The Way of a Pilgrim* „Calea Pelerinului” este o minunată introducere la Rugăciunea lui Iisus, scrisă de un pelerin rus anonim și minunat tradusă în engleză de R. M. French (Harper, 1954). Cea de-a doua carte, anonimă de asemenea, este o analiză completă și profundă a numeroaselor aspecte ale Rugăciunii lui Iisus, scrisă de un călugăr al Bisericii ortodoxe: *On the Invocation of the Name of Jesus* „Despre invocarea numelui lui Iisus” (The Fellowship of St. Alban and St. Sergius, Londra). În sfârșit, *Writings from the Philokalia on Prayer of the Heart* „Scrieri din Filocalia despre Rugăciunea Inimii” (Faber & Faber Ltd., Londra) este o colecție de scrieri ale Sfinților Părinți ai Bisericii timpurii și reprezintă cel mai important îndrumar al Rugăciunii lui Iisus. Filocalia înseamnă „dragoste de frumos”; redactată în secolul al XIV-lea pentru uzul călugărilor, cartea are minunate pasaje, potrivite oricărui dintre noi în secolul și zilele noastre. Consultați, de asemenea, *Orthodox Spirituality* „Spiritualitatea ortodoxă”, scrisă de un călugăr al Bisericii ortodoxe (Fellowship of St. Alban and St. Sergius, Londra).

TATĂL NOSTRU

CUVÂNTUL INTRODUCTIV AL AUTORULUI

Atât de multe s-au scris despre Rugăciunea Domnului, încât pare inutil să mai adaug ceva. Cu toate acestea, am simțit imboldul să aștern pe hârtie câteva rugăciuni personale ce-și găsesc izvorul în aceste cuvinte nemuritoare.

Îisus i-a inițiat pe discipoli mai degrabă într-un nou mod de a se ruga, și nu i-a învățat, de fapt, o nouă rugăciune. Rugăciunea Domnului apare ca o ordine, gândită asemenea treptelor unei scări ce se înalță până la Împărăția Cerească spre care ne îndreptăm rugile.

Întâi, îl recunoaștem pe Dumnezeu drept Tatăl nostru, pentru că ne-a iubit când ne-a creat. Apoi, ne recunoaștem dependența față de El și-i preamărim Numele. Ne dăm seama că avem nevoie de Împărăția dumnezeiască, la care putem ajunge doar supunându-ne Voinței Lui. Domnul ne împlinește trebuințele zilnice, nu trebuie să cerem mai mult; doar îndurare. Pentru aceasta, trebuie să plătim un preț: să dăm altora iertarea pe care o cerem pentru noi înșine. Ajung în Ceruri doar cei care înving răul, cei care au puterea să spună: piei, Satana!

Faptul că în rugăciuni se preferă „eu”, și nu „noi” este merit să scoată în evidență nevoia fiecăruia dintre noi de a ne recunoaște propria îndatorire de a răspunde zi de zi de venirea Împărăției.

Preamărindu-L în duh și adevăr, în Tatăl nostru ne regăsim unitatea și identitatea.

I. LUNI DIMINEAȚA

Tatăl nostru, care ești în Ceruri

Ție, Ziditorul meu, îți închin astăzi temeiul întregii mele vieți și ființe! Ție, căruia îți datorez viața în toate înfățișările ei, îmi ofer inima! Fii izvorul cugetului meu, al puterii de a pricepe, de a judeca și de a-mi pune gândurile în fapte! Ție îți datorez trupul și simțirile mele; de la Tine am mâini și picioare, ochi și limbă. Doresc să folosesc azi toate acestea în scopul pentru care Tu m-ai creat.

Tânjesc să fiu copilul Tău în simțire și cuvânt și faptă, să Te iubesc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată mintea. Tată, Tu care ești peste tot și totuși nimic nu te cuprinde, fără nume, căci nici un nume nu Ți-este pe măsură, Tu, cel fără de sfârșit, care în măreția Ta cerească poți înțelege nevoia-mi mărginită și dorul meu nemărginit, auzi-mi ruga: fă ca această zi să mă aducă mai aproape de Tine.

AMIN

II. LUNI SEARA

Sfințească-se Numele Tău

Când mă duc să mă odihnesc, sufletul meu Îl laudă pe Domnul. Din adâncul inimii mele pline de recunoștință îți mulțumesc Ție pentru toate clipele acestei zile. Întotdeauna am căutat să am în inimă Sfântul Tău Nume. Iartă-mă ori de câte ori n-am reușit să fiu martor demn al slavei Tale.

Numele-Ți nu îndrăznesc să-l rostesc, prea sfânt Ți-e Numele pentru buzele-mi păcătoase, deși stăruiesc asupra Lui. În al Tău Nume am găsit puterea și răbdarea de a iubi și a râde, de a pătimi și a plânge cu frații mei.

Numele să Ți-l proslăvesc mi-a fost țel. Deși pentru puțin timp dorința mi-a amuțit, mă întorc acum la ea. Picioarele-mi sunt trudite și inima suferindă, Numele lui Isus mi-e alinarea și în El îmi găsesc acum odihna. Fie ca Sfântul Nume să sălășluiască în inima-mi iubitoare chiar și în somn.

AMIN

III. MARȚI DIMINEAȚA

Vie împărăția Ta

În timp ce o nouă zi mijeste și noi căi se deschid înaintea mea, umila Ta servitoare, fă să nu-Ți uit nici o clipă Împărăția. Trimite-mă, mă rog Ție, drept mesager al Tău, pentru ca, oriunde unde mă aflu, Împărăția Ta să aibă un martor neclintit.

Așa cum sunt, plină de greșală și neputință, ia-mă și folosește-mă acolo unde pot fi mai de folos. Fă ca și eu, asemeni unei râme, să mișc firul meu de țărână în via Ta; să iau cât de cât parte la lucrarea Ta mântuitoare. Lasă-mă, Doamne, să aduc firul de țărână pe care să-mi cadă umbra în Împărăția ta, căci îți aparțin.

De-a lungul acestei zile, fă să nu rătăcesc pe căi zadarnice, ci luminează-mă, mă rog Ție, Doamne, că Împărăția ta sălășluiește în mine prin Iisus Hristos, Domnul și Dumnezeuul meu.

AMIN

IV. MARȚI SEARA

Facă-se voia Ta

Vrerea Ta am căutat s-o aflu de-a lungul acestei zile, unealtă supusă am căutat să-Ți fiu. Bucurie și durere, răsplată și pedeapsă am încercat deopotrivă să primesc și am trăit cu recunoștință fiecare ceas așa cum a venit, căutând să fac ceea ce Tu vrei de la mine.

Pățimesc din pricina clipelor când am lăsat ca propria-mi vrere să triumfe asupra dorinței Tale. Iartă-mi, mă rog Ție, ispita de a fugi de cele neplăcute, de a evita litigiile. Sufletul vrea cu adevărat, dar trupul este slab.

O Doamne, Tu, care știi atât de bine cât de slabi suntem, dă-mi puterea să fac voia Ta în toate și fă ca nici o dojană să nu treacă nebăgată în seamă.

Fă, Doamne, ca odihna acestei nopți să nu fie spre rușinea și neputința mea, ci spre întărirea mea, pentru a face voia Ta în toate lucrurile și în toate ceasurile zilei sau nopții.

AMIN

V. MIERCURI DIMINEAȚA

Precum în cer

Așa precum în ceruri să fie ziua mea! Vrerea Ta pe pământ să fie cu mine în tot ce spun și fac: aceasta să-mi fie îndrumarea în toate câte fac. Ajută-mă să-i ajut pe alții și astfel să mă uit pe mine înșămi. Învață-mă să fac acest pământ mai plăcut ochilor Tăi. Ajută-mă să fiu vitează și răbdătoare, milostivă și înțelegătoare; dar nu lăsa ca aceste virtuți să mă abată să fac pe pământ precum în ceruri s-ar face pentru slava Ta.

Fă, Doamne, să mă pot judeca pe mine înșămi și faptele mele cu dreptate ca să iau hotărârile corecte în fața Ta. Nu mă lăsa să caut țeluri egoiste. Nu lăsa să intervină nimeni și nimic între noi, nici cei pe care-i iubesc, nici alte legăminte. Fă-mă să caut mai întâi ceea ce e spre slava Ta, o Doamne, ca apoi să fiu dreaptă față de toți și nepărtinitoare cu mine.

Fă să nu amân ce trebuie făcut azi, căci locul și timpul potrivit sunt acum și aici; fiecare oră, fiecare minut este ocazia favorabilă. Să cunosc și să împlinesc voia Ta pe pământ. Această zi pământească Ție ți-o consacru, Hristoase!

AMIN

VI. MIERCURI SEARA

Așa și pe pământ

În această seară, Doamne, pe pământ, am ajuns mai aproape de ceruri, căci în fiecare zi, în fiecare ceas, învăț mai multe despre tine.

Luptând cu răbdare să fiu credincioasă cuvântului Tău, Te-am văzut oglindit în toate lucrurile, în soare și în ploaie, în zâmbetul unui copil, în adierea proaspătă, în nemișcarea aerului greu, în lucrarea mea, în contactul cu alți oameni. Lucrare mâinilor Tale este pretutindeni, toată migala noastră din substanța ta se naște. Pentru toate aceste lucruri, binecuvântează și slăvesc Numele Tău.

Acum, că umbrele se strâng în jurul meu și noaptea acoperă pământul, iar toate lucrurile se întorc la odihnă, închid ochii și rostesc mulțumire pentru toate câte mi-a dat viața până în acest ceas. Preaplin mi-e sufletul de recunoștință pentru iubitoarea Ta bunătate.

În pace și siguranță mă odihnesc, fără teamă de durere, căci pământul pe care mă întind este lumea Ta și deci binecuvântat e de Tine și prevestitor al fericirii cerești.

AMIN

VII. JOI DIMINEAȚA

Pâinea noastră cea de toate zilele

Această zi e tot ce-Ți cer, Doamne. Dă-mi putere ca să înfrunt orele care vin una câte una! Pentru cele de toate zilele, lasă-mă să-Ți cer doar ce am nevoie pentru a îndeplini voia Ta. Fă să am destule dintre cele spirituale și cele materiale pentru a-i putea ajuta pe toți cei care bat la ușa mea, ca să nu-i trimit înapoi cu mâna goală! Arată-mi cum să împărtășesc binecuvântările acestei zile cu cel de lângă mine! Învață-mă să nu mă tem nici de bine, nici de rău, să le trăiesc pe amândouă cu curaj, împlinind prin ele voia Ta! Nu lăsa ca lipsa mărinimiei să-mi stânjenească faptele! Fă ca inima să nu-mi fie niciodată atât de mărunță, încât să nu iubească și să nu ierte! Fă să am smerenia de a mă bucura cu adevărat de fiecare moment și de ceea ce aduce! Știu cât se poate de bine cât de nedemnă sunt; dar ajută-mă să folosesc orice prilej ca să pun fiecare ceas în slujba slavei Tale! Mergi azi alături de mine, așa cum ai mers alături de Luca și Cleopa la Emaus. Fă ca Îngerul Tău să mă călăuzească și să-mi arate ce ceri azi de la mine!

AMIN

VIII. JOI SEARA

Dă-ne-o nouă astăzi

Pentru toate câte am avut azi, Doamne, Te binecuvântează și-Ți mulțumesc. Nici un moment nevoia nu mi-a rămas nepotolită; doar în ceasurile când m-am întors de la Tine am cunoscut lipsa. Îți mulțumesc Ție, Doamne Dumnezeule, pentru toate cele pe care frații mei le-au împărțit cu mine. Îți mulțumesc pentru soare și aer, pentru adăpost și hrană, pentru cei dragi și pentru prieteni, pentru fiecare ceas ce a fost al meu. Îți mulțumesc Ție pentru ceasurile de durere și încordare ce mi-au sporit înțelegerea. Îți mulțumesc pentru întunericul care m-a făcut să văd lumina mai bine. Îți mulțumesc Ție pentru dușmănia care m-a învățat să iert.

Cât de bogată sunt! Cât de multe mi-ai dat! Fiecare zi se adaugă la cele pe care le am deja. Cu câtă dărnicie te-ai aplecat asupra mea! Din clipa nașterii mele până în acest ceas al serii, cât de multe, de multe mi-ai dat nu pot număra, pot doar să-Ți mulțumesc smerit Ție pentru Tine, pâinea mea de toate zilele.

Slavă Ție, Hristoase, Dumnezeul nostru!

AMIN

IX. VINERI DIMINEAȚA

Și ne iartă nouă greșelile noastre

Cât de vinovată sunt! Păcatul îmi stă mereu în față, fiecare zi o încep datornică Ție. Lupt să țin calea dreaptă, dar mereu mă rătăcesc. Singura-mi nădejde este în mila Ta. Cum aș fi putut totuși, o, lucru de mirare, de n-ar fi fost păcatul, să-Ți cunosc afectuoasa bunătate, puterea iubirii Tale iertătoare prin Iisus Hristos, Domnul meu?

În timp ce încep această zi, încercând să ajung mai aproape de Tine prin tot ce fac, cunoașterea puterii Tale de a-mi transforma chiar și greșelile în scopuri laudabile îmi dă forța să merg mai departe cu munca mea. Sunt multe rătăcirii în trecutul meu, pe care singură nu le pot îndrepta. Greutatea lor mă apasă. Dar tu ai spus: „Veniți la mine voi, toți cei împovărați!” La Tine vin, Doamne, rugându-mă cu smerenie ca această zi să treacă fără păcat și ca să Te pot răscumpăra, amintindu-mi mereu durerea pe care Tu ai suferit-o pentru mine și întreaga omenire, și astfel să păstrez adevărul și singura cale ce duce la Tine.

AMIN

X. VINERI SEARA

Precum și noi iertăm greșităilor noștri

Iert și cer iertare. Când iert pe X (gândește-te la persoana pe care o displaci cel mai mult), cât de puțină milă merit pentru cât de puțin sunt eu însămi în stare să iert! Dacă voi fi judecată așa cum îi judec pe ceilalți, unde îmi este nădejdea?

O, Doamne, pune-mi iubire și iertare în suflet! Învață-mă adevărata milă și bunătatea de a trece cu vederea greșelile celui de lângă mine! Domolește supărările acestei zile și vorbele-mi nedrepte, fă să mă văd pe mine însămi așa cum sunt cu adevărat, ajută-mă să-mi judec propriile reacții, și nu pe cele ale altora! Ajută-mă să alung din inima și amintirea mea toată ranchiuna, mânia și necazul! Chiar și când supărarea îmi este îndreptățită, potolește-mi simțămintele, trezind în mine milostenia și căința pentru partea mea de vină la păcatul lumii! Fie ca în această noapte și mereu să iert de o mie de ori și să fiu vrednică de Tine și să nu mă tem de judecata Ta, căci Tu ești cinstit și drept când ne ierți păcatele și ne cureți de toate nelegiuirile!

AMIN

XI. SÂMBĂȚĂ DIMINEAȚA

Și nu ne duce pe noi în ispită

Ferește-mă de ispită, Doamne! Fă să nu cad victimă vicleșugurilor dușmanului ce stă mereu gata să mă ducă pe calea greșită! Fă să pot deosebi mărgăritarul neprețuit și să nu fiu orbită de strălucire amăgitoare și de aur! Învață-mă să-mi păzesc limba de vorbe zadarnice! Ajută-mă totdeauna să mă-ntreb: au nume bun toate câte fac? Slujesc oare prin aceste cuvinte și fapte Împărăția Cerurilor? Sau îi slujesc pe Satana și pe îngerii săi? Pune-mi lumină în ochi și în minte ca să pot alege bine în această zi!

Unde este întuneric, fă să văd lumină! Fă să găsesc în mijlocul frământărilor un miez de liniște! Nici o temere să nu-mi pătrundă în suflet! Învață-mă să înfrunt vitejește orice tulburare și toată vrajba și nu mă lăsa niciodată să cedez răului! Fă să nu uit niciodată că omul nu trăiește doar cu pâine, ci cu Cuvântul Tău! Fă să nu datorez nici unui om nimic altceva decât dragoste, astfel ca în iubirea dintre oameni să îndeplinim legea Ta și să înfierăm ispita!

AMIN

XII. SÂMBĂTĂ SEARA

Ci ne izbăvește de cel rău

Doamne Dumnezeule, fă ca cel rău să nu-și găsească sălaș în mine, nici în orele deșteptării, nici în cele ale somnului. Pe acest tărâm al durerii, nu voi avea teamă, căci Tu ai biruit prințul și lumea sa.

Mă pun sub paza Îngerului Tău; fie ca aripile sale protectoare să mă acopere în această noapte, ca să mă odihnesc departe de orice atac al dușmanului. Nu mă voi teme de înfricoșarea ce umblă în noapte. Așa cum milostenia Ta îndurătoare m-a adăpostit în această zi, fie ca Tu, bunule Dumnezeu, să-mi fii paznic în această noapte! Îți mulțumesc și Te binecuvântează pentru toate cele bune de azi, pentru paza celor scumpi mie, pentru multele binecuvântări pe care noi, toate făpturile Tale, le-am primit astăzi, și mai ales pentru acele clipe în care am înfrânt vicleșugurile celui rău.

Îi pun pe toți cei ce-mi sunt apropiați și scumpi în grija Ta îndurătoare.

Când Domnul este lumina și puterea vieții mele, de cine să mă tem? Laudă Ție, Hristoase!

AMIN

XIII. DUMINICĂ DIMINEAȚA

Căci a Ta este împărăția și puterea și mărirea

Împărăția Ta, Doamne, încerc s-o găsesc. Ție-Ți aduc laudă și mărire. Toate cele ce sunt ale Tale sunt. Pe toate le-ai făcut: toată viața, toate lucrurile și gândurile sunt icoana Ta. Toate lucrurile sunt în umbra milei Tale iubitoare. Și totuși, nici unul dintre acestea nu te cuprinde pe Tine, care ești dincolo de gând și judecată. Iubirea Ta doar trece dincolo de necunoaștere și ajunge la mine, unul dintre smeriții tăi copii. Cât de recunoscătoare sunt pentru milostenia ce m-a făcut parte a neamului omenesc. Fă să fiu demnă de frații mei și de Sfinții Tăi!

Această zi ai sfințit-o pentru că în această zi ai văzut lucrarea ta și ai zis că e bună. Noi, doar noi am folosit în chip greșit binecuvântarea și am adus durere și moarte în viețile noastre. Dar Tu ești Iubire și Lumină și Viață și, prin învierea Fiului Tău, ai înapoiat sfințenia și desăvârșirea acestei zile. Sfânt, sfânt, sfânt ești Tu, Doamne, împăratul oștirilor!

AMIN

XIV. DUMINICĂ SEARA

Acum și-n vecii vecilor. Amin.

Tu, care ești Alfa și Omega, începutul și sfârșitul, Tu, care ești sălaș pentru drumeț și capăt al drumului, binecuvântează-mă la sfârșitul acestei zile! Dacă aceasta este să-mi fie ziua din urmă, Doamne, iartă-mi faptele greșite, căci în milostivirea Ta mă încred! Cât de neînsemnată sunt! Finită și mărunță, mă așez între brațele Tale ca să mă ții și să mă aperi și, dacă aceasta e voia Ta, să mă iei la Tine. Doar cu atâta pot să mă recomand: că Tu m-ai creat: nu am nimic să-Ți ofer, căci tot ce posed de la Tine vine: doar iubirea e a mea, ca să o dau sau nu. Sfinte Părinte, primește-mi iubirea, pe cât de fidelă și curată o pot da! Tu Însuți ești iubire; în aceasta mă leg de veșnicie, căci Te iubesc pe Tine și astfel sunt parte din Tine, Tu care ai fost, ești și vei fi mereu.

Mărire Ție, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și în vecii vecilor!

AMIN

Indice

- Albănași 319
Aldea, Aurel, general 208,
210–212, 277, 305–307
Alexandra (*vezi* și Sandi) 41,
69, 106, 119, 220, 275, 299,
362
Alexandra, Maica 7
Alexandru al II-lea, regele
Iugoslaviei 5
Alexandru al III-lea, țarul Ru-
siei 18, 35
Alexis, țarevici 113
Ana de Bourbon-Parma 346,
347
Anderson, colonel 37, 38
Anton 40, 43–47, 49, 51, 55, 57,
58, 61, 62, 66–68, 104, 111,
113, 115, 179, 180, 185–188,
191, 194, 203, 205, 206, 210,
230, 232, 237, 238, 240, 241,
293, 294, 301, 302, 317, 331,
333, 341, 347, 348, 350, 354,
356
Antonescu, dna 103, 313
Antonescu, Ion, mareșal 84,
140, 141, 150, 152, 154, 155,
157, 192, 197, 269, 309–314
Antonescu, mama lui 156
Antonescu, Mihai 141
Averescu, Alexandru, mare-
șal 337
Badillo 259, 278–281, 348, 350,
353
Basarab, Neagoe 297
Băicoianu, surorile 7
Bălan, Nicolae 190
Beale, Jack 26
Beale, John (*vezi* și Jackson,
Helen) 26
Bernadotte, conte 263
Bevin, 272
Bittermann, Arnold 90, 208,
210, 230, 232, 276, 300, 326,
348, 350
Bodnăraș, dna 306
Bodnăraș, Emil 29, 237, 242,
243, 250–252, 270, 288,
301, 305, 306, 330, 331,
334, 346, 351
Boris al III-lea, țarul Bulgariei
101
Boyle, colonel 326
Brătianu, Dinu 198
Brătianu, Ion 33
Brătianu, Ion I.C. 148
Cambrea, Nicolae, lt.-col. 223
Cantacuzino, Simona (Pașcanu)
158, 159, 171, 203, 204, 225,
227

- Carmen Sylva *vezi* Elisabeta, regina României
- Carol, împăratul (Austria) 44
- Carol, prințul de Hohenzollern-Sigmaringen *vezi* Carol I, regele României
- Carol I, regele României 32–34, 104, 148, 149, 275, 298, 337, 365
- Carol al II-lea, regele României 5, 33, 35, 67, 81, 141, 149–151
- „Câinele roșu” 156
- Chamberlain, Neville 79
- Charlotte, prințesă de Prusia 22
- Chirculescu, colonel 186, 187, 189
- Chopin, Frédéric 297
- Churchill, Winston 79, 85, 192
- Coste, Brutus 362
- Costinescu, 321
- Cuza, Alexandru Ioan 32
- Delavrancea, Cella 294, 296, 297
- Dogariu, dr. 173
- Dollfuss, Engelbert, cancelar 44
- Dominic (*vezi* și Niki) 41, 55, 317, 362
- Dragomir, dr. 228, 242, 254, 258, 259
- Edinburgh, ducele de 93
- Elena, regina României (*vezi* și Sitta) 141, 151, 345
- Elisabeta (*vezi* și Herzi) 41, 63, 69, 72, 119, 209, 220, 349, 362
- Elisabeta, prințesă 35, 209, 211, 351
- Elisabeta, prințesă de Anglia 345
- Elisabeta, regina României 34, 298
- Ferdinand I, regele României 5, 6, 34, 159, 277, 354, 365
- Filipescu, Nicolae 276
- Fox, Thomas 333
- Genghis-Han 221
- George al II-lea, regele Greciei 35
- George al V-lea, regele Angliei 23, 34
- Georgescu, Teohari 289
- Gerstenberg, general 198
- Gheorghiță 303
- Gheorghiu-Dej, Gheorghe 288, 331, 332, 349
- Gligore, dr. 94, 115
- Göring, Hermann 179
- Gray 319
- Gretl (dădacă) 119, 185, 193, 201, 210, 230, 259, 278, 293, 294, 303, 341
- Groza, Petru 242, 255, 272–274, 288, 315, 338, 339, 346, 348–352
- Habsburg 7, 14, 41, 57, 142
- Hansen, general 198
- Harmer 319
- Henderson 319
- Herman, dr. 260
- Herzi (*vezi* și Elisabeta) 41, 69

- Hinckley, Dorothy Kuenzli 10, 362
- Hinckley, Edward B. dr. 362
- Hinckley, Edward Charles 362
- Hinckley, Lois Vivian 362
- Hinckley, Marjorie 362
- Hitler, Adolf 45, 56, 59, 67, 68, 79, 81, 82, 84, 179, 198
- Hohenzollern 34
- Ileana (soția lui Sandu) 304
- Ileana, principesă de România, arhiducesă de Austria 5-7, 17, 40, 62, 109, 131, 137, 140, 208, 212, 331
- Ilie 303
- Iosef, Franz, colonel, 139, 152
- Irvine, 28
- Jackson, Helen 26
- Joséphine (soția lui Napoleon) 105
- Jurgen 64
- Kimber 319
- Kirk, John C., secretarul Nunțiatunii 333
- Knecht, Ruprecht 54
- Koller, Frau Ilse 91, 111, 119, 185, 192, 193, 201, 210, 230, 238, 278, 294, 317, 341
- Krichbaum, Carroll, lt.-col. 320
- Laszlo, De 50
- Laurențiu, fratele 21
- Lăzărescu, dr. 260
- Lorenz, doctori (tată și fiu) 107
- Luca, Vasile 234
- Mafalda 101
- Magi (*vezi* și Maria Magdalena) 41, 65-67, 91, 119, 152, 185, 212, 220, 254, 340
- Malaxa, Nicolae 6, 244, 246, 247, 253, 281
- Malinovski, Rodion Iakovlevici, mareșal 199
- Maniu, Iuliu 197, 208, 275, 313-315
- Mardari, general 321
- Maria, fiica regelui Carol I și a reginei Elisabeta 298
- Maria, principesă de România 34
- Maria, regina Iugoslaviei 35
- Maria, regina României 5, 6, 159, 215, 277, 354, 365
- Maria-Ileana (*vezi* și Minola) 41, 362
- Maria Luisa 31
- Maria Magdalena (*vezi* și Magi) 41, 65, 362
- Maria Tereza 93
- Markham, Reuben H. 86, 307
- Marko (comunist) 330, 332
- Maurer, Ion Gheorghe 288
- Mignon (*vezi* și Maria, principesă de România) 35, 51, 146
- Mihai I, regele României 35, 81, 101, 117, 141, 150-152, 159, 182, 185, 194, 196, 197, 209, 234, 273, 276-278, 313, 314, 345-349
- Mihai Viteazul 35
- Mihalache, Ion 315

- Minola (*vezi și Maria-Ileana*) 41, 54, 93, 110, 111, 119, 166, 220, 275, 299, 317
- Mircea 35, 37, 317, 353, 354, 367
- Molotov, Veaceslav Mihailovici 81
- Montgomery, John D., dr. 362
- Napoleon Bonaparte, împărat al Franței 31, 105
- Nicolae, fratele Ilenei 35, 149
- Nicolae I, țarul Rusiei 22
- Nicolae al II-lea, țarul Rusiei 35
- Niki (*vezi și Dominic*) 41, 55, 97, 111, 113, 119, 300, 317
- Noelle 175, 176, 201–204, 207, 225, 299, 300, 348
- O'Hara, arhiepiscop 318, 319, 343, 352
- Park, Wilmer, sergent 319
- Pauker, Ana 197, 222, 234, 242, 270, 289, 291, 305, 330, 346
- Pătrășcanu, Lucrețiu 198, 288
- Petrescu, Titel 198
- Petru, regele Iugoslaviei 35
- Philip de Hesse 101
- Pius XII, papa 318
- Podgoreanu, dna 7, 121–125, 127–129, 132, 138, 139, 160, 164, 170, 181, 235, 321, 322, 324–326, 353
- Prezan, Constantin, mareșal 155
- Pușcariu, Radu, dr. 254, 259, 260, 278, 279, 281, 293
- Rădescu, Nicolae, general 234–236, 241
- Rizescu, 192
- Sandi (*vezi și Alexandra*) 41, 54, 69, 91, 97, 112
- Sandu 89, 230, 303, 304, 353
- Sauerbruch, dr. 107
- Sănătescu, Constantin, general 197, 198, 208, 210, 234
- Schuyler, general 270, 321
- Shaw, G.B. 282
- Sigerist, Fred G., colonel 263, 320, 330, 331
- Sitta (*vezi și Elena*, regina României) 151, 152, 185, 191, 196, 209, 210, 278, 288, 330, 346–349
- Stackpole 319
- Stalin, Iosif Vissarionovici 79, 223, 234, 273, 274, 308, 338, 339, 350
- Sturdza, Irina 330
- Suzi 303
- Șaguna, Andrei, mitropolit 160
- Șerbu, colonel 178, 180, 184, 207, 208, 244, 262
- Ștefan 41, 44, 54, 90, 93, 112–114, 119, 166, 201, 208–210, 212, 220, 240, 275–278, 300, 319, 334, 338, 345, 346, 348, 351, 353, 362
- Ștefan cel Mare 311

- Șteflea, general 106, 107
Știrbei, prinț 104–106, 208, 307–309
Știrbei, prințesă 308
Șuțu, dna 181, 202, 225, 227, 309

Tătăranu, Nicolae, general 6, 126–128, 138, 139, 159, 162, 164, 177, 180, 192, 205, 247, 263
Tătăărăscu, Gheorghe 301
Tracy (autor) 319
Traian, împărat roman 32, 35, 120

Truman, Harry S., președinte al SUA 272, 320

Uncle Joe 326

Vasiliu, Rășcanu, general 228, 236, 254, 276, 277
Vâșinski, Andrei Ianuarevici 234
Victoria, regina Marii Britanii și a Irlandei 34, 104
Vladimirescu, Tudor 223

Zwiedineck, general 140, 141, 155, 189
Zwilling, colonel 302

Cuprins

<i>Domnița Ileana, roaba lui Dumnezeu</i>	
prefață de Al. Paleologu	5
TRĂIESC DIN NOU	13
CREDINȚA LĂUNTRICĂ	365
INTRODUCERE LA RUGĂCIUNEA LUI IISUS	379
TATĂL NOSTRU	389
Indice	405

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. RO92 RNCB 5010 0000 0171 0001,
B.C.R. Filiala sector 1, București

Redactori

ANDREEA POPESCU, S. SKULTÉTY

Tehnoredactor

DOINA ELENA PODARU

Corector

MARIA MUȘUROIU

Apărut 2005

BUCUREȘTI-ROMÂNIA

Lucrare executată la C.N.I. „CORESI” S.A.

Trăiesc din nou este istoria unei prin-
tese care devine o femeie ca oricare
alta, învățând să gătească, să spele vase-
le, să facă piața, să muncească pentru
hrana zilnică a copiilor ei, așa cum
Dumnezeu a osândit-o de la începutul
lumii.

Ca autoare, domnița Ileana, care nu
a scris decât ca să explice americanii-
lor tot ce aceștia ignoră sau nu pri-
cep din Europa, mai cu seamă din
România, dovedește un talent portre-
tistic și un simț de observație prompt
și infailibil, cu expresie percutantă,
definitivă. Talentul ei literar este ase-
menea cu al reginei Maria în ce pri-
vește evocările, tipurile și caracterele
umane, intuirea sentimentelor, per-
cepția detaliilor amuzante, simțio-
nante, înțelegerea inimii, iar
divinația și asumarea suferințelor
me-niilor. Față de regina Ileana se
voia — și efectiv era — o remarcabilă
scriitoare, domnița Ileana.
o mai sigură privi-
cului, o luciditate
judecății care-i p-
detașare.

*Am făcut un legământ, acum mai lene de casa
decesu, că voi continua să munesc pentru beneficiul
vostriu, al tuturor. Și astăzi, pentru mine, o mare
satisfacție să văd că munca mea este dedicată
tot timpul aceluiași scop.*

*Forțele care dau mai departe dincolo de noi, sunt se-
mănătoare cu atâtea când nu mai au idealuri
comune, ci când nu mai au prieteni comuni.*

*Increderea în noi și în vitalitatea pe care românii
pot să o însușim europenii ne fac să vă chem să ne
cândine împreună la viitor și să punem să lucrăm
toate calitățile pe care poporul nostru le posedă, în cel
mai înalt fel posibil.*

Această ne ajută Dumnezeu!

Nilair

12.00
120.000

Trăiesc din nou

5 948353 006520

AL. PALEOLOGU

ISBN 973-50-1026-7

5 948353 006520